

**VISOKA POSLOVNA ŠKOLA
STRUKOVNIH STUDIJA
ČAČAK**

**DOKTORSKA
DISARTACIJA**

**Uticaj agrarne politike na razvoj poljoprivrede Slovenije
u periodu tranzicije i uključenja u Evropsku uniju**

Mentor: _____
Profesor: _____

Student: _____
Br.Indeksa: _____

UTICAJ AGRARNE POLITIKE NA RAZVOJ POLJOPRIVREDE SLOVENIJE U PERIODU TRANZICIJE I UKLJUČENJA U EVROPSKU UNIJU

APSTRAKT

Predmet istraživanja je analiza razvoja agrarne politike i poljoprivrede Slovenije u periodu tranzicije i uključivanja u EU (1992-2002) i evaluacija efekata agrarne politike u pogledu realizacije ciljeva i usklađenosti sa EU. Rezultati ukazuju da tranzicija u Sloveniji nije prouzrokovala veće potrese u poljoprivrednoj proizvodnji. Ciljevi razvoja poljoprivrede su bili doneti rano (1992) po uzoru na EU i u periodu tranzicije nisu se menjali. Usvojen je bio protekcionističko-razvojni koncept agrarne politike koji je obezbeđivao relativno visoku podršku poljoprivredi. U okviru tog koncepta, u periodu tranzicije je došlo do značajnih promena u načinu delovanja agrarne politike. Preorijentacija agrarne politike događala se postepeno i odrazila se, pre svega, na promenama u vrstama mera i strukturi podrške poljoprivredi.

U prvom razdoblju tranzicije osnovni mehanizam agrarne politike bila je spoljnotrgovinska zaštita u kombinaciji sa administrativnom kontrolom cena i ograničenim obimom budžetskih plaćanja, uglavnom vezanih direktno za proizvode i inpute. Promene u međunarodnom okruženju postepeno su smanjivale efikasnost takve politike a uporedo je započeo i proces približavanja EU. Pod uticajem tih faktora, nakon 1998. godine došlo je do reforme agrarne politike i većeg prilagođavanja Zajedničkoj agrarnoj politici. Reforma je išla u pravcu otvaranja tržišta u poljoprivredi i znatnog povećanja budžetske podrške, naročito u obliku proizvodno manje vezanih plaćanja. Donete su bile nove mere u okviru politike ruralnog razvoja, koje su ojačale multifunkcionalni značaj poljoprivrede, pre svega kao faktora za održavanje okoline i prostora. Agrarna politika se postepeno usklađivala sa CAP po vrstama i sadržaju mera kao i po ukupnoj visini podrške, a smanjivale su se i razlike u strukturi podrške proizvođačima. Rezultati pregovora omogućavaju dalje usklađivanje visine i strukture podrške i po pristupu EU, a time i ravnopravnije uslove za poljoprivredu Slovenije na jedinstvenom tržištu EU.

Agrarna politika je u periodu tranzicije obezbeđivala relativno povoljne i stabilne uslove za razvoj poljoprivrede u Sloveniji i izbegla smanjenje proizvodnje, koje je bilo karakteristično za većinu drugih tranzicijskih zemalja. Dosta uspešna je bila i u realizaciji ciljeva na području obezbeđivanja adekvatnog dohotka i povećanja produktivnosti u poljoprivredi Slovenije. I pored toga, najveći problem slovenačke poljoprivrede po pristupu EU ostaje niska konkurentnost u odnosu na sadašnje članice.

Ključne reči: agrarna politika, poljoprivreda, tranzicija, Slovenija, Evropska unija, podrška poljoprivredi, ruralni razvoj

VPLIV KMETIJSKE POLITIKE NA RAZVOJ SLOVENSKEGA KMETIJSTVA V OBDOBJU TRANZICIJE IN VKLJUČEVANJA V EVROPSKO UNIJO

IZVLEČEK

Predmet raziskave je analiza razvoja slovenske kmetijske politike in kmetijstva v obdobju tranzicije in vključevanje v EU (1992-2002) ter evalvacija učinkov kmetijske politike v smeri uresničevanja ciljev in skladnosti z EU. Rezultati kažejo, da v Sloveniji tranzicija ni povzročila večjih pretresov v kmetijski proizvodnji. Cilji razvoja kmetijstva po vzoru EU so bili sprejeti dokaj zgodaj in se v obdobju tranzicije niso spremenili. Sprejet je bil protekcionistično-razvojni koncept kmetijske politike, ki je omogočal sorazmerno visoko podporo kmetijstva. V okviru tega koncepta je skozi tranzicijo prišlo do pomembnih sprememb v načinu delovanja kmetijske politike. Preusmeritev kmetijske politike je bila postopna in se je odražala predvsem v spremembah vrste ukrepov in sestave podpor.

Temeljni mehanizem kmetijske politike v prvem obdobju tranzicije je bila zunanjetrgovinska zaščita v kombinaciji z administrativnim nadzorom cen in omejenim obsegom proračunskih plačil, večinoma vezanih neposredno na proizvode in inpute. Spremembe v mednarodnem okolju so postopno zmanjševale učinkovitost tovrstne politike, obenem pa se je pričel tudi proces približevanja EU. Pod vplivom teh dejavnikov je po letu 1998 prišlo do reforme kmetijske politike in tudi večjega prilagajanja Skupni kmetijski politiki. Reforma je šla v smeri odpiranja kmetijskega trga in znatnega povečanja proračunskih podpor, posebej v obliki proizvodno manj vezanih plačil. Uveljavljeni so bili tudi novi ukrepi politike razvoja podeželja, ki so ojačali multifunkcionalni značaj kmetijstva, predvsem kot dejavnika za ohranjanje okolja in prostora. Kmetijska politika se je postopoma usklajevala s SKP po vrstah in vsebini ukrepov ter po skupni višini podpor, zmanjševale pa so se tudi razlike v sestavi podpor proizvajalcem. Rezultati pristopnih pogajanj omogočajo nadaljnje usklajevanje višine i sestave podpor tudi po pristopu k EU, s tem pa tudi bolj enakopravne razmere za slovensko kmetijstvo na enotnem trgu EU.

Kmetijska politika je v obdobju tranzicije zagotavljala sorazmerno ugodne in stabilne razmere za razvoj kmetijstva ter se je tako izognila znižavanju obsega pridelave, značilnemu za večino drugih tranzicijskih držav. Uspešna je bila pri uresničevanju ciljev na področju zagotavljanja paritetnega dohodka in povečevanja storilnosti v slovenskem kmetijstvu. Tudi po pristopu k EU pa ostaja največji problem slovenskega kmetijstva njegova nizka konkurenčnost v primerjavi z dosedanjimi članicami.

Ključne besede: kmetijska politika, kmetijstvo, tranzicija, Slovenija, Evropska unija, podpore kmetijstvu, razvoj podeželja

THE INFLUENCE OF AGRICULTURAL POLICY ON THE DEVELOPMENT OF SLOVENIAN AGRICULTURE DURING THE TRANSITION AND THE PROCESS OF ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

This thesis analyses the development of agricultural policy and agriculture in Slovenia in the period of transition and acceding to the European Union (1992-2002) and evaluates the effects of the agricultural policy in terms of realisation of the goals and alignment with the EU. The results show that in Slovenia the transition in agriculture caused no severe shocks. The goals of agricultural development were set forth in line with the goals in the EU back in 1992 and were not changed during the transition. Protectionist and development-oriented concept of agricultural policy was adopted, which assured relatively high levels of support to agriculture. Within the framework of this concept, significant changes took place in the functioning of agricultural policy during the transition. The agricultural policy was reoriented gradually and it was reflected notably in the changed types of measures and structures of support to agriculture.

In the initial period, border protection was the basic mechanism of agricultural policy, in combination with administrative control of prices and limited amounts of budgetary support largely related directly to a product or input. Changed international environment gradually led to reducing efficiency of such a policy, which coincided also with the beginning of the process of integration into the EU. Influenced by these factors, a reform of the agrarian policy took place in 1998 and the endeavours intensified for adapting to Common Agricultural Policy. The reform followed the path towards opening of agricultural markets and increasing direct budgetary supports, largely in the form of more decoupled payments. New measures were taken under the rural development policy contributing to the promotion of the multi-functional role of agriculture, mostly as a factor for maintaining the environment and rural areas. Agricultural policy in Slovenia was gradually adapted to CAP in terms of types and contents of the measures and the common level of supports. At the same time, also the differences in the structures of supports to producers were reduced. The results of negotiations allow further adaptation of the level and structure of supports also after Slovenia's accession to the EU and thereby contribute to establishing more equal conditions for Slovenian agriculture in the EU internal market.

In the period of transition, the agrarian policy assured relatively favourable and stable conditions for the development of agriculture in Slovenia and in this manner it prevented drops in production typical for most other transition countries. It was quite efficient also in terms of realising the goals as regards guaranteeing adequate income levels and increasing productivity in agriculture in Slovenia. Nevertheless, low competitiveness in comparison with the present member states remains the greatest problem of Slovenian agriculture after accession to the EU.

Key words: agricultural policy, agriculture, transition, Slovenia, European Union, support to agriculture, rural development

KLJUČNA INFORMACIJSKA DOKUMENTACIJA

ŠD Dd
 DK UDK 338.43.02:631(497.12)(043.3)
 KG agrarna politika / poljoprivreda / tranzicija / Slovenija / Evropska unija / podrška
 poljoprivredi / ruralni razvoj
 AV VOLK, Tinca
 SA ŠEVARLIĆ, Miladin (mentor)
 KZ SCG – 11080 Beograd - Zemun, ul. Nemanjina 6
 ZA Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet
 LI 2004
 IN UTICAJ AGRARNE POLITIKE NA RAZVOJ POLJOPRIVREDE SLOVENIJE U
 PERIODU TRANZICIJE I UKLJUČENJA U EVROPSKU UNIJU
 TD doktorska disertacija
 OP XIX, 212 str., 66 tab., 42 graf., 33 pril., 277 vir.
 IJ se
 JI se/en

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND Dd
 DC UDK 338.43.02:631(497.12)(043.3)
 CX agricultural policy / agriculture / transition / Slovenia / European Union / agricultural
 support / rural development
 AU VOLK, Tinca
 AA ŠEVARLIĆ, Miladin (supervisor)
 PP SCG – 11080 Beograd - Zemun, Nemanjina 6
 PB University of Belgrade, Faculty of Agriculture
 PY 2004
 TI THE INFLUENCE OF AGRICULTURAL POLICY ON THE DEVELOPMENT OF
 SLOVENIAN AGRICULTURE DURING THE TRANSITION AND THE PROCESS OF
 ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION
 DT dissertation thesis
 OP XVII, 212 p., 66 tab., 42 graph., 33 app., 277 ref.
 LA se
 AL se/en

SKRAĆENICE I SIMBOLI

<i>Acquis</i>	Zakonodavstvo Evropske unije (<i>acquis communautaire</i>)
AWU	Godišnja jedinica radne snage (<i>Annual Work Unit</i>)
BDP	Bruto domaći proizvod (<i>Gross Domestic Product</i>)
BDV	Bruto dodata vrednost (<i>Gross Value Added</i>)
BSE	Bolest "kravjeg ludila"
CAP	Zajednička agrarna politika Evropske unije (<i>Common Agricultural Policy</i>)
CEEC	Zemlje Centralne i Istočne Evrope (<i>Central and East European Countries</i>)
CEEC-10	Zemlje kandidati za pristup Evropskoj uniji (Bugarska, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Mađarska, Poljska, Rumunija, Slovačka, Slovenija)
CEFTA	Sporazum o slobodnoj trgovini među državama Centralne Evrope (<i>Central European Free Trade Agreement</i>)
CIS	Zemlje u okviru Zajednice nezavisnih država, formirane po dezintegraciji Sovjetskog saveza (<i>Commonwealth of Independent States</i>)
CMO	Zajednička uređenja tržišta poljoprivrednih proizvoda u Evropskoj uniji (<i>Common Market Organisations</i>)
CNCT	Klasifikacija spoljne trgovine prema zajedničkoj nomenklaturi carinske tarife (<i>Combined Nomenclature of Customs Tariffs</i>),
CSE	Podrška potrošačima (<i>Consumer Support Estimate</i>)
DG	Direktorat za poljoprivredu u okviru Evropske komisije (<i>Directorate-General for Agriculture</i>)
EAA	Ekonomski račun za poljoprivredu (<i>Economic Account for Agriculture</i>)
EAGGF	Evropski agrarni usmeravajući i garancijski fond (<i>European Agricultural Guidance and Guarantee Fund</i>)
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj (<i>European Bank for Reconstruction and Development</i>)
EC	Evropska komisija (<i>European Commission</i>)
EEC	Evropska ekonomska zajednica (<i>European Economic Community</i>)
EFTA	Države Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu (<i>European Free Trade Area</i>)
ESA	Evropski sistem integralnih ekonomskih računa (<i>European System of Integrated Economic Accounts</i>)
ESU	Evropska jedinica ekonomske veličine poljoprivrednog gazdinstva (<i>European Economic Size Unit</i>)
EU	Evropska unija (<i>European Union</i>), pre toga EGS
EUR	Evropska monetarna valuta (<i>Euro</i>), pre toga <i>Ecu</i>
Eurostat	Statistički ured Evropske unije (<i>Statistical office of the European Communities</i>)
FAO	Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i>)
GAO	Bruto output poljoprivrede (<i>Gross Agricultural Output</i>)
GATT	Opšti sporazum o carinama i trgovini (<i>General Agreement on Tariffs and Trade</i>)
GSSE	Podrška opštim uslugama za poljoprivredu (<i>General Services Support Estimate</i>)

IACS	Integralni administrativni i kontrolni sistem subvencija za poljoprivredu u EU (<i>Integrated Administration and Control System</i>)
KPZ	Korišćeno poljoprivredno zemljište
MFN	Uvozni režim u okviru kvota po GATT
MKGP	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i prehrane (<i>Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano</i>)
MPS	Cenovna podrška tržištu (<i>Market Price Support</i>)
NAC	Koeficijent nominalne podrške (<i>Nominal Assistance Coefficient</i>)
Nace	Statistička nomenklatura delatnosti u EU
NDV	Neto dodata vrednost (<i>Net Value Added</i>)
NIS	Nove nezavisne države na teritoriju bivšeg Sovjetskog saveza (<i>New Independent States</i>)
NPC	Nominalni koeficijent zaštite (<i>Nominal Protection Coefficient</i>)
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (<i>Organization for Economic Co-operation and Development</i>)
PDV	Porez na dodatu vrednost
PSE	Podrška proizvođačima (<i>Producer Support Estimate</i>)
SAPARD	Predpristupna pomoć EU za zemlje - kandidate u okviru programa za poljoprivredu i ruralni razvoj
Screening	Analitički pregled legislative EU
SEEC	Grupa zemalja Jugoistočne Evrope (<i>South East European Countries</i>)
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SGM	Standardizovano pokriće na poljoprivrednim gazdinstvima (<i>Standard gross margin</i>)
SIT	Slovenski tolar
SITC	Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija (<i>Standard International Trade Classification</i>)
SURS	Statistički ured Republike Slovenije (<i>Statistični urad Republika Slovenije</i>)
TSE	Ukupna podrška poljoprivredi (<i>Total Support Estimate</i>)
USD	Američki dolar
WB	Svetska banka (<i>World Bank</i>)
WTO	Svetska trgovinska organizacija (<i>World Trade Organisation</i>)
:	Nema podataka
-	Nema pojava

SADRŽAJ

Apstrakt	III
Izvleček	IV
Abstract	V
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	VI
Key words documentation (KWD)	VI
Skraćenice i simboli	VII
Pregled tabela	XII
Pregled grafikona	XV
Pregled priloga	XVIII
1 UVOD	1
1.1..... Predmet istraživanja.....	1
1.2..... Cilj istraživanja	3
1.3..... Hipoteza	3
1.4..... Struktura rada.....	4
2 PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	5
2.1..... Pregled radova, pristupa i metoda istraživanja poljoprivrede u tranziciji	5
2.1.1.....Proces tranzicije i monitoring stanja.....	5
2.1.2.....Sadržaj analiza i indikatori	7
2.1.3.....Podaci i interpretacija rezultata.....	9
2.2..... Pregled karakteristika i razvoja poljoprivrede i agrarne politike u CEEC.....	11
2.2.1.....Opšti privredni razvoj	11
2.2.2.....Status reformi u agrarnom sektoru.....	13
2.2.3.....Razvoj poljoprivrede.....	15
2.2.4.....Razvoj agrarne politike i podrške poljoprivredi	20
2.3..... Pregled karakteristika i razvoja Zajedničke agrarne politike EU	23
2.3.1.....Ciljevi i mehanizmi.....	23
2.3.2.....Razvoj Zajedničke agrarne politike	25

3	METODI ISTRAŽIVANJA I IZVORI PODATAKA	28
3.1	 Pristup analizi	28
3.2	 Klasifikacija i indikatorji za analizu razvoja agrarne politike	29
3.2.1	 Klasifikacija agrarne politike i njenih mera	29
3.2.2	 PSE/CSE indikatorji podrške poljoprivredi	32
3.3	 Indikatorji za analizu razvoja poljoprivrede	38
3.4	 Metodi za procenu uspešnosti agrarne politike	42
3.4.1	 Metod za procenu realizacije strateških ciljeva agrarne politike	42
3.4.2	 Metod simulacije za procenu usklađenosti politike sa CAP	46
4	ANALIZA RAZVOJA AGRARNE POLITIKE U SLOVENIJI	48
4.1	 Programski i normativni dokumenti	48
4.1.1	 Prvo tranzicijsko razdoblje: 1990-1998	48
4.1.2	 Reforma agrarne politike: 1998-2002	50
4.1.3	 Pregovori sa EU i posledice za agrarnu politiku	55
4.2	 Nosioi odlučivanja	59
4.3	 Tržišno-cenovna politika	61
4.3.1	 Mere podrške tržištu	61
4.3.2	 Mere direktne budžetske podrške proizvodima	70
4.3.3	 Druga direktna plaćanja	74
4.4	 Politika ruralnog razvoja	75
4.4.1	 Izravnavajuće naknade za područja sa težim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju i ekološke naknade	75
4.4.2	 Podrška programima ruralnog razvoja	79
4.5	 Politika na području javnih usluga za poljoprivredu	83
4.5.1	 Poljoprivredna savetodavna služba	83
4.5.2	 Stručni rad i veterinarske usluge	84
4.5.3	 Istraživački rad, obrazovanje i infrastruktura	86
4.6	 Poreska politika i obezbeđivanje socijalne sigurnosti	87
4.6.1	 Porez na promet, porez na dodatu vrednost, akcize	87
4.6.2	 Porez na dohodak u poljoprivredi	92
4.6.3	 Penzijsko i invalidsko osiguranje u poljoprivredi	93
4.6.4	 Zdravstveno osiguranje u poljoprivredi	93

5	PROCENA PODRŠKE POLJOPRIVREDI U SLOVENIJI	95
5.1	 Procena podrške poljoprivrednim proizvođačima	95
5.1.1	 Agregatni PSE.....	95
5.1.2	 PSE po proizvodima	97
5.2	 Procena podrške potrošačima i ukupne podrške poljoprivredi	109
5.2.1	 Podrška potrošačima	109
5.2.2	 Ukupna podrška poljoprivredi	110
6	ANALIZA RAZVOJA POLJOPRIVREDE U SLOVENIJI	111
6.1	 Osnovne karakteristike opšteg privrednog razvoja.....	111
6.2	 Poljoprivredna proizvodnja.....	113
6.3	 Spoljnotrgovinska razmena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	117
6.4	 Potrošnja poljoprivrednih proizvoda.....	121
6.5	 Strukturne karakteristike poljoprivrednih gazdinstava	123
6.5.1	 Posedovna struktura poljoprivrednih gazdinstava	123
6.5.2	 Radna snaga u poljoprivredi	126
6.6	 Ekonomski rezultati poljoprivrede.....	128
6.6.1	 Dohodak u poljoprivredi.....	128
6.6.2	 Investicije u poljoprivredi.....	133
7	OCENA USPEŠNOSTI I EFIKASNOSTI AGRARNE POLITIKE SLOVENIJE U POGLEDU REALIZACIJE CILJEVA.....	135
7.1	 Realizacija strateških ciljeva agrarne politike.....	135
7.1.1	 Ciljevi agrarne politike i indikatori.....	135
7.1.2	 Proizvodni ciljevi i ciljevi vazani za multifunkcionalnost poljoprivrede ..	137
7.1.3	 Ciljevi vezani za konkurentnost i dohodak poljoprivrede	139
7.2	 Usklađenost agrarne politike Slovenije sa CAP	142
7.2.1	 Karakteristike i razvoj agrarne politike Slovenije u odnosu na CAP u periodu tranzicije	142
7.2.2	 Agrarna politika Slovenije po završetku pregovora i dileme pristupa.....	146
8	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	152
9	PRILOZI	162
	LITERATURA.....	198

PREGLED TABELA

<i>Tabela 1: Godišnji rast BDP u CEEC i EU; 1990-2001(%)</i>	<i>11</i>
<i>Tabela 2: Godišnja inflacija u CEEC i EU; 1990-2001(%)</i>	<i>12</i>
<i>Tabela 3: Stopa registrovane nezaposlenosti u CEEC i EU; 1990-2001(%)</i>	<i>12</i>
<i>Tabela 4: Status reformi sektora poljoprivrede u CEEC krajem 2002. godine.....</i>	<i>14</i>
<i>Tabela 5: Struktura korišćenja poljoprivrednog zemljišta prema organizacionom obliku gazdinstava u CEEC-10 (%).....</i>	<i>15</i>
<i>Tabela 6: Udeo bruto dodate vrednosti poljoprivrede u BDP u CEEC i EU; 1990-2001 (%).....</i>	<i>16</i>
<i>Tabela 7: Udeo poljoprivrede u zaposlenosti u CEEC i EU; 1990-2001 (%).....</i>	<i>16</i>
<i>Tabela 8: Udeo poljoprivrede i prehrambene industrije u ukupnom robnom izvozu i uvozu u CEEC i EU; 1990-2001 (%).....</i>	<i>17</i>
<i>Tabela 9: Učešće troškova hrane u ukupnim izdacima domaćinstva u CEEC i EU; 1990-2001 (%).....</i>	<i>18</i>
<i>Tabela 10: Godišnji rast bruto outputa poljoprivrede (GAO) u CEEC; 1990-2001 (%).....</i>	<i>18</i>
<i>Tabela 11: Spoljnotrgovinski bilans poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u CEE; 1990-2001 (mil. USD)</i>	<i>20</i>
<i>Tabela 12: Procentualni PSE u CEEC-10 i EU; 1986-2001</i>	<i>22</i>
<i>Tabela 13: Budžetski troškovi Zajedničke agrarne politike (mil. ECU).....</i>	<i>26</i>
<i>Tabela 14: Osnovna klasifikacija mera agrarne politike</i>	<i>30</i>
<i>Tabela 15: Klasifikacija mera agrarne politike za analizu budžeta i veza sa OECD (PSE/CSE) i EAA klasifikacijom.....</i>	<i>31</i>
<i>Tabela 16: Redosled i sadržaj računa proizvodnje, računa dohotka i računa kapitala u EAA.....</i>	<i>39</i>
<i>Tabela 17: Elementi za procenu realizacije ciljeva agrarne politike.....</i>	<i>43</i>
<i>Tabela 18: Faze pristupa Slovenije Evropskoj uniji.....</i>	<i>56</i>
<i>Tabela 19: Carinske stope i prelevmani 1994. i 2000. godine prema GATT sporazumu.....</i>	<i>62</i>
<i>Tabela 20: Upotrebljene carinske stope i prelevmani; 1995-2001</i>	<i>63</i>
<i>Tabela 21: Trgovinski režim za glavne agroindustrijske proizvode u okviru sporazuma CEFTA</i>	<i>64</i>
<i>Tabela 22: Sistem uvozne zaštite za neke važnije agroindustrijske proizvode; 2001.....</i>	<i>65</i>
<i>Tabela 23: Propisane cene za osnovne poljoprivredne proizvode; 1992-2002 (EUR/t).....</i>	<i>68</i>
<i>Tabela 24: Cenovne naknade za osnovne poljoprivredne proizvode; 1992-2002 (EUR/t).....</i>	<i>71</i>
<i>Tabela 25: Osnovna direktna plaćanja po zasejanoj površini; 1995-2002.....</i>	<i>71</i>
<i>Tabela 26: Osnovna direktna plaćanja po grlu stoke; 1995-2002</i>	<i>72</i>

<i>Tabela 27: Budžetski troškovi za mere tržišno-cenovne politike; 1992-2002 (mil. EUR).....</i>	<i>74</i>
<i>Tabela 28: Oblici i visina naknada za područja sa težim uslovima za proizvodnju; 1992-2002.....</i>	<i>77</i>
<i>Tabela 29: Budžetski troškovi za mere politike ruralnog razvoja; 1992-2002 (mil. EUR).....</i>	<i>83</i>
<i>Tabela 30: Budžetski troškovi za mere agrarne politike na području javnih usluga u poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR).....</i>	<i>87</i>
<i>Tabela 31: Stope poreza na dodatu vrednost za proizvode i usluge, važne za poljoprivredu</i>	<i>88</i>
<i>Tabela 32: Obaveze i prava seljačkih gazdinstava u različitim statusima u sistemu PDV</i>	<i>90</i>
<i>Tabela 33: Normativna potrošnja po pojedinim katastarskim kulturama.....</i>	<i>92</i>
<i>Tabela 34: Broj osiguranih seljaka u sistemu penzijskog i invalidskog osiguranja; 1992-2002.....</i>	<i>93</i>
<i>Tabela 35: Broj osiguranih seljaka u sistemu zdravstvenog osiguranja; 1992-2002</i>	<i>94</i>
<i>Tabela 36: Podrška proizvođačima i njena struktura; 1992-2002.....</i>	<i>95</i>
<i>Tabela 37: Struktura budžetskih plaćanja proizvođačima; 1992-2002 (%).....</i>	<i>97</i>
<i>Tabela 38: Udeo pojedinih proizvoda u vrednosti proizvodnje (u proizvođačkim cenama) i podršci proizvođačima; 1992-2002 (%).....</i>	<i>98</i>
<i>Tabela 39: Procentualni PSE po proizvodima; 1992-2002 (%).....</i>	<i>99</i>
<i>Tabela 40: Indikatori i struktura podrške potrošačima; 1992-2002</i>	<i>109</i>
<i>Tabela 41: Indikatori i struktura ukupne podrške poljoprivredi; 1992-2002</i>	<i>110</i>
<i>Tabela 42: Osnovni makroekonomski pokazatelji razvoja Slovenije; 1990-2002.....</i>	<i>111</i>
<i>Tabela 43: Indeks obima i struktura bruto poljoprivrede proizvodnje; 1991-2002</i>	<i>113</i>
<i>Tabela 44: Korišćeno poljoprivredno zemljište (KPZ) i proizvodnja važnijih biljnih proizvoda; 1991-2002.....</i>	<i>114</i>
<i>Tabela 45: Broj stoke i proizvodnja važnijih stočarskih proizvoda; 1991-2002.....</i>	<i>115</i>
<i>Tabela 46: Obim potrošnje inputa za poljoprivredu i prosečni prinosi važnijih poljoprivrednih proizvoda; 1991-2002</i>	<i>116</i>
<i>Tabela 47: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda; 1992-2002</i>	<i>117</i>
<i>Tabela 48: Spoljna trgovina agroindustrijskim proizvodima po grupama zemalja; 1995-2002 (mil. EUR)</i>	<i>120</i>
<i>Tabela 49: Potrošnja osnovnih poljoprivrednih proizvoda po stanovniku; 1992-2002 (kg).....</i>	<i>121</i>
<i>Tabela 50: Stopa samodovoljnosti; 1992-2002 (%)</i>	<i>122</i>
<i>Tabela 51: Učešće troškova ishrane u ukupnim izdacima domaćinstva; 1991-2002 (%)... </i>	<i>123</i>
<i>Tabela 52: Promene u broju gazdinstva i korišćenom poljoprivrednom zemljištu (KPZ); popis 1991. i 2000.</i>	<i>124</i>
<i>Tabela 53: Struktura seljačkih gazdinstva prema površini KPZ; popis 1991. i 2000.</i>	<i>124</i>

<i>Tabela 54: Promene u broju seljačkih gazdinstava i broju stoke prema vrsti i broju grla; popis 1991. i 2000. (indeks: 1991 = 100).....</i>	<i>125</i>
<i>Tabela 55: Broj i struktura gazdinstava prema tipu poljoprivredne proizvodnje; popis 2000.....</i>	<i>126</i>
<i>Tabela 56: Broj zaposlenih u poljoprivredi; 1992-2002</i>	<i>127</i>
<i>Tabela 57: Struktura zaposlenosti u poljoprivredi; popis 2000</i>	<i>127</i>
<i>Tabela 58: Osnovni agregati računa proizvodnje i dohotka u poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR).....</i>	<i>129</i>
<i>Tabela 59: Indeksi cena u poljoprivredi; 1993-2002 (EUR; predhodna godina=100)</i>	<i>129</i>
<i>Tabela 60: Direktne dohodovne subvencije poljoprivrednim proizvođačima; 1992-2002.....</i>	<i>131</i>
<i>Tabela 61: Bruto investicije u poljoprivredi; 1992-2002</i>	<i>133</i>
<i>Tabela 62: Bodovne i ukupne ocene relativnih promena u osnovnim indikatorima za procenu realizacije ciljeva agrarne politike; 1992-2002</i>	<i>136</i>
<i>Tabela 63: Neki indikatori produktivnosti poljoprivrede u Sloveniji i EU; 1994. i 1999. ..</i>	<i>140</i>
<i>Tabela 64: Relativna promena produktivnosti rada u poljoprivredi u Sloveniji i zemljama EU; 1992-2000 (1995=100).....</i>	<i>140</i>
<i>Tabela 65: Vrste i visina direktnih plaćanja za 2003. godinu u Sloveniji i EU.....</i>	<i>147</i>
<i>Tabela 66: Vrste i sadržaj mera u okviru politike ruralnog razvoja za 2003. godinu u Sloveniji i EU.....</i>	<i>148</i>

PREGLED GRAFIKONA

<i>Grafikon 1: Šematski prikaz logičke veze između ciljeva, kriterijuma, indikatora i realizacije ciljeva</i>	43
<i>Grafikon 2: Troškovi budžeta za izvozne podsticaje; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	67
<i>Grafikon 3: Budžetski troškovi za prateće mere za stabilizaciju tržišta; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	70
<i>Grafikon 5: Budžetski troškovi za regresiranje inputa u poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	73
<i>Grafikon 6: Budžetski troškovi za druga direktna plaćanja u poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	74
<i>Grafikon 7: Budžetski troškovi za naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	77
<i>Grafikon 8: Budžetski troškovi za naknade za ekološki prihvatljivu proizvodnju; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	79
<i>Grafikon 9: Budžetski troškovi za podršku prestrukturiranju poljoprivrednih gazdinstava; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	80
<i>Grafikon 10: Budžetski troškovi za druge mere podrške ruralnom razvoju; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	82
<i>Grafikon 11: Budžetski troškovi za finansiranje savetodavne službe; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	84
<i>Grafikon 12: Budžetski troškovi za finansiranje stručnog rada i veterinarskih usluga; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	85
<i>Grafikon 13: Budžetski troškovi za finansiranje istraživačkog rada, obrazovanja i infrastrukture; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	86
<i>Grafikon 14: Cenovna podrška tržištu i učešće cenovne podrške tržištu u vrednosti proizvodnje u proizvođačkim cenama; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	96
<i>Grafikon 15: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - pšenica; 1992-2002</i>	99
<i>Grafikon 16: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - kukuruz; 1992-2002</i>	101
<i>Grafikon 17: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – ostale žitarice; 1992-2002</i>	102

<i>Grafikon 18: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - šećer; 1992-2002</i>	<i>103</i>
<i>Grafikon 19: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - mleko; 1992-2002</i>	<i>104</i>
<i>Grafikon 20: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – goveđe meso; 1992-2002</i>	<i>105</i>
<i>Grafikon 21: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – svinjsko meso; 1992-2002</i>	<i>106</i>
<i>Grafikon 22: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – pileće meso; 1992-2002</i>	<i>107</i>
<i>Grafikon 23: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - jaja; 1992-2002...</i>	<i>107</i>
<i>Grafikon 24: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – ovčije meso; 1992-2002</i>	<i>108</i>
<i>Grafikon 25: Podrška potrošačima (CSE) i cenovna podrška tržištu (MPS); 1992-2002 (mil. EUR).....</i>	<i>109</i>
<i>Grafikon 26: Indeksi poljoprivredne proizvodnje, 1992-2002 (1991 =100).....</i>	<i>113</i>
<i>Grafikon 27: Spoljnotrgovinski bilans agroindustrijskih proizvoda, 1992-2002 (mil. EUR).....</i>	<i>118</i>
<i>Grafikon 28: Struktura izvoza agroindustrijskih proizvoda po grupama proizvoda, koje u periodu 1992-2002 zauzimaju prosečno više od 4,5% ukupnog izvoza.....</i>	<i>118</i>
<i>Grafikon 29: Struktura uvoza agroindustrijskih proizvoda po grupama proizvoda, koje u periodu 1992-2002 zauzimaju prosečno više od 4,5% ukupnog uvoza</i>	<i>119</i>
<i>Grafikon 30: Spoljnotrgovinski bilans agroindustrijskih proizvoda po grupama proizvoda (mil. EUR).....</i>	<i>119</i>
<i>Grafikon 31: Struktura izvoza i uvoza agroindustrijskih proizvoda po grupama zemalja, 1995-2002.....</i>	<i>120</i>

<i>Grafikon 32: Učešće poljoprivrednih gazdinstava po klasama ekonomske veličine; popis 2000.</i>	125
<i>Grafikon 33: Indeksi cena outputa i inputa u poljoprivredi i pariteta output/input cena; 1992-2002 (EUR, 1992 = 100)</i>	130
<i>Grafikon 34: Neto dodata vrednost poljoprivrede u proizvođačkim cenama i promene u obimu proizvodnje i paritetu output/input cena, 1992-2002</i>	130
<i>Grafikon 35: Visina i struktura faktorskog dohotka u poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	132
<i>Grafikon 36: Učešće direktnih dohodovnih subvencija u faktorskom dohotku poljoprivrede; 1992-2002 (%)</i>	132
<i>Grafikon 37: Bruto prihod (mil. EUR) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU)</i>	143
<i>Grafikon 38: Relativno odstupanje bruto prihoda proizvođača u Sloveniji u odnosu na EU za MPS/PSE proizvode (% , EU=100)</i>	143
<i>Grafikon 39: Prihod u proizvođačkim cenama i budžetska plaćanja proizvođačima (mil. EUR) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU)</i>	144
<i>Grafikon 40: Relativno odstupanje proizvođačkih cena u Sloveniji u odnosu na EU za MPS/PSE proizvode (% , EU=100)</i>	144
<i>Grafikon 41: Udeo MPS u PSE (%) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU)</i>	145
<i>Grafikon 42: Budžetska plaćanja proizvođačima i udeo MPS u PSE (%) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU); vremenski pomak</i>	145

PREGLED PRILOGA

<i>Prilog 1: Budžetski troškovi za podršku poljoprivredi; 1992-2002 (000 EUR)</i>	<i>162</i>
<i>Prilog 2: Budžetska plaćanja po proizvodima za najznačajnije mere tržišno-cenovne politike; 1992-2002 (000 EUR)</i>	<i>164</i>
<i>Prilog 3: Budžetska plaćanja po grupama politike, po grupama podrške u PSE/CSE kalkulacijama i po grupama subvencija u EAA; 1992-2002 (000 EUR)</i>	<i>165</i>
<i>Prilog 4: Ukupna podrška poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	<i>166</i>
<i>Prilog 5: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) – Pšenica; 1992-2002</i>	<i>167</i>
<i>Prilog 6: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Kukuruz; 1992-2002</i>	<i>168</i>
<i>Prilog 7: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Ostale žitarice; 1992-2002</i>	<i>169</i>
<i>Prilog 8: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Beli šećer; 1992-2002</i>	<i>170</i>
<i>Prilog 9: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Mleko; 1992-2002</i>	<i>171</i>
<i>Prilog 10: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Goveđe meso; 1992-2002</i>	<i>172</i>
<i>Prilog 11: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Svinjsko meso; 1992-2002</i>	<i>173</i>
<i>Prilog 12: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Pileće meso; 1992-2002</i>	<i>174</i>
<i>Prilog 13: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Jaja; 1992-2002</i>	<i>175</i>
<i>Prilog 14: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Ovčije meso; 1992-2002</i>	<i>176</i>
<i>Prilog 15: Podrška proizvođačima (PSE) - Pšenica; 1992-2002</i>	<i>177</i>
<i>Prilog 16: Podrška proizvođačima (PSE) - Kukuruz; 1992-2002</i>	<i>178</i>
<i>Prilog 17: Podrška proizvođačima (PSE) - Ostale žitarice; 1992-2002</i>	<i>179</i>
<i>Prilog 18: Podrška proizvođačima (PSE) - Beli šećer; 1992-2002</i>	<i>180</i>
<i>Prilog 19: Podrška proizvođačima (PSE) - Mleko; 1992-2002</i>	<i>181</i>
<i>Prilog 20: Podrška proizvođačima (PSE) - Goveđe meso; 1992-2002</i>	<i>182</i>
<i>Prilog 21: Podrška proizvođačima (PSE) - Svinjsko meso; 1992-2002</i>	<i>183</i>
<i>Prilog 22: Podrška proizvođačima (PSE) - Pileće meso; 1992-2002</i>	<i>184</i>
<i>Prilog 23: Podrška proizvođačima (PSE) - Jaja; 1992-2002</i>	<i>185</i>
<i>Prilog 24: Podrška proizvođačima (PSE) - Ovčije meso; 1992-2002</i>	<i>186</i>

<i>Prilog 25: Ekonomski račun poljoprivrede u baznim cenama; 1992-2002 (mil. EUR)</i>	<i>187</i>
<i>Prilog 26: Indeksi fizičkog obima outputa i inputa u poljoprivredi; 1993-2002 (predhodna godina = 100)</i>	<i>189</i>
<i>Prilog 27: Indeksi proizvođačkih cena outputa i cena inputa u poljoprivredi; 1993-2002 (predhodna godina = 100)</i>	<i>190</i>
<i>Prilog 28: Izvoz agroindustrijskih proizvoda iz Slovenije; 1992-2002 (000 EUR)</i>	<i>191</i>
<i>Prilog 29: Uvoz agroindustrijskih proizvoda u Sloveniju; 1992-2002 (000 EUR).....</i>	<i>192</i>
<i>Prilog 30: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Slovenije sa zemljama EU; 1995-2002 (000 EUR)</i>	<i>193</i>
<i>Prilog 31: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Slovenije sa zemljama CEFTA; 1995-2002 (000 EUR).....</i>	<i>194</i>
<i>Prilog 32: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Slovenije sa zemljama bivše SFRJ; 1995-2002 (000 EUR)</i>	<i>195</i>
<i>Prilog 33: Osnovni podaci iz PSE/CSE kalkulacija za Evropsku uniju po proizvodima; 1986-2002.....</i>	<i>196</i>

1 UVOD

1.1 Predmet istraživanja

Kao u većini razvijenih zemalja poljoprivreda ima i u Sloveniji poseban značaj iako je njen udeo u nacionalnoj privredi relativno mali (OECD, 2001c). Razlog je u bliskoj povezanosti poljoprivrede sa drugim aktivnostima u ruralnim područjima, proteklom razvoju i političkoj osetljivosti agrara.

U poređenju sa razvijenim zapadnoevropskim zemljama, poljoprivreda Slovenije i drugih republika SFRJ posle drugog svetskog rata razvijala se u drugačijim privrednim, društvenim i političkim uslovima (OECD, 2001c). Osnovni zadatak poljoprivrede kao i značajan politički cilj bili su stabilno snabdevanje hranom i postizanje što većeg stepena samodovoljnosti. Agrarna politika podupirala je razvoj poljoprivrede, pre svega, putem administrativnog uređenja cena osnovnih poljoprivrednih proizvoda, regresiranjem inputa i povoljnijim uslovima kreditiranja. Prioritet je imao društveni sektor poljoprivrede (Vujatović-Zakić, 1999).

Posle osamostaljivanja i u prvim godinama prelaska iz socijalističke na tržišnu ekonomiju, Slovenija je zadržala veliki deo mera agrarne politike koje su bile karakteristične za predtranzicijski period (Erjavec i sar., 1997). Prilagođavanje agrarne politike novim ekonomskim uslovima nije bio prioritet države, koja se suočavala sa problemom pada privredne aktivnosti, visokom stopom nezaposlenosti i visokom inflacijom. Do većih promena u agrarnoj politici Slovenije došlo je tek pod jakim pritiskom unutrašnjih i spoljnih faktora. Na promene agrarne politike je u prvom razdoblju uticalo, pre svega, pogoršanje stanja na domaćem tržištu zbog gubitka tradicionalnih tržišta, pada cena poljoprivrednih proizvoda, pada domaće proizvodnje i rastućeg uvoza. Od sredine 1990-tih sve značajniji je bio uticaj spoljnih faktora. Slovenija je postala članica Svetske trgovinske organizacije i time preuzela određene obaveze u pogledu otvaranja tržišta poljoprivrednih proizvoda i stope zaštite poljoprivrede. Potpisala je i brojne multilateralne i bilateralne trgovinske sporazume, koji su svi doprineli liberalizaciji spoljne trgovine agroindustrijskim proizvodima.

Drugi značajan faktor za promene u agrarnoj politici predstavlja odluka Slovenije da postane članica Evropske unije. Članstvo u Evropskoj uniji postalo je cilj i postavilo nove zahteve, koji su sa sobom nosili temeljne promene u agrarnoj politici, kao i u delovanju države (Rednak i sar., 2000a). Prilagođavanje zakonskog uređenja i osposobljavanje institucija državne uprave u agraru i uopšte u tom kontekstu prioritetni su zadaci države.

U okviru priprema za ulazak u Evropsku uniju, pored harmonizacije legislative, važan i možda još teži zadatak je osposobljavanje poljoprivrede za delovanje u izrazito konkurentnom okruženju jedinstvenog evropskog tržišta. Sva dosadašnja proširenja Evropske unije pokazala su, da je poljoprivreda jedno od najvažnijih i najsloženijih područja, kome se poklanja izuzetno mnogo pažnje. Strukturne razlike, različiti nivoi cena, te vrste i obim mera agrarne politike često su određivali vreme i uslove širenja Evropske unije (Erjavec, 1997).

Slovenija je krajem 2002. godine završila pregovore za pristup EU, u proleće 2003. godine potpisala pristupni ugovor (Accession Treaty, 2003) a u junu iste godine potvrdila ga je i na referendumu. U maju 2004. godine postat će punopravna članica Evropske unije. Od osamostaljivanja do završetka pregovora prošlo je dobrih 11 godina. To su bile godine velikih političkih i privrednih promena, koje su uticale i na razvoj agrarnog sektora. Pristupom EU Slovenija gubi suverenitet nad velikim delom agrarne politike i predaje je u nadležnost zajedničkih organa Evropske unije (Erjavec, 1997).

Predmet istraživanja su promene u agrarnoj politici i poljoprivredi Slovenije u periodu tranzicije i vođenja samostalne agrarne politike (1992-2002), sa posebnim osvrtom na realizaciju osnovnih ciljeva agrarne politike, prilagođavanje agrarne politike zajedničkoj agrarnoj politici EU i dalje pravce razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Slovenije.

Tema odnosno predmet istraživanja nije nov. U zadnjih 10-tak godina problemima poljoprivrede u tranziciji bavili su se brojni analitičari i međunarodne organizacije. Većina radova na tu temu obuhvata i Sloveniju. Izrađeno je i više međunarodnih studija koje se odnose samo na poljoprivredu Slovenije (EC, 1995e; FAO, 1997; EC, 1998e; OECD, 2001c), kao i studija domaćih autora izrađenih u okviru priprema programskih dokumenata (MKGP, 1992; MKGP, 1994a; MKGP, 1999b), za potrebe praćenja razvoja poljoprivrede (MKGP, 2003a), kao i u okviru istraživanja posledica međunarodnih integracija na poljoprivredu Slovenije, naročito ulaska u EU (Erjavec i sar., 1997; Erjavec i sar., 1998b; Rednak i sar., 2000a; Kavčič, 2000; Erjavec i sar., 2002a, 2002b; Rednak i sar., 2003c).

Detaljnost analiza dosta je različita. U radovima, koji obuhvataju više tranzicijskih zemalja, analiza se obično svodi na najelemetarnije karakteristike agrarne politike i najelemetarnije indikatore razvoja poljoprivrede. Detaljnost specijalnih studija je veća, ali se one odnose samo na određen vremenski period. Nijedan rad se ne odnosi na sva ključna područja i čitavo razdoblje tranzicije odnosno vođenja samostalne agrarne politike u Sloveniji.

U tom kontekstu celovita obrada agrarne politike u Sloveniji i njenih posledica za poljoprivredu pokazuje se kao potrebna i znači zaokruživanje i evalvaciju perioda tranzicije agrarnog sektora, koji se završava ulaskom u EU.

Rad obuhvata praktično čitavo razdoblje samostalne agrarne politike Slovenije i to sa ambicijom, da analitički što šire obradi predmet istraživanja da bi se tako mogla što realnije (adekvatnije) proceniti i uspešnost te politike. Te mogućnosti su se otvorile u zadnje dve godine. Tek sada se mogu uočiti prvi rezultati reforme agrarne politike iz 1998. godine a širi analitički pristup moguć je razvojem informacionih podloga u zadnjim godinama. U 2003. godini bila je izrađena revizija statističkih podataka o poljoprivrednoj proizvodnji za period 1991–2002 (SURS-SI, 2003a, 2003b), prihvaćena i operativno upotrebljena je metodologija izrade ekonomskog računa za poljoprivredu (SURS/OEK-EAA, 2003; Rednak, 2003), detaljnije su razrađeni budžetski troškovi za poljoprivredu (MKGP/OEK-PROR, 1992-2002). Sve to omogućava konzistentan pristup analizi, koji zajedno sa determinisanjem kritičkih pogleda na razvoj agrarne politike u Sloveniji može biti od koristi i za druge tranzicijske zemlje, koje idu sličnim putem tranzicije sa ciljem uključenja u EU.

1.2 Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je na osnovu kvalitativne i kvantitativne analize razdoblja od bivšeg društvenog uređenja do danas (1990-2002), to jest do faze pre ulaska u Evropsku uniju, proceniti uticaj agrarne politike na stanje i razvoj poljoprivrede Slovenije.

Specifični ciljevi istraživanja su sledeći:

- celovita analiza agrarne politike i njenih mera sa stanovišta troškova budžeta, obezbeđivanja podrške poljoprivredi i usklađenosti sa Zajedničkom agrarnom politikom Evropske unije,
- celovita analiza karakteristika i stanja poljoprivrede i usklađenosti razvoja sa postavljenim ciljevima agrarne politike,
- procena mogućnosti razvoja poljoprivrede i agrarne politike po pristupu u Evropsku uniju,
- kritična analiza agrarne politike Slovenije u periodu tranzicije i uključivanja u Evropsku uniju.

1.3 Hipoteza

Istraživanje treba da potvrdi hipotezu da je Slovenija u periodu tranzicije i dosadašnjih priprema za uključenje u Evropsku uniju, izvršila značajnu preorijentaciju svoje agrarne politike u kontekstu prilagođavanja Zajedničkoj agrarnoj politici EU, uspela zadržati kontinuitet u razvoju poljoprivrede, uspostavila (obezbedila) uslove za relativno mek pristup EU i time omogućila održiv razvoj poljoprivrede i ruralnih područja Slovenije u kontekstu buduće proširene Evropske unije.

Postavljena hipoteza u ovom istraživanju zasniva se na sledećim polazištima:

- Tranzicija iz socijalističke u tržišnu ekonomiju donosi velike promene u društveni, politički i privredni sistem, koje utiču i na poljoprivredu. Zbog boljih polaznih osnova i specifičnosti u agrarnoj politici, proces tranzicije u Sloveniji je poljoprivredu pogodio manje nego u nekim drugim zemljama Srednje i Istočne Evrope.
- Ciljevi agrarne politike i strategija razvoja poljoprivrede postavljeni su u Sloveniji relativno rano i u periodu tranzicije nisu se bitnije menjali, što je uticalo i na razvoj agrarne politike.
- Spoljnotrgovinska zaštita i direktna dohodovna plaćanja proizvođačima bile su osrednje mere agrarne politike za realizaciju ciljeva u tranziciji. Struktura podrške proizvođačima menjala se postepeno.
- Do veće promene agrarne politike i konačnog uvođenja principa tranzicije u poljoprivredi Slovenije došlo je tek početkom ozbiljnijeg prilagođavanja zahtevima povezanim sa pristupom Slovenije Evropskoj uniji.
- To je postavilo jasan okvir za promene, a rezultat je da Slovenija ima (pri kraju tranzicijskog perioda) agrarnu politiku koja je uglavnom usklađena sa EU (i pre ulaska u EU).

1.4 Struktura rada

Istraživanje sadrži osam zaokruženih poglavlja.

Iza uvodnih napomena, na bazi pregleda dosadašnjih istraživanja, u drugom poglavlju prikazani su pristup i metodi za agrarno-političke analize poljoprivrede u tranziciji i osnovne determinante tranzicijskih procesa i agrarne politike u tranzicijskim zemljama Centralne i Istočne Evrope. Zbog velikog direktnog uticaja Evropske unije na razvoj agrarne politike u većini tranzicijskih zemalja, u tom delu dat je i osnovni pregled principa i delovanja Zajedničke agrarne politike.

U trećem poglavlju predstavljeni su upotrebljeni metodi istraživanja i izvori podataka za analizu agrarne politike i poljoprivrede u tranziciji za Sloveniju sa posebnim osvrtom na odabrane osnovne indikatore i metode za kvantitativnu analizu.

Četvrto poglavlje predstavlja analiza razvoja agrarne politike u Sloveniji u periodu 1992-2002. na bazi normativnih i programskih dokumenata, koju prati kvantitativna analiza troškova budžeta za poljoprivredu po pojedinim grupama politike i grupama mera.

U petom poglavlju agrarna politika obrađena je sa stanovišta obezbeđivanja podrške poljoprivredi i njenih posledica za proizvođače, potrošače i poreske obveznike.

U šestom poglavlju izrađena je kvalitativna i kvantitativna analiza razvoja poljoprivrede, koja sadrži i detaljnu analizu ekonomskih rezultata poljoprivrede i učešća direktnih dohodovnih subvencija u dohotku poljoprivrede.

Sedmo poglavlje predstavlja evalvaciju dosadašnje agrarne politike u Sloveniji u pogledu realizacije postavljenih ciljeva i u relaciji do Zajedničke agrarne politike Evropske unije. U tom delu ukazaće se i na pravce i dileme razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Slovenije u svetlu postignutih rezultata pregovora sa EU, kao i u svetlu reforme Zajedničke agrarne politike.

Zaključna razmatranja predstavljaju raspravu o dobrim i lošim stranama agrarne politike Slovenije u razdoblju tranzicije i uključenja u EU i stečenim iskustvima.

U prilogu daju se detaljni podaci za Sloveniju o budžetskim troškovima za poljoprivredu, ukupnoj podršci poljoprivredi i podršci proizvođačima po pojedinim proizvodima, osnovni elementi ekonomskog računa za poljoprivredu i podaci o spoljnoj trgovini poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima. Prilog sadrži i osnovne podatke o podršci proizvođačima po proizvodima u Evropskoj uniji, koji su bili korišćeni za evalvaciju agrarne politike Slovenije u odnosu na EU.

U spisku literature, priloženom na kraju disertacije, pored izvora podataka, zvaničnih dokumenata, godišnjih izvešća i drugih radova međunarodnih i slovenskih stručnjaka i organizacija, daje se i pregled osnovnog zakonodavstva u Sloveniji, koji je relevantan za analizu agrarne politike u tranzicijskom periodu.

2 PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

2.1 Pregled radova, pristupa i metoda istraživanja poljoprivrede u tranziciji

2.1.1 Proces tranzicije i monitoring stanja

Ekonomska transformacija u zemljama Centralne i Istočne Evrope bila je jedna od najviše obrađenih tema u 1990-tim godinama (Davidova i Buckwell, 2000). Iako transformacija poljoprivrede nije ni više ni manje značajna od transformacije drugih sektora privrede, reformi poljoprivrede i prehrambene industrije polaže se posebna pažnja jer prelazi granice sektora i utiče na dobrobit velikog dela ruralnog i urbanog stanovništva a posledično i na uspeh tranzicije (Chioccioli, 1998).

Tranzicija iz socijalističke u tržišnu poljoprivredu je kompleksan i višeslojan proces, koji otvara brojna teška pitanja (Mergos, 1998). Pored promena u strukturi poljoprivrede i privatizacije zemlje i prerađivačke industrije sadrži i formiranje opšteg okvira i institucija za delovanje tržišta odnosno uspostavljanje novih tržišnih i trgovinskih struktura. Svetska banka (Csaki i Zuschlag, 2003) kao najznačajnije elemente reformskih procesa u tranzicijskim državama navodi:

- liberalizaciju cena i tržišta, uspostavljanje uslova za delovanje tržišta u poljoprivredi,
- privatizaciju zemlje i transformaciju ekonomskih struktura,
- demonopolizaciju i privatizaciju prerađivačke industrije i trgovine,
- formiranje delujućeg bankarskog sistema za poljoprivredu i ruralna područja,
- formiranje institucionalnih struktura i sistema državne administracije, nužnih za tržišnu ekonomiju.

Centralni element reformi i tranzicije u tržišnu ekonomiju predstavlja liberalizacija odnosno deregulacija cena u privredi. U toj fazi na poljoprivredu više utiče opšta makroekonomska politika (kurs, fiskalna i monetarna politika) nego sektorski specifične mere (Mergos, 1998). Chioccioli (1998) navodi, da je praksa pokazala, da je rešavanje opštih problema u privredi na prvom mestu i uspostavljanje šireg ekonomskog sistema prvi prioritet u tranziciji. Napredak u makroekonomskoj stabilizaciji države preduslov je za razvoj pojedinačnih sektora. Zbog toga i većina studija tranzicije u poljoprivredi sadrži i osnovne karakteristike makroekonomske transformacije (Davidova i Buckwell, 2000).

Procesom tranzicije i njegovim implikacijama za poljoprivredu i ruralni razvoj bavile su se brojne međunarodne institucije, organizacije i autori. Sektorske analize obuhvataju različite države, vremenski period i sadržaje, i obrađuju transformaciju poljoprivrede sa različitih stanovišta. U pogledu broja država, tranzicijski proces najpotpunije prate Svetska banka (*World Bank*) i Evropska banka za obnovu i razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development – EBRD*), koje već od početka 1990-ih godina podupiru tranziciju savetovanjem i finansijskom podrškom. Njihove studije obuhvataju sve tranzicijske zemlje Centralne i Istočne Evrope (*Central and East European Countries - CEEC*) kao i zemlje u okviru Zajednice nezavisnih država (*Commonwealth of Independent States - CIS*), formirane po dezintegraciji Sovjetskog saveza.

Pristup Svetske banke bazira na specifičnim analizama po pojedinim zemljama, koje su pravljene u obliku posebne matrice, koja sadrži opis stanja u pogledu statusa reformi i preporuke po pojedinim područjima. Agregatna analiza prikazuje rezultate na nivou regije kao celine (CEEC i CIS), kao i po subregijama. Zemlje Centralne i Istočne Evrope u nekim prikazima podeljene su u grupu zemalja kandidata za pristup Evropskoj uniji, koja obuhvata Bugarsku, Češku, Estoniju, Latviju, Litvu, Mađarsku, Poljsku, Rumuniju, Slovačku i Sloveniju (CEEC-10) i grupu zemalja Jugoistočne Evrope (*South East European Countries - SEEC*) u koju se svrstavaju Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija i SR Jugoslavija odnosno Srbija i Crna Gora. Pored toga sve zemlje su grupisane i prema statusu postignutih reformi u grupu brzih, umerenih i sporih reformatora. Svetska banka prvi pregled stanja poljoprivrede u tranziciji izradila je 1998. godine i od tada ga redovno godišnje ažurira (Csaki i Nash, 1998, Csaki i Fock, 1999, Csaki i Fock, 2000, Csaki i Kray, 2001, Csaki i Nucifora, 2002, Csaki i Zuschlag, 2003).

Opšti pregled stanja i napretka u tranziciji za iste zemlje i grupe zemalja kao Svetska banka priprema i Evropska banka za obnovu i razvoj. U izveštaju za 2001. godinu detaljnije analizira karakteristike razvoja poljoprivrede u tranziciji u odnosu na različite ekonomske i političke faktore, naročito uticaj početnog stanja, opštih i specifičnih karakteristika reformskih procesa kao i uticaj političkih institucija i ponašanja birača (EBRD, 2002).

Već u početku 1990-tih godina za tranzicijske zemlje Centralne i Istočne Evrope i nove nezavisne države na teritoriju bivšeg Sovjetskog saveza (*New Independent States – NIS*) počela se interesirati i Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development – OECD*). Do 1992. godine pregled agrarne politike, proizvodnje i trgovine za te zemlje (i Kinu) bio je uključen u obliku aneksa u redovne godišnje izveštaje, koje je OECD pripremao za svoje članice. Od 1992. godine za tranzicijske zemlje ti pregledi bili su pravljene odvojeno u posebnoj publikaciji. Uporedo, u periodu od 1994. do 2001. godine OECD je izradio i seriju studija agrarne politike po pojedinim tranzicijskim zemljama, koja je obuhvatila Mađarsku (OECD, 1994a), Poljsku (OECD, 1995a), Češku (OECD, 1995b), Estoniju (OECD, 1996a), Latviju (OECD, 1996b), Litvu (OECD, 1996c), Slovačku (OECD, 1997), Rusiju (OECD, 1998c), Rumuniju (OECD, 2000c), Bugarsku (OECD, 2000b) i Sloveniju (OECD, 2001c).

Studije sadrže pregled stanja u privredi i analizu sektora poljoprivrede i prehrambene industrije, sa posebnim osvrtom na spoljnu trgovinu i spoljnotrgovinske odnose, kao i na instrumente i mere agrarne politike. U okviru tih studija bile su izrađene i procene podrške poljoprivredi prema PSE/CSE metodologiji, koju je za potrebe svojih članica razvio OECD (OECD, 1999a). PSE/CSE indikatori omogućavaju kvantifikaciju mera agrarne politike na bazi podataka o proizvodnji i potrošnji pojedinih poljoprivrednih proizvoda, o cenama na domaćem i svetskom tržištu i detaljnim podacima o budžetskim troškovima za poljoprivredu.

U okviru studija agrarne politike po pojedinim tranzicijskim zemljama PSE/CSE indikatori bili su obračunati za period od 1986. (za Sloveniju od 1992. godine), a njihovo ažuriranje izvodilo se u okviru godišnjeg monitoringa agrarne politike u tranzicijskim zemljama. Zadnji monitoring, koji pored PSE/CSE indikatora sadrži i kratak pregled stanja u poljoprivredi i agrarnoj politici, OECD je izradio za 2001. godinu (OECD, 2002). OECD

zanimaju, pre svega, devijacije na tržištu prouzrokovane merama agrarne politike i njihove posledice za proizvođače, potrošače i poreske obveznike.

Po pristupu i sadržaju slične sektorske studije kao OECD izradila je u 1995. i ponovo u 1998. godini i Evropska komisija odnosno njen Direktorat za poljoprivredu (*Directorate-General for Agriculture*). Studije sadrže detaljni pregled sektora poljoprivrede i prehrambene industrije u zemljama, potencijalnim kandidatima za pristup EU (CEEC-10). Izrađene su po pojedinim državama (za Bugarsku, Češku, Estoniju, Latviju, Litvu, Mađarsku, Poljsku, Rumuniju, Slovačku i Sloveniju) i u obliku sumarnog pregleda. U njima je analizirano stanje sektora u poređenju sa stanjem u EU sa stanovišta pripremljenosti na pristup i mogućnosti preuzimanja Zajedničke agrarne politike (EC, 1995a do 1995k, EC, 1998a do 1998k).

Pored opštih sektorskih studija i monitoringa, koji se po pravilu odnose na sve ili veći broj tranzicijskih zemalja i sva osnovna područja tranzicije, izrađene su bile i brojne specijalne studije, koje detaljnije obrađuju samo određene teme. Evropska komisija, na primer, naručila je specijalnu studiju konkurentnosti agrarnog sektora CEEC-10 u odnosu na EU (Pouliquen, 2001). OECD detaljnije je obradio područje kreditiranja poljoprivrede i finansijske infrastrukture u tranzicijskim zemljama (OECD, 1999b). U okviru specijalnih studija bilo je između ostalog obrađeno pitanje produktivnosti poljoprivrede (Hughes, 2000), cena (Mergos, 1998), transfera i devijacija unutar agroindustrijskog lanca (Gorton i sar., 2000), dohotka po proizvodima (Henrichsmeyer i sar., 2000) i mnoge druge teme. Brojne specijalne studije bavile su se i procenom posledica širenja EU na istok i implikacijama za EU i države kandidate (Munch, 2000; Banse, 2000).

U sektorskim studijama nema posve jedinstvenog pristupa analizi poljoprivrede u tranziciji. Predmet istraživanja je postavljen šire ili uže, upotrebljen je veći ili manji broj indikatora, različite su baze podataka i vremenski period na kojeg se analize odnose. Analize uglavnom traže zajedničke karakteristike razvoja poljoprivrede i agrarne politike u tranzicijskim zemljama uz konstataciju, da su razlike između pojedinih zemalja velike. I pored toga može se naći dosta zajedničkog u pogledu pristupa analizi i upotrebljenih indikatora. Sektorske studije (World Bank, EBRD, OECD, EC) uglavnom sadrže pregled osnovnih karakteristika privrednog razvoja, pregled i analizu stanja i razvoja agrarnog sektora i pregled agrarne politike.

2.1.2 Sadržaj analiza i indikatori

Karakteristike privrednog razvoja

Opšte karakteristike privrednog razvoja uobičajno se analiziraju pomoću osnovnih makroekonomskih indikatora. Najčešće upotrebljeni indikatori makroekonomskog razvoja su rast bruto domaćeg proizvoda (BDP), kretanje inflacije i stope nezaposlenosti. Često se koriste i BDP po stanovniku, spoljnotrgovinski bilans, javnofinansijski bilans, javni dug i bilans tekućeg računa (u nominalnom iznosu ili u odnosu na BDP). U nekim studijama (npr. EC) opšti pregled ekonomskog stanja sadrži i mesto poljoprivrede u ukupnoj privredi, dok je u drugima (npr. OECD) to sadržano u opisu stanja i razvoja agrarnog sektora. Za

sagledavanje značaja poljoprivrede u nacionalnoj privredi kao indikatori upotrebljavaju se učešće dodate vrednosti poljoprivrede u BDP, učešće zaposlenih u poljoprivredi u ukupnom broju zaposlenih, učešće poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u ukupnom robnom izvozu i uvozu, kao i učešće troškova hrane u ukupnim izdacima domaćinstva (OECD, EC). Poljoprivredni potencijal najčešće je ilustrovan učešćem poljoprivrednog zemljišta u ukupnoj površini i raspoloživom poljoprivrednom (ili oraničnom) zemljištu po stanovniku.

Analiza stanja i razvoja agrarnog sektora

U okviru analize stanja i razvoja agrarnog sektora uglavnom se sagledavaju trendovi u obimu poljoprivredne proizvodnje, spoljnoj trgovini poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima i strukturnim karakteristikama agrarnog sektora. Najčešće upotrebljeni indikator promena u obimu poljoprivredne proizvodnje u svim opštim studijama je indeks bruto autputa poljoprivrede (*Gross Agricultural Output – GAO*), koji se navodi za poljoprivredu ukupno a često i odvojeno za biljnu i stočarsku proizvodnju. Detalnije analize pored toga sadrže i indikatore o površini korišćenog poljoprivrednog zemljišta, setvenoj strukturi, broju životinja, kao i o proizvodnji i potrošnji pojedinih proizvoda. U tom okviru upotrebljavaju se i indikatori intenzivnosti odnosno parcijalne produktivnosti (prinos pšenice po hektaru, proizvodnja mleka po kravi muzari) i indikatori potrošnje inputa za poljoprivredu (potrošnja đubriva i pesticida po hektaru, broj poljoprivrednih mašina po hektaru). Analize spoljnotrgovinske razmene sagledavaju izvoz, uvoz i saldo u trgovini agroindustrijskim proizvodima ukupno i odvojeno po grupama proizvoda i grupama zemalja (u nominalnom iznosu i po strukturi). Strukturne promene analiziraju se pomoću indikatora o strukturi farmi prema različitim organizacionim i svojinskim oblicima i prema veličini poseda (prosečna veličina, udeo broja farmi i korišćenog poljoprivrednog zemljišta u pojedinim grupama).

Za objašnjenje promena i stanja u poljoprivredi često se upotrebljava indikator relativnih promena u cenama poljoprivrednih proizvoda (indeks autput cena) i u cenama inputa za poljoprivredu (indeks input cena), kao i relativnih promena pariteta autput/input cena (*terms of trade*). Često upotrebljen indikator je i odnos između proizvođačkih cena osnovnih poljoprivrednih proizvoda u zemlji i cena na svetskom tržištu odnosno tzv. nominalni koeficijent zaštite (*Nominal Protection Coefficient – NPC*). U studijama Evropske komisije možemo naći i relativni odnos proizvođačkih cena između tranzicijskih zemalja i prosečnih cena u EU.

Objašnjenja za stanje u poljoprivredi traže se i u produktivnosti poljoprivrede. Za analizu faktorske produktivnosti koriste se brojni agregatni indikatori, uglavnom na bazi opštih podataka o poljoprivredi i nacionalnih računa (godišnji rast poljoprivredne proizvodnje - GAO u odnosu na godišnji rast broja zaposlenih u poljoprivredi, GAO po hektaru, GAO po zaposlenom, dodata vrednost poljoprivrede po hektaru, dodata vrednost poljoprivrede po zaposlenom, broj zaposlenih po hektaru). Različiti indikatori mogu dati različite rezultate u zavisnosti od toga dali se odnose na autput ili dodatnu vrednost, na tekuće ili stalne cene, na jednu godinu ili prosek, na plaćenu radnu snagu ili na svu radnu snagu. U različitim studijama zbog toga mogu se naći različiti zaključci o produktivnosti poljoprivrede u pojedinim tranzicijskim zemljama (Davidova i Buckwell, 2000).

Analiza agrarne politike

Agrarna politika u opštim studijama uobičajno je obrađena u odvojenom poglavlju. Iako nema jedinstvenog pristupa analizi, ni jedinstvene specifikacije politike, u većini studija pregled agrarne politike odnosi se, pre svega, na mere podrške proizvođačima. Većina studija obuhvata cenovnu odnosno tržišnu politiku (mere za podršku tržištu) i bar neke elemente politike ruralnog razvoja (mere za povećanje konkurentnosti). Cenovna politika obuhvata sve mere, kojima politika utiče na nivo cena za proizvođače. Najviše pažnje polaže se na tzv. trgovinsku politiku odnosno spoljnotrgovinske mere (uvozna zaštita, izvozne naknade) a odvojeno su obrađeni instrumenti intervencija na unutrašnjem tržištu (zaštitne i intervencijske cene, javni otkup i sl.) i mere direktne budžetske podrške proizvođačima, koje dopunjavaju cenovnu politiku. Pored tih mera, OECD u analizi agrarne politike sistematski obuhvata i mere budžetske podrške potrošačima i opšte usluge za poljoprivredu, a u specifičnim studijama po pojedinim zemljama deskriptivno su obrađene i neke mere iz područja poreske i socijalne politike, koje se odnose i na poljoprivredu.

Za kvantifikaciju agrarne politike najčešće se koriste PSE/CSE indikatori,¹ koje računa OECD. Za komparaciju u vremenskoj seriji i među različitim državama najviše se upotrebljava indikator podrške proizvođačima (*Producer Support Estimate – PSE*). PSE je definisan kao monetarna vrednost bruto transfera od potrošača i poreskih obveznika ka poljoprivrednim proizvođačima. Ako je ukupni PSE 0, to znači, da proizvođači realizuju proizvode po svetskim cenama bez podrške i zaštite na otvorenom i kompetitivnom tržištu. Ako je PSE pozitivan proizvođači su podržavani bilo putem cene, koja je viša od cene formirane u uslovima slobodnog tržišta, bilo putem budžetskih plaćanja. Ako je PSE negativan proizvođači su oporezivani kao posledica postignutih nižih cena u odnosu na svetske cene i/ili takse u okviru mera agrarne ili trgovinske politike ili zbog drugih anomalija na tržištu, koje idu na njihovu štetu (Gorton i sar., 2000). Za komparaciju u vremenskoj seriji i među različitim državama najviše se upotrebljava PSE u obliku relativnog indikatora (% PSE), to je u odnosu na ukupni bruto prihod proizvođača (Melyuchina, 2003). PSE/CSE indikatori najdetaljnije su analizirani u okviru pregleda i studija, koje je izradio OECD.

2.1.3 Podaci i interpretacija rezultata

U različitim studijama tranzicijskih zemalja mogu se naći dosta različiti podaci i indikatori za iste zemlje i godine. U prvim studijama najviše su se koristili podaci FAO, koji su najviše standardizovani i time uporedivi među pojedinim zemljama. Na FAO podacima npr. baziraju prve studije Evropske komisije, a koristi ih i Svetska banka. Evropska komisija navodi da su za neke države i/ili proizvode ti podaci bili ispravljani ili zamenjeni sa podacima drugih izvora po konsultaciji sa ekspertima u pojedinim zemljama i statističarima FAO u nastojanju da se obezbede koherentne, realne i ažurne serije podataka (EC, 1995a).

U odnosu na predtranzicijski period, u tranziciji došlo je do značajnih promena u metodama sakupljanja i obrade podataka a time i do prekida uporedivih vremenskih serija. Zemlje

¹ Više o metodologiji i indikatorima nalazi se u poglavlju 3.2.2

kandidati za pristup EU u zadnjim godinama uložile su znatan napor u harmonizaciju nacionalnih statistika sa EU praksom a uporedo sa napretkom na tom području dolazilo je i do čestih revizija podataka². Neka područja statistike tek su u eksperimentalnoj fazi primenjivanja novih metoda i podaci nisu još sastavni deo redovnih nacionalnih statistika. To se odnosi npr. na ekonomski račun poljoprivrede (Eurostat, 2000), koji se u zemljama EU najviše koristi za analizu razvoja poljoprivrede, dok je za tranzicijske zemlje njegova upotreba još veoma ograničena.

I pored svih napora u pravcu povećavanja kvaliteta podataka i čestih revizija, u mnogim studijama upozoravaju na pažljivost kod interpretacije rezultata. Evropska komisija (1995a) navodi, da je zbog problema sa podacima naročito u prvim godinama tranzicije moglo doći do preuveličavanja pada ekonomske aktivnosti uopšte a posebno poljoprivredne proizvodnje. Davidova i Buckwell (2000) upozoravaju, da su izračunati PSE izuzetno osetljivi na promene u domaćim i referentnim svetskim cenama na koje jako utiču inflacija i devizni kurs. U prvim godinama tranzicije praktično u svim tranzicijskim zemljama inflacija je bila visoka a promene kursa često različite od inflacije. Već relativno mala promena u jednoj ili više komponenata proračuna može imati nesrazmerno velike efekte na PSE. To potvrđuje i OECD, koji je za neke tranzicijske zemlje pored zvaničnog kursa paralelno u proračunima PSE upotrebio i korigovani devizni kurs i dobio dosta različite rezultate (OECD, 1996a).

Ka problemu konzistentnosti podataka u tranzicijskim zemljama i mogućnosti njihovog upoređivanja sa zapadnoevropskim državama pridonose i različite međunarodne klasifikacije i metodologije sakupljanja i obrade podataka kao i njihove promene. Za spoljnu trgovinu npr. upotrebljavaju se dve međunarodne klasifikacije. To su standardna međunarodna trgovinska klasifikacija (SITC) i klasifikacija prema zajedničkoj nomenklaturi carinske tarife (CNCT), koje u agroindustrijske proizvode ubrajaju različite grupe proizvoda. To ima za posledicu različite podatke o spoljnoj trgovini tim proizvodima i u različitim studijama nije uvek jasno na koju klasifikaciju se podaci odnose.

OECD je u 1998. godini revidirao metodologiju za proračun PSE/CSE indikatora za procenu podrške poljoprivredi (OECD, 1999a). Da bi se obezbedila uporediva vremenska serija, bila je potrebna revizija podataka unatrag, koja još uvek nije u celini završena. Zbog toga dolazi do čestih korekcija proračuna.

Pored problema u vezi podataka, drugi problem, koji se često spominje u literaturi, su metodi za analizu poljoprivrede u tranzicijskim zemljama. Standardni metodi, koji se upotrebljavaju u razvijenim zemljama pretpostavljaju delovanje tržišnih zakonitosti i relativno stabilne uslove privređivanja. U tranzicijskim privredama tržište još nije u potpunosti razvijeno i ne funkcioniše efikasno zbog nedostatka osnovne institucionalne baze (Mergos, 1998; Mishev i sar., 1998). Sve post-socijalističke zemlje nasledile su nerazvijenu

² U Sloveniji prilagođavanje nacionalne statistike Evropskoj uniji počelo je 1997. godine. Postepeno uvođenje novih metodologija imalo je za posledicu kako prekid serija podataka, tako i neusklađenost između različitih vrsta podataka (kombinacija starih i novih metodologija). U periodu usklađivanja metodologija bile su objavljene brojne revizije podataka, naročito na području proizvodne statistike (biljna i stočarska proizvodnja). Konačna revizija podataka o poljoprivrednoj proizvodnji za period 1991-2002 bila je objavljena tek u 2003. godini.

materijalnu i institucionalnu infrastrukturu. I najrazvijenije među njima zaostaju za zrelim tržišnim ekonomijama u razvoju transportne, skladišne i komunikacijske infrastrukture. To sprečava tržišne subjekte da se efikasno odazovu na tržišne signale i iskoriste razlike u ceni između domaćeg i inostranih tržišta odnosno odgovore na ponudu i potražnju (OECD, 2002). Ka tome znatno pridonosi i politika, u početku zbog održavanja predtranzicijskog ekonomskog sistema, a kasnije zbog sporog uvođenja efikasnih tržišnih institucija i više tržišno orijentisane poljoprivrede (Melyuchina, 2003). U tranzicijskim zemljama je zbog toga razlika u ceni na domaćem tržištu u odnosu na svetsko tržište, koja je najznačajniji element PSE, često više rezultat nedovoljnog delovanja tržišta nego direktnih mera agrarne politike (OECD, 2002). Sve to zahteva pažnju kod interpretacije rezultata za tranzicijske zemlje, naročito za prvu fazu tranzicijskog perioda.

Najviše osnovnih indikatora u dužoj vremenskoj seriji i za većinu CEEC (CEEC-10, Albanija, Hrvatska) može se naći u okviru monitoringa agrarne politike za tranzicijske zemlje, kojeg priprema OECD. Uz uvažavanje ograničenja u vezi podataka, metoda i interpretacije rezultata, osnovni zaključci, koji su zajednički većini opštih sektorskih studija, mogu se ilustrovati pomoću tih nekoliko osnovnih indikatora.

2.2 Pregled karakteristika i razvoja poljoprivrede i agrarne politike u CEEC

2.2.1 Opšti privredni razvoj

U prvim godinama tranzicije u svim tranzicijskim CEEC došlo je do znatnog pada privredne aktivnosti, visoke inflacije i povećanja nezaposlenosti.

Tabela 1: Godišnji rast BDP u CEEC i EU, 1990-2001(%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	-1,2	-14,2	-7,1	-0,9	2,6	5,9	4,3	-0,8	-1,2	-0,4	2,9	3,6
Estonija	-6,5	-13,6	-14,2	-8,5	-2,0	4,3	4,0	10,4	5,0	-0,7	6,9	4,7
Latvija	2,9	-10,5	-34,9	-14,8	0,6	-0,8	3,3	8,6	3,9	1,1	6,8	7,6
Litva	-3,3	-5,7	-21,3	-16,2	-9,8	3,3	4,7	7,3	5,1	-4,1	3,3	5,7
Mađarska	-3,5	-11,9	-4,3	-2,3	2,9	1,5	1,3	4,6	4,9	4,2	5,2	3,8
Poljska	-11,6	-7,0	2,6	3,8	5,2	7,0	6,0	6,8	4,9	4,0	4,0	1,1
Slovačka	-2,5	-14,5	-6,5	-3,7	4,9	6,7	6,2	6,2	4,1	1,9	2,2	3,3
Slovenija	-4,7	-8,9	-5,5	2,8	5,3	4,1	3,5	4,6	3,8	5,2	4,6	2,9
Bugarska	-9,1	-8,4	-7,3	-1,5	1,8	2,6	-10,9	-6,9	3,5	2,4	5,8	4,0
Rumunija	-5,6	-12,9	-8,8	1,5	3,9	7,1	3,9	-6,1	-4,8	-2,3	1,6	5,3
Albanija	-9,6	-27,5	-7,2	9,6	9,4	8,9	9,1	-7,0	7,9	7,3	7,8	6,4
Bosna i Hercegovina	:	:	:	:	:	20,8	85,9	36,6	10,0	9,9	5,9	:
Hrvatska	-7,1	-21,1	-11,7	-8,0	5,9	6,8	5,9	6,8	2,5	-0,4	3,7	3,8
Makedonija	-10,2	-6,2	-6,6	-7,5	-1,8	-1,1	1,2	1,4	3,4	4,3	4,3	-4,1
Srbija i Crna Gora	-7,9	-11,7	-27,9	-30,8	2,7	6,0	7,8	10,1	1,9	-15,7	5,0	6,2
EU	2,5	1,4	1,2	-0,3	2,8	2,5	1,7	2,6	2,9	2,8	3,4	1,6

Izvor: OECD, 2002; UNECE, 2003; World Bank, 2002; Tabela 42

Smanjenje bruto domaćeg proizvoda u CEEC-10 je bilo najveće u Baltičkim zemljama, a najmanje u Poljskoj i Sloveniji, koje su i najbrže postigle makroekonomsku stabilnost i rast

BDP. Za Poljsku je karakterističan brzi napredak u liberalizaciji tržišta, pravnoj transformaciji i prestrukturiranju finansijskih institucija. U Mađarskoj rast BDP ubrzao se tek u drugoj polovini 1990-tih, nakon savladavanja problema sa stabilizacijom na području javnih finansija i tekućeg računa. Češka je prva snizila inflaciju na nivo oko 10% ali zbog odsutnosti drugih elemenata reformi nije postigla posve stabilan makroekonomski razvoj (pad BDP u periodu 1997-1999). Najnestabilniji rast BDP u grupi CEEC-10 imale su Rumunija i Bugarska, koje su sporije napredovale u tranziciji u tržišnu privredu i imale najviše problema sa savladavanjem inflacije (EC, 1995a; Davidova i Buckwell, 2000).

Tabela 2: Godišnja inflacija u CEEC i EU, 1990-2001(%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	9,7	56,6	11,1	20,8	10,0	9,1	8,8	8,5	10,7	2,1	3,9	4,8
Estonija	32,8	304,0	954,0	36,0	41,7	28,9	16,5	9,9	10,2	3,3	4,0	5,7
Latvija (krajem godine)	11,0	262,0	959,0	35,0	26,3	23,1	13,1	7,0	2,8	3,2	1,8	3,2
Litva (krajem godine)	9,0	383,0	1163,0	188,7	45,1	35,7	13,1	8,4	6,9	1,1	1,4	2,0
Mađarska	28,9	35,0	23,0	22,5	18,9	28,3	23,5	18,3	14,2	10,0	9,8	9,2
Poljska	585,8	70,3	43,0	35,3	33,2	28,3	19,9	14,9	11,6	7,3	10,1	5,5
Slovačka	10,6	61,2	9,9	23,3	13,4	9,9	5,8	6,1	6,7	10,6	12,0	7,4
Slovenija	549,7	117,7	201,3	32,3	19,8	12,6	9,7	9,1	7,9	6,1	8,9	8,4
Bugarska (krajem godine)	50,6	473,7	79,5	63,9	121,9	32,9	310,8	578,6	1,0	6,2	11,4	7,6
Rumunija (krajem godine)	105,1	222,8	199,2	295,5	61,7	27,8	56,9	151,7	40,6	52,0	43,3	28,8
Albanija	4,7	104,5	236,6	30,9	15,8	6,0	17,4	42,0	8,9	3,7	:	:
Hrvatska	609,5	123,0	665,5	1517,5	97,6	3,7	3,5	3,6	5,7	4,2	:	:
Makedonija	:	:	:	:	120,6	16,4	2,7	1,1	0,5	1,3	:	:
EU (BDP deflator)	5,8	5,3	4,5	3,6	3,1	3,1	2,5	2,0	1,8	1,3	2,3	2,4

Izvor: OECD, 2002; UNECE, 2003; World Bank, 2002; Tabela 42

U većini posmatranih tranzicijskih zemalja oporavak privredne aktivnosti nije pratio paralelan pad stope nezaposlenosti, koja je u odnosu na predtranzicijski period ostala visoka. Jasnu tendenciju smanjivanja stope nezaposlenosti ispoljavaju samo Mađarska i Slovenija (od 1994. godine), te Latvija i Rumunija (od 1999. godine). Mađarska ujedno ima i najnižu stopu nezaposlenosti. U zemljama sa najvišom nezaposlenošću (Slovačka, Poljska, Bugarska) još nema jasnih znakova smanjivanja stope nezaposlenosti.

Tabela 3: Stopa registrovane nezaposlenosti u CEEC i EU, 1990-2001(%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	0,3	2,8	3,1	4,3	4,4	4,9	3,9	4,8	6,5	8,8	8,9	8,2
Estonija	:	0,1	1,7	1,9	5,0	5,0	10,0	9,7	9,9	12,3	13,7	12,6
Latvija	:	:	2,3	5,8	6,5	6,6	7,2	7,0	9,2	8,0	7,8	7,7
Litva	:	0,3	1,1	1,6	4,5	7,3	6,2	6,7	6,4	8,4	11,5	12,5
Mađarska (godišnji proseak)	1,0	4,7	10,3	12,1	11,0	10,4	10,1	8,9	8,0	7,1	6,5	5,6
Poljska	3,5	9,2	12,9	14,0	14,4	13,3	12,3	11,2	10,6	13,9	16,1	18,2
Slovačka	1,6	11,8	10,4	12,2	13,6	13,1	11,3	11,9	12,6	16,4	18,8	19,3
Slovenija	5,9	10,1	13,3	15,4	14,2	13,9	13,9	14,4	14,5	13,6	12,2	11,6
Bugarska	1,7	11,1	15,3	16,4	12,8	11,1	12,5	14,0	12,2	13,7	18,1	17,5
Rumunija	:	3,0	8,2	10,4	10,9	9,5	6,6	8,9	10,3	11,5	10,5	8,6
Albanija	9,7	9,1	26,5	22,3	18,3	12,9	12,4	13,6	16,9	17,0	:	:
Hrvatska	:	:	15,3	14,8	14,5	14,5	16,4	17,5	18,6	20,1	:	:
Makedonija	23,6	24,5	26,3	27,7	30,0	35,6	38,8	:	34,5	:	:	:
EU	7,7	8,2	9,2	10,7	11,1	10,7	10,8	10,4	9,8	8,7	7,8	7,3

Izvor: OECD, 2002; UNECE, 2003; World Bank, 2002; Tabela 42

U poređenju sa EU-15, tranzicijske zemlje u zadnjim godinama uglavnom postižu veće stope rasta BDP, dok još uvek imaju višu inflaciju i veću stopu nezaposlenosti (OECD, 2002).

2.2.2 Status reformi u agrarnom sektoru

Prema podacima Svetske banke u velikom delu tranzicijskih zemalja Centralne i Istočne Evrope proces reforme poljoprivrede bliži se kraju (Csaki i Zuschlag, 2003). Status reformi u pojedinim tranzicijskim zemljama Svetska banka evalvira na bazi većeg broja deskriptivnih tranzicijskih indikatora za 5 elemenata tranzicionog procesa: (1) tržište i cene, (2) zemljišna reforma i prestrukturiranje poljoprivrede, (3) prestrukturiranje prerađivačke industrije, (4) finansiranje poljoprivrede i (5) institucionalni okvir. Status reformi izražava se brojevima od 1 do 10. Ocena 1 znači skromne reforme u odnosu na centralno-planski privredni sistem i kolektivno vlasništvo, a ocena 10 da je zemlja postigla standarde i karakteristike važeće za razvijene tržišne privrede.

Svetska banka procenjuje da u Češkoj, Sloveniji, Estoniji, Mađarskoj i Latviji poljoprivreda već funkcioniše u uslovima tržišne ekonomije. Mogućnost pristupa Evropskoj uniji ubrzala je reforme i u Slovačkoj, Litvi, Bugarskoj i Rumuniji, koje su u procesu tranzicije više zaostajale. Agrarne politike tih zemalja ulažu napore u završetak tranzicije, u borbu sa rastućim socijalnim problemima u ruralnim područjima i u prilagođavanje politici EU. U zemljama Jugoistočne Evrope reformski proces uglavnom bio je sporiji. Nastavlja se mešanje države u proizvodnju, cene i trgovinu strateškim proizvodima, a institucije i instrumenti planske ekonomije još nisu u celini ukinuti (Csaki i Zuschlag, 2003). Sudeći prema ocenama u tabeli 4 proces reformi u Jugoistočnoj Evropi u zadnjim godinama je zastao na svim (Albanija, Bosna i Hercegovina) ili većini područja (Hrvatska, Makedonija). Izuzetak je Srbija i Crna Gora, koja je u zadnjim godinama postigla velik napredak u procesu reformi agrarnog sektora i time uglavnom dostigla nivo drugih zemalja Jugoistočne Evrope.

Razlike u statusu reformi između država su posledica razlika u stanju na početku tranzicije i razlika u obimu i obliku reformi. Posledice centralno planske privrede na području vlasništva i raspolaganja zemljištem opterećuju poljoprivredu. Poljoprivredi za razvoj treba politika koja može povećati produktivnost putem prestrukturiranja i investicija. To zahteva jasna vlasnička prava i formiranje efikasnog tržišta zemljištem i inputima (EBRD, 2002). Promene usporavaju i politički razlozi i pritisak interesnih grupa. Evropska banka za obnovu i razvoj konstatuje, da je napredak u sektoru poljoprivrede snažno povezan sa napretkom u opštim ekonomskim reformama i dalje sa stopom demokratičnosti i otvorenosti političkog sistema. Na tom području stanje se najpre poboljšalo u zemljama Centralne Evrope.

Slično kao u privredi u celini i u poljoprivredi osnovni cilj reformi u tranzicijskim zemljama bio je dekolektivizacija i ponovno uspostavljanje prava na privatnu svojinu (EC, 1998a). Teško bi u svetu našli regiju u kojoj je poljoprivreda doživela tako temeljite i brze strukturne promene nakon 1989. godine kao u većini tranzicijskih zemalja Centralne i Istočne Evrope (Tangermann i Swinnen, 2000).

Tabela 4: Status reformi sektora poljoprivrede u CEEC krajem 2002. godine

	UKUPNA OCENA						Cene i tržište						Zemljišna reforma						Privatizacija agroindustrije						Finansijski sistem za poljoprivredu						Institucionalni okvir					
	97	98	99	00	01	02	97	98	99	00	01	02	97	98	99	00	01	02	97	98	99	00	01	02	97	98	99	00	01	02	97	98	99	00	01	02
Češka	8,2	8,6	8,6	9	9,2	9,4	9	9	9	8	9	9	8	8	8	9	9	9	:	9	9	10	10	10	8	9	9	9	9	9	8	8	8	9	9	10
Slovenija	8,4	8,2	8,6	8,8	9,2	9,4	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	:	8	8	10	10	10	8	7	7	8	8	9	9	8	8	8	10	10
Estonija	7,8	8	8,2	9	9	9,4	10	9	9	9	9	9	6	6	8	9	9	9	:	8	8	9	9	10	7	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	10
Mađarska	8,6	9	8,4	9	9,2	9,2	9	9	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	:	10	10	10	10	10	8	9	9	9	9	9	8	8	8	9	9	9
Latvija	7,6	8,2	8,8	9	9	9,2	7	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	:	8	8	9	9	10	7	8	8	9	9	9	8	8	8	9	9	9
Slovačka	7,4	7,6	8,4	8	8,2	8,8	7	7	7	8	8	9	7	8	8	8	8	8	:	8	8	9	9	10	8	8	8	8	8	9	7	7	7	7	8	8
Poljska	7,6	7,8	7,6	8,2	8	8,4	9	8	7	8	8	8	8	8	8	9	8	9	:	8	9	9	9	10	6	7	7	7	7	7	8	8	8	8	8	8
Litvanija	7	7,6	7,8	8	8	8,2	7	8	8	8	7	7	8	8	8	9	9	9	:	8	8	8	8	9	6	6	6	7	7	7	7	8	8	8	9	9
Bugarska	5,4	6,8	7,6	8	8	8,0	6	8	9	9	9	8	7	8	8	8	8	8	:	7	8	8	8	9	4	5	6	7	7	7	5	6	7	8	8	8
Albanija	6,4	6,4	7,6	7,2	7,6	7,6	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	:	8	8	8	8	8	3	3	5	6	7	7	5	5	5	6	7	7
Rumunija	6	5,8	6,8	7	7,4	7,6	7	6	7	7	7	8	7	7	8	8	8	8	:	6	7	8	8	8	6	5	6	6	7	7	4	5	5	6	7	7
Hrvatska	5,8	6,6	6,6	7	7	7,4	6	6	6	7	7	7	5	6	6	7	7	8	:	7	7	7	7	8	6	6	6	6	6	6	6	8	8	8	8	8
Makedonija	6,4	6,6	6,6	6,6	6,6	6,8	7	8	8	8	8	8	7	7	7	7	7	7	:	7	7	6	6	6	4	4	4	5	5	6	6	7	7	7	7	7
Srbija i C.g.	:	:	:	3,6	4,8	6,4	:	:	:	3	6	7	:	:	:	5	5	7	:	:	:	3	5	6	:	:	:	3	3	5	:	:	:	4	5	7
Bosna i Herc.	:	5,8	5,8	5,8	6,2	6,0	:	6	6	6	7	7	:	6	6	6	7	6	:	6	6	6	6	6	:	6	6	6	6	6	:	5	5	5	5	5
1-2							Direktna državna kontrola cena i tržišta						Dominiraju velika imanja						Monopolistička državna industrija						Sistem jednog finansijskog kanala						Institucije, tipične za plansku ekonomiju					
3-4							Deregulacija tržišta; indikativne cene; znatne netarifne trgovinske barijere						Donet pravni osnov za privatizaciju zemljišta i prestrukturiranje						Početak privatizacije						Doneti novi bankarski propisi; nerazvijeno komercijalno bankarstvo						Prestrukturiranje vladinih i javnih institucija skromno					
5-6							Liberalizacija tržišta; odsustvo kompeticije; ostaci kontrole trgovine						Postignut napredak u privatizaciji; prestrukturiranje nije završeno						Postignut napredak u privatizaciji						Prestrukturiranje bankarskog sistema, uspostavljanje komercijalnih banaka						Delimično prestrukturirane vladine i lokalne institucije					
7-8							Bez intervencija tipa planske ekonomije; politika skladna sa WTO; tržište još nerazvijeno						Većina zemljišta privatizovana; tržište zemljištem još ne funkcioniše u celini						Većina industrije privatizovana; postavljen okvir za direktne inostrane investicije						Uspostavljanje finansijskih institucija za servisiranje poljoprivrede						Preorijentisane vladine strukture, obrazovanje, savetovanje i istraživački rad					
9-10							Kompetitivna tržišta; politika u skladu sa tržišnom ekonomijom; relativno skromna zaštita						Proizvodna struktura bazira se na privatnom vlasništvu; aktivno tržište zemljištem						Privatizovana agro-industrija i industrija inputa; poboljšana kompetitivnost						Efikasan finansijski sistem za poljoprivredu, agro-industriju i usluge						Efikasne javne institucije orijentisane na potrebe privatne poljoprivrede					

Izvor: Csaki i Zuschlag, 2003, s. 15-16.

Na početku tranzicije u većini CEEC skoro sve poljoprivredno zemljište bilo je u rukama kolektivnih i državnih imanja. Izuzetak je Poljska - koja je u periodu centralno-planskog sistema održala privatni sektor kao dominantan u poljoprivredi i bivše republike SFRJ - koje su pored seljačkih gazdinstava imale relativno mali udeo društvenog sektora poljoprivrede. Bugarska i Baltičke zemlje imale su pretežno državna imanja, dok su u Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj i Rumuniji bile važnije kooperative, koje su imale određenu slobodu (relativno veliku u Mađarskoj, vrlo malu u Rumuniji). U svim zemljama postojala su i veoma mala seljačka gazdinstva. Privatizacija je uglavnom tekla u obliku vraćanja zemljišta prvobitnim vlasnicima. Albanija, a delimično i Mađarska i Rumunija su zemljište podelile radnicima na imanjima i ruralnom stanovništvu (EBRD, 2002; EC, 1998a). Tranzicijske države Centralne i Istočne Evrope sada imaju mešanu organizacionu strukturu poljoprivrede, koju čine privatne kooperative, deonička društva, seljačka gazdinstva i drugi oblici privatnih farmi. U procesu privatizacije formirala se i različita kombinacija velikih i malih imanja.

Tabela 5: Struktura korišćenja poljoprivrednog zemljišta prema organizacionom obliku gazdinstava u CEEC-10 (%)

	Zadnji cenzus	Kooperative		Državne farme		Korporativne farme		Individualne privatne farme	
		Početno stanje	Tekuće stanje	Početno stanje	Tekuće stanje	Početno stanje	Tekuće stanje	Početno stanje	Tekuće stanje
Češka	1995	61	43	38	2		32	0	23
Estonija	1997	57		37			37	6	63
Latvija	1997	54		41	1		4	5	95
Litva	1996			91			33	9	67
Mađarska	1996	80	28	14	4		14	6	54
Poljska	1996	4	3	19	17		8	77	82
Slovačka	1994	69	60	26	15		20	5	5
Slovenija	1997			8	4			92	96
Bugarska	1995/96	58	42	29	6			13	52
Rumunija	1997	59	12	29	21			12	67

Izvor: EC, 1998a, s. 19

2.2.3 Razvoj poljoprivrede

Ekonomska relevantnost agrarnog sektora

CEEC su heterogena grupa u pogledu učešća poljoprivrede i prehrambene industrije u njihovim privredama, ali je kod svih na početku tranzicije taj sektor bio relativno obiman (Tangermann i Josling, 1994; Banse, 2000). U periodu tranzicije učešće poljoprivrede u ukupnom bruto domaćem proizvodu u odnosu na stanje u predtranzicijskom periodu u svim tranzicijskim zemljama znatno se smanjilo. Smanjivanje udela poljoprivrede u BDP do određene granice može se smatrati dobrodošlim i normalnim, jer ukazuje na brži razvoj drugih sektora privrede (EBRD, 2002).

Tendencija smanjivanja različita je po pojedinim zemljama i razdobljima. Udeo poljoprivrede u BDP ostao je relativno visok u Rumuniji i Bugarskoj, to je u zemljama, koje su doživele dublju postreformsku recesiju i veću makroekonomsku nestabilnost. Istovremeno u tim zemljama BDP po stanovniku je niži u odnosu na druge CEEC-10 (Davidova i Buckwell, 2000). Na zavisnost udela poljoprivrede u BDP i stepena ekonomske

razvijenosti ukazuje i Evropska banka za obnovu i razvoj. Prema njenoj analizi (za 1999. godinu) udeo poljoprivrede u BDP u CEEC-10 odgovara postignutom nivou ekonomske razvijenosti (BDP po stanovniku), dok je u zemljama Jugoistočne Evrope taj udeo prevelik (EBRD, 2002).

Tabela 6: Udeo bruto dodate vrednosti poljoprivrede u BDP u CEEC i EU, 1990-2001 (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	6,3	:	:	:	3,1	3,1	3,0	3,0	1,8	3,7	3,8	:
Estonija	13,9	15,0	11,9	9,2	8,1	6,1	5,8	4,9	4,3	3,7	3,6	3,5
Latvija	21,1	21,9	17,2	10,3	8,4	8,9	7,8	4,6	2,9	2,6	2,6	2,5
Litva	27,6	19,2	11,5	10,5	7,5	8,5	11,8	12,0	9,1	9,5	7,0	6,9
Mađarska	14,5	8,9	7,5	6,8	7,1	7,1	6,9	6,0	4,9	4,2	3,6	4,5
Poljska	10,5	4,6	4,9	5,3	5,0	4,9	6,0	4,8	4,2	4,0	4,0	:
Slovačka	7,4	5,7	5,3	5,9	6,6	5,1	4,7	4,4	3,9	4,3	4,3	:
Slovenija	5,0	5,2	5,2	4,5	4,0	3,9	3,9	3,7	3,6	3,2	3,0	2,9
Bugarska	18,0	14,2	11,5	11,1	12,3	13,4	15,4	26,6	21,1	17,3	14,5	12,1
Rumunija	21,2	18,3	18,6	20,6	19,4	19,3	18,8	17,6	14,0	12,9	10,6	13,4
Albanija	35,9	39,3	51,6	54,6	53,6	55,8	51,5	56,0	54,4	52,6	51,0	:
Bosna i Hercegovina	:	:	:	:	35,9	24,6	20,5	16,9	15,3	13,8	12,2	:
Hrvatska	10,3	10,4	14,9	13,9	11,8	10,6	10,3	9,6	9,8	9,7	9,5	:
Makedonija	8,5	13,6	17,1	11,8	13,3	13,2	13,2	12,7	13,2	12,9	11,8	:
EU	:	2,8	2,5	:	1,8	1,7	:	1,6	1,5	1,8	1,7	1,7

Izvor: OECD, 2002; EC, 1994, 1995m, 1996, 1999, 2002; VUEPP, 1997, 2001; AKII, 2002; World Bank, 2002; Tabela 42

U većini CEEC-10 u periodu tranzicije smanjilo se i učešće poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti. Izuzetak čine Rumunija i Bugarska - u kojima još nema znakova smanjivanja i Poljska - u kojoj se udeo poljoprivrede u zaposlenosti od sredine 1990-tih ponovo povećao. U mnogim tranzicijskim zemljama poljoprivreda je predstavljala socijalnu sigurnosnu mrežu u procesu prestrukturiranja privrede. Poljoprivreda je imala značajnu ulogu u ublažavanju problema visoke industrijske nezaposlenosti i time olakšala tranziciju drugih sektora privrede (EBRD, 2002; Davidova i Buckwell, 2000; Volk i Ševarlić, 2003).

Tabela 7: Udeo poljoprivrede u zaposlenosti u CEEC i EU, 1990-2001 (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	12,3	10,0	8,0	7,8	7,0	6,6	6,2	5,8	5,5	5,2	5,0	4,2
Estonija	12,0	13,2	14,2	15,3	12,9	8,5	8,1	7,0	6,8	7,0	6,9	6,7
Latvija	15,5	15,7	18,5	17,9	17,4	16,6	16,4	16,6	15,7	15,1	13,2	13,5
Litva	18,5	17,5	18,7	21,6	22,4	22,9	23,1	20,8	20,6	19,2	19,0	17,6
Mađarska	17,9	:	11,4	9,3	8,9	8,1	8,5	8,1	7,7	7,2	6,5	6,2
Poljska	26,9	26,9	25,0	24,8	23,8	26,5	27,3	27,3	25,6	28,1	28,2	27,6
Slovačka	12,0	12,6	11,8	12,0	10,2	9,4	9,0	8,9	8,3	7,6	6,7	:
Slovenija	8,1	8,3	7,7	7,5	6,9	6,9	6,3	6,1	6,2	5,9	5,6	5,4
Bugarska	17,9	19,1	20,7	21,7	22,8	23,8	24,2	23,3	24,7	25,9	26,2	:
Rumunija	28,2	28,9	32,1	35,2	35,6	33,6	34,6	36,8	37,4	40,6	40,8	:
Albanija	:	:	68,0	71,0	64,5	64,6	64,5	64,0	64,0	:	:	:
Hrvatska	15,2	16,0	14,9	14,5	14,2	13,0	12,4	11,3	9,9	8,6	:	:
EU	6,6		5,8	5,5	5,4	5,0		5,0	4,7	4,5	4,3	4,2

Izvor: OECD, 2002; EC, 1992, 1994, 1995m, 1996, 1999, 2002; VUEPP, 1997, 2001; AKII, 2002; World Bank, 2002

U CEEC-10 učešće agrarnog sektora u ukupnoj spoljnoj trgovini u periodu tranzicije bilo je dosta promenljivo. U većini zemalja u prvim godinama udeo izvoza se povećao (zbog manje domaće potražnje), dok je udeo uvoza ostao stabilniji (EC, 1995a). U zadnjim godinama učešće poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda se smanjilo kako u ukupnom izvozu tako i u uvozu i u većini zemalja je niže u odnosu na početak tranzicije (OECD, 2002).

Tabela 8: Udeo poljoprivrede i prehrambene industrije u ukupnom robnom izvozu i uvozu u CEEC i EU, 1990-2001 (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Udeo u izvozu												
Češka	:	:	:	8,6	7,5	7,6	5,7	5,4	4,7	4,3	4,3	3,1
Estonija	:	:	15,7	23,5	22,0	16,4	15,7	16,4	15,8	10,7	8,1	10,2
Latvija	:	:	10,6	16,9	12,8	16,7	16,9	14,5	10,8	6,4	5,8	8,8
Litva	:	:	:	:	24,1	18,3	17,1	16,0	14,0	12,6	11,7	12,3
Mađarska	:	:	24,7	22,3	21,6	22,4	20,9	15,0	12,0	9,1	8,0	7,5
Poljska	14,0	16,6	15,0	11,6	11,7	10,5	11,4	12,2	10,5	9,1	7,9	8,4
Slovačka	:	8,0	8,0	6,3	6,0	6,3	4,8	4,8	4,3	4,1	3,3	:
Slovenija	:	:	6,9	5,0	4,9	3,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,0	3,9
Bugarska	15,1	21,9	25,8	20,5	23,0	17,5	18,2	14,3	16,5	15,8	10,2	9,9
Rumunija	1,4	6,1	6,6	6,7	6,5	6,7	8,7	7,1	5,2	6,3	3,3	3,8
Albanija	:	:	:	:	19,6	13,3	13,8	20,2	15,8	11,2	:	:
Hrvatska	:	:	18,2	17,7	15,3	15,3	16,1	18,3	15,5	14,2	13,4	:
Makedonija	:	:	:	:	21,1	25,6	24,6	23,7	18,2	20,8	:	:
Srbija i Crna Gora	:	:	19,7	:	:	:	29,6	17,9	15,0	23,0	17,9	17,3
EU	8,5		8,9	8,7		8,0		7,6	7,0	6,7	6,2	6,1
Udeo u uvozu												
Češka	:	:	:	8,3	9,2	8,4	7,4	7,4	6,8	6,4	5,6	4,6
Estonija	:	:	9,0	14,7	15,9	14,2	15,5	16,4	16,8	13,2	10,1	10,9
Latvija	:	:	7,5	7,2	10,7	10,4	13,4	13,9	13,3	12,9	12,7	12,8
Litva	:	:	:	:	10,0	13,4	13,1	11,1	11,0	11,2	10,1	9,7
Mađarska	:	:	6,4	6,6	7,9	6,5	6,1	5,4	4,7	3,6	3,2	2,9
Poljska	8,2	13,6	12,6	12,1	11,6	10,9	10,8	9,0	8,0	7,1	6,5	6,1
Slovačka	:	4,8	5,2	9,5	9,4	8,5	7,4	7,5	7,0	7,1	6,2	:
Slovenija	:	:	10,0	9,4	9,7	8,9	8,7	8,4	7,7	7,2	6,9	7,0
Bugarska	4,3	7,2	8,4	8,2	11,0	7,1	7,3	8,8	7,7	6,2	5,4	5,6
Rumunija	13,2	14,6	17,2	16,1	10,1	9,4	8,2	6,7	9,3	9,3	7,1	8,4
Albanija	:	:	:	:	27,2	32,2	35,4	27,4	30,3	22,9	:	:
Hrvatska	:	:	16,1	11,0	13,0	13,5	13,1	12,3	11,2	9,8	9,8	:
Makedonija	:	:	:	:	24,2	20,7	19,6	18,5	18,9	17,5	:	:
Srbija i Crna Gora	:	:	11,0	:	:	:	16,3	16,0	12,5	12,2	11,1	12,7
EU	12,1		11,6	11,2		10,6		10,6	7,7	6,9	5,7	6,0

Izvor: OECD, 2002; EC, 1992, 1994, 1996, 1999, 2002; VUEPP, 1997, 2001; AKII, 2002; World Bank, 2002; Volk i Ševarlić, 2003

Većina zemalja CEEC u predtranzicijskom periodu imala je visok udeo troškova hrane u ukupnim izdacima domaćinstva. U periodu tranzicije taj udeo se uglavnom još povećao, naročito u Rumuniji, Bugarskoj i Baltičkim zemljama. Iako se u zadnjim godinama postepeno smanjuje (izuzimajući Češku i Mađarsku), u većini zemalja ostaje visok. U odnosu na početak tranzicijskog perioda, jedino u Poljskoj i Sloveniji domaćinstva danas potroše manji deo dohotka za hranu (OECD, 2002).

Tabela 9: Učešće troškova hrane u ukupnim izdacima domaćinstva u CEEC i EU, 1990-2001 (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	:	:	:	:	:	26	25	24	23	21	21	26
Estonija	28	36	35	32	30	33	33	39	39	37	32	32
Latvija	29	38	48	44	43	44	48	43	40	37	35	:
Litva	34	38	60	62	58	37	47	45	41	39	38	35
Mađarska	25	22	:	:	22	20	33	33	33	30	33	34
Poljska	33	32	29	29	30	28	27	26	24	22	21	21
Slovačka	34	37	36	36	38	37	37	37	36	36	:	:
Slovenija	21	22	23	21	21	21	20	20	20	19	17	17
Bugarska	36	47	43	43	45	46	48	54	48	44	44	45
Rumunija	53	55	60	62	64	57	58	59	57	54	53	52
Albanija	63	63	:	72	:	72	73	73	73	73	:	:
Hrvatska	40	40	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
EU	22	19	20				18	17		17	16	

Izvor: OECD, 2002; EC, 1992, 1994, 1999, 2002, VUEPP, 1997; Tabela 51

Ekonomska relevantnost agrarnog sektora u periodu tranzicije u većini CEEC znatno se smanjila ali je u poređenju sa EU uglavnom još uvek veća. Najbliže proseku EU-15 u pogledu značaja poljoprivrede u ukupnoj privredi su Češka i Slovenija. U drugim CEEC učešće poljoprivrede u BDP, zaposlenosti, spoljnoj trgovini i izdacima domaćinstva prevazilazi prosek EU-15.

Obim poljoprivredne proizvodnje

Jedan od značajnih razloga za smanjenje učešća poljoprivrede u ukupnoj privredi u CEEC je pad obima poljoprivredne proizvodnje. U većini zemalja taj pad bio je najsnažniji u prvim godinama tranzicije.

Tabela 10: Godišnji rast bruto outputa poljoprivrede (GAO) u CEEC, 1990-2001 (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	-2,3	-8,9	-12,1	-2,3	-6,0	5,0	-1,3	-5,1	0,8	0,5	-4,5	2,5
Estonija	-13,1	-5,8	-19,5	-12,2	-12,9	-0,9	-6,3	-1,5	-5,0	-8,2	-1,7	0,2
Latvija	-10,2	-4,0	-15,6	-22,2	-17,7	-6,1	-6,8	1,0	-9,3	-10,5	4,7	5,3
Litva	-4,4	-5,8	-23,4	-5,4	-20,2	6,0	10,3	6,5	-3,3	-14,6	5,9	-8,5
Mađarska	-4,7	-6,2	-20,0	-9,7	3,2	2,6	6,3	-3,8	-2,1	3,9	-5,3	:
Poljska	-2,2	-1,6	-12,7	6,8	-9,3	10,7	0,7	-0,2	5,9	-5,2	-5,6	:
Slovačka	-7,8	-9,0	-21,7	-8,1	4,8	2,3	2,0	-1,0	-5,9	-2,9	-13,9	:
Slovenija	3,5	0,4	-11,1	1,9	14,5	-0,5	0,3	3,1	1,4	-1,3	0,8	-5,3
Bugarska	-7,8	-7,5	-9,0	-18,1	-2,8	8,2	-15,3	5,3	3,0	1,9	-11,5	0,5
Rumunija	-2,9	0,8	-13,3	10,2	0,2	4,5	1,3	3,4	-7,5	5,2	-14,1	:
Albanija	-3,6	-20,1	6,0	14,5	6,5	15,9	1,0	-7,3	3,4	1,5	6,9	0,8
Bosna i Hercegovina	:	:	:	-8,3	-19,7	-2,7	-11,6	33,0	23,0	3,5	-19,8	-0,3
Hrvatska	:	:	:	-0,5	-9,3	3,1	0,7	-3,0	20,3	3,5	-4,0	-1,4
Makedonija	:	:	:	-18,3	8,8	0,3	0,9	2,4	3,3	-2,2	0,4	-7,1
Srbija i Crna Gora	:	:	:	-5,8	3,4	4,3	8,4	-3,9	0,5	-2,4	-10,6	-1,0

Izvor: OECD, 2002; FAO, 2003; Tabela 43

U sredini 1990-tih tendencija smanjivanja bruto autputa poljoprivrede uglavnom se zaustavila ali je u većini zemalja proizvodnja ostala na nivou 70-90% u odnosu na predtranzicijsko razdoblje. Izuzetak su Estonija, Latvija i Hrvatska - u kojima se proizvodnja stabilizovala na nivou oko 40% i Slovenija, Rumunija i Albanija - u kojima se obim poljoprivredne proizvodnje povećao iznad predtranzicijskog nivoa (Csaki i Zuschlag, 2003).

Tranzicija je generalno gledano manje pogodila biljnu proizvodnju nego stočarstvo. Rezultat toga je povećanje učešća biljne proizvodnje u ukupnom bruto autputu poljoprivrede u većini tranzicijskih zemalja (Tangermann i Swinnen, 2000). U biljnoj proizvodnji u prvoj fazi tranzicije nije došlo do značajnog smanjivanja površina, već pre svega do smanjivanja potrošnje inputa. U stočarstvu, koje je bilo u većini zemalja u predtranzicijskom periodu koncentrisano na velikim neefikasnim imanjima, bilo je potrebno veće prestrukturiranje u transformacijskom procesu što je dovelo do velike dekapitalizacije sektora odnosno smanjenja stočnog fonda. Ponovno oživljavanje proizvodnje traži veće investicije i duži vremenski period (EC, 1998a).

Veliko smanjenje proizvodnje u prvim godinama tranzicije većina analiza (OECD, 2002; EC, 1995a; Davidova i Buchwell, 2000) pripisuje uzajamnom delovanju više faktora. Među najznačajnijima su smanjenje subvencija za proizvođače i potrošače, generalna liberalizacija cena, manja potrošnja inputa i manje domaće potraživanje zbog snižavanja dohotka. Snažno se smanjila naročito potrošnja mesa, koja je bila u predtranzicionom periodu znatno subvencionirana.

U većini CEEC u prvim godinama tranzicije situacija na tržištu je sprečila da cene poljoprivrednih proizvoda prate porast drugih cena u uslovima visoke inflacije, do koje je došlo usled opšte liberalizacije cena. U predtranzicijskom periodu cene inputa za poljoprivredu (gorivo, đubrivo) su bile često veštački niske i na početku tranzicije porasle su jače od cena autputa. To je dovelo do velikog pogoršanja paritete autput/input cena. Kao jedan od razloga za pogoršanje cenovnog pariteta u poljoprivredi u prvim godinama tranzicije Evropska komisija navodi i zakašnjenja u privatizaciji i demonopolizaciji prerađivačke industrije, koja su omogućila podizanje marža prerađivača (EC, 1995a). Pogoršanje pariteta vodilo je u smanjivanje dohotka poljoprivrede a to se odrazilo na smanjenju obima proizvodnje. U prvim godinama (1992, 1993) pored toga i vremenski uslovi u većini CEEC bili su nepovoljni za poljoprivredu.

Spoljna trgovina agroindustrijskim proizvodima

Tranzicija je donela kolaps i u trgovinskim tokovima ali je istovremeno otvorila i nove mogućnosti. Spoljna trgovina poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u CEEC-10 u periodu tranzicije znatno se povećala. Međutim, uvoz se povećao više nego izvoz a to je imalo za posledicu povećanje deficita odnosno smanjenje suficita u odnosu na predtranzicijski period (Tangermann i Swinnen, 2000; Banse, 2000). Mnoge zemlje u periodu tranzicije pretvorile su se od neto izvoznica u neto uvoznice agroindustrijskih proizvoda. Neto izvoznice ostale su samo Mađarska i Bugarska. Daleko najznačajniji partner u trgovini agroindustrijskim proizvodima su zemlje OECD, naročito EU (EBRD, 2002).

Tabela 11: Spoljnotrgovinski bilans poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u CEEC, 1990-2001 (mil. USD)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	:	:	:	29	-364	-637	-978	-841	-750	-676	-676	-667
Estonija	:	:	34	57	25	-60	-173	-246	-293	-217	-199	-159
Latvija	:	:	29	101	-6	29	-68	-135	-228	-271	-297	-273
Litva	:	:	:	:	253	8	-24	-7	-144	-164	-106	-46
Mađarska	1586	1962	1968	1151	1214	1894	1713	1685	1525	1270	1153	1410
Poljska	642	503	-105	-672	-532	-792	-1461	-705	-743	-707	-533	-376
Slovačka	2	87	95	-206	-204	-204	-427	-398	-452	-382	-382	:
Slovenija	:	:	-148	-305	-384	-523	-479	-452	-419	-383	-361	-361
Bugarska	1455	556	634	350	453	720	518	274	307	287	139	100
Rumunija	-1129	-525	-707	-638	-266	-364	-53	-100	-480	-312	-594	-774
Albanija	-17	-131	-254	-312	-211	-165	-285	-146	-212	-189	-221	:
Hrvatska	:	:	113	179	-25	-307	-293	-354	-232	-156	-190	:
Makedonija	:	:	:	:	-130	-72	-36	-36	-122	-66	:	:
Srbija i Crna Gora	:	:	92	:	:	:	-125	-342	-176	-56	-104	-289

Izvor: OECD, 2002; World Bank, 2002; Volk i Ševarlić, 2003

I u trgovini poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima sa EU u periodu tranzicije CEEC su većinom više povećale uvoz od izvoza a time se pogoršao i njihov bilans sa EU (izuzetak su Bugarska i Rumunija). Pored toga, uvoz iz EU koncentrisan je pre svega na viševredne prerađene proizvode. Razloge za takovo stanje možemo tražiti u konkurentnijoj prerađivačkoj industriji i trgovini u EU i razvijenijim institucijama za trgovinu agroindustrijskim proizvodima kao i u većoj podršci, naročito u obliku izvoznih naknada. Na drugoj strani izvoz prerađenih proizvoda iz CEEC na tržišta EU ograničava niži kvalitet, niska produktivnost odnosno konkurentnost poljoprivrede, kao i uvozna zaštita sa strane EU (EBRD, 2002; Pouliquen, 2001).

2.2.4 Razvoj agrarne politike i podrške poljoprivredi

Agrarna politika

Tranzicija je donela velike promene i na području politike prema poljoprivredi i prehrambenoj industriji (Gorton i sar., 2000). U predtranzicijskom ekonomskom sistemu, poljoprivreda je u prvom redu imala funkciju snabdevanja urbanog stanovništva hranom po prihvatljivim cenama. Agrarna politika taj cilj je postizala pre svega primenjivanjem triju osnovnih mehanizama. Prvi je bio kontrola cena za potrošače, koja se postizala pomoću određivanja cena na različitim nivoima prehrambenog lanca po troškovnom principu. Drugi mehanizam bio je otkup putem državnih agencija i državno kontrolisanih prerađivača. Treći mehanizam se sastojao od kontrole prometa na domaćem tržištu i strogog administriranja spoljne trgovine. U takvim uslovima cene praktično nisu uticale na odluke o proizvodnji i potrošnji ni na alokaciju resursa. Domaće cene hrane bile su znatno subvencionirane i niže od svetskih, dok su proizvođači bili podržavani putem niskih administrativno određenih cena inputa, regresiranjem kredita i drugim subvencijama (Mergos, 1998; Gorton i sar., 2000). Liberalizacija tržišta, do koje je došlo u tranziciji, za poljoprivredu je značila ukidanje većine subvencija potrošačima i proizvođačima i uvođenje relativno otvorenih tržišta (Tangermann i Swinnen, 2000).

Generalno gledano agrarnu politiku CEEC u periodu tranzicije karakteriše velika nestabilnost tako u pogledu primenjenih instrumenata i mera kao i u pogledu proizvoda, na koje se odnosila (EC, 1998a). U prvoj fazi liberalizacije cena i trgovine je većina zemalja skinula ili značajno smanjila nekarinske uvozne i izvozne barijere za širok spektar proizvoda, smanjila ili ukinula proizvodne subvencije i ostavila uvozne tarife kao osnovni instrument zaštite proizvođača. Cene inputa su znatno porasle u relaciji do cena za proizvođače, a to je prouzrokovalo smanjenje dohotka u poljoprivredi. Ta faza se u većini CEEC-10 odvijala negde između 1990. i 1992. godine (Hartell i Swinnen 1998, 2000).

Zbog negativnih efekata realnog pada dohotka, u drugoj fazi su bile u mnogim zemljama uvedene (ili ponovno uvedene) ad-hoc cenovne i spoljnotrgovinske intervencije u funkciji stabilizovanja poljoprivrede i zaštite potrošača i proizvođača. Zemlje Višegradske grupe (Češka, Poljska, Mađarska, Slovačka) počele su uvoditi mere za održavanje minimalnih cena u obliku zaštite na granici (carine i promenljive uvozne dažbine), izvoznih naknada (značajne naročito u Mađarskoj), intervencijskog otkupa a kasnije i proizvodnih kvota (Mađarska i Slovačka za mleko, Poljska za šećer). Rumunija i Bugarska zadržale su administrativnu kontrolu cena u agroindustrijskom lancu sve do 1997. godine, dok su Litva i Latvija primenjivale samo neke od osnovnih mera zaštite poljoprivrede (Litva samo minimalne cene, Latvija samo spoljnotrgovinsku zaštitu i izvozne naknade za neke proizvode) (EC, 1995a). Najliberalniju politiku sve vreme tranzicije imala je Estonija, koja do 2000. godine nije primenjivala ni uvoznju zaštitu ni druge tržišne intervencije (OECD, 2002).

U prvom periodu mnoge zemlje povremeno su upotrebljavale i netarifne uvozne i izvozne barijere putem kojih su rešavale povremene teškoće sa snabdevanjem (Češka, Poljska, Mađarska). U Bugarskoj i Rumuniji ograničavanje izvoza za brojne značajne proizvode, naročito žito, postale su skoro stalna mera sve do ukidanja kontrole tržišta u drugoj polovini 1990-tih (Hartell i Swinnen, 1998). Pored toga praktično u svim zemljama obezbeđivale su se i subvencije za inpute i investicije, bilo direktno, bilo putem kreditiranja ili garancija, a u nekim (Češka, Slovačka, Slovenija) izvodili su se i posebni programi podrške područjima sa težim uslovima proizvodnje. U početku je zbog ograničenih mogućnosti budžeta obim te podrške bio relativno skroman (EC, 1995a).

U zadnjim godinama reinstrumentacija agrarne politike u zemljama iz prvog kruga kandidata za pristup EU išla je u pravcu uvođenja mera budžetske podrške proizvođačima, uglavnom u obliku plaćanja po hektaru odnosno grlu, više-manje po uzoru na Zajedničku agrarnu politiku EU. Na području politike ruralnog razvoja prilagođavanje mera praktično u svim tranzicijskim zemljama (izuzimajući Sloveniju) tek je u početnoj fazi (OECD, 2002).

Podrška poljoprivrednim proizvođačima

Promene u agrarnoj politici u tranzicijskom periodu uticale su i na promene nivoa podrške proizvođačima odnosno PSE (OECD, 2002). U predtranzicijskom periodu podrška proizvođačima bila je visoka kao rezultat izolacije domaćih proizvođača od zbivanja na svetskom tržištu. Liberalizacija privrede na početku 1990-tih donela je znatan pad proizvođačkih cena i drastično smanjenje budžetske podrške. Zbog promena na makroekonomskom nivou došlo je i do značajnog slabljenja domaćih valuta. Sve to imalo je

za posledicu veliko smanjenje podrške proizvođačima u prvim godinama tranzicije (između 1990. i 1994. godine), a u nekim zemljama (Baltičke zemlje, Poljska, Bugarska) podrška se pretvorila u oporezivanje proizvođača (negativni PSE) (Melyukhina, 2003).³ Nakon te faze u većini tranzicijskih zemalja bile su preduzete mere za stabilizaciju sektora koje su rezultirale u ponovnom podizanju nivoa PSE.

Tabela 12: Procentualni PSE u CEEC-10 i EU; 1986-2001

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Češka	66	59	53	55	54	53	32	29	21	20	19	6	23	24	16	17
Estonija	76	76	79	74	71	59	-89	-32	-10	0	7	6	20	6	7	13
Latvija	83	81	82	77	75	70	-143	-40	7	5	3	5	20	22	15	16
Litva	79	77	80	75	72	-262	-124	-37	-15	0	1	4	16	16	6	11
Mađarska	44	39	35	27	24	12	18	20	22	13	10	6	19	23	20	12
Poljska	34	26	27	5	-12	-1	1	11	17	11	13	12	22	19	7	10
Slovačka	56	51	46	50	50	41	30	34	29	14	2	11	31	25	23	11
Slovenija	:	:	:	:	:	:	32	25	29	35	27	32	42	49	40	38
Bugarska	76	74	72	68	72	-39	-45	-4	-27	-25	-54	-10	2	-2	1	3
Rumunija	48	54	51	46	28	15	8	16	19	10	12	3	30	20	19	24
EU	43	40	37	32	36	41	37	39	38	38	34	34	38	40	34	34

Izvor: OECD, 2002; OECD, 2003; Tabela 36

Sredinom 1990-tih u svim zemljama PSE se opet vratio na pozitivne vrednosti (izuzimajući Bugarsku), ali je ostao daleko ispod nivoa iz predtranzicijskog perioda. Samo Slovenija je u celom periodu tranzicije zadržala visok nivo podrške proizvođačima, koji je od 1998. godine viši i u poređenju sa EU.

Tranzicijske zemlje, koje su istovremeno pristupnice Evropskoj uniji, u poslednjim godinama postepeno su usklađivale svoju agrarnu politiku sa Zajedničkom agrarnom politikom. Prilagođavanje EU uticalo je više na izbor instrumenata i mera agrarne politike, a manje na sam nivo podrške proizvođačima, koji i pored povećanja u zadnjim godinama, praktično u svim pristupnicima ostaje znatno niži u odnosu na EU (Munch, 2000). To ukazuje na činjenicu da je nivo podrške poljoprivredi u znatnoj meri ovisan od opšteg nivoa društvenog razvoja i po pravilu je veći u zemljama sa višim BDP po stanovniku (Hartell i Swinnen, 2000).

Na promene politike i razlike između pojedinih tranzicijskih zemalja uticali su brojni faktori (Hartell i Swinnen, 2000; Tangermann i Swinnen, 2000). Značajan uticaj na izbor instrumenata agrarne politike i nivo podrške proizvođačima imala su međunarodna institucionalna ograničenja (sporazumi u okviru Svetske trgovinske organizacije,⁴ bilateralni i multilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini, sporazumi o pridruživanju EU), domaći ekonomski i politički uslovi, kao i budžetska ograničenja. Naročito u prvim godinama

³ Veliko smanjenje podrške proizvođačima u Baltičkim zemljama i pre toga u Poljskoj, poklapa se sa devalvacijom njihovih valuta (Hartell i Swinnen, 2000).

⁴ U okviru GATT sporazuma (*General Agreement on Tariffs and Trade*) između ostalog došlo je do tarifkacija promenljivih uvoznih dažbina. Dozvoljene dažbine uglavnom bile su više od primenjenih u početku tranzicije, ali su u većini tranzicijskih zemalja gornje granice bile postavljene u nacionalnim valutama (osim u Poljskoj i Sloveniji), a to je uz visoku inflaciju ograničilo mogućnosti podizanja zaštite.

tranzicije ograničavajući faktor bili su i ljudski i institucionalni potencijali, zbog kojih je često dolazilo do neracionalnosti u odlučivanju (Swinnen, 1996).

Agrarnu politiku većine CEEC snažno su obeležile i pripreme za pristup Evropskoj uniji. Hartell i Swinnen (1998) u pregledu agrarne politike u CEEC-10 za period 1989-1996 konstatuju, da i pored razlika između država u obimu reformi tržišne i cenovne politike postoji neobično visoka stopa uporedivosti u fazama razvoja politike, izboru instrumenata a posledično i u pravcu tržišnih režima, koje podsećaju na razvoj Zajedničke agrarne politike ali su u CEEC bile postignute u mnogom kraćem vremenskom okviru u odnosu na EU. Prilagođavanje agrarne politike tranzicijskih zemalja, kandidata za pristup EU znatno su otežavale reforme Zajedničke agrarne politike u zadnjim godinama. Mnogi autori prilagođavanje Zajedničkoj agrarnoj politici zbog toga označavaju kao nastojanje pogoditi pokretnu metu (Erjavec, 1997; Hartell i Swinnen, 2000).

2.3 Pregled karakteristika i razvoja Zajedničke agrarne politike EU

2.3.1 Ciljevi i mehanizmi

Principi Zajedničke agrarne politike (*Common Agricultural Policy - CAP*) postavljeni su Ugovorom o osnivanju Evropske ekonomske zajednice, potpisanom 25. marta 1957. godine u Rimu (Tracy, 1996). U članu 39 ugovora⁵ zapisani su sledeći ciljevi agrarne politike:

- povećanje produktivnosti u poljoprivredi putem podsticanja tehnološkog napretka, racionalizacija poljoprivredne proizvodnje i optimalno korišćenje proizvodnih faktora, pre svega rada;
- postizanje solidnog životnog standarda ruralnog stanovništva, naročito putem povećanja dohodka u poljoprivredi;
- stabilizovanje poljoprivrednog tržišta;
- postizanje stabilnog obezbeđenja hranom;
- obezbeđenje potrošača hranom po prihvatljivim cenama.

Ciljevi su veoma heterogeni: kratkoročni i dugoročni, privredni i socijalni, neki su bliže proizvođaču a neki potrošaču (Atkin, 1993). Postavljeni su veoma uopšteno, bez jasne hijerarhije i dopuštaju različite interpretacije. U praksi u okviru postavljenih ciljeva vodila se vrlo složena i visoko protekcionistička agrarna politika. Prednost je imalo rešavanje dohodovnog problema poljoprivrede i postizanje životnog standarda ruralnog stanovništva. Svi drugi ciljevi bili su sporedni i u funkciji realizacije tog osnovnog cilja (Erjavec, 1997).

Zajednička agrarna politika Evropske unije sprovodi se pomoću dve osnovne grupe instrumenata i mera. To su:

- zajednička uređenja tržišta (*Common Market Organisations – CMO*) i
- mere za unapređenje razvoja ruralnih područja.

⁵ Treaty establishing the European Community. Official Journal of the European Communities, C340, 10.11.1997, s. 173-308.

Zajednička uređenja tržišta obuhvataju sve najvažnije poljoprivredne proizvode i imaju oblik regulativa, koje automatski važe na celoj teritoriji odnosno za sve članice Evropske unije (Avsec, 2001).

Iako su zajednička uređenja tržišta za pojedine poljoprivredne proizvode ili grupe proizvoda pravno gledano odvojena i različita, ipak možemo naći neke zajedničke karakteristike. Instrumente i mere možemo podeliti u sledeće grupe:

- spoljnotrgovinske mere, pomoću kojih se utiče na nivo cena (karakteristične mere iz te grupe su prelevmani i izvozni podsticaji);
- različite mere uređenja unutrašnjeg tržišta pomoću kojih se stvara dodatna potražnja u porušenim tržišnim uslovima sa ciljem stabilizovanja nivoa cena (karakteristične mere iz te grupe su javni intervencijski otkup, finansiranje privatnog skladištenja poljoprivrednih proizvoda, podrška potrošnji);
- mere administriranja ponude pomoću kojih se ograničava ili smanjuje proizvodnja određenih poljoprivrednih proizvoda i time omogućava održavanje određenog nivoa cena (karakteristične mere iz te grupe su proizvodne kvote za mleko i šećer, ograničeni broj premija za goveda);
- različiti oblici direktnih plaćanja (*direct payments*) pomoću kojih se utiče na prihod poljoprivrednih proizvođača (karakteristične mere iz te grupe su premije za goveda, ovce, plaćanja po hektaru za neke ratarske proizvode);
- različite druge mere pomoću kojih je olakšano sprovođenje zajedničkih uređenja tržišta (karakteristične mere iz te grupe su tržišni standardi, zajedničke promocije, propisani informacioni sistem, propisani administrativno-kontrolni sistem).

Značajan deo mera iz prve tri grupe sprovodi se na bazi institucionalnih cena. Odnos između cena na tržištu i institucionalnih cena određuje kada i u kojem obimu se sprovede pojedine mere iz zajedničkih uređenja tržišta. U različitim zajedničkim tržišnim uređenjima institucionalne cene pojavljuju se kao ciljne cene, intervencijske cene, bazne cene ili minimalne cene.⁶

Drugi deo Zajedničke agrarne politike Evropske unije predstavljaju mere u okviru politike razvoja ruralnih područja. To su mere koje pridonose razvoju poljoprivrede i šumarstva, povećavaju konkurentnost ruralnih područja te pridonose održavanju prirodnih resursa i kulturne baštine (Juvančić, 2001). Ta politika bazira na sledećim principima:

- multifunkcionalnost poljoprivrede, pri čemu poljoprivreda nije samo proizvođač hrane već ima značajnu ulogu u upravljanju prirodnim resursima i ruralnim prostorom, te je zadatak agrarne politike prema tome stimulisanje održivog razvoja poljoprivrede;
- celovit pristup ruralnom razvoju, pri čemu je zbog dugoročnog opadanja udela poljoprivrede u ukupnoj privredi za privredni razvoj ruralnih područja bitno uvođenje i širenje drugih delatnosti, te je zadatak agrarne politike da pridonosi razvoju privrednih

⁶ Ciljna cena po pravilu odražava cenu poljoprivrednog proizvoda koju bi agrarna politika željela postići predviđenim merama u okviru zajedničkog tržišnog uređenja. Intervencijska cena je cena na osnovu koje se određuje intervencijski otkup ili druge mere za stabilizaciju tržišta. U okviru nekih tržišnih uređenja isti karakter ima bazna cena. Minimalna cena je najniža cena koju mora prerađivač platiti poljoprivrednom proizvođaču da bi mogao koristiti pogodnosti u okviru određenog tržišnog uređenja. Institucionalne cene mogu se odnositi na osnovne proizvode, prerađene proizvode ili proizvode u prometu.

delatnosti koje znače dopunske ili alternativne izvore zapošljavanja i dohotka u ruralnim područjima;

- prilagodljivost kao podsticanje decentralizovanog odlučivanja o sadržaju i obimu razvojnih delatnosti i participativnog odnosa na regionalnom i lokalnom nivou;
- transparentnost planiranja i izvođenja programa (Juvančič, 2001).

Zajednička agrarna politika finansira se preko zajedničkog Evropskog agrarnog usmeravajućeg i garancijskog fonda (*European Agricultural Guidance and Guarantee Fond – EAGGF*, poznat i po francuskoj skraćenici *FEOGA*), koji je u celini finansijski odgovoran za sprovođenje zajednički dogovorene politike. Garantovani deo obuhvata pre svega troškove, povezane sa sprovođenjem zajedničkih uređenja tržišta (Avsec, 2001). Iz tog dela finansiraju se i neke mere politike razvoja ruralnih područja koje zahtevaju veća finansijska sredstva i komplikovanije postupke i kontrolu.⁷ Iz usmeravajućeg dela fonda finansira se sprovođenje preostalih mera politike razvoja ruralnih područja.

Zajednička agrarna politika realizuje se preko posebnih organa u državama članicama - platnih agencija (*paying agency*), koje imaju dogovoren i propisan način delovanja, a kontrolišu ih evropski i državni finansijsko nadzorni organi.

2.3.2 Razvoj Zajedničke agrarne politike

U različitim razdobljima delovanja Zajedničke agrarne politike pojedine grupe mera imale su različitu težinu. U početnom razdoblju Zajednička agrarna politika je bazirala pre svega na visokoj spoljnotrgovinskoj zaštiti. Visoki prelevmani kod većine poljoprivrednih proizvoda praktično su zatvorili granice prema spoljnoj konkurenciji i time omogućili viši nivo cena poljoprivrednih proizvoda u odnosu na svetsko tržište (Erjavec, 1997). Rezultat povoljnih uslova bio je brzi porast proizvodnje a ujedno je došlo i do znatnog povećanja produktivnosti i racionalnosti u poljoprivredi. EU je rešila problem samodovoljnosti hranom i od neto uvoznika postala druga najveća svetska izvoznica hrane.

Na drugoj strani povećanje poljoprivredne proizvodnje iznad domaće potrošnje imalo je za posledicu brzo povećavanje troškova prodaje viškova, pre svega putem visokih izvoznih podsticaja. Naročito visoki bili su troškovi za sprovođenje zajedničkog uređenja tržišta za mleko i mlečne proizvode, pa i za žitarice, šećer, vino i goveđe meso (Tracy, 1996).

Kao odgovor na takvo stanje početkom 1980-ih godina došlo je do prvih većih promena u politici (Tracy, 1996). U 1984. godini bile su usvojene proizvodne kvote za mleko, a nešto kasnije (1988) i program izuzimanja dela zemljišta iz obrade (*set-aside*) uz finansijsku naknadu kao drugi oblik mera za ograničavanje neželjenog rasta proizvodnje. U taj paket svrstava se i uvođenje “stabilizatora” koji za pojedine grupe proizvoda donose maksimalne količine proizvodnje za koju Zajednička agrarna politika još garantuje uslove date u okviru zajedničkih tržišnih uređenja.

⁷ To su takozvane “prateće mere” u koje se ubrajaju naknade za područja sa lošijim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju, mere za podsticanje ekološki prihvatljivog razvoja poljoprivrede, prevremeno penzionisanje poljoprivrednika i pošumljavanje poljoprivrednog zemljišta.

Paralelno sa rastom problema, povezanih sa zajedničkim uređenjima tržišta, postepeno se povećavala i uloga strukturne politike odnosno politike razvoja ruralnih područja. Vremenom razvile su se mere koje su podupirale strukturne promene u poljoprivredi i izjednačavale prihode. U 1988. godini usvojen je program za unapređenje razvoja ruralnih područja putem bržeg prilagođavanja poljoprivrednih struktura (program cilja 5a), koji je sadržavao mere za poboljšanje efikasnosti poljoprivrednih gazdinstva, mere za povećanje prihoda poljoprivrednih gazdinstva u brdskim, planinskim i manje razvijenim područjima, mere za mlade poljoprivrednike, mere za unapređenje tržišnih struktura, prerade i prodaje poljoprivrednih proizvoda kao i udruživanja proizvođača.

Tabela 13: Budžetski troškovi Zajedničke agrarne politike (mil. ECU)

	EEC-9 1976	EEC-9 1980	EEC-10 1984	EEC-12 1988	EEC-12 1992
Ukupni budžet EGS/EU	8.707	16.301	27.249	43.476	58.857
Budžet EAGGF	6.138	12.111	18.942	29.923	35.000
Tržišno-cenovna politika	5.835	11.508	18.346	28.770	32.107
Strukturna politika	303	603	596	1.153	2.715
Udeo EAGGF u ukupnom budžetu (%)	70,5	74,3	69,5	68,8	57,0

Izvor: Erjavec, 1997, s. 70

Još značajnije su bile promene koje je donela reforma zajedničke agrarne politike iz 1992. godine (tzv. McSharryeva reforma) (Erjavec, 1997). Nivo cena, kojeg su omogućavale različite mere agrarne politike, postepeno se snizio (smanjivanje institucionalnih cena) a smanjenje prihoda bilo je delimično kompenzirano putem direktnih plaćanja iz zajedničkog budžeta. Kod žita i uljarica veliki proizvođači su obavezni da učestvuju u programu privremenog izuzimanja dela zemljišta iz obrade, a kod goveda pravo na premije vezano je za broj stoke po hektaru zemljišta za proizvodnju krmnog bilja.

Reforma iz 1992. godine dala je nove sadržaje i merama politike razvoja ruralnih područja i proširila ih naročito u pravcu prirodozaštitnih dimenzija. Usvojeni su bili programi prevremenog penzionisanja poljoprivrednika, program pošumljavanja manje plodnih zemljišta i program ekološki prihvatljivije poljoprivrede. Agrarna politika želela je stimulisati povećanje gazdinstava, smanjiti površine zemljišta za poljoprivredu i deo poljoprivrede okrenuti u pravcu za okolinu manje štetnih načina proizvodnje. Istovremeno bila su znatno povećana i sredstva za te programe.

U istom pravcu ide i politika doneta "Agendom 2000" za razdoblje do 2006. godine (EC, 2000a). U njenom okviru dogovoreno je dalje sniženje institucionalnih cena i povećanje direktnih plaćanja, koje od 2004. godine obuhvata i tržište mleka. Direktna plaćanja još više se vezuju na ispunjavanje određenih ekoloških zahteva od strane proizvođača. Do daljih promena došlo je i na području politike ruralnog razvoja, naročito u pogledu normativnog uređenja.⁸

Zajednička agrarna politika se reformom iz 1992. godine i Agendom 2000 u suštini počela postepeno okretati od politike zaštite dohotka poljoprivrede putem viših cena ka politici

⁸ Sve mere politike ruralnog razvoja sadržane su u jednoj regulativi (R 1257/1999) koja znači novi pravni osnov za sprovođenje politike razvoja ruralnih područja u EU.

dopunjavanja dohotka putem direktnih plaćanja iz budžeta, koja su manje vezana za trenutni obim proizvodnje. Značajni novitet je i uvođenje ekoloških principa u poljoprivredu. Oba koraka – više tržišta i više ekologije – označavaju i pravac u kojem ide reforma Zajedničke agrarne politike, prihvaćena 2003. godine.

Zadnja reforma CAP donosi značajne promene naročito na području zajedničkih tržišnih uređenja odnosno direktnih plaćanja proizvođačima (Council Regulation, 2003). Umesto dosadašnjih brojnih vrsta direktnih plaćanja po proizvodima reforma uvodi šemu jedinstvenog plaćanja proizvođačima, koje neće više biti uslovljeno proizvodnjom određenog proizvoda. Njegova visina odrediće se na bazi realizovanih prava do direktnih plaćanja u referentnom razdoblju.⁹ Reforma stupa na snagu 1. januara 2005. godine, a države članice mogu odgoditi njeno izvođenje za najviše dve godine.

Šemu proizvodno nevezanog plaćanja moguće je izvoditi u obliku jedinstvenog plaćanja po poljoprivrednom gazdinstvu (*single farm payment*) ili u obliku regionalnog jedinstvenog plaćanja po hektaru poljoprivrednog zemljišta (*regional implementation of single payment*). U prvom slučaju visina plaćanja određuje se za svako gazdinstvo pojedinačno (na bazi realizovanih prava u referentnom razdoblju) i vezati na određene površine, da bi moglo biti predmet prometa i drugih vlasničkih transfera. U slučaju regionalnog jedinstvenog plaćanja određuje se ukupna masa plaćanja za određenu regiju¹⁰ i deli na ukupno poljoprivredno zemljište, na koje se mogu odnositi plaćanja. Regionalna plaćanja po hektaru mogu biti jedinstvena (za sva zemljišta) ili diferencirana po visini za oranice i travnjake. U obliku proizvodno nevezanih plaćanja države članice moraju isplaćivati najmanje 75% ukupne mase direktnih plaćanja, dok ostala plaćanja mogu ostati proizvodno vezana i isplaćivana po dosadašnjim (standardnim) šemama.

Prava na sve vrste direktnih plaćanja uslovljena su ispunjavanjem određenih kriterijuma na području zaštite okoline, bezbednosti hrane i zaštite životinja (tzv. unakrsnu usklađenost - *cross-compliance*). Novost je i obavezna modulacija (*modulation*), to je postepno smanjivanje plaćanja za sva gazdinstva, koja prelaze određeni cenzus.¹¹ Ovako ušteđena sredstva biće trošena za finansiranje mera iz okvira programa ruralnog razvoja.

Reformom Zajedničke agrarne politike Evropska unija pokušala je smanjiti neke slabosti te politike, a uz to više-manje održati obim direktne podrške proizvođačima na nepromenjenom (sadašnjem) nivou. Proizvodna nevezanost je pre svega tržišno-cenovni koncept. Njegov cilj je smanjiti podsticaje za proizvodnju a time posledično i viškove proizvoda i deformacije u trgovini. Proizvodna nevezanost plaćanja će uz poštovanje pravila unakrsne usklađenosti ojačati ekološku funkciju poljoprivrede i uticati na bezbednost hrane, dok je nejasno dali će taj koncept biti efikasniji i na drugim područjima (Agra Focus, 2003).

⁹ Kao referentno razdoblje određen je prosek 2000-2002.

¹⁰ Kao regija može se smatrati i cela država ako ima manje od 3 miliona hektara poljoprivrednog zemljišta.

¹¹ Modulacija će obuhvatiti sva gazdinstva, koja će primati više od 5.000 EUR direktnih plaćanja. Modulacija će iznositi 3% u 2005. godini, 4% u 2006. i po 5% u periodu 2007-2012. godine.

3 METODI ISTRAŽIVANJA I IZVORI PODATAKA

3.1 Pristup analizi

Istraživanje se zasniva na kvalitativnoj i kvantitativnoj analizi mera agrarne politike i njezinih posledica na stanje u poljoprivredi Slovenije u periodu tranzicije od početka 1990-tih godina do završetka pregovora za pristup Evropskoj uniji (2002). Rad je koncipiran prema preporukama Svetske banke (Ender, 2003), koja navodi sledeće korake za analizu politike u agrarnom sektoru:

- inventarizacija i sistemizacija politika, koje utiču na sektor,
- analiza politike i regulativa,
- pregled stanja i razvoja sektora,
- analiza efekata politike na sektor i
- osnovne konstatacije i preporuke.

U pogledu specifikacije i sistematizacije politike koja utiče na poljoprivredu, u literaturi nema univerzalnog pristupa. Pristup zavisi od ciljeva analize, specifičnosti u pogledu značaja pojedinih mera u zemlji kao i od razpoloživosti informacija. U ovom radu analiza politike se uglavnom odnosi na agrarnu politiku u užem smislu odnosno na politiku, koja se eksplicitno odnosi na poljoprivredu. Razumemo je kao skup mera koje se poduzimaju sa ciljem usmeravanja razvoja poljoprivrede. Druge politike su obrađene samo informativno i ograničavaju se na područja u kojima poljoprivreda ima poseban status odnosno ako su u njima za poljoprivredu predviđena specifična rešenja (poreska politika, socijalna politika).

Detaljnu analizu agrarne politike izradili smo pomoću pedele te politike u konzistentne grupe mera. U formiranju klasifikacije agrarne politike i njenih mera polazili smo od dva osnovna zahteva. Prvi zahtev je, da je podela politike kompatibilna sa konceptima, upotrebljenim u literaturi (OECD, EU, WB). Drugi postavljeni zahtev je, da podela treba da omogući kvalitativnu analizu sa stanovišta normativnih i programskih dokumenata u Sloveniji, kao i kvantitativnu analizu sa stanovišta budžetskih troškova i obezbeđivanja podrške poljoprivredi.

Kvantitativna analiza karakteristika i razvoja agrarne politike kao i analiza stanja i razvoja poljoprivrede bazira na izboru specifičnih indikatora, koji imaju međunarodnu validnost i izračunavaju se standardnim statističkim metodama (indeksi, pokazatelji strukture i komparacija,...).

Agregatna procena učinaka agrarne politike na poljoprivredu vršila se pomoću komparacije postavljenih ciljeva agrarne politike sa stanjem u poljoprivredi po razdobljima na bazi odabranih osnovnih indikatora po pojedinim grupama ciljeva. Za kvantitativnu komparaciju usklađenosti agrarne politike u Sloveniji sa Zajedničkom agrarnom politikom EU (CAP) bila je izrađena posebna simulacija na bazi PSE podataka za Sloveniju i Evropsku uniju.

Svi vrednosni indikatori u ovom radu proračunati su u evro valutu (EUR) prema zvaničnom prosečnom godišnjem kursu Banke Slovenije. Promene kursa ujedno služe i kao deflator u svim izvedenim proračunima. U okviru različitih indikatora inače se upotrebljavaju različiti

deflatori, koji u pojedinim godinama mogu dosta odstupati među sobom. Kod interpretacije rezultata zbog toga potrebno je imati u vidu, da bi drugi deflatori dali nešto drugačije rezultate.¹² Prednost odabranog pristupa je, pre svega, u većoj direktnoj izraznoj moći apsolutnih indikatora i možemo ga često naći i u literaturi.

3.2 Klasifikacija i indikatori za analizu razvoja agrarne politike

3.2.1 Klasifikacija agrarne politike i njenih mera

Pošto u pogledu klasifikacije mera agrarne politike u literaturi nema jedinstvenog pristupa, izradili smo originalnu klasifikaciju, koja prati princip, da ona treba da omogući ne samo analizu budžeta prema vrstama politike i grupama mera, već i jasnu identifikaciju pojedinih stavki budžeta, koje se pojavljuju u okviru standardnih metodologija odnosno indikatora za analizu agrarne politike. U tom okviru značajni su pre svega indikatori podrške poljoprivredi prema OECD metodologiji (PSE/CSE indikatori) i indikatori učešća dohodovnih subvencija u dohotku poljoprivrede iz ekonomskih računa za poljoprivredu (EAA metodologija). Detaljna specifikacija mera agrarne politike, koja omogućava obračun budžetskih plaćanja i prema tim metodologijama data je u Tabeli 15 i Prilogu 1 i 3.¹³ Klasifikacija bazira na podeli agrarne politike prema sadržajnim karakteristikama u tri osnovne grupe:

- tržišno-cenovna politika,
- politika ruralnog razvoja,
- politika na području javnih službi i drugih usluga za poljoprivredu.

Tržišno-cenovna politika se uglavnom odnosi na pojedine poljoprivredne proizvode i sve proizvođače i sadrži mere, koje utiču na nivo cena poljoprivrednih proizvoda ili povećavaju prihod proizvođača putem različitih oblika direktnih budžetskih plaćanja.

Politika ruralnog razvoja uglavnom se odnosi na pojedine proizvođače, grupe proizvođača ili teritorijalna područja i podeljena je po programima. Sadrži mere, koje imaju za cilj podržavanje multifunkcionalnosti poljoprivrede, povećanje efikasnosti i konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača i mere koje podupiru razvoj prerađivačke industrije, tržišne organizovanosti, kao i opšti razvoj ruralnih područja. Mere u toj grupi su dosta heterogene u pogledu uticaja na prihod proizvođača (od posve direktnog do vrlo malog).

U politiku na području javnih službi i drugih usluga za poljoprivredu svrstane su mere putem kojih država omogućava rad javnih službi za poljoprivredu i druge infrastrukture, kao

¹² Statistika cena npr. kao deflator upotrebljava indeks cena za potrošače, dok se u okviru statistike nacionalnih računa upotrebljava deflator BDP. Promene u kursu EUR u posmatranom periodu bile su uglavnom manje od promena drugih deflatora. Kontrolni proračuni su pokazali, da bi upotreba drugih deflatora znatno uticala na intenzitet promena, dok bi pravci promena ostali uglavnom isti.

¹³ Kontrolni proračuni prema navedenoj klasifikaciji mera, koji su bili izrađeni za period 1992-2002 pokazali su, da se podaci o budžetskim plaćanjima u okviru EAA u svim godinama poklapaju sa kontrolnim proračunom. U okviru PSE/CSE proračuna, koje je za Sloveniju radio OECD, u pojedinim godinama dolazi do manjeg odstupanja (ispod 5%), koje je uglavnom posledica revizije podataka o realizaciji budžeta po pojedinim merama, koja u OECD proračunima nije uključena.

i realizaciju različitih projekata, koji su značajni za razvoj poljoprivrede a ne mogu biti prepušteni samo tržišnoj inicijativi. Mere u toj grupi uglavnom nemaju direktnog uticaja na prihod proizvođača ali se neke od njih mogu smatrati i kao regresiranje troškova za proizvođače.

Tabela 14: Osnovna klasifikacija mera agrarne politike

Vrsta politike	Sadržaj/namena
TRŽIŠNO- CENOVNA POLITIKA	- Podrška proizvođačima putem podrške tržištu (mere, koje utiču na nivo cena) - Direktna podrška proizvodima (mere, koje direktno utiču na prihod proizvođača po proizvodima) - Druga direktna plaćanja
POLITIKA RURALNOG RAZVOJA	- Izravnavajuće naknade proizvođačima zbog većih troškova/manje proizvodnje (mere, koje direktno utiču na prihod proizvođača na određenom području ili proizvođača sa određenim tipom proizvodnje) - Podrška proizvođačima putem podsticanja strukturnih promena na gazdinstvima (mere, koje povećavaju konkurentnost proizvođača) i podrška poljoprivredi putem podsticanja strukturnog i tržišnog prilagođavanja sektora i programa razvoja ruralnih ekonomija (mere, koje podržavaju razvoj poljoprivrede)
POLITIKA NA PODRUČJU JAVNIH USLUGA ZA POLJOPRIVREDU	- Podrška proizvođačima putem finansiranja direktnih usluga na gazdinstvima (mere, koje povećavaju konkurentnost proizvođača) - Podrška poljoprivredi putem finansiranja opštih usluga za poljoprivredu (mere, koje podržavaju razvoj poljoprivrede)

Prema navedenoj osnovnoj klasifikaciji bila je izrađena kvalitativna analiza mera agrarne politike u Sloveniji, za koju su se koristili zvanični dokumenti, informacije i podaci sa područja poljoprivrede, agrarne politike i priključivanja Slovenije Evropskoj uniji (vidi poglavlje Literatura).¹⁴ Pošto većina mera agrarne politike (izuzetak su mere spoljnotrgovinske zaštite i administrativna kontrola cena) sa sobom donosi i budžetske troškove, kod tih mera paralelno bila je izrađena i kvantitativna analiza na bazi podataka o izdacima budžeta, koja je ukazala na relevantnost pojedine mere unutar budžeta.

Budžetski troškovi za poljoprivredu obuhvataju samo one stavke državnog budžeta, koje predstavljaju direktnu ili indirektnu podršku poljoprivredi. Većinu tih troškova u Sloveniji pokriva budžet Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane, a u pojedinim godinama određena sredstva su se obezbeđivala i unutar drugih ministarstva.¹⁵ Za obračun troškova budžeta za poljoprivredu koristili su se podaci o realizaciji budžeta, koje daje Ministarstvo finansija i detaljna interna baza podataka o realizaciji budžeta po pojedinim stavkama Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane (MKGP/OEK-PROR, 2003). U obračun ne ulaze stavke, koje se odnose na druge delatnosti (npr. šumarstvo, ribarstvo) i stavke, koje se odnose na finansiranje upravne infrastrukture (npr. plate radnika u ministarstvu i sl.).

¹⁴ U pregledu literature u odvojenom delu dat je i detaljni spisak relevantnog zakonodavstva. Propisi koji su navedeni u osnovnom tekstu u zagradi imaju navedenu godinu kada su doneti ili naznaku 'Literatura - Zakonodavstvo' i redni broj pod kojim su navedeni u spisku literature - npr. (2001: 270) ili (Literatura - Zakonodavstvo: 241-246).

¹⁵ Ministarstvo finansija je npr. u prvim godinama pokrivalo deo troškova za izvozne naknade. U zadnjim godinama iz budžeta Ministarstva za okolinu i prostor obezbeđivala su se sredstva za sanaciju posledica prirodnih nesreća.

Tabela 15: Klasifikacija mera agrarne politike za analizu budžeta i veza sa OECD (PSE/CSE) i EAA klasifikacijom

Šifra	OECD ¹⁾ grupa podrške / plaćanja	EAA ²⁾ grupa subvencija
1 TRŽIŠNO-CENOVNA POLITIKA		
11 MERE PODRŠKE TRŽIŠTU		
111 Administrativna kontrola cena	MPS/PSE cenovna podrška	
112 Spoljnotrgovinska zaštita	MPS/PSE cenovna podrška	
113 Izvozni podsticaji	MPS/PSE cenovna podrška	
114 Prateće mere za stabilizaciju unutrašnjeg tržišta		
1141 Intervencijski odkup (troškovi skladištenja)	N/GSSE javno skladištenje	
1142 Druge intervencije na domaćem tržištu	MPS/PSE cenovna podrška	
1143 Podrška potrošačima (prerađivačima)	R/CSE transferi potrošačima	
12 MERE BUDŽETSKJE PODRŠKE PROIZVODIMA		
121 Cenovne naknade	B/PSE na bazi outputa	18.1 na proizvod
122 Direktna plaćanja		
1221 Direktna plaćanja po ha/grlu	C/PSE na bazi površine/stoke	18.1 na proizvod
1222 Direktna plaćanja po drugim jedinicama	C/PSE na bazi površine/stoke	25 na proizvodnju
123 Regresiranje troškova proizvodnje		
1231 Regresi za seme i priplodnu stoku	E1/PSE na bazi korišćenih inputa	18.1 na proizvod
1232 Drugi regresi	E1/PSE na bazi korišćenih inputa	25 na proizvodnju
13 DRUGA DIREKTNJA PLAĆANJA		
131 Nadoknađivanje šteta (za tekuću proizvodnju)	G/PSE na bazi dohotka	25 na proizvodnju
132 Nadoknađivanje šteta (za osnovna sredstva)	G/PSE na bazi dohotka	37.2 na kapital (drugo)
2 POLITIKA RURALNOG RAZVOJA		
21 IZRAVNAVAJUĆE NAKNADE PROIZVOĐAČIMA		
211 Naknade za teže uslove proizvodnje		
2111 Cenovne naknade	B/PSE na bazi outputa	25 na proizvodnju
2112 Naknade po grlu	C/PSE na bazi površine/stoke	25 na proizvodnju
2113 Naknade po površini	C/PSE na bazi površine/stoke	25 na proizvodnju
212 Ekološke naknade		
2121 Naknade za manju potrošnju inputa	F1/PSE na bazi ograničenja inputa	25 na proizvodnju
2122 Naknade za druge ekološke programe	F3/PSE na bazi generalnih ograničenja	25 na proizvodnju
22 PODRŠKA PROGRAMIMA RURALNOG RAZVOJA		
221 Podrška prestrukturiranju poljoprivrednih gazdinstava		
2211 Podrška investicijama na gazdinstvima	E3/PSE na bazi osnovnih sredstva	37.1 na investicije
2212 Podrška za obnovu višegodišnjih zasada	E3/PSE na bazi osnovnih sredstva	37.1 na investicije
2213 Drugi kapitalni transferi	G/PSE na bazi dohotka	37.2 na kapital (drugo)
222 Druga podrška ruralnom razvoju		
2221 Podrška prerađivačkoj industriji i zadrugama		
22211 Investicioni podsticaji prestrukturiranju	L/GSSE infrastruktura	
22212 Izgradnja skladišta za voće	M/GSSE marketing i promocija	
2222 Razvoj ruralnih područja	L/GSSE infrastruktura	
2223 Druge specifične mere		
22231 Podsticaji udruživanja proizvođača	M/GSSE marketing i promocija	
22232 Podsticaji na nivou opština	H/PSE ostala plaćanja	
22233 Druge mere - drugo	L/GSSE infrastruktura	
3 POLITIKA NA PODRUČJU JAVNIH USLUGA		
31 POLJOPRIVREDNA SAVETODAVNA SLUŽBA		
311 Direktne usluge za proizvođače	E2/PSE na bazi usluga	
312 Opšte usluge poljoprivredi	J/GSSE obrazovanje	
32 STRUČNI RAD I VETERINARSKJE USLUGE		
321 Direktne usluge za proizvođače	E2/PSE na bazi usluga	
322 Opšte usluge poljoprivredi	I/GSSE istraživanje i razvoj	
323 Preventivne veterinarske mere	K/GSSE inspeksijske službe	
33 ISTRAŽIVANJE, OBRAZOVANJE, INFRASTRUKTURA		
331 Istraživački rad i infrastruktura	I/GSSE istraživanje i razvoj	
332 Obrazovanje	J/GSSE obrazovanje	
333 Politika kvaliteta	K/GSSE inspeksijske službe	
334 Drugi nacionalni projekti	L/GSSE infrastruktura	

¹⁾ Detaljnije obrazloženje - poglavlje 3.2.2 ; ²⁾ Detaljnije obrazloženje - poglavlje 3.3

Grupe sa oznakom /PSE (/CSE) i 18.1 odnose se na pojedinačne proizvode prema klasifikaciji OECD odnosno EAA.

Realizacija budžeta predstavlja stvarna plaćanja izvršena za određenu kalendarsku godinu. Pošto često dolazi do vremenske razlike između preuzimanja obaveza i realizacije plaćanja, pojedina plaćanja odnose se i na mere (obaveze) iz predhodne godine (ili godina).¹⁶ Sa stanovišta analize mera agrarne politike to možemo smatrati kao nedostatak, jer se gubi sasvim direktna veza između mera agrarne politike u pojedinoj godini i budžetskih plaćanja za te mere. Na drugoj strani sa stanovišta analize svih podataka to može biti i prednost, pošto se i svi ostali podaci po pravilu odnose na kalendarsku godinu.

3.2.2 PSE/CSE indikatori podrške poljoprivredi

Grupe podrške poljoprivredi

Za kvantitativnu analizu karakteristika i razvoja agrarne politike i analizu ukupne podrške poljoprivredi u radu su korišćeni PSE/CSE indikatori prema metodologiji OECD (OECD, 1999a). Izvor podataka za period 1992-1999 su proračuni OECD za Sloveniju, izrađeni u okviru monitoringa agrarne politike za tranzicijske zemlje (OECD, 2002). OECD baza podataka sadrži i procenu za 2000. i 2001. godinu ali ona ima karakter privremenih rezultata. Zbog toga je bila u okviru ovoga rada napravljena revizija proračuna za 2000. i 2001. godinu, a izrađene su bile i kompletne procene za 2002. godinu.¹⁷

PSE/CSE indikatori procenjuju ukupnu podršku poljoprivredi, koja proizilazi iz mera agrarne politike i sa tom podrškom povezane troškove (novčane transfere) za potrošače i poreske obveznike. Prema samoj definiciji, PSE/CSE indikatori sami po sebi ne kvantifikuju uticaj mera agrarne politike na poljoprivredu ali obezbeđuju informacije, koje mogu u kvantitativnom obliku ilustrovati taj uticaj. Relativni uticaj agrarne politike na proizvodnju, potrošnju i trgovinu naime zavisi od nivoa podrške, vrste podrške u smislu načina primene, osetljivosti na promene u podršci, kombinacije mera podrške, odnosa u visini podrške po proizvodima, kao i odnosa između proizvodno specifičnih i nespecifičnih mera podrške. Da bi olakšali procenu tog uticaja, mere agrarne politike u PSE/CSE indikatorima su detaljno razrađene i grupisane prema uslovima pod kojima je podrška obezbeđivana (OECD, 2001b).

OECD grupiše mere podrške poljoprivredi unutar četiri osnovna indikatora:

- podrška proizvođačima (*Producer Support Estimate – PSE*),
- podrška potrošačima (*Consumer Support Estimate – CSE*),
- podrška opšitim uslugama (*General Services Support Estimate – GSSE*) i
- ukupna podrška (*Total Support Estimate – TSE*).

Svi navedeni osnovni indikatori izraženi su u novčanom iznosu i u različitim oblicima relativnih indikatora. PSE i CSE izračunavaju se po proizvodima i ukupno, dok se GSSE i TSE odnose samo na poljoprivredu kao celinu.

¹⁶ To znači, da se u pojedinoj godini zbog podmirivanje starih obaveza mogu pojaviti budžetski troškovi i za mere, koje u toj godini nisu više predviđene ili da se pojavljuju nove mere bez adekvatnih budžetskih troškova.

¹⁷ OECD proračuni za Sloveniju bili su napravljeni u bliskoj suradnji sa ekspertima Kmetijskega inštituta Slovenije, među kojima je bio i autor ovog rada.

Podrška proizvođačima (PSE)

Podrška proizvođačima (PSE) je definisana kao monetarna vrednost bruto transfera od potrošača i poreskih obveznika ka poljoprivrednim proizvođačima, izraženih na nivou proizvođača (*farm-gate level*), koji nastaju kao posledica mera agrarne politike, nezavisno od njihove prirode, ciljeva i efekta na obim proizvodnje ili dohodak u poljoprivredi. Svi transferi u okviru PSE su namenjeni poljoprivrednim proizvođačima pojedinačno i implicitno ili eksplicitno povećavaju njihov bruto prihod. PSE sastavljaju dva tipa transfera:

- cenovna podrška tržištu i
- budžetska plaćanja proizvođačima.

$$PSE = MPS + BP \quad (1)$$

PSE: podrška proizvođačima (*Producer Support Estimate*)

MPS: cenovna podrška tržištu (*Market Price Support*)

BP: budžetska plaćanja proizvođačima (*Budgetary Transfers to Producers*)

Cenovnu podršku tržištu predstavlja gep između domaćih i svetskih tržišnih cena kod pojedinih poljoprivrednih proizvoda. MPS izračunava se samo za reprezentativne proizvode (tzv. standardni ili MPS/PSE proizvodi) i zatim na osnovu učešća tih proizvoda u ukupnoj proizvodnji, ekstrapolira na nivo ukupne proizvodnje.

Metodologija bazira na pretpostavci da je prosečni nivo proračunate MPS za MPS/PSE proizvode jednak prosečnoj MPS za proizvode za koje se ta direktno ne obračunava.¹⁸ Da bi se smanjila potencijalna greška zbog takve pretpostavke, MPS/PSE proizvodi treba da pokriju dovoljno velik deo ukupne proizvodnje (granica oko 70% ukupne vrednosti poljoprivredne proizvodnje) (OECD, 2001b).¹⁹

Proračun MPS bazira se na razlici između referentnih domaćih i svetskih tržišnih cena. U principu se referentna svetska tržišna cena bira u zavisnosti od izvozno/uvoznog statusa kod pojedinog proizvoda. Za proizvode, kod kojih je zemlja neto izvoznik, uzimaju se prosečne izvozne cene, a kod neto uvoznih proizvoda prosečne uvozne cene. Izbor tih cena trebao bi ujedno obezbediti što veću moguću uporedivost sa proizvodima na domaćem tržištu (princip upoređivanja jednakog sa jednakim).

Zbog problema oko reprezentativnosti podataka, OECD u proračunima MPS za tranzicijske zemlje (i za Sloveniju), kao referentne svetske cene za većinu proizvoda upotrebljava izvozno/uvozne cene EU. Izuzetak je mleko, gde se prema OECD metodologiji upotrebljavaju Novozelandske izvozne cene za sve zemlje (i za članice OECD). Tako odabrane referentne svetske cene po potrebi korigovane su za razliku u kvalitetu u odnosu

¹⁸ To istovremeno znači, da je udeo ostalih proizvoda u MPS jednak udelu tih proizvoda u ukupnoj vrednosti proizvodnje.

¹⁹ U Sloveniji MPS/PSE proizvodi obuhvataju pšenicu, kukuruz, druge krmne žitarice, šećer, mleko, goveđe meso, svinjsko meso, živinsko meso, jaja i ovčije meso. U periodu 1992-2002 ti proizvodi su predstavljali od 71 do 81% vrednosti proizvodnje.

na domaće cene i preračunate na nivo proizvođača.²⁰ Isti pristup upotrebljen je i u reviziji i izračunavanju MPS za Sloveniju za period 2000-2002.

MPS za stočarske proizvode pored gepa između domaćih i svetskih cena za te proizvode sadrži i korekciju za stočnu hranu. Proizvođači stočarskih proizvoda naime mogu imati koristi (ili gubitke) ako su cene biljnih proizvoda, potrošenih kao stočna hrana, ispod (ili iznad) svetskih cena. Ako su biljni proizvodi, potrošeni za stočnu hranu sa stanovišta stočara oporezivani (domaća cena viša od svetske cene), korigovani MPS za stočarske proizvode je manji i ako je krmivo subvencionirano (domaća cena manja od svetske) korigovani MPS je veći.²¹

$$MPS = QPp - QPb \quad (2)$$

MPS: cenovna podrška tržištu

QPp: vrednost proizvodnje u proizvođačkim cenama

QPb: vrednost proizvodnje u svetskim tržišnim cenama

Cenovna podrška tržištu (MPS) se po definiciji odnosi na određeni proizvod. Podrška se obezbeđuje u obliku veće cene za proizvođače, koju plaćaju potrošači na domaćem tržištu u odnosu na svetsku cenu. Veća proizvodnja određenog proizvoda ujedno znači i veću ukupnu podršku. MPS je jedini oblik podrške koji se simultano odnosi na proizvođače i potrošače određenog proizvoda i kao takav ima najveći uticaj na proizvodnju, potrošnju i trgovinu.

Budžetska plaćanja kao druga komponenta PSE mogu imati oblik stvarnih plaćanja proizvođačima ili oblik smanjenih budžetskih prihoda (npr. poreske olakšice poljoprivrednim proizvođačima). Za razliku od MPS, budžetska plaćanja proizvođačima se računaju direktno iz ukupnih budžetskih transfera za poljoprivredu, koji obuhvataju sve proizvode (ne samo MPS/PSE proizvode). Budžetska plaćanja proizvođačima podeljena su u sedam osnovnih grupa prema obliku plaćanja odnosno uslovima za njihovo obezbeđivanje.

Po pravilu ta plaćanja se više ili manje direktno vezuju na proizvodnju određenog proizvoda, grupe proizvoda ili je određena proizvodnja uslov za ta plaćanja. U slučaju, da se plaćanja odnose na više ili sve proizvode, ona se alociraju po pojedinim proizvodima u zavisnosti od specifičnih kriterijuma za njihovo obezbeđivanje. Ako nema drugih informacija, ključ predstavlja učešće određenog proizvoda u ukupnoj vrednosti proizvodnje, ukupnoj površini ili ukupnom broju stoke. Vrednost proizvodnje odnosi se samo na tzv. finalne proizvode, u koje se ne ubrajaju proizvodi, koji se po pravilu ne pojavljuju na tržištu (npr. voluminozna krmiva). Eventuelna budžetska plaćanja za nefinalne proizvode preraspoređuju se na finalne proizvode, kod kojih se uobičajno potroše.²²

²⁰ Preračun od nivoa cena na granici na nivo cena za proizvođače vrši se pomoću tehničkih koeficijenata i marže u preradi i trgovini, koja sadrži manipulativne troškove, troškove prerade i transportne troškove.

²¹ Za biljne proizvode analogna korekcija napravljena je u okviru CSE.

²² Kod stočarskih proizvoda budžetska plaćanja proizvođačima zbog toga sadrže plaćanja direktno na određenom proizvodu i adekvatni deo plaćanja za nefinalne proizvode (npr. voluminozna stočna hrana), koji se potroše kao inputi za tu određenu proizvodnju.

$$BP = B+C+D+E+F+G+H \quad (3)$$

BP:	budžetska plaćanja proizvođačima
B:	plaćanja na bazi autputa (za ograničen/neograničen obim)
C:	plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke (za ograničen/neograničen obim)
D:	plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda (na bazi dosadašnje proizvodnje/programa)
E:	plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje (za varijabilne inpute/usluge/osnovna sredstva)
F:	plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa (za inpute/osnovna sredstva/generalno)
G:	plaćanja na bazi nivoa ostvarenog dohotka (na bazi dohotka/minimalnog dohotka)
H:	ostala plaćanja (nacionalna/subnacionalna)

Budžetska plaćanja proizvođačima mogu imati veći ili manji uticaj na obim proizvodnje i trgovinu. Po pravilu taj uticaj je najveći kod mera, koje znače specifičnu podršku određenom proizvodu. Budžetska plaćanja vezana na autput odnose se na pojedinačne proizvode i povećavaju cenu za proizvođače određenog proizvoda. Njihov uticaj na proizvodnju je sličan kao kod MPS.²³

Budžetska plaćanja na bazi zasejane površine odnosno broja stoke uslovljena su proizvodnjom određenog proizvoda ali ne podstiču intenziviranje proizvodnje i prodaju i smatraju se kao podrška, koja manje direktno utiče na proizvodnju i trgovinu. To još više važi za plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda, jer proizvođači nisu obavezni proizvoditi određen proizvod, da bi imali pravo na ta plaćanja.

Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje smanjuju troškove za proizvođače. Njihov uticaj na proizvodnju i trgovinu zavisi od tipa inputa, na kojeg se ta plaćanja odnose. Što više je input specifičan za proizvodnju određenog proizvoda to je veći interes za proizvodnju tog proizvoda.

Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa uslovljena su smanjenjem, zamenom ili ukidanjem upotrebe određenih inputa ili promenom načina proizvodnje (npr. u ekološke namene). Njihov uticaj na proizvodnju zavisi od tipa ograničenja i po pravilu je manji u odnosu na druge vrste plaćanja.

Plaćanja na bazi dohotka uslovljena su ne-postizanjem određenog nivo dohotka. Iako ta plaćanja potencijalno utiču na održavanje resursa u poljoprivredi, ona se smatraju kao najmanje problematičan oblik podrške proizvođačima u pogledu uticaja na proizvodnju i trgovinu.

Rangiranje različitih mera u okviru PSE omogućava evaluaciju razvoja agrarne politike prema njenom potencijalnom uticaju na proizvodnju, potrošnju i trgovinu. U tom okviru značajni izvedeni **relativni indikatori** su učešće MPS u PSE (% MPS = MPS/PSE*100), struktura budžetskih plaćanja proizvođačima po grupama i koeficijent nominalne zaštite proizvođača (NPCp). Koeficijent nominalne zaštite proizvođača izražava odnos između prosečne proizvođačke cene, uvećane za budžetska plaćanja na autput po jedinici proizvodnje i svetske tržišne cene i ukazuje na stepen zaštite domaćeg tržišta od uticaja svetskog tržišta.

²³ Zbog sličnog uticaja na proizvodnju kao kod MPS, plaćanja na autput su sadržana i u indikatoru nominalne zaštite proizvođača.

$$NPCp = (Pp+B/Q)/Pb \quad (4)$$

NPCp: koeficijent nominalne zaštite proizvođača (*Producer Nominal Protection Coefficient*)
 Pp: proizvođačka cena (*producer price*)
 Q: obim proizvodnje
 B: budžetska plaćanja vezana za output
 Pb: svetska tržišna cena (cena na granici) (*border price*)

Pored tih indikatora, za analizu podrške proizvođačima po proizvodima i na agregatnom nivou koristio se i relativni indikator, to je PSE u odnosu na ukupni bruto prihod proizvođača (procentualni PSE).

$$\% PSE = PSE/(QPp + BP)*100 \quad (5)$$

% PSE: procentualni PSE (*Percentage PSE*)
 QPp: vrednost proizvodnje u proizvođačkim cenama
 BP: budžetska plaćanja proizvođačima

Procentualni PSE daje informaciju o udelu bruto prihoda proizvođača koji proizilazi iz podrške prouzrokovane merama agrarne politike. Sličnu analitičku vrednost ima i koeficijent nominalne podrške proizvođača (NACp), koji izražava odnos između vrednosti ukupnog bruto prihoda i bruto prihoda vrednovanog po svetskim tržišnim cenama. NACp ukazuje na stepen uticaja mera agrarne politike na tržišnu orijentaciju proizvođača.

$$NACp = (QPp+BP)/QPb \quad (6)$$

NACp: koeficijent nominalne podrške proizvođača (*producer Nominal Assistance Coefficient*)
 QPp: vrednost proizvodnje u proizvođačkim cenama
 BP: budžetska plaćanja proizvođačima
 QPb: vrednost proizvodnje u svetskim tržišnim cenama

Svi agregatni indikatori u okviru PSE su rezultat podrške po pojedinim proizvodima i strukture proizvodnje u određenoj godini. Zbog toga su u vremenskoj seriji i između zemalja u potpunosti uporedivi samo relativni indikatori po proizvodima, dok na agregatne indikatore utiču pored razlika u podršci po proizvodima i razlike u obimu i strukturi proizvodnje.²⁴ Za analizu PSE po proizvodima u radu koristili su se i vrednosni indikatori, izraženi po jedinici proizvodnje (cene, bruto prihod po toni), što još uvećava analitičku vrednost PSE za komparaciju u vremenskoj seriji.

Podrška potrošačima (CSE)

Za indikatore podrške potrošačima (CSE) važe u suštini isti principi kao za PSE ali se oni odnose na potrošače. CSE je definisan kao monetarna vrednost bruto transfera ka potrošačima (od potrošača) poljoprivrednih proizvoda, izraženih na nivou proizvođača (*farm-gate level*) a proisteklih iz mera agrarne politike, nezavisno od njihove prirode, ciljeva i uticaja na potrošnju poljoprivrednih proizvoda. Svi transferi u okviru CSE su bilo implicitna taksa ili eksplicitni budžetski transferi potrošačima poljoprivrednih proizvoda, koji utiču na troškove potrošača. Procentualni CSE (% CSE) izražen je u odnosu na

²⁴ Povećanje obima proizvodnje proizvoda sa visokom podrškom rezultira u povećanju agregatnog %PSE i u slučaju da je %PSE po proizvodima ostao nepromenjen.

vrednost potrošnje poljoprivrednih proizvoda koji se proizvode u zemlji u proizvođačkim cenama, umanjenu za iznos budžetske podrške potrošačima.²⁵

$$\% CSE = CSE / (QcPp - R) * 100 \quad (7)$$

% CSE: procentualni CSE (*Percentage CSE*)

CSE: podrška potrošačima (*Consumer Support Estimate*)

QcPp: vrednost potrošnje u proizvođačkim cenama

R: budžetska plaćanja potrošačima (*transfers to consumers from taxpayers*)

Za potrebe analize agrarne politike u ovom radu bili su upotrebljeni osnovni indikatori podrške potrošačima (procentualni CSE, struktura CSE) na agregatnom nivou.

Podrška opštim uslugama (GSSE)

Podrška opštim uslugama (GSSE) izražava monetarnu vrednost bruto transfera na ime opštih usluga koje se poljoprivredi obezbeđuju kolektivno u okviru mera agrarne politike, nezavisno od njihove prirode, ciljeva i uticaja na obim proizvodnje, dohodak ili potrošnju poljoprivrednih proizvoda. Budžetski transferi u okviru GSSE podeljeni su prema namenu podrške u sedam grupa: unapređenje poljoprivredne proizvodnje, osposobljavanje i obrazovanje; kontrola kvaliteta i bezbednosti hrane, inputa i okoline; unapređenje zajedničke infrastrukture, prerađivačke industrije i industrije inputa; unapređenje marketinga i promocije; pokrivanje troškova javnog skladištenja i druge namene, koje se ne mogu alokirati u nabrojane grupe. GSSE u odnosu na TSE (% GSSE) daje informaciju o učešću podrške opštim uslugama za poljoprivredu u ukupnoj podršci poljoprivredi.

$$GSSE = I + J + K + L + M + N + O \quad (8)$$

$$\% GSSE = GSSE / TSE * 100 \quad (9)$$

GSSE: podrška opštim uslugama (*General Services Support Estimate*)

I: istraživanje i razvoj

J: obrazovanje

K: inspeksijske službe

L: infrastruktura

M: marketing i promocija

N: javno skladištenje

O: razno (mešovito)

%GSSE: procentualni GSSE (*Percentage GSSE*)

TSE: ukupna podrška (*Total Support Estimate*)

Transferi u okviru GSSE imaju iste ciljeve kao i transferi u PSE ali je njihova implementacija drugčija. Za razliku od PSE, transferi u okviru GSSE nisu namenjeni

²⁵ Po analogiji PSE koriste se još dva CSE indikatora. Koeficijent nominalne zaštite potrošača (*Consumer Nominal Protection Coefficient – NPCc*) izražava odnos između prosečne cene, koju plaćaju potrošači i svetske tržišne cene (obe na nivou proizvođača). Koeficijent nominalne podrške potrošaču (*Consumer Nominal Assistance Coefficient – NACc*) izražava odnos između vrednosti potrošnje poljoprivrednih proizvoda koji se proizvode u zemlji (uključujući podršku proizvođačima) i troškova potrošača vrednovanim samo po svetskim tržišnim cenama (bez budžetske podrške potrošačima).

proizvođačima individualno i ne utiču direktno na bruto prihod proizvođača. Iako na dugi rok mogu doprineti poboljšanju ili povećanju proizvodnog kapaciteta sektora, uticaj tih transfera na proizvodnju i trgovinu je manji od uticaja transfera u okviru PSE.

Ukupna podrška poljoprivredi (TSE)

Ukupna podrška poljoprivredi (TSE) definisana je kao monetarna vrednost bruto transfera od poreskih obveznika i potrošača koji nastaju kao posledica mera agrarne politike, umanjениh za iznos kolateralnih budžetskih prihoda, nezavisno od ciljeva i uticaja na obim proizvodnje, dohodak ili potrošnju poljoprivrednih proizvoda. TSE sadrži sve transfere koje pokrivaju PSE i GSSE, kao i transfere poreskih obveznika potrošačima. Relativni indikator (%TSE) izražen je u odnosu na BDP i pokazuje teret koji podrška poljoprivredi znači za privredu u celini.

$$TSE = PSE + GSSE + R \quad (10)$$

$$\% TSE = TSE/BDP * 100 \quad (11)$$

TSE: ukupna podrška (*Total Support Estimate*)
 PSE: podrška proizvođačima (*Producer Support Estimate*)
 GSSE: podrška opštim uslugama (*General Services Support Estimate*)
 R: budžetska plaćanja potrošačima (*transfers to consumers from taxpayers*)
 % TSE: procentualni TSE (*Percentage TSE*)
 BDP: bruto domaći proizvod

Pošto je procentualni TSE zavisao od učešća poljoprivrede u ukupnoj privredi, taj indikator je upotrebljiv pre svega za komparaciju u vremenskoj seriji i manje za komparaciju među različitim zemljama. U ovom radu pored TSE u apsolutnom iznosu, koristili su se indikatori strukture TSE, koji sadrže i procentualni GSSE, kao i relativni indikator ukupne podrške poljoprivredi (procentualni TSE).

3.3 Indikatori za analizu razvoja poljoprivrede

Ekonomski račun poljoprivrede

Većina indikatora za analizu razvoja poljoprivrede u ovom radu bazira se na ekonomskim računima za poljoprivredu (*Economic Account for Agriculture – EAA*), izrađenim prema metodologiji EU (Eurostat, 2000). Izvor podataka bila je kompletna baza osnovnih i izvedenih podataka EAA za period 1992-2002, kojom raspolaže Kmetijski inštitut Slovenije (SURS/OEK-EAA, 2003).²⁶

Ekonomski račun poljoprivrede bazira se na Evropskom sistemu integralnih ekonomskih računa (*ESA*), koji postavlja koncept, definicije i pravila izračunavanja za sve članice Evropske unije. EAA u suštini predstavlja »satelitski« račun nacionalnih računa, koji uvažava specifičnosti poljoprivrede a razvio se sa ciljem da daje sistematične, uporedive i

²⁶ EAA za period 1995-2001 izradio je Statistički ured Republike Slovenije, dok su za ostale godine proračuni bili izrađeni na Kmetijskom inštitutu Slovenije.

celovite informacije o poljoprivredi za potrebe analize stanja, projekcije i vođenja agrarne politike (Eurostat, 2000). EAA bazira na proizvodnim jedinicama po principu aktivnosti i odnosi se samo na poljoprivrednu proizvodnju, koja se odvija sa ekonomskim motivom.²⁷ EAA daje osnovne podatke, koji omogućavaju izračunavanje i analizu promena u obimu poljoprivredne proizvodnje, promena u cenama, kao i u dohotku i njegovim segmentima. Svi podaci se odnose na kalendarsku godinu.

EAA sastavlja niz međusobno povezanih računa i tabela. Račun proizvodnje beleži transakcije koje se odnose na proizvodni proces i izrađen je po principu bruto proizvodnje.²⁸ Sadrži podatke o proizvodnji (količini, cenama i vrednosti proizvoda), potrošnji inputa po vrstama, potrošnji fiksnog kapitala i obračun osnovnih kategorija dohotka, poznatih i iz nacionalnih računa. To su bruto dodata vrednost, kao razlika između vrednosti proizvodnje i vrednosti potrošenih inputa i neto dodata vrednost kao razlika između bruto dodate vrednosti i potrošnje fiksnog kapitala.

Tabela 16: Redosled i sadržaj računa proizvodnje, računa dohotka i računa kapitala u EAA

Vrsta računa	Oznaka	Sadržaj računa
Račun proizvodnje	18	Autput poljoprivrede u baznim cenama (18.0+18.1 -18.2)
	18.0	Autput poljoprivrede u proizvođačkim cenama
	18.1	Subvencije na proizvode
	18.2	Takse na proizvode
	19	Potrošnja inputa (<i>intermediate consumption</i>)
	20	Bruto dodata vrednost u baznim cenama (18-19)
	20.0	Bruto dodata vrednost u proizvođačkim cenama (18.0-19)
	21	Potrošnja fiksnog kapitala
	22	Neto dodata vrednost u baznim cenama (20-21)
	22.0	Neto dodata vrednost u proizvođačkim cenama (18.0-19-21)
Račun dohotka	25	Subvencije na proizvodnju
	24	Takse na proizvodnju
	26	Dohodak faktora (22+25-24=22.0+18.1-18.2+25-24)
	23	Sredstva za zaposlene
	27	Poslovni višak/Raznovrsni dohodak (26-23)
Elementi računa kapitala	34	Bruto investicije
	35	Neto investicije (34-21)
	37	Transferi kapitala
	37.1	Subvencije za investicije
	37.2	Drugi transferi kapitala
Dodatne informacije	40	Ukupna radna snaga u poljoprivredi (ekvivalent punozaposlenih radnika)
	45	Ukupna površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta (ha KPZ)
Standardni relativni indikatori		Faktorski dohodak po zaposlenom radniku (26/40)
		Bruto dodata vrednost u baznim cenama po ha KPZ (20/45)
		Bruto investicije u odnosu na bruto dodatu vrednost u baznim cenama (34/20)

Izvor: Eurostat, 2000

²⁷ To znači da su, prema metodologiji, isključene sve jedinice koje proizvode samo za vlastitu potrošnju (za domaćinstvo ili kao hobi) odnosno drugim rečima, uključena su samo poljoprivredna gazdinstva koja ispunjavaju kriterijume da bude predmet statističkih popisa poljoprivrede.

²⁸ To znači da se proizvodnja kao i potrošnja inputa odnose i na proizvode, koji se po pravilu potroše unutar poljoprivrede.

Račun dohotka sadrži elemente za obračun faktorskog dohotka i poslovnog viška odnosno raznovrsnog dohotka. Za analizu dohotka u poljoprivredi najzanimljiviji je faktorski dohodak (*factor income*), to je dohodak koji ostaje za naknadu svih proizvodnih faktora (zemlja, kapital, rad). Faktorski dohodak dobijamo ako od neto dodate vrednosti oduzmemo takse na proizvodnju i dodamo subvencije na proizvodnju. Dohodak faktora, umanjen za sredstva za zaposlene daje poslovni višak odnosno raznovrsni dohodak.²⁹

Subvencije na proizvodnju, kao samostalni element računa dohotka, prema metodologiji EAA odnose se na budžetska plaćanja proizvođačima, koja se vezuju za poljoprivrednu proizvodnju i po pravilu nisu u funkciji tržišno-cenovne politike.³⁰ U računu dohotka pojavljuju se samo sumarno.

Pored subvencija na proizvodnju EAA sadrži i tzv. subvencije na proizvode. Te subvencije se po definiciji odnose na pojedinačne proizvode i imaju karakter dodatka ka ceni proizvoda³¹ (ili sniženja cene inputa). Zbog toga su subvencije na proizvode sadržane već u računu proizvodnje i zajedno sa proizvodnjom, vrednovanom u proizvođačkim cenama formiraju vrednost u tzv. baznim cenama³², koja se standardno upotrebljava u prikazima EAA. Posledično u baznim cenama prikazane su i osnovne kategorije dohotka (bruto i neto dodata vrednost). Međutim, u EAA su pored obračuna u baznim cenama, svi elementi računa proizvodnje raspoloživi i u proizvođačkim cenama sa odvojenim prikazom subvencija na proizvode. To omogućava analizu dohotka po osnovnim komponentama a time i analizu uticaja direktnih dohodovnih subvencija proizvođačima na faktorski dohodak poljoprivrede.

Račun kapitala u EAA nije potpun i sadrži samo podatke o bruto i neto investicijama i transferima kapitala odnosno subvencijama na kapital. Te subvencije ne ulaze u račun dohotka. U tu grupu se svrstavaju budžetska plaćanja proizvođačima, koja se odnose na osnovna sredstva u poljoprivredi (npr. investicije) i druga plaćanja, koja imaju karakter transfera kapitala.

Indikatori EAA

U ovom radu izvorni podaci i izvedeni indikatori EAA koristili su se za analizu obima poljoprivredne proizvodnje, cena na strani autputa i inputa, dohotka poljoprivrede i investicija, kao i za analizu uticaja dohodovnih i kapitalnih subvencija na ekonomske rezultate poljoprivrede.

²⁹ Pored računa dohotka, EAA sadrži i račun preduzetničkog dohotka, kojeg dobijamo ako od poslovnog viška oduzmemo plaćane rente i plaćane kamate i dodamo primljene kamate.

³⁰ Tipični predstavnik subvencija na proizvodnju su npr. naknade proizvođačima na područjima sa težim uslovima proizvodnje, ekološke naknade i sl.

³¹ Tipični predstavnik subvencija na proizvode su plaćanja po jedinici proizvoda. U tu grupu se svrstavaju i plaćanja po hektaru za proizvodnju određenih ratarskih proizvoda ili plaćanja po grlu za određenu stočarsku proizvodnju (konvencija za EU).

³² Analogno potrošnja inputa obračunava se po cenama, koje su već uvećane za specifične takse na proizvode i smanjene za subvencije (regrese) na proizvode. Sve cene u EAA odnose se na cene bez poreza na dodatnu vrednost.

U okviru EAA svi vrednosni indikatori za određenu godinu obračunati su po cenama u tekućoj godini (n) i po cenama iz prethodne godine (n-1). To omogućava obračun indeksa fizičkog obima proizvodnje (ili potrošnje inputa) za pojedine proizvode, grupe proizvoda i ukupnu proizvodnju (ili potrošnju) direktno iz vrednosnih indikatora. Indeksi obima proizvodnje na agregatnom nivou obračunati su za bruto poljoprivrednu proizvodnju ukupno (suma biljne i stočarske proizvodnje) i bruto autput poljoprivrede (bruto poljoprivredna proizvodnja plus mašinske usluge za poljoprivredu). Za obračun se upotrebljava Laspeyres-ov indeks (Eurostat, 2000), koji za ponderiranje koristi cene u predhodnoj godini.

$$I_Q = \frac{\sum P_{(n-1)} Q_n}{\sum P_{(n-1)} Q_{(n-1)}} = \frac{\sum \frac{V_n}{I_P}}{\sum V_{(n-1)}} \quad (12)$$

I_Q : indeks obima proizvodnje (Laspeyres)
 $P_{(n-1)}$: cena u godini n-1
 Q_n : proizvodnja u godini n
 $Q_{(n-1)}$: proizvodnja u godini n-1
 $V_{(n-1)}$: vrednost u godini n-1 ($V_{(n-1)} = P_{(n-1)} Q_{(n-1)}$)

Za obračun indeksa cena u EAA koristi se Paasche-ev indeks (Eurostat, 2000), koji za obračun pondera upotrebljava proizvodnju u tekućoj godini. U standardnim obračunima EAA agregatni indeksi cena se odnose na bazne cene (proizvođačke cene uvećane za subvencije na proizvode) u nacionalnoj valuti. Za potrebe analize cena u ovom radu bili su obračunati i upotrebljeni indeksi proizvođačkih cena u EUR.

$$I_P = \frac{\sum P_n Q_n}{\sum P_{(n-1)} Q_n} = \frac{\sum V_n}{\sum V_{(n-1)} I_Q} \quad (13)$$

I_P : indeks cena (Paasch)
 Q_n : proizvodnja u godini n
 P_n : cene u godini n
 $P_{(n-1)}$: cene u godini n-1
 V_n : vrednost u godini n
 $V_{(n-1)}$: vrednost u godini n-1
 I_Q : indeks obima proizvodnje

Pored indeksa cena, na strani autputa i inputa u radu se koristio i indikator pariteta autput/input cena (*terms of trade*).

$$I_{pai} = \frac{I_{pa}}{I_{pi}} * 100 \quad (14)$$

I_{pai} : paritet autput/input cena
 I_{pa} : indeks cena autputa
 I_{pi} : indeks cena inputa

Analiza dohotka poljoprivrede i investicija vršila se na bazi apsolutnih indikatora EAA (u EUR) i strukture po elementima, kao i na bazi izvedenih relativnih indikatora.

Drugi indikatori za analizu razvoja poljoprivrede

Pored EAA za analizu razvoja poljoprivrede koristili su se i standardni indikatori iz drugih baza podataka. Analiza spoljnotrgovinske razmene bazira na osnovnim podacima Statističkog ureda RS (SURS-ZT, 2003) i klasifikaciji proizvoda prema zajedničkoj nomenklaturi carinske tarife (CNCT). Po toj klasifikaciji u poljoprivredne i prehrambene proizvode ubrajaju se svi proizvodi iz carinskih tarifa 1 do 24.

Pored toga u istraživanju su se koristili i izvedeni indikatori iz bilansa proizvodnje i potrošnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda, koje priprema Kmetijski inštitut Slovenije prema standardnoj metodologiji EU (KIS/OEK-BIL, 2003).³³ Analiza strukturnih karakteristika poljoprivrede bazirala se na rezultatima popisa poljoprivrede za 1991. i 2000. godinu (Kovačič, 1996; SURS-RR, 2002).

3.4 Metodi za procenu uspešnosti agrarne politike

3.4.1 Metod za procenu realizacije strateških ciljeva agrarne politike

Za kvalitativnu i kvantitativnu procenu realizacije ciljeva agrarne politike u periodu tranzicije upotrebljen je originalni pristup, koji prati osnovnu ideju analitičkih metoda evalvacije, poznatih iz literature (Vedung, 2000; Owen i Rogersova, 1999; C3E, 2001; EC, 2001; Erjavec i sar., 2001). Metod evalvacije upotrebljava se kao oruđe za detaljno, retrospektivno vrednovanje učinaka državnih intervencija (Vedung, 2000). Evaluacija se usmerava na konačni deo, tačnije na rezultat sprovođenja određene politike odnosno na njenu uspešnost. Efekti se evalviraju pre svega sa stanovišta realizacije postavljenih ciljeva (Owen i Rogersova, 1999). Evropska komisija koristi evalvacijski postupak za procenu uspešnosti javnih programa. Očekivani rezultati specificirani su na bazi evalvacijskih kriterijuma i odabranih indikatora (fizičkih i finansijskih) (C3E, 2001; EC, 2001). Osnovni princip evalvacije u ovom radu upotrebljen je za procenu realizacije pojedinih strateških ciljeva agrarne politike kao celine.

Sam pristup evalvaciji bazira na analizi osnovnih programskih i izvođačkih dokumenata agrarne politike. Na toj bazi identifikovani su temeljni strateški ciljevi agrarne politike za celi period tranzicije. Iz tih ciljeva sprovedeni su kriterijumi, pomoću kojih možemo odrediti željene odnosno očekivane rezultate (ciljne pravce promena). Kod izbora kriterijuma pratili smo princip, da kriterijumi treba da budu što je moguće više specifično vezani samo na određene ciljeve. Neki kriterijumi proizilaze direktno iz programskih dokumenata i upotrebljenih mera agrarne politike, dok su drugi postavljeni više subjektivno. Zvanični dokumenti naime uglavnom ne sadrže jasne kriterijume i na njih vezane ciljne vrednosti. Svaki odabrani kriterijum prati odgovarajući niz indikatora, koji kvalitativnom kriterijumu daju kvantitativnu informaciju i time omogućavaju korektniju procenu realizacije pojedinog cilja. Izbor indikatora vezuje se na izbor kriterijuma a oni na ciljeve agrarne politike.

³³ Bilansi se pripremaju na nivou države za sve važnije poljoprivredne proizvode. Bilansi pored osnovnog poljoprivrednog proizvoda (npr. pšenica) po pravilu obuhvataju i najznačajnije prerađene proizvode (npr. brašno u ekvivalentu pšenice). Svi bilansi odnose se na kalendarsku godinu.

Grafikon 1: Šematski prikaz logičke veze između ciljeva, kriterijuma, indikatora i realizacije ciljeva

Izborom indikatora pokušali smo uspostaviti što je više moguće direktnu vezu između agrarne politike i njenih posledica za stanje u poljoprivredi. Zbog toga smo indikatore za procenu realizacije ciljeva odabrali iz okvira indikatora, koji su u radu korišćeni za analizu razvoja poljoprivrede i po potrebi dopunili ih sa još nekim na toj bazi izvedenim relativnim indikatorima.

Tabela 17: Elementi za procenu realizacije ciljeva agrarne politike

Grupe ciljeva	Kriterijum / Ciljni pravac	Indikatori
Održavanje adekvatnog nivoa proizvodnje i snabdevanje potrošača kvalitetnom hranom po prihvatljivim cenama	- Veća i/ili stabilnija proizvodnja - Jednaka ili veća potrošnja i samosnabdevanje hranom - Manji troškovi hrane	- Indeks fizičkog obima proizvodnje - Pokrivenost uvoza izvozom (izvoz/uvoz) (%) - Udeo troškova hrane i bezalkoholnih pića u ukupnim troškovima domaćinstva (%)
Održavanje proizvodnog potencijala, zaštita okoline, podsticanje ruralnog razvoja	- Bez promena u površini poljoprivrednog zemljišta - Manje opterećenje okoline sa đubrivom i pesticidima - Održavanje ruralnog stanovništva	- Površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta (ha) - Potrošnja mineralnih đubriva (kg po ha poljoprivrednog zemljišta) - Indeks fizičkog obima potrošnje pesticida u odnosu na indeks fizičkog obima biljne proizvodnje - Udeo ruralnog stanovništva u ukupnom stanovništvu (%)
Povećanje konkurentnosti poljoprivrede	- Veća produktivnost - Manji zaostatak u produktivnosti u odnosu na EU	- Produktivnost rada (indeks fizičkog obima proizvodnje u odnosu na indeks broja AWU) - Produktivnost zemlje (indeks fizičkog obima proizvodnje u odnosu na indeks korišćenog poljoprivrednog zemljišta) - Produktivnost inputa (indeks fizičkog obima poljoprivredne proizvodnje u odnosu na indeks fizičkog obima potrošnje inputa) - Produktivnost rada u Sloveniji u odnosu na produktivnost rada u Njemačkoj
Obezbeđivanje solidnog (adekvatnog) dohotka	- Veći i/ili stabilniji dohodak - Veći ili jednak dohodak u odnosu na bruto plate u privredi	- Faktorski dohodak u poljoprivredi (mil. EUR) - Indeks faktorskog dohodka po AWU u odnosu na indeks prosečnih godišnjih bruto plata u privredi

Za uspostavljanje direktne veze između indikatora i procene realizacije ciljeva, odabrani indikatori su izraženi u različitim relativnim oblicima. Tim putem pokušali smo standardizovati indikatore u pogledu pravca promena, intenziteta promena i varijabilnosti u vremenskoj seriji. Takav pristup različitim indikatorima daje istu analitičku vrednost i time olakšava procenu realizacije ciljeva.

Jedan od mogućih statističkih metoda standardizacije indikatora za upoređivanje različitih serija podataka je standardizovana vrednost (*Z-score*),³⁴ koja izražava relativni položaj pojedinačnog podatka u seriji.

$$z = \frac{X - \bar{X}}{\sigma_x} \quad (15)$$

Z: standardizovana vrednost
 X: individualni podatak u seriji
 $\bar{X}$: prosek serije
 σ_x : standardna devijacija

Standardizovana vrednost ukazuje, za koliko standardnih devijacija pojedinačni podatak odstupa od prosečne vrednosti. Standardizovana vrednost je dakle postavljena u relaciji do varijabilnosti podataka u seriji. Pretvaranje podataka u standardizovanu ocenu omogućava direktno upoređivanje između podataka, koji imaju različite prosečne vrednosti i različite standardne devijacije.³⁵

U ovom radu upotrebljen je nešto modifikovan princip standardizacije podataka, koji sve indikatore izražava u obliku bodova. Za razliku od standardizovane vrednosti, koja promene u seriji meri u odnosu na standardnu devijaciju, kao kriterijum je postavljeno maksimalno apsolutno odstupanje podataka od proseka u posmatranom periodu.

$$a = \frac{X - \bar{X}}{\max |X - \bar{X}|} \quad (16)$$

a: relativna ocena
 X: individualni podatak u seriji
 $\bar{X}$: prosek serije

Vrednost ovako obračunatih relativnih ocena kreće se u rasponu od -1 do +1.³⁶ Da bi izbegli izražavanje ocene sa više decimalnih mesta, odlučili smo se za bodovanje u rasponu od -5 do +5.

³⁴ <http://www.mathtools.net/Java/Statistics/>

³⁵ Tako npr. podaci izraženi u obliku standardizovane vrednosti imaju jednake vrednosti u svim serijama, čijih osobina je linearni porast u vremenskoj seriji, nezavisno od intenziteta linearnog prirasta (1, 2, 5 ili 20 indeksnih poena godišnje).

³⁶ Tačnije definisano, taj raspon ide od -1 do manje od +1 kada je stvarna vrednost maksimalnog apsolutnog odstupanja negativna i od +1 do više od +1, kada je stvarna vrednost maksimalnog apsolutnog odstupanja pozitivna.

$$BO = a * 5 = \frac{X - \bar{X}}{\max |X - \bar{X}|} * 5 \quad (17)$$

BO: bodovna ocena za pojedinačni indikator u seriji

x: individualni podatak u seriji

$\bar{x}$: prosek serije

Na taj način svi indikatori u vremenskoj seriji predstavljeni su jedinstveno sa bodovnim ocenama a ujedno te ocene ispoljavaju i sve karakteristike originalnih serija indikatora. Indikatori izraženi u obliku bodovnih ocena imaju sledeće osobine:

$$BO > 0 \Leftrightarrow +5 \Rightarrow X > \bar{X};$$

$$BO < 0 \Leftrightarrow -5 \Rightarrow X < \bar{X};$$

$$BO = 0 = \overline{BO} \Rightarrow X = \bar{X}$$

Relacija izvornih indikatora do bodovne ocene je sledeća:

$$X = \bar{X} + \frac{BO}{5} * \max |X - \bar{X}| \quad (18)$$

x: individualni podatak u seriji

$\bar{x}$: prosek serije

BO: bodovna ocena za pojedinačni indikator u seriji

Za procenu realizacije ciljeva agrarne politike bodovne ocene +5 kod pojedinih indikatora interpretirali smo kao ocene, koje su najbliže realizaciji cilja odnosno ocene -5 kao ocene, koje su najudaljenije od realizacije cilja. Bodovna ocena +5 u određenoj godini dakle ne znači, da je cilj u toj godini u celini realizovan. Interpretacija u smislu apsolutnog postizanja cilja bila bi moguća samo u slučaju, kada bi ciljni nivo pojedinog indikatora bio unapred jasno određen. U tom slučaju ni bodovne ocene ne bi bile potrebne.

Da bi ovakva interpretacija mogla biti univerzalna, pozitivna ocena treba da znači približavanje cilju i u slučaju, kada nivo indikatora treba da bude manji, da bi cilj bio realizovan (npr. smanjenje deficita). U skladu sa takvim razumevanjem bodovnih ocena, kod nekih indikatora potrebna je bila korekcija predznaka bodovne ocene.

$$BO_{cilj} = BO * f$$

$$\text{ciljni nivo} < \text{od polaznog} \Rightarrow f = -1; \quad (19)$$

$$\text{ciljni nivo} > \text{od polaznog} \Rightarrow f = 1$$

Opisani sistem bodovanja upotrebljen je kod svih indikatora i u celoj vremenskoj seriji (za pojedinu godinu).

Pored tih bodovnih ocena, za procenu realizacije ciljeva upotreobili smo i ocene na bazi linearnog trenda, koje olakšavaju procenu naročito u slučajevima, kada su oscilacije pojedinačnih bodovnih ocena u vremenskoj seriji velike. U okviru obračuna linearnog

trenda ($y' = mx+b$; $x=1,2,\dots,n$) zanimao nas je samo koeficijent trenda (m), koji odražava pravac i intenzitet promena. Koeficijent trenda obračunat je po standardnoj formuli:

$$m = \frac{n(\sum xy) - (\sum x)(\sum y)}{n(\sum x^2) - (\sum x)^2} \quad (20)$$

m: koeficijent trenda
n: broj godina
x: zapredni broj godine (1,2,...,n)
y: individualna podatak u seriji (BO_{cilj})

Pošto relativne bodovne ocene (BO_{cilj}) u celini ilustruju promene u izvornoj seriji indikatora, linearni trend je proračunat iz tih ocena. U bodovnim ocenama predznak je već korigovan u odnosu na ciljni pravac promena, pa zbog toga trend sa pozitivnim predznakom možemo direktno interpretirati kao kretanje u pravcu realizacije cilja i obrnuto. Da bi izbegli potpuno direktnu pozitivnu ili negativnu procenu i u slučajevima, kada koeficijent trenda ukazuje na male promene, postavili smo kriterijume u pogledu visine koeficijenta trenda, koji predstavljaju granice za opredeljivanje kretanja kao pozitivno odnosno negativno. Postavili smo da koeficijent trenda mora iznositi bar toliko, da proračunata promena ocene na bazi trenda u posmatranom periodu iznosi više od jedne bodovne ocene.

$$\begin{aligned} |m| &\leq \frac{1}{n} \Rightarrow \text{nema promena; oznaka : "=";} \\ m &> \frac{1}{n} \Rightarrow \text{promena u pravcu realizacije ciljeva; oznaka : "da";} \\ m &< -\frac{1}{n} \Rightarrow \text{promena nije u pravcu realizacije ciljeva; oznaka : "ne"} \end{aligned} \quad (21)$$

m: koeficijent trenda
n: broj godina

Za posmatrano razdoblje 1992-2002 ($n=11$) granica koeficijenta trenda za pozitivnu odnosno negativnu ukupnu ocenu realizacije ciljeva iznosi $\pm 1/11 = \pm 0,091$.

3.4.2 Metod simulacije za procenu usklađenosti politike sa CAP

Za direktnu kvantitativnu komparaciju agrarne politike Slovenije sa Zajedničkom agrarnom politikom Evropske unije (CAP) korišćeni su relativni PSE indikatori na nivou pojedinih proizvoda za Sloveniju i EU. Izvor podataka za Evropsku uniju bila je kompletna OECD PSE/CSE baza (OECD, 2003). Za proračun agregata iz tih podataka upotrebljen je metod simulacije (Erjavec i sar., 2003c; Vojtech, 2002).

Simulacija polazi od pretpostavke, da bi primenjivanje CAP u Sloveniji rezultiralo u istom PSE po jedinici proizvoda, kao što je bio postignut u EU u pojedinoj godini. Ako pretpostavka važi na nivou pojedinih proizvoda, onda važi i na agregatnom nivou (za sve proizvode), a razliku u nivou bruto prihoda proizvođača u Sloveniji u odnosu na simuliran nivo CAP možemo interpretirati kao direktnu posledicu razlika u merama agrarne politike.

Simulacija je bila izrađena u više koraka. U prvom koraku su bili na bazi podataka za Sloveniju i EU svi elementi PSE po proizvodima (bruto prihod, MPS, budžetska plaćanja) preračunati na jedinicu proizvodnje. U proračun su bili uključeni samo MPS/PSE proizvodi. Razloga za takav pristup ima više. Prvi je činjenica, da za ostale proizvode u okviru PSE/CSE indikatora nema podataka o obimu proizvodnje ni direktno proračuna MPS. To otežava proračun na jedinicu proizvoda a smanjuje i analitičku vrednost takvog proračuna. Pored toga MPS/PSE proizvodi u Sloveniji i u EU obuhvataju dovoljno velik deo ukupne proizvodnje (preko 70%), da se mogu smatrati reprezentativnim za sve proizvode.

U drugom koraku bio je po proizvodima i godinama proračunat bruto prihod proizvođača i njegova struktura po elementima PSE za Sloveniju uz uvažavanje obima proizvodnje u Sloveniji i cena i budžetskih plaćanja po jedinici u EU. Tako dobijeni rezultati mogu poslužiti za komparaciju politike u Sloveniji sa CAP u vremenskoj seriji na nivou pojedinih proizvoda, dok su na nivou agregata direktno uporedivi samo unutar pojedine godine. Na agregatne indikatore PSE naime značajno utiče i struktura proizvodnje u pojedinoj godini. Pošto je obim proizvodnje pojedinih proizvoda u Sloveniji u posmatranom periodu bio dosta nestabilan, promene u strukturi proizvodnje mogle bi značajno ograničiti upotrebljivost rezultata za analizu promena u agrarnoj politici unutar Slovenije kao i u komparaciji sa CAP. Zbog toga je za proračun bruto prihoda proizvođača i drugih indikatora PSE na agregatnom nivou (za sve MPS/PSE proizvode) uticaj strukture proizvodnje bio eliminisan upotrebom stalnog pondera u proračunima za Sloveniju kao i u simulaciji CAP. Kao ponder upotrebljen je prosečan obim proizvodnje u Sloveniji u periodu 1992-2002.

$$GR_{SLOsimj} = \sum Q_{ai} \left(Pp_{ij} + \frac{BP_{ij}}{Q_{ij}} \right) \quad (22)$$

$$GR_{SLOsimEUj} = \sum Q_{ai} \left(Pp_{EUij} + \frac{PB_{EUij}}{Q_{EUij}} \right) \quad (23)$$

GR _{SLOsim}	simulirani bruto prihod proizvođača u Sloveniji (<i>gross revenue</i>)
GR _{SLOsimEUj}	simulirani bruto prihod proizvođača u Sloveniji u uslovima CAP
Q _a :	prosečna proizvodnja u periodu 1992-2002
i:	pojedini proizvod
j:	pojedina godina
P _p :	proizvođačka cena u Sloveniji
B _P :	budžetska plaćanja proizvođačima u Sloveniji
Q:	proizvodnja u Sloveniji
P _{pEU} :	proizvođačka cena u EU
B _{pEU} :	budžetska plaćanja proizvođačima u EU
Q _{EU} :	proizvodnja u EU

Po jednakom principu kao bruto prihod proizvođača bili su proračunati i ostali elementi PSE, a na osnovi toga i relativni agregatni indikatori.³⁷ Zbog upotrebe stalnog pondera obima proizvodnje i agregiranja rezultata samo za MPS/PSE proizvode agregatni indikatori PSE za Sloveniju u simulacijama nisu isti kao u standardnim proračunima. Razlika u pojedinoj godini zavisi od odstupanja obima proizvodnje od prosečnog obima kao i od učešća MPS/PSE proizvoda u ukupnoj vrednosti proizvodnje.

³⁷ Opisani metod zbog upotrebe stalnog pondera obima proizvodnje, daje svim agregatnim vrednosnim indikatorima atribut cene a time i mogućnost računanja indeksa i sl.

4 ANALIZA RAZVOJA AGRARNE POLITIKE U SLOVENIJI

4.1 Programski i normativni dokumenti

4.1.1 Prvo tranzicijsko razdoblje: 1990-1998

U Sloveniji prelazak na demokratski politički sistem i tržišnu ekonomiju događao se paralelno sa procesom osamostaljivanja države. To znači, da su istovremeno tekli procesi stvaranja samostalne (vlastite) agrarne politike, kao i izgradnje mehanizama i institucija, potrebnih za sprovođenje te politike. Te procese olakšala je činjenica, da je politički sistem SFRJ dopuštao republičkim vladama dosta samostalnosti u sprovođenju agrarne politike, naročito na području ruralnog razvoja.³⁸ Slovenija je već pre osamostaljivanja imala razvijeno zadrugarstvo, jaku savetodavnu službu, a izrađena je bila i kategorizacija područja prema proizvodnom potencijalu za poljoprivredu. U 1980-tim godinama izrađene su bile analize razvojnih mogućnosti i postavljeni prvi koncepti razvoja poljoprivrede, koji su već sadržavali neke elemente politike u EU.

Prvi pravni okvir za vođenje samostalne agrarne politike Slovenije predstavljao je **Zakon o finansijskim intervencijama u poljoprivredu, proizvodnju i ponudu hrane** (1991: 269). Zakon je opredelio ciljeve, vrste i oblik finansijskih intervencija iz republičkog budžeta. Intervencije su bile podeljene u tri grupe:

- intervencije za celovito uređivanje ruralnih područja i obnovu sela, koje su se odnosile na mere za osposobljavanje poljoprivrednog zemljišta za racionalno korišćenje i na pripremu programa za celovit razvoj ruralnih područja;
- intervencije za razvoj poljoprivrede i proizvodnje hrane, koje su bile u funkciji ubrzavanja strukturnih promena i povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača, opstanka i razvoja proizvodnje na područjima sa težim uslovima za proizvodnju i obezbeđivanja proizvodnje u smislu dopune cenovnoj politici kod ključnih poljoprivrednih proizvoda;
- intervencije za obezbeđivanje prihvatljive i uravnotežene ponude osnovnih namirnica na tržištu, koje su se odnosile na naknade proizvođačkih i maloprodajnih cena i otkup/prodaju tržišnih viškova putem robnih rezervi u smislu dopune cenovnoj politici i u funkciji zaštite poljoprivrednih proizvođača i potrošača.

Zakon po prvi put kao neposredne korisnike podrške postavlja “fizička odnosno pravna lica, koja se bave poljoprivredom i imaju sedište u Republici Sloveniji”.³⁹ Ciljevi intervencija po tom zakonu bili su⁴⁰:

³⁸ U Sloveniji u početku 1990-ih u tom okviru izvodio se program uređivanja poljoprivrednog zemljišta (hidromelioracije, agromelioracije, komasacije), obezbeđivala podrška za investicije u proizvodne kapacitete za poljoprivredu (štale i prateći objekti i oprema, staklenici, plastenici i oprema za proizvodnju povrća) i za razvoj dopunskih delatnosti na seljačkim gazdinstvima (turizam i sl.), i finansirala savetodavna služba i stručni rad (selekcija, introdukcija, kontrola proizvodnosti, rodoslov i sl.). Za brdsko-planinska i druga područja sa težim uslovima za poljoprivredu obezbeđivala se posebna premija (za proizvodnju mleka i goveđeg mesa) (Literatura - Zakonodavstvo: 216, 222).

³⁹ Pre toga seljaci su imali pravo na budžetska sredstva samo u slučaju ako su bili kooperanti zadruga ili poljoprivrednih preduzeća.

- obezbeđivanje stabilnih uslova privređivanja a time i dohotka,
- koncentracija proizvodnih sredstava,
- osposobljavanje proizvođača za kvalitetniju proizvodnju i prodaju (marketing) proizvoda,
- zadovoljavajuća proizvodnja i ponuda zdravstveno bezbedne hrane i primereni nivo cena za potrošače,
- održavanje, zaštita te razumno i optimalno korišćenje poljoprivrednog zemljišta,
- razvoj ekološki prihvatljive poljoprivredne proizvodnje i očuvanje ruralnog ambijenta.

Ciljevi naglašavaju potrebu za prestrukturiranje poljoprivrede i adekvatno snabdevanje hranom (prehrambenu sigurnost), kao i svesnost o značaju poljoprivrede za prostor. Time je poljoprivredi prvi put data šira funkcija od proizvodne, koju treba da sprovede pre svega seljačka gazdinstva.

Taj zakon predstavljao je pravni osnov za finansijsku podršku poljoprivredi u Sloveniji sve do 2000. godine. Pored tog zakona za agrarnu politiku veoma je značajan i Zakon o posebnim dažbinama pri uvozu poljoprivrednih proizvoda i namirnica (1993: 273), koji daje novi pravni osnov za uvođenje prelevmana i znači početak upotrebe spoljnotrgovinske zaštite kao aktivnog instrumenta agrarne politike. Time su bili dati normativni okviri samostalne agrarne politike.

Prvi programski dokument s područja agrarne politike posle osamostaljivanja Slovenije bila je **Strategija razvoja slovenačke poljoprivrede** (MKGP, 1992), koju je Državni zbor usvojio u junu 1993. godine posle dugotrajnih priprema i rasprava. Strategija sadrži analizu stanja u poljoprivredi, pregled tendencija u evropskoj poljoprivredi, analizu razvojnih mogućnosti i kao najznačajnije, osnovne ciljeve i pravce delovanja agrarne politike.

Strategija navodi sledeće ciljeve agrarne politike⁴¹:

- stabilna proizvodnja kvalitetne i što jeftinije hrane te obezbeđivanje prehrambene sigurnosti Slovenije;
- održavanje stanovništva na ruralnim područjima i očuvanje ruralnog ambijenta, očuvanje poljoprivrednog zemljišta, zaštita poljoprivrednog zemljišta i voda od zagađenja i neracionalnog korišćenja;
- trajan rast konkurentnosti poljoprivrede;
- obezbeđivanje paritetnog dohotka nadprosečno produktivnim proizvođačima.

Ciljevi su postavljeni po uzoru zapadnoevropskih zemalja. Koncept agrarne politike sadrži protekcionističku i razvojnu komponentu. Karakteriše ga naglašavanje multifunkcionalnosti poljoprivrede kojoj je pored proizvodne priznata i važna uloga za održavanje stanovništva na ruralnim područjima, čuvanje kulturnog izgleda okoline i zaštitu životne sredine.

Strategijom postavljeni okviri agrarne politike detaljnije su razrađeni u **Programu rada i aktivnosti za realizaciju Strategije razvoja slovenačke poljoprivrede u periodu 1994-1996** (MKGP, 1994a). Program sadrži srednjeročne ciljeve agrarne politike u celini i po

⁴⁰ Zakon o finansijskim intervencijah v kmetijstvo, proizvodnjo in ponudbo hrane, UL RS, št. 5/91, član 1.

⁴¹ Strategija razvoja slovenskega kmetijstva, MKGP, 1992, s. 71.

pojedinin grupama: za strukturnu politiku, tržišno-cenovnu politiku i politiku na drugim, za poljoprivredu važnim područjima. U okviru strukturne politike ciljevi naglašavaju održavanje proizvodnog potencijala u poljoprivredi - naročito u područjima sa težim uslovima proizvodnje, povećanje obima proizvodnje i poboljšanje strukture. Ciljevi tržišno-cenovne politike kao prioritet navode zaustavljanje pada cena pre svega putem konzistentne spoljnotrgovinske zaštite i povećanje dohotka poljoprivrede. Slovenija je u prvoj fazi trebala postaviti koncept tržišno-cenovnih mehanizama u celini po uzoru Evropske unije. To u prvom redu podrazumeva uspostavljanje tržišnog uređenja za sve važnije poljoprivredne proizvode uz doradu mehanizma i metodologije spoljnotrgovinske zaštite i sistema izvoznih naknada. Uz uvažavanje stanja u poljoprivredi i njenih specifičnosti, tržišno-cenovna politika u Sloveniji trebala bi pratiti Evropsku uniju i u pogledu nivoa cena i dohotka.

Značajan deo Programa odnosi se na prateće mere (savetodavna služba, stručni rad, veterina, organizovanost poljoprivrede), normativno uređenje na području poljoprivrede, prehrambene industrije i veterine kao i na formiranje efikasnog informacionog sistema za potrebe vođenja agrarne politike. Na kraju, dat je i veoma konkretan program aktivnosti za period 1994-1996. godine, naročito na sadržajnom i normativnom području.

I pored usvajanja strategije razvoja poljoprivrede i programa za njenu realizaciju, koji su relativno rano (1993) i prema uzoru na CAP postavili ciljeve i nove pravce delovanja agrarne politike (spoljnotrgovinska zaštita, novi programi podrške prestrukturiranju), u prvom razdoblju tranzicije politika je ostajala pod jakim uticajem politike iz predtranzicijskog perioda (OECD, 2001c). Do većih promena u agrarnoj politici došlo je tek pod uticajem spoljnih faktora, naročito preuzimanja sve većih obaveza o liberalizaciji trgovine poljoprivrednih proizvoda po različitim sporazumima o slobodnoj trgovini i početka priprema za pristupne pregovore za članstvo u Evropskoj uniji.

4.1.2 Reforma agrarne politike: 1998-2002

Rasprave o potrebi za redefinisanjem agrarne politike počele su sredinom 1990-tih a tek krajem 1998. godine Vlada je usvojila **Program reforme agrarne politike 1999-2002** (MKGP, 1998). Ovaj dokument nije doneo suštinske promene u pogledu ciljeva agrarne politike. Reforma se odnosi pre svega na oblik i sadržaj pojedinih mera za realizaciju ciljeva.⁴² Smanjuje se uloga spoljnotrgovinske zaštite a povećava uloga direktnih plaćanja. Značajnije postaju mere strukturne politike, koje treba da podupiru ekološki prihvatljivu poljoprivredu, poljoprivredu u područjima sa težim uslovima za proizvodnju, utiču na rast konkurentnosti poljoprivrede i prehrambene industrije i podstiču celovit razvoj ruralnih područja. Agrarna politika Slovenije po ovom dokumentu trebala se postepeno približiti Zajedničkoj agrarnoj politici Evropske unije.

Koncept reforme agrarne politike Slovenije detaljnije je razrađen u **Nacionalnom programu razvoja poljoprivrede, prehrambene industrije, šumarstva i ribarstva 2000-2002** (MKGP, 1999b), koji sadrži:

⁴² Uz uvažavanje principa multifunkcionalnosti poljoprivrede, održivog razvoja i zaštite okoline, reforma naglašava i podupiranje realizacije pojedinih osnovnih makroekonomskih ciljeva (stabilnost cena i smanjenje inflacije, održavanje socijalne ravnoteže, povećanje zaposlenosti).

- program tržišno-cenovne politike, koji određuje programske ciljeve i mere po svim važnijim grupama poljoprivrednih proizvoda;
- program agrarne strukturne politike i politike razvoja ruralnih područja, koji je po obliku sličan strateškim dokumentima s tog područja u Evropskoj uniji i sadrži podprogram mera za područja sa težim uslovima za proizvodnju i ekoloških mera te razvojni program poljoprivrede i ruralnih područja;
- program politike na drugim područjima u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane u kome su određene i institucije nadležne za realizaciju napred navedenih programa;
- finansijski plan i procenu učinaka Nacionalnog programa.

U okviru tržišno-cenovne politike reforma bazira na merama, koje pridonose povećanju uloge tržišta, ostvaruju veće mogućnosti za preduzetništvo u poljoprivredi i indirektno putem nižih cena sirovina povećavaju konkurentnost prerađivačke industrije. Operativno to znači postepenu liberalizaciju tržišta (smanjenje spoljnotrgovinske zaštite, ukidanje administrativne kontrole cena), nadoknađivanje dohotka (zbog pada cena ili u smislu konsolidacije ekonomskog stanja) putem direktnih plaćanja proizvođačima i formiranje mehanizama intervencija za stabilizovanje unutrašnjeg tržišta (javni intervencijski otkup; podrška privatnom skladištenju; podrška prodaji i tržišnom organizovanju proizvođača). Većina novih mera tržišno-cenovne politike prema Nacionalnom programu trebala bi biti kompatibilna sa CAP ali su u programu bile predviđene i neke specifične mere na području direktnih plaćanja sa ciljem dodatnog podsticanja strukturnog prilagođavanja poljoprivrede. To su pre svega direktna plaćanja za stočarske proizvode u obliku plaćanja po hektaru zemljišta za proizvodnju krmnog bilja (za njive, travnjake i pašnjake) i neka direktna plaćanja, koja CAP ne predviđa (za uzgoj konja za proizvodnju mesa, za proizvodnju semenskog krompira) ili ne dopušta (npr. za šećernu repu).

Pravno-izvođački okvir mera tržišno-cenovne politike po pojedinim grupama proizvoda postepeno trebala bi preuzeti tržišna uređenja po ugledu na Zajednička tržišna uređenja u Evropskoj uniji, sa ciljem povećanja stepena usklađenosti agrarne politike i poboljšanja pregovaračke pozicije. Uz to, tržišno-cenovna politika trebala bi pratiti cilj približavanja nivoa dohotka u poljoprivredi nivou paritetnog dohotka u privredi i nivou dohotka, koji se mogao očekivati po pristupu Evropskoj uniji.

Program više pažnje polaže i na mere strukturne politike i politike razvoja ruralnih područja. Podsticanje modela multifunkcionalnosti poljoprivrede povezano je sa priznavanjem njene uloge za postizanje ciljeva od šireg društvenog interesa (prirodni resursi, kulturna okolina, naseljenost). Novi programi i povećanje sredstava trebali bi bar delimično zaustaviti neke nepoželjne negativne trendove u prostoru, povezane sa strukturnim promenama u poljoprivredi.⁴³ U tom segmentu važne su naročito naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje i ekološke naknade, koje znače plaćanje za određene društveno poželjne funkcije (usluge) poljoprivrede, a tržište ih ne priznaje u celini ili ih ne podstiče. Sadržajno

⁴³ To se, pre svega, odnosi na širenje šuma, zagađenje okoline prouzrokovano poljoprivrednom proizvodnjom, depopulaciju ruralnih područja i propast tradicionalne kulturne okoline. Širenje šuma na poljoprivredno zemljište ispostavljen je kao poseban problem zbog ionako velikog učešća šuma u ukupnoj površini Slovenije (oko 60%).

sličnu ulogu ima i podrška programima celovitog razvoja ruralnih područja (uređivanje prostora, ekonomska diverzifikacija ruralnih područja, i sl.). Posebno mesto dobijaju i mere za modernizaciju poljoprivrede i prehrambene industrije. Postavljene su u funkciji podsticanja strukturnih promena i pripreme poljoprivrede i prerađivačke industrije za pristup Evropskoj uniji. Cilj razvojne podrške je, pre svega, formiranje ekonomsko jačih i razvojno perspektivnijih poljoprivrednih gazdinstava i poboljšanje konkurentnosti prehrambene industrije. Smanjivanje razvojnih zaostataka pre pristupa EU bilo je naglašeno naročito zbog činjenice, da EU legislativa ograničava podršku prestrukturiranju samo na investicije, koje ne utiču na povećanje proizvodnje odnosno imaju obezbeđen plasman proizvoda.

Paralelno sa povećanjem sredstava za mere politike ruralnog razvoja treba da se menja i način vođenja i programiranja politike. Postepeno trebali su biti preuzeti svi elementi vođenja te politike prema zahtevima Zajedničke agrarne politike Evropske unije (sistem višegodišnjih programa i projekata, sistem upravljanja, praćenja i nadzora). Time bi Slovenija pred pristupom imala uporedivu politiku ruralnog razvoja što bi joj olakšalo uključivanje u programe EU već od samog početka.

U vreme izrade Nacionalnog programa Slovenija je završila analitički pregled legislative Evropske unije (*screening of the acquis communitaire*) što je doprinelo odluci o postepenom preuzimanju mehanizama i mera Zajedničke agrarne politike već pre ulaska u Evropsku uniju (MKGP, 1999b). Prilagođavanje agrarne politike Evropskoj uniji kako u formalnom tako i u sadržajnom smislu postaje jedan od ciljeva agrarne politike, koji je trebao pripremiti poljoprivredu i državne organe na pristup Evropskoj uniji i olakšati uključivanje slovenske poljoprivrede u jedinstveno tržište i Zajedničku agrarnu politiku.

Sljedeći element u tom pravcu znači usvajanje **Zakona o poljoprivredi** (2000: 277), koji predstavlja novi pravni osnov za sprovođenje agrarne politike Slovenije, omogućava dalje usklađivanje politike i izgradnju implementacionog sistema, i time približavanje Zajedničkoj agrarnoj politici. Ciljevi agrarne politike Slovenije u suštini ostaju isti kao u Strategiji iz 1993. godine i glase:⁴⁴

- stabilna proizvodnja kvalitetne i što jeftinije hrane, kao i obezbeđivanje prehrambene sigurnosti Slovenije;
- održavanje stanovništva na ruralnim područjima i održavanje kulturnog krajolika;
- zaštita poljoprivrednog zemljišta od zagađenja i neracionalnog korišćenja;
- trajno povećanje konkurentnosti poljoprivrede;
- obezbeđivanje adekvatnog dohotka poljoprivrednim gazdinstvima;
- ostvarivanje principa zaštite životne sredine (okoline i prirode).

U Zakonu o poljoprivredi agrarna politika Slovenije je podeljena u dve osnovne grupe: tržišno-cenovnu politiku i strukturnu agrarnu politiku. Za svaku grupu Zakon određuje mehanizme i mere kao i nadležne institucije za sprovođenje i praćenje politike. Pored toga Zakon reguliše područje kvaliteta i oznaka poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, prometa poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima, područje organizacija proizvođača,

⁴⁴ Zakon o kmetijstvu, UL RS št. 54/00, član 2

javnih službi za poljoprivredu, područje baza podataka i informisanja za potrebe agrarne politike kao i područje inspekcijskog nadzora. Na bazi Zakona u 2000. i narednim godinama doneti su brojni sekundarni propisi, koji omogućavaju sprovođenje agrarne politike Slovenije po principima Zajedničke agrarne politike.

Na području tržišno-cenovne politike doneta su tržišna uređenja za pojedine poljoprivredne proizvode po uzoru na Zajednička tržišna uređenja u EU⁴⁵:

- uređenje tržišta za **žitarice** (2001: 243) postavlja sistem intervencijskih cena, javnog intervencijskog otkupa i prodaje iz intervencija (određuje žitarice na koje se intervencijski otkup odnosi, vremenski period u kome je intervencijski otkup moguć, postupak intervencijskog otkupa i prodaje, kvalitet žitarica koje su predmet intervencijskog otkupa), kao i sistem direktnih plaćanja proizvođačima za sve žitarice (uključujući kukuruz za siliranje), uljarice i krmne zrnaste leguminoze;
- uređenje tržišta za **šećer** (2001: 244) određuje intervencijsku cenu za beli šećer, minimalnu otkupnu cenu za šećernu repu, otkup šećerne repe (sadržaj ugovora i sporazuma između proizvođača i prerađivača), sistem intervencijskog otkupa šećera i prodaje iz intervencija, kao i sistem evidencija i kontrole;
- uređenje tržišta za **voće, povrće i maslinovo ulje** (2001: 248) reguliše osnivanje i funkcionisanje organizacija proizvođača i njihovih udruženja, postavlja sistem intervencijskog povlačenja voća i povrća sa tržišta i sistem obaveznih evidencija;
- uređenje tržišta za **hmelj** (2001: 245) reguliše osnivanje i funkcionisanje organizacija proizvođača i njihovih udruženja, određuje specifične mere agrarne politike (podrška proizvođačima uključujući direktna plaćanja) i obavezne evidencije;
- uređenje tržišta za **vinsko grožđe, mošt i vino** (2001: 247) određuje površinu vinograda, specifične mere agrarne politike (podrška privatnom skladištenju vina, neobavezna destilacija vina u godinama sa izuzetno visokom proizvodnjom, krizna destilacija, podrška potrošnji koncentrisanog mošta), podršku promociji vina, organizacijama proizvođača i njihovim udruženjima, kao i sistem evidencija;
- uređenje tržišta za **semena poljoprivrednih biljaka** (2001: 246) određuje podršku proizvođačima semena (vrste semena za koje se podrška obezbeđuje, visina podrške) i potrebne registre i evidencije;
- uređenje tržišta za **mleko i mlečne proizvode** (2000: 237) postavlja sistem institucionalnih cena (ciljna cena za mleko, intervencijska cena za maslac i obrano mleko u prahu) i intervencijskih mehanizama (javni intervencijski otkup maslaca i obranog mleka u prahu, podrška privatnom skladištenju maslaca, pavlake, obranog mleka u prahu i sira);
- uređenje tržišta za **goveđe meso** (2001: 241) određuje sistem premija i uvodi sistem intervencijskih mehanizama i mera (intervencijska cena, podrška privatnom skladištenju, javni intervencijski otkup i prodaja iz intervencija);
- uređenje tržišta za **ovčije i kozje meso** (2001: 242) određuje baznu cenu za jagnjetinu, sistem intervencija u obliku podrške privatnom skladištenju i sistem premija;
- uređenje tržišta za **svinjsko meso** (2002: 262) određuje baznu cenu za svinjsko meso i sistem intervencijskih mehanizama (podrška skladištenju, intervencijski otkup).

⁴⁵ Pored tržišnih uređenja bili su doneti i brojni prateći propisi na području kvaliteta, oznaka i porekla proizvoda i tržišnog informacionog sistema.

Ujedno sa normativnim usklađivanjem sa CAP, agrarna politika Slovenije počela je postepeno uvoditi i sve vrste direktnih plaćanja za stočarske proizvode, predviđene u okviru Zajedničkih tržišnih uređenja i time odstupila od predviđenih specifičnih rešenja na tom području (direktna plaćanja po ha travnjaka).

Pored usklađivanja na području tržišno-cenovne politike znatni naponi bili su uloženi i u pripremu sa CAP kompatibilnih programa u okviru politike ruralnog razvoja. Značajan korak u tom pravcu značila je izrada novih kriterijuma za raspoređivanje gazdinstava u različite grupe područja sa otežanim uslovima proizvodnje (2000), kao i usvajanje Slovenačkog ekološkog programa za poljoprivredu (2001: 250). Oba dokumenta prate principe i zahteve, određene u EU legislativi. Ekološki program uvodi proizvodno nevezane naknade po hektaru poljoprivrednog zemljišta (izuzetno po grlu) za različite oblike okolini 'ljubazne' poljoprivrede. Program je podeljen u tri grupe i sadrži mere za:

- smanjenje negativnih uticaja poljoprivrede na okolinu (putem naknada za integralnu proizvodnju, organsku proizvodnju, za obrađenost zemljišta, plodored, i sl.),
- održavanje prirodnih resursa, biogenetske raznolikosti, plodnosti zemljišta i tradicionalnog načina korišćenja prostora,
- zaštitu posebnih područja (vodosnabdevačkih područja, nacionalnih, regionalnih i drugih parkova i sl.).

Program navodi ukupno 22 različite mere, koje će se aktivirati postepeno do 2006. godine. Odvojenu grupu mera koja nema oblik naknada predstavlja program obrazovanja i promocije, a u programu su određeni i kontrolni kratkoročni i dugoročni indikatori na osnovu kojih će se ocenjivati učinci pojedinih mera.

Pored ekološkog programa u zadnjim godinama bili su izrađeni i brojni radni dokumenti sa područja ruralnog razvoja. Početak usklađivanja na tom području značila je priprema Programa ruralnog razvoja 2000-2006 (2001: 253), kojeg je Slovenija pripremila da bi stekla pravo na predpristupnu pomoć iz programa SAPARD.⁴⁶ U tom programu Slovenija je odredila prioritete u pogledu rešavanja specifičnih problema prilagođavanja poljoprivrednog sektora i ruralnih područja, koje će sprovoditi pomoću sredstava EU u predpristupnom periodu (investicije na poljoprivrednim gazdinstvima, investicije u preradu i marketing poljoprivrednih i ribarskih proizvoda, diverzifikacija privrednih delatnosti na seljačkim gazdinstvima; razvoj i poboljšanje infrastrukture u ruralnim područjima). Program se mora sprovoditi po kriterijumima i postupcima, predviđenim u pravnom uređenju EU za programe ruralnog razvoja, a priprema programa značajno je doprinela usklađivanju politike na tom području. Donošenjem novih propisa i programa agrarna politika u Sloveniji se na normativnom području do kraja 2003. godine praktično uskladila sa Zajedničkom agrarnom politikom Evropske unije.

I pored brojnih programskih i normativnih dokumenata, koji su usvojeni u periodu tranzicije, ciljevi agrarne politike u Sloveniji ostali su praktično nepromenjeni sve od 1991. godine. U okviru koncepta agrarne politike, postavljenog u Strategiji razvoja poljoprivrede

⁴⁶ U 1999. godini Evropska unija je obezbedila posebnu pomoć u predpristupnom razdoblju za deset država kandidata u obliku programa za poljoprivredu i ruralni razvoj (program SAPARD). Jedan od uslova za mogućnost korišćenja sredstava iz tog programa bio je priprema sedmogodišnjeg plana ruralnog razvoja. Za Sloveniju taj program je Evropska Komisija prihvatila 27. oktobra 2000. godine.

iz 1993. godine, bila je obezbeđivana stalna podrška poljoprivredi. Agrarna politika je poljoprivredi pored proizvodne dodelila i funkciju značajnog aktera za održavanje i razvoj ruralnih područja i time neminovno unela i određenu meru konfliktnosti u praćenju ciljeva (FAO, 1998). Na promene u interpretaciji ciljeva i načinu sprovođenja agrarne politike znatno su uticali uslovi na tržištu kao i budžetska ograničenja. Svi programski dokumenti bili su naime usvojeni bez budžetskih obaveza, potrebnih za njihovu realizaciju. Veće promene u politici kako u pogledu mera tako i u pogledu visine budžeta donele su tek ozbiljnije pripreme za pristup Evropskoj uniji. Pristupni proces snažno je obeležio agrarnu politiku naročito u periodu nakon početka pregovora.

4.1.3 Pregovori sa EU i posledice za agrarnu politiku

Proces pristupa Evropskoj uniji počeo je u junu 1996. godine kada je Slovenija zvanično zatražila prijem u EU a konkretnije aktivnosti započele su u martu 1998. godine otvaranjem pristupnih pregovora od strane EU sa pet kandidata iz Centralne i Istočne Evrope (Mađarska, Češka, Poljska, Estonija, Slovenija) i Kiprom. Samit Evropskog veća u Göteborgu, juna 2001. godine postavio je rokove pristupa, prema kojima pregovori sa najbolje pripremljenim kandidatima trebali su se završiti do kraja 2002. godine, kako bi se proširenje moglo realizovati 2004. godine (Popović, 2002). Zadnja faza pregovora odvijala se tokom 2002. godine, nakon donošenja finansijske strategije proširenja od strane Evropske komisije, a pregovori sa deset kandidata (Češka, Estonija, Kipar, Latvija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka, Slovenija) završeni su decembra 2002. godine. Sam pristupni proces sastojao se od:

- usklađivanja pravnog i institucionalnog sistema (harmonizacija legislative, usklađivanje agrarne politike, osposobljavanje institucija),
- pristupnih pregovora (obaveze u vezi preuzimanja i implementacije *acquis-a*, definisanje potrebe za tranzicionim periodom i odstupanjem od *acquis-a*, pregovori o kvotama i obimu prava do premija i drugih direktnih plaćanja i obimu sredstava za ruralni razvoj) i
- priprema poljoprivrede i prehrambene industrije na uslove, koje donosi jedinstveno tržište EU (liberalizacija spoljne trgovine sa EU, prilagođavanje struktura).

Na području poljoprivrede jedan od najzahtevnijih projekata pridruživanja bila je harmonizacija legislative. Na poljoprivredu (i ribarstvo), zajedno sa područjem zaštite potrošača u Evropskoj uniji odnosi se naime oko 4.000 različitih propisa, to je oko jedna trećina ukupne legislative (Rednak i sar., 2000a). Prvu fazu procesa pridruživanja zbog toga značio je analitički pregled legislative (*screening*), koji je započeo sredinom 1998. godine.⁴⁷

⁴⁷ U pripremama na *screening* uobičajno je učestvovalo oko 30 ljudi (iz Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane i spoljni eksperti). *Screening*-i su se održavali po pojedinim poglavljima *acquis-a*. Zemlje - kandidati za pristup prvo su primile listu legislative za određeno područje. U skladu sa vremenskim rasporedom, koji je bio određen unapred, kandidati su najpre prisustvovali multilateralnom *screening*-u na kome je Komisija predstavila *acquis* za određeno područje i odgovarala na pitanja kandidata. Nakon toga održali su se bilateralni *screening*-i sa kandidatima pojedinačno. Za svaki bilateralni *screening* Slovenija je pripremila prezentaciju (na papiru) na bazi upitnika Komisije. U njoj je predstavila stanje na određenom području, korake prilagođavanja (za politiku, zakonodavstvo, institucionalnu izgradnju) i naznačila otvorena pitanja za pregovore.

Screening-i su omogućili detaljno upoznavanje *acquis*-a i utvrđivanje nivoa usaglašenosti domaće legislative na pojedinim područjima. Istovremeno bila su utvrđena i područja na kojima je bilo potrebno usklađivanje. Na osnovu toga bio je izrađen Nacionalni program za prihvatanje *acquis*-a, kojeg je Vlada prihvatila u maju 1999. godine i predala Evropskoj Komisiji. Taj program doneo je vremenski raspored za donošenje pojedinih propisa i time rokove usklađivanja legislative za domaće nadležne organe, a istovremeno značio je i obavezu Slovenije prema EU na tom području.

Tabela 18: Faze pristupa Slovenije Evropskoj uniji

Termin	Pristupni korak
Jun 1996.	Slovenija zvanično zatražila prijem u EU
Januar 1997.	Stupanje na snagu privremenog sporazuma o pridruživanju, ograničenog na trgovinske odnose između Slovenije i EU; ratifikacija Evropskog sporazuma odgođena zbog brojnih nerešenih pitanja (npr. pravo na vlasništvo zemlje)
1998.	Početak pregovora i pregled zajedničke zakonodavne prakse EU (<i>screening of the acquis communautaire</i>)
1999.	Završetak <i>screening</i> -a; Slovenija predaje svoju pregovaračku poziciju za područje poljoprivrede (decembar)
Februar 2000.	EU ratificira Evropski sporazum sa Slovenijom
Maj 2000.	Postignut dogovor o daljoj liberalizaciji trgovine između Slovenije i EU unutar Evropskog sporazuma
Jun 2000.	Pregovori o poljoprivredi zvanično otvoreni (donošenje zajedničkog stava EU kao odgovor na pregovaračke pozicije kandidata)
2000-2001	Razmena pregovaračkih dokumenata (6 dopunskih obrazloženja Slovenije i 3 zajednička stava EU)
Decembar 2001.	Zatvaranje veterinarskog i fitosanitarnog poglavlja pregovora
Januar 2002.	Strateški dokument Evropske Komisije o finansijskom paketu pregovora
2002.	Razmena pregovaračkih dokumenata (7 dopunskih obrazloženja Slovenije i 2 zajednička stava EU)
Decembar 2002.	Završetak pregovora
2003.	Pripreme, potpis (Atene, 16. april 2003.) i ratifikacija Ugovora o pristupu EU
1. maj 2004.	Punopravno članstvo Slovenije u EU

Izvor: Rednak i sar., 2000a; OECD, 2001c; Avsec i Erjavec, 2003

Narednu fazu pristupnih pregovora za područje poljoprivrede predstavljala je priprema pregovaračke pozicije u drugoj polovini 1999. godine.⁴⁸ U pripremi pregovaračke pozicije pored stručnjaka iz Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane učestvovali su i spoljni eksperti a bila je obavljena i šira diskusija sa nevladinim organizacijama. Pregovaračka pozicija (RS, 1999) bila je predata EU 23. decembra 1999. godine nakon što ju je prihvatila

⁴⁸ Pregovaračka pozicija obuhvatala je četiri osnovna područja: i) generalne odredbe i horizontalne sadržaje; ii) zajednička uređenja tržišta; iii) ruralni razvoj i šumarstvo i iv) veterinarske i fito-sanitarne sadržaje. Područja su dalje bila podeljena u odeljenja i pododeljenja koja su sadržala kratak opis stanja i pravnog uređenja u Sloveniji, opis procesa harmonizacije legislative sa *acquis*-om i osposobljavanja za implementaciju, opis institucionalnih okvira za implementaciju legislative kao i vremenski raspored (*time-table*) donošenja i implementacije legislative. Na području poljoprivrede u Pregovaračkoj poziciji Slovenija je tražila 8 tranzicionih perioda i 5 odstupanja od *acquis*-a. Tokom pregovora mnogi zahtevi bili su povučeni, delimično zbog promena u *acquis*-u a delimično kao posledica detaljnijeg tumačenja *acquis*-a.

Vlada i nadležni organi Državnog zbora. U tom dokumentu Slovenija je preuzela obavezu, da će do kraja 2002. godine uskladiti legislativu, formirati institucije i osposobiti se za preuzimanje Zajedničke agrarne politike u celini, osim na nekim područjima gde je tražila tranzicijski period ili pravo na odstupanja od *acquis*-a (*derogations*). Slovenija kao jedina između kandidata iz CEEC u pregovaračkoj poziciji nije podnela kvantitativni zahtev u vezi kvota i prava na direktna plaćanja ali je istovremeno istaknula da pod prihvatanjem *acquis*-a razume i priznavanje svih prava, uključujući i budžetska sredstva iz Evropskog agrarnog usmeravajućeg i garancijskog fonda.

Evropska unija je u prvom zajedničkom stavu, koji je bio donet juna 2000. godine, kao odgovor na pregovaračke pozicije kandidata, od Slovenije tražila neka dodatna obrazloženja, odbila većinu zahteva u vezi odstupanja od *acquis*-a i odgodila svoju poziciju u vezi kvota i direktnih plaćanja na kasniji datum. U 2000. i 2001. godini Slovenija je predala Komisiji 6 dopunskih obrazloženja pregovaračke pozicije, među njima i kvantifikaciju zahteva u vezi kvota i prava na direktna plaćanja (decembar 2001).

Kvota i referentne količine, koje imaju za cilj ograničenje rasta proizvodnje, predstavljale su jedno od najosetljivijih pitanja u pristupnim pregovorima. Kvota za proizvodnju mleka i kvota za proizvodnju šećera ograničavaju proizvodnju putem posebne dažbine, koja se plaća za proizvodnju iznad kvota. Kod referentnih količina odnosno prava na premije i druga direktna plaćanja, koja su uglavnom vezana na određeni obim površina ili broj životinja, ograničavanje proizvodnje postiže se putem smanjivanja rentabilnosti proizvodnje, koja ostaje van prava na direktna plaćanja. Zbog toga nije iznenađujuće da su svi kandidati, pa i Slovenija, u pregovaračkom procesu svoj zahtev u vezi kvota i referentnih količina postavili na viši nivo u odnosu na stvarnu proizvodnju. Može se tvrditi, da Evropska unija te zahteve u pregovorima nije razmatrala. Prema pravnom uređenju i praksi EU kvota i referentne količine se naime uvek određuju na bazi statističkih i drugih zvaničnih podataka o obimu proizvodnje u proteklom (referentnom) razdoblju. Za određivanje kvota i referentnih količina odgovorna je Evropska Komisija. Komisija je u prvom krugu pregovora postavila kvota i referentne količine na bazi referentnog razdoblja 1995-1999, a to je sa još nekim ograničenjima po pravilu značilo niže brojke od već postignutog nivoa proizvodnje. Države - kandidati su na to oštro reagovala ali sve do kraja pregovora nije došlo do većih promena izuzimajući opšti pomak referentnog razdoblja (različito po proizvodima). Očekivanih političkih pregovora o toj temi praktično nije bilo.⁴⁹

Poslednja faza pregovora odvijala se u 2002. godini nakon donošenja finansijske strategije proširenja (januar 2002) i novog (draft) zajedničkog stava EU (april 2002). Slovenija je u toj godini predala Komisiji 7 dodatnih obrazloženja, koja su se uglavnom odnosila na obim kvota i prava na premije odnosno direktna plaćanja, finansijski paket pregovora (visina direktnih plaćanja, obim sredstava za ruralni razvoj) i neka druga pitanja (vinogradarske zone, odstupanja od *acquis*-a).

⁴⁹ Slovenija je uz podršku stručne javnosti (Erjavec i sar., 2002b) uspešla sa novim podacima i proračunima kod pojedinih proizvoda nešto popraviti početne pozicije EU. Na kraju dogovorene kvota i referentne količine ni u jednom slučaju nisu ispod trenutne proizvodnje a kod nekih proizvoda ima još rezerve, koja omogućava dodatni razvoj i prestrukturiranje.

EU je na početku pregovaračkog procesa državama kandidatima odričala pravo na direktna plaćanja. U kasnijim fazama pregovora bio je postignut dogovor, prema kojem će sve nove članice EU u godini pristupa (2004) imati pravo na direktna plaćanja iz zajedničkog budžeta EU na nivou 25% onih, koje važe za sadašnje članice. Taj udeo se u narednim godinama postepeno povećava (3 puta po 5% i 6 puta po 10%) i u 2013. godini dostiže 100%. Ukupna masa direktnih plaćanja za pojedinu državu pristupnicu izračunava se na bazi u pregovorima dogovorenog obima prava na ta plaćanja po različitim šemama u okviru Zajedničkih tržišnih uređenja (referentne količine).

Zbog očekivanog diskriminatornog odnosa prema novim članicama, Slovenija je već rano počela tražiti rešenja, koja bi sprečila pogoršanje ekonomskih rezultata poljoprivrede po pristupu EU. U vezi toga predložila je da joj se dozvoli privremeno dopunjivanje direktnih plaćanja iz nacionalnog budžeta. U prvom koraku Komisija je svim kandidatima ponudila mogućnost dopunjivanja direktnih plaćanja do nivoa plaćanja realizovanih u 2001. godini. Nakon brojnih tehničkih sastanka, diplomatskih napora, kao i na bazi posebne studije, koja je pokazala, da bi se ekonomski rezultati poljoprivrede u tom slučaju značajno pogoršali (Erjavec i sar., 2002a), bilo je prihvaćeno kompromisno rešenje, koje Sloveniji omogućava postepeno podizanje direktnih plaćanja od nivoa iz 2003. godine (Accession Treaty, 2003).⁵⁰ Pregovori su završili u decembru 2002. godine sa rezultatima koji se mogu smatrati kao povoljni za poljoprivredu (Erjavec i sar., 2002c).

Predpristupni proces i pregovori imali su značajan uticaj na domaću agrarnu politiku, kako u pogledu normativnog uređenja tako i u pogledu vrsta mera, budžetskih sredstava i načina sprovođenja politike. U periodu 1999-2002. godine bio je promenjen veliki deo pravnog uređenja i uspostavljene institucije potrebne za sprovođenje Zajedničke agrarne politike.

Usklađivanje zakonodavstva bilo je obimno i zahtevno naročito na području veterinarskih i fitosanitarnih sadržaja odnosno na području bezbednosti hrane (*food safety*). Osnovni *acquis* na tom području ima oblik direktiva, koje je potrebno adekvatno preneti u domaću legislativu. U Sloveniji je već pred početak procesa pridruživanja postojao relativno visok nivo tehničkog znanja i strogi propisi na različitim područjima bezbednosti hrane. Na drugoj strani, kontrola izvođenja tih propisa bila je znatno slabija u odnosu na sistem EU. Pored toga podela odgovornosti između različitih nadležnih organa nije bila jasno određena. Neusklađena je bila naročito kontrola na unutrašnjem tržištu, dok je kontrola na granici bila relativno stroga i skladna sa međunarodnim standardima. 2001. godine, nakon tri godine intenzivnog usklađivanja, bili su doneti svi ključni propisi na veterinarskom i fitosanitarnom području, kao i na području zootehnike, proizvodnje stočne hrane i semenarstva. Pored toga, bio je postavljen i veoma zahtevan sistem registracije i identifikacije životinja (naročito goveda). Usklađivanje zakonodavstva na tom području pratile su intenzivne parlamentarne i vanparlamentarne rasprave, naročito u vezi određivanja kontrole i nadležnih organa za pojedine sadržaje.

⁵⁰ Specifična rešenja bila su dogovorena i za neke druge nove članice. Pristupni ugovor inače svim pristupnicama omogućava povećanja direktnih plaćanja za 30 procentualnih poena u odnosu na nivo koji se obezbeđuje iz EU budžeta (u prvoj godini: 25% + 30% = 55%).

Na većini drugih područja, koja se odnose na poljoprivredu odnosno agrarnu politiku (tržišno-cenovna politika, politika ruralnog razvoja) *acquis* u EU ima oblik regulativa, koje važe direktno na celoj teritoriji EU i nije ih potrebno prenositi u nacionalnu legislativu. Obavezni deo predpristupnog procesa na tom području je jasno odrediti nadležne institucije za sprovođenje relativno komplikovanih postupaka u okviru Zajedničke agrarne politike kao i omogućiti spoljnu kontrolu zajedničkih organa EU. U Sloveniji bilo je odlučeno, da će se osposobiti za preuzimanje tog *acquis*-a putem usklađivanja svoje agrarne politike kako u pogledu vrste mera, tako i načina sprovođenja tih mera već pre pristupa EU (MKGP, 1999b; RS, 1999).

Ta odluka, koja je bila doneta u vreme pripreme pregovaračke pozicije (krajem 1999), imala je za posledicu relativno velike promene agrarne politike u narednim godinama (od 2000) kako na području tržišno-cenovne politike (različiti oblici direktnih plaćanja) tako i na području politike ruralnog razvoja (različiti oblici dohodovnih naknada) a znatno su se povećala i budžetska sredstva za poljoprivredu. Usklađivanje sa EU postalo je univerzalni argument u donošenju odluka i Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i prehrane olakšavalo dijalog sa Vladom na jednoj strani i interesnim zastupnicima poljoprivrede na drugoj strani. Rezultat tog procesa je da Slovenija u 2003. godini ima sa CAP uporedivu agrarnu politiku i formalno je osposobljena za preuzimanje CAP u celini već od prve godine pristupa EU. Na drugoj strani za taj račun odstupila je od nekih mera, predviđenih u programu reforme domaće politike iz 1998. godine, koje su bile konceptualno više prilagođene stanju u domaćoj poljoprivredi (npr. plaćanju po hektaru za stočarsku proizvodnju).

4.2 Nosioc odlučivanja

Pre dezintegracije SFRJ o agrarnoj politici odlučivala je prvenstveno Savezna jugoslovenska vlada. Slovenačka i druge republičke vlade imale su određene nadležnosti samo na području strukturne politike i politike ruralnog razvoja. Dezintegracija nekadašnje zajedničke države, zajedno sa prelaskom na demokratičniji politički sistem i tržišnu ekonomiju zahtevala je velike promene institucionalnog i administrativnog sistema, kao i formiranje državnih institucija nadležnih za sprovođenje politike. Na području poljoprivrede ključni nosioci odluka u Sloveniji sve od osamostaljivanja su Vlada i Državni zbor, a značajan uticaj imaju i interesne organizacije, stručna javnost i mediji.

Praktično u celom periodu tranzicije (do kraja 1990-ih) Vlada je agrarnu politiku vodila preko dva ministarstva. Tržišno-cenovna politika bila je u nadležnosti Ministarstva privrede, dok su ostala područja agrarne politike bila u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane. Sve važnije odluke donosila je Vlada kolektivno (na predlog nadležnih ministarstva). Do postepenog preobražaja Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane u smislu promene interne strukture i preuzimanja novih nadležnosti došlo je tek početkom ozbiljnijih priprema na pristup EU. Od 1998. godine Ministarstvo se počelo reorganizovati i širiti (zapošljavanjem novih kadrova), a donošenjem Zakona o poljoprivredi u 2000. godini preuzelo je nadležnost i za tržišno-cenovnu politiku.⁵¹

⁵¹ Najznačajnije odluke još uvek donosi Vlada (u obliku uredbi o sprovođenju mera agrarne politike) ali je za pripremu predloga u celini nadležno Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i prehrane.

Kao organ u sastavu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane 1999. godine bila je formirana Agencija za poljoprivredna tržišta i ruralni razvoj. Agencija je od 2000. godine nadležna za sprovođenje većine mera agrarne politike a 2001. godine dobila je i akreditaciju za sprovođenje programa ruralnog razvoja u okviru SAPARD-a.⁵² Po pristupu Agencija će biti nadležna za sprovođenje svih mera Zajedničke agrarne politike. U njenom okviru vode se intenzivne pripreme i na području uspostavljanja informacionog administrativnog i kontrolnog sistema (*Integrated Administration and Control System - IACS*), koji je potreban za sprovođenje svih oblika direktnih plaćanja prema legislativi EU. Agencija trenutno zapošljava oko 150 ljudi a njihov broj do ulaska u EU još će se povećavati (MKGP, 2003a).

U prvom razdoblju tranzicije značajnu ulogu za agrarnu politiku imao je Odbor za poljoprivredu Državnog zbora, koji je donosio stavove o svim važnijim pitanjima na području poljoprivrede. Od političkih stranki odlučujući uticaj imala je *Slovenska ljudska stranka*. Iako je tokom 1990-ih menjala ime i strateška savezništva ova stranka se pokazala kao najjači kreator politike na području poljoprivrede. Razvila se iz interesnog udruženja seljaka - Slovenačkog seljačkog saveza (*Slovenska kmečka zveza*) i uspešno povezala sindikalističke i stranačke elemente delovanja. Njena moć se još povećala ulaskom u vladinu koaliciju 1997. godine.

Za Sloveniju karakteristično je i intenzivno interesno udruživanje na području poljoprivrede. Pored Zadružnog saveza (*Zadružna zveza Slovenije*) kao predstavnika ekonomskih interesa zadruga i seljaka i Udruženja agroindustrije unutar Privredne komore (*Gospodarska zbornica Slovenije - Združenje agroživilstva*), koje zastupa interese poljoprivrednih preduzeća i prehrambene industrije, formirala su se brojna interesna udruženja i sindikati, a krajem 1990-ih i posebna Poljoprivredno-šumarska komora (*Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije*). Komora je postavljena po modelu Austrijske poljoprivredne komore i funkcioniše po principu obaveznog članstva. Interesne organizacije na čelu sa Poljoprivredno-šumarskom komorom, koja je trenutno najaktivnija, imaju relativno veliku političku moć, koja omogućava značajan uticaj interesnih predstavnika na proces odlučivanja u poljoprivredi.

Neuobičajno veliku ulogu za kreiranje javnog mišljenja o poljoprivredi a time posredno i za agrarnu politiku imali su predstavnici stručne javnosti i medija, koji su doprineli suočavanju različitih kritičkih pogleda na sva važnija pitanja razvoja poljoprivrede i agrarne politike. U celom periodu tranzicije i približavanja EU stručna javnost podupirala je agrarnu politiku pre svega putem pripremanja brojnih analiza i time uticala i na formiranje ključnih strateških dokumenata na tom području.

Razvoj agrarne politike u periodu tranzicije bio je rezultat uzajamnog delovanja institucionalnog sistema i interesnih sfera. Podela nadležnosti za tržišno-cenovnu politiku između dva ministarstva zbog različitih interesa i otežane koordinacije usporavala je promene u agrarnoj politici naročito u prvim godinama tranzicije, u kojima su se upravne strukture susretale i sa problemom nedostatka dovoljno osposobljenih kadrova. Pored toga,

⁵² Jedan od uslova za mogućnost korišćenja sredstava programa SAPARD bilo je formiranje posebne agencije, koja će biti administrativno, kadrovski i tehnički osposobljena upravljati sredstvima SAPARD prema zahtevima pravnog uređenja EU.

promene u agrarnoj politici usporavala su i različita interesna udruženja, koja su se zauzimala za što veću podršku poljoprivrede, pre svega, u obliku mera direktne podrške proizvodnji (visoke cene, direktna budžetska plaćanja). U zadnjim godinama ti zahtevi dopunili su se sa zauzimanjem za ista prava, koja imaju poljoprivrednici u Evropskoj uniji i time znatno uticali i na razvoj politike u pravcu direktnog prenošenja mera Zajedničkih tržišnih uređenja EU u domaću agrarnu politiku.

4.3 Tržišno-cenovna politika

4.3.1 Mere podrške tržištu

Spoljnotrgovinska zaštita

Spoljnotrgovinsku zaštitu Slovenija je primenjivala u celom periodu tranzicije ali se značaj tog instrumenta tržišno-cenovne politike vremenom menjao. U prvim godinama spoljnotrgovinska zaštita sprovodila se na bazi jugoslovenskog zakona, koji je za uvoz osnovnih poljoprivrednih proizvoda (i osnovnih prerađenih proizvoda) pored carina odredio i plaćanje posebnih dažbina. Posebnu dažbinu predstavljala je razlika između prosečne cene na domaćem tržištu, koja je bila objavljena u službenom listu i stvarne uvozne cene, uvećane za carinu i druge carinske dažbine.⁵³ Slovenija je i posle osamostaljivanja taj zakon zadržala kao pravni osnov za sprovođenje dodatne spoljnotrgovinske zaštite, ali je u oktobru 1991. godine izuzela iz obaveze plaćanja posebnih dažbina sav uvoz iz republika bivše SFRJ. Sredinom 1992. godine to se dogodilo i sa uvozom određenih količina proizvoda za potrebe Direkcije za robne rezerve, a na početku 1993. godine i sa celim uvozom za te potrebe. U periodu 1991-1993. odredbe o prosečnim cenama na domaćem tržištu, na bazi kojih su se računale posebne dažbine, Vlada je donosila u dužim vremenskim intervalima. To je zbog relativno visoke inflacije u tim godinama oduzimalo snagu spoljnotrgovinskoj zaštiti, a to se odrazilo i na nivou cena poljoprivrednih proizvoda.

Do promena u politici spoljnotrgovinske zaštite poljoprivrede došlo u drugoj polovini 1993. godine, posle donošenja novog zakona o posebnim dažbinama. Tim zakonom bio je postavljen sistem promenljivih uvoznih opterećenja (prelevmani u apsolutnom iznosu) koji je uz postojeće carinske stope omogućio visoku i promenljivu spoljnotrgovinsku zaštitu (FAO, 1998, EC, 1998e; OECD, 2001c). U 1993. i 1994. godini bili su postepeno uvedeni prelevmani za sve najvažnije poljoprivredne i agroindustrijske proizvode.⁵⁴ Spoljnotrgovinska zaštita se u narednim godinama menjala u zavisnosti od stanja na tržištu, kao i u zavisnosti od obaveza, preuzetih u okviru međunarodnih sporazuma.

⁵³ Zakon o posebnim dažbinama kod uvoza poljoprivrednih proizvoda i namirnica (1989: 268) se uglavnom odnosio na poljoprivredne proizvode (i osnovne prerađene proizvode) za koje su se određivale zaštitne cene na nivou Federacije. Na početku 1990-ih posebne dažbine su se plaćale na uvoz živih životinja (svih vrsta), mesa (svežeg i zamrznutog), žitarica (pšenica, kukuruz, pirinač), uljarica (soja, suncokret, uljana repica) i njihova ulja, šećernu repu i šećer, duvan, mlečne proizvode (mleko i pavlaka, maslac), med, hmelj i vino.

⁵⁴ Za živa goveda, svinje i živinu, goveđe, svinjsko i živinsko meso i mesne proizvode, jaja, mleko i mlečne proizvode, rafiniran šećer i vino prelevmani su bili doneti 1.8.1993., za voćne sokove i gazirana pića 11.9.1993., pšenično brašno 30.10.1993., med 11.2.1994., pšenicu 18.2.1994., sirovi šećer – 11.3.1994., krompir – 2.9.1994., a za jabuke, kruške i dunje 9.9.1994.

Do prvih promena sistema spoljnotrgovinske zaštite došlo je već krajem 1994. godine. U oktobru 1994. godine Slovenija je potpisala Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT) i postala jedna od osnivačkih članica Svetske trgovinske organizacije (WTO). Kao potpisnica Sporazuma o poljoprivredi u okviru GATT preuzela je obavezu, da će smanjiti carinsko opterećenje za sve važnije poljoprivredne i agroindustrijske proizvode u šest narednih godina počevši 1995. godine za jednu šestinu odnosno ukupno za 36%.

Tabela 19: Carinske stope i prelevmani 1994. i 2000. godine prema GATT sporazumu

CNCT	Proizvod	Bazna stopa uvoznih dažbina		Najviša dozvoljena stopa uvoznih dažbina za 2000. godinu	
		Carinska stopa (%)	Prelevman (EUR/t)	Carinska stopa (%)	Prelevman (EUR/t)
010290	Živa goveda	14	1.029,9	9	875,4
010392	Žive svinje	14	363,9	9	309,3
020110	Sveže goveđe meso	14	1.998,0	9	1.443,0
020210	Zamrznuto goveđe meso	14	2.008,3	9	1.264,0
020311	Sveže svinjsko meso	17	418,8	11	356,0
020321	Zamrznuto svinjsko meso	17	418,8	11	356,0
020410	Sveže jagnjeće meso	14	1.841,5	9	1.330,0
020710	Sveže živinsko meso	17	236,9	11	201,3
040120	Mleko i pavlaka (1-6 % m.m.)	12	253,4	8	215,4
040210	Obrano mleko u prahu	17	1.155,5	11	982,0
040500	Maslac	17	2.112,7	11	1.796,0
040899	Jaja	8	296,6	5	252,1
080810	Jabuka	14	161,4	9	137,0
100190	Pšenica	7	102,3	5	87,0
100300	Ječam	12	89,3	8	75,9
100590	Kukuruz	13	95,4	8	81,1
1101001	Pšenično brašno	7	135,3	5	115,0
120100	Soja	8	0,0	0	0,0
1514901	Repičino ulje	14	230,0	9	195,5
160250	Proizvodi od goveđeg mesa	17	2.579,6	11	2.197,1
170111	Šećer od trske	70	-	0	-
170112	Šećer od repe	70	-	0	-
170199	Beli šećer	19	405,1	12	344,3

Izvor: OECD, 2001c, s. 50

Pored ograničenja carinskih opterećenja Slovenija je preuzela i obavezu o minimalnom pristupu domaćem tržištu (uvoz određenih količina pojedinih proizvoda po povoljnijim uslovima) koja je kod nekih poljoprivrednih proizvoda bila veća od uobičajenog okvira 3% potrošnje određenog proizvoda na domaćem tržištu (OECD, 2001c).

Dozvoljeni početni nivo spoljnotrgovinske zaštite po sporazumu GATT bio je relativno visok (blizu nivoa u EU) i izražen u ecu/euro valuti koja štiti dozvoljeni nivo prelevmana od inflacije. Zbog povoljnih rezultata pregovora obaveze u okviru WTO u prvom razdoblju nisu predstavljale veći pritisak na liberalizaciju tržišta poljoprivrednih proizvoda. Vlada je menjala visinu prelevmana u zavisnosti od stanja na tržištu i time podizala uvozne cene do željenog nivoa. Kod većine proizvoda upotrebljene uvozne dažbine bile su ispod

dozvoljenog nivoa a kod nekih proizvoda prelevmani se nisu primenjivali (npr. za ulje, kukuruz i drugo krmno žito) (FAO, 1998; OECD, 2001c; Erjavec i sar., 2001).

Tabela 20: Upotrebljene carinske stope i prelevmani; 1995-2001

CNCT	1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001	
	%	EUR/t	%	EUR/t	%	EUR/t	%	EUR/t	%	EUR/t	%	EUR/t	%	EUR/t
010290 Živa goveda	12	441,9	12	767,3	11,5	864,8	10,7	837,5	9,8	805,7	9	806,2	9	718,3
010392 Žive svinje	12	145,1	12	170,9	11,5	79,3	10,7	212,2	9,8	308,8	9	168,5	9	-
020110 Goveđe meso	12	1000,9	12	1369,9	11,5	1607,6	10,7	1556,9	9,8	1491,0	9	1471,4	9	1880,4
020311 Svinjsko meso	15	270,7	15	282,2	14	130,5	12,9	256,6	11,9	355,8	10,9	194,1	10,9	-
020410 Ovčije meso	12	-	12	-	11,5	1132,2	10,7	1385,1	9,8	1332,5	9	1333,4	9	1187,9
020710 Živinsko meso	15	235,1	15	212,4	14	199,6	12,9	193,3	11,9	185,9	10,9	186,1	10,9	165,8
040210 Obrano mleko u prahu	15	1646,9	15	1321,5	14	1241,7	12,9	1293,4	11,9	1277,2	10,9	1278,1	10,9	1138,7
040899 Jaja	6	239,4	7	177,0	6,6	166,3	6,1	161,1	5,6	154,9	5,1	155,0	4,5	129,4
080810 Jabuka	5	110,4	12	71,6	11,5	133,0	10,7	128,8	9,8	124,0	9	124,0	9	110,5
100190 Pšenica	5	78,4	6	70,8	5,8	66,5	5,3	26,8	4,9	86,8	4,5	86,8	4,5	102,7
100590 Kukuruz	11	-	11	-	0	-	9,9	18,1	9,1	8,5	8,3	-	8,3	-
170199 Beli šećer	17	239,3	16	324,5	15,6	351,8	14,5	352,7	13,3	339,3	12,2	349,8	12,2	313,1

Izvor: OECD, 2001c; Erjavec i sar., 2001

Veći uticaj na efikasnost spoljnotrgovinske zaštite od sporazuma GATT/WTO imali su drugi multilateralni i bilateralni trgovinski sporazumi, koje je Slovenija potpisala u narednim godinama. To su Sporazum o slobodnoj trgovini sa državama Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu (EFTA, 1995), Sporazum o slobodnoj trgovini među državama srednje Evrope (*Central European Free Trade Agreement* - CEFTA, 1995, 1997), Evropski sporazum sa Evropskom unijom (1996), bilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini sa Bivšom jugoslovenskom Republikom Makedonijom (1996), Estonijom (1997), Latvijom (1997), Litvom (1997), Hrvatskom (1999), Izraelom (1999), Federacijom Bosne i Hercegovine (2000) i Turskom (2000).

Najznačajnije promene u pogledu liberalizacije spoljne trgovine poljoprivrednim i agroindustrijskim proizvodima doneo je Sporazum CEFTA. Slovenija je taj sporazum potpisala u novembru 1995. godine. Pre toga imala je potpisane bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini sa svim državama osnivačima CEFTA (Poljska, Mađarska, Češka, Slovačka). Liberalizacija trgovine poljoprivrednim i agroindustrijskim proizvodima određena je u Protokolu 6 za Sporazum CEFTA, kojeg je Slovenija potpisala krajem 1997. godine a počeo se primenjivati 1. aprila 1998. godine.

Sporazum obuhvata većinu važnijih poljoprivrednih i agroindustrijskih proizvoda i za njih predviđa ili potpunu liberalizaciju trgovine (bez carinskog opterećenja i bez količinskih ograničenja) ili preferencijalne carinske stope (bez prelevmana i bez količinskih ograničenja) ili u okviru količinskih ograničenja). Za većinu proizvoda liberalizacija je stupila na snagu 1. aprila 1998. godine a za najvažnije stočarske proizvode bio je dogovoren prelazni period do 1.1.2000. godine (Tabela 21).

Sporazum CEFTA uticao je naročito na tržište pšenice, govedeg i svinjskog mesa gde su članice CEFTA značajni proizvođači i izvoznici. Izvođenje sporazuma se zbog toga povremeno prekidalo uvođenjem zaštitnih mera (1998. godine kod pšenice, 2000. godine kod govedeg i svinjskog mesa).

Tabela 21: Trgovinski režim za glavne agroindustrijske proizvode u okviru sporazuma CEFTA

	Najvažniji proizvodi	Carinske stope
A lista		
Od 1. aprila 1998. bez carina i kvota	Priplodna stoka	0%
	Konji	0%
	Tvrda pšenica	0%
	Uljarice	0%
A1 lista		
Od 1. aprila 1998. do 1. januara 2000. bez carine unutar kvota	Ovce i koze (žive životinje i meso)	0%
Od 1. januara 2000. bez carina i količinskih ograničenja		
B lista		
Od 1. aprila 1998. uzajamne preferencijalne carine bez ograničenja količina	Pšenica	15%
	Ječam	18%
	Brašno	15%
	Testenine	20%
	Živinsko meso	28%
	Određeno povrće i voće	5-10%
B1 lista		
Od 1. aprila 1998. do 1. januara 2000. preferencijalne carine u okviru ograničenih kvota	Žive životinje (goveda, svinje, živina)	15%
	Govede i svinjsko meso – polovine	25%
Od 1. januara 2000. uzajamne preferencijalne carine bez ograničenja količina	Govede i svinjsko meso	25%
	Konzervisano meso	15-18%
	Obrano mleko u prahu	15-18%
C lista		
Od 1. jula 1998. bilateralne preferencije za izvoz iz Slovenije	Krompir, sir, jaja, jabuke, ulje, različiti mesni proizvodi, bezalkoholna pića, vino, pivo	Uglavnom izvozne kvote sa nižim carinama i ograničene kvote bez carina
D lista		
Od 1. jula 1998. bilateralne preferencije za uvoz iz drugih CEFTA država u Sloveniju	Isti proizvodi kao u C listi	Uvozne kvote bez carina ili sa nižim carinama
	Kukuruz	- 5% za Češku i Slovačku - uvozna kvota od 50 000 tona po preferencijalnoj carinskoj stopi za Mađarsku

Izvor: Erjavec i sar., 1998b; OECD, 2001c, s. 54

Sporazum CEFTA, kao i drugi sporazumi o slobodnoj trgovini postepeno su smanjivali efikasnost spoljnotrgovinske zaštite. Sve veći deo uvoza odvija se po sistemu preferencijalnih carinskih kvota ili nižih opštih carinskih opterećenja i time po nižim cenama. Pored toga kod nekih proizvoda (šećer, živa goveda i goveđe meso, žive svinje i svinjsko meso), veliki deo uvoza sprovodi se po režimu »uvoz zbog izvoza«, koji je izuzet od plaćanja carinskih dažbina (Erjavec i sar., 2001). Na drugoj strani neki proizvodi (npr. mleko, vino, šećer) ostali su relativno visoko zaštićeni i u većoj meri izuzeti iz sporazuma o slobodnoj trgovini (Tabela 22).

Tabela 22: Sistem uvozne zaštite za neke važnije agroindustrijske proizvode; 2001.

Proizvod	Oblik uređenja	WTO – upotrebljena (MFN) GATT kvota	CEFTA	Evropski sporazum	Drugo
Pšenica	Carina	4,5%	15%		
	Prelevman	77,3 EUR/t	/		
	Kvota	80.000 t: 4,5%	/		Hrvatska: 6.500 t: 1%
Pšenično brašno	Carina	4,5%	15%		
	Prelevman	102,7 EUR/t	/		
	Kvota	12.000 t: 4,5%	/		Hrvatska: 500 t: 1%
Kukuruz	Carina	1.1. - 31.8.: 0%, 1.9. – 31.12.: 8,3%	Češka + Slovačka: 5%, ostali po MFN, ako je povoljniji		
	Prelevman	/	/		
	Kvota	120.000 t: 7,7%	Mađarska: 50.000 t: 4,15% Rumunija: 15.000 t: 0%		Hrvatska: 28.000 t: 1%
Ječam	Carina	1.1. – 15.6.: 0%, 16.6. - 31.12.: 7,7%	18% odnosno po MFN, ako je povoljniji		
	Prelevman	/	/		
	Kvota	70.000 t: 7,7%	/		
Šećer	Carina	12,2%			
	Prelevman	313,1 EUR/t			
	Kvota	/			
Mleko	Carina	7,7%			
	Prelevman	175,0 EUR/t			
	Kvota	/			
Sir gauda	Carina	9,0%			
	Prelevman	1363,7 EUR/t			
	Kvota	/	Slovačka: 50 t: 8% Poljska: 200 t: 50% MFN	300 t: 4,5% +679,1 EUR/t	Hrvatska: 300 t: 5%
Maslac	Carina	10,9%			
	Prelevman	1474,7 EUR/t			
	Kvota	100 t: 4,4%+690,6 EUR/t			Hrvatska: 100 t: 7%
Živa goveda za klanje	Carina	9,0%	15,0%		
	Prelevman	718,3 EUR/t	/		
	Kvota	/	/		
Govede meso	Carina	9,0%	25,0%		
	Prelevman	1880,4 EUR/t	/		
	Kvota	1.626 t: 1,8%+363,7 EUR/t	/	2.000 t: 4,5% +393,6 EUR/t	Hrvatska: 100 t: 1%
Živinsko meso	Carina	10,9%	10-28%		
	Prelevman	165,8 EUR/t	/		
	Kvota		Češka + Slovačka: 100 t: 28% Mađarska: 20 t: 50% MFN Poljska: 500 t: 50% MFN	300 t ćurani: 22,5%; 1000 t patke, guske	Hrvatska: 225 t: 1%
Jaja	Carina	4,5%		0%	
	Prelevman	129,4 EUR/t		/	
	Kvota	/		/	
Ovčije meso	Carina	9,0%	0%		
	Prelevman	1187,9 EUR/t	/		
	Kvota	/	/		Makedonija: 150 t: 0%
Vino	Carina	17,3%			
	Prelevman	342,5 EUR/t			
	Kvota	/	Češka+Slovačka: 2000 hl: 25% Mađarska: 5.000 hl: 50% MFN		Makedonija: 130.000 hl: 0%
Jabuke	Carina	9,0%	Češka + Slovačka: 5.000 t: 5% (za preradu)		za preradu: 0% Hrvatska: 1.000 t: 1%
	Prelevman	110,5 EUR/t			
	Kvota	4.000 t: 4,5%+64,5 EUR/t			

Izvor: Erjavec i sar., 2001, s. 44-45.

I pored ograničenja, koja je donelo postepeno otvaranje tržišta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, spoljnotrgovinska zaštita predstavljala je najznačajniji instrument tržišno-cenovne politike praktično celo vreme tranzicije (OECD, 2001c). Spoljnotrgovinsku zaštitu agrarna politika je kombinovala sa izvoznim podsticajima i nekim drugim merama za regulisanje tržišta i time omogućavala održavanje cena na domaćem tržištu znatno iznad nivoa svetskih cena.

Izvozni podsticaji

Izvozni podsticaji kao mera agrarne politike prvi put bili su upotrebljeni 1992. godine.⁵⁵ Posle osamostaljivanja Slovenije i gubitka bivšeg jugoslovenskog tržišta došlo je do tržnih viškova mleka, koje je država rešavala putem naknada mlekarama za izvezen količine mleka. Kao redovni instrument agrarne politike izvozni podsticaji odnosno ‘pomoć (ili naknada troškova) za pripremu robe za izvoz’ postavljeni su 1993. godine. U prvo vreme taj instrument formalno bio je u funkciji razrešavanja tržišnih viškova osnovnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, prevazilaženja uvoznih barijera kod izvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda i podsticanja izvoza robe viših klasa kvaliteta.

Vrste proizvoda i visine pomoći za pojedine proizvode određivale su se u zavisnosti od stanja na tržištu i raspoloživih budžetskih sredstava. Pomoć se redovno davala za izvoz mleka i mlečnih proizvoda, goveda i goveđeg mesa, konja, pilećeg mesa, mesnih proizvoda (od svih vrsta mesa), hmelja, jabuka, kvalitetnog vina i meda.

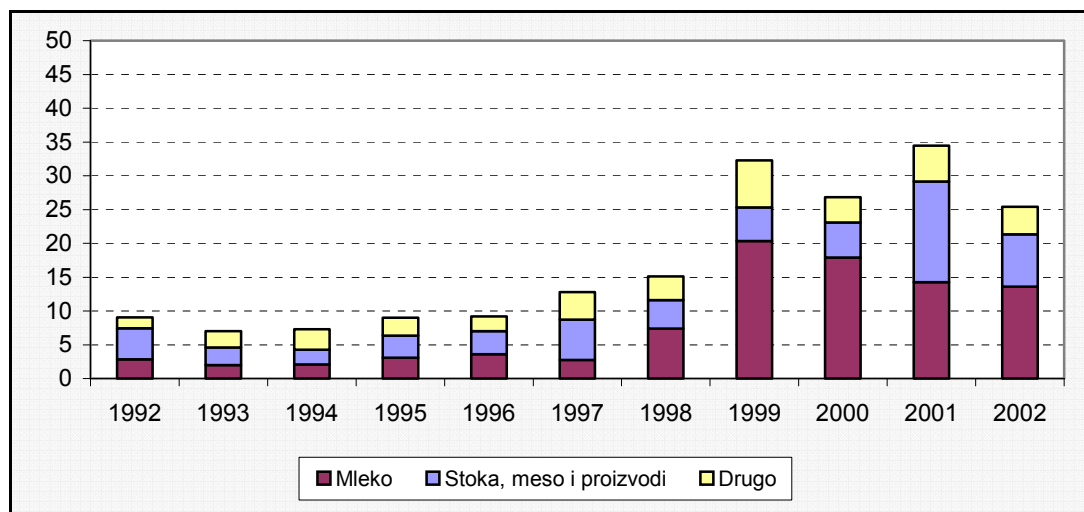
Od uključivo 1995. godine dalje izvozni podsticaji formalno stavljeni su u funkciju pratećeg instrumenta spoljnotrgovinske zaštite. Pomoć izvozu trebala bi omogućavati izvoz robe, koja je zbog spoljnotrgovinske zaštite poljoprivrede podvrgnuta uvoznim opterećenjima. Spisak proizvoda i visina naknada bili su određeni unapred za tekuću godinu. Spisak proizvoda za koje je bilo moguće tražiti izvozne naknade nije se bitno promenio. Od 1995. godine pomoć se počela davati i za izvoz svinjskog mesa (u obliku suhomesnatih proizvoda), a povremeno i za neke druge proizvode. Značajniju promenu režima znači ukidanje redovnih izvoznih podsticaja za pileće meso (1996) i za hmelj (1998).

U prvim godinama tranzicije ukupni troškovi za izvozne podsticaje nisu značajnije opterećivali budžet. Troškovi za pomoć izvozu prvi put značajnije su porasli u 1997. i 1998. godini. Skokovit porast beležimo u 1999. godini, kada su se ti troškovi popeli na preko 30 miliona eura, odnosno 26% ukupnih troškova budžeta za podršku poljoprivredi. Na slično visokom nivou (između 25 i 35 miliona EUR) ostali su i u narednim godinama (Grafikon 2).

Porast troškova za izvozne podsticaje prouzrokovale su pre svega promene na tržištu. Troškovi su se povećali naročito na račun rešavanja problema na tržištu mleka i goveđeg mesa. Posle 1997. godine otkup mleka u Sloveniji postepeno se povećavao što je prouzrokovalo porast viškova mleka a time i rast troškova za izvozne podsticaje. Poremećaji na tržištu goveđeg mesa bili su posledica pojave bolesti “kravjeg ludila” (BSE) u Evropi u 1996/1997. godini i ponovo u 2000/2001. godini. Posledice pada cena goveđeg mesa na

⁵⁵ U toj godini izvozni podsticaji bili su inače još deo opšte ekonomske politike države i u nadležnosti Ministarstva finansija.

svetskom tržištu i pada potrošnje na domaćem tržištu rešavali su se pre svega putem većih izvoznih podsticaja. Pored toga u 1999. godini kulminirao je problem velikih zaliha vina, do kojih je došlo zbog nekoliko uzastopnih godina sa dobrim prinosima. Posle 1996. godine znatno su se povećali i troškovi izvoznih podsticaja za prodaju jabuka (vidi Prilog 2).

Grafikon 2: Troškovi budžeta za izvozne podsticaje, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 2)

U periodu tranzicije izvozne naknade kao komplementarna mera spoljnotrgovinske zaštite omogućavale su prodaju viškova na međunarodnom tržištu kako proizvoda kod kojih Slovenija ima stalne viškove (mleko) tako i proizvoda kod kojih su viškovi strukturnog karaktera (vino) ili pak samo povremeni. U prvim godinama tranzicije, kada su ti viškovi bili relativno mali, izvozne naknade su bile efikasna i administrativno jednostavno sprovodljiva mera (Erjavec i sar., 2001). Opasnost te politike je da postepeno vodi u nesavladive troškove budžeta za te namene (Colman i Young, 1993, Tracy, 1996, Buckwell i sar., 1997).

Izvozne naknade, zajedno sa spoljnotrgovinskom zaštitom, svrstavaju se u mere sa najvećim negativnim uticajem na delovanje tržišta (OECD, 2001c). One značajno deformišu međunarodnu trgovinu i ujedno povećavaju strukturne neusklađenosti na domaćem tržištu. Iako se te mere uglavnom sprovode u ime podrške proizvođačima, deo tih transfera pokupe prerađivači i (ili) trgovci, a time se iskrivljavajući učinak tih mera prenosi i na druge učesnike u agroindustrijskom lancu (Tangermann i Swinnen, 2000).

Državna kontrola cena za proizvođače i potrošače

Veoma važan instrument agrarne politike u Sloveniji sve do kraja 1990-ih godina bila je državna kontrola cena i tržišta kod najosetljivijih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (pšenica/raž - brašno, šećerna repa - šećer, mleko - pasterizovano mleko).⁵⁶ Državna kontrola cena je funkcionisala u kombinaciji sa spoljnotrgovinskim merama, a dopunjavale su je i neke mere direktne podrške proizvođačima.

⁵⁶ Do 1994. godine bila je određivana i zaštitna cena uljane repice.

Tabela 23: Propisane cene za osnovne poljoprivredne proizvode; 1992-2002 (EUR/t)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Pšenica	161,8	173,9	170,0	173,1	172,3	176,3	160,0	118,8	-	-	-
Šećerna repa	-	-	45,9	47,0	46,1	46,2	45,6	-	-	-	-
Mleko (3,7% m.m.)	188,1	194,4	217,0	231,3	231,5	247,7	269,2	259,0	253,8	-	-

Izvor: OECD, 2001c

Tržište pšenice (i raži) bilo je do 1998. godine u celini u rukama države. Vlada je određivala tzv. ‘polaznu’ cenu pšenice i raži i preuzimala sve ponuđene količine u vreme žetve po toj ceni u robne rezerve. Direkcija za robne rezerve bila je istovremeno praktično jedini uvoznik pšenice jer je jedina mogla uvoziti pšenicu bez uvoznih opterećenja. Pored otkupne cene pšenice, Vlada je određivala i cenu po kojoj je Direkcija za robne rezerve prodavala pšenicu mlinsko-prerađivačkoj industriji, kao i cene osnovnih vrsta brašna. Te cene su se određivale kao neke vrste ‘mešane’ cene, koje su bile po pravilu negde između viših cena domaće proizvodnje i uvoznih cena, koje su bile niže.

Državni monopol na tržištu pšenice omogućavao je dosta visoku i stabilnu zaštitu proizvođača uz istovremeno rasterećenje prerađivača odnosno potrošača sve do stupanja na snagu Protokola 6 za Sporazum CEFTA u 1998. godini. Tim Protokolom uvoz pšenice iz država CEFTA zbog niskih carinskih opterećenja postao je interesantan direktno i za mlinsko-prerađivačku industriju. Uvoz pšenice, naročito iz Mađarske, uz velike zalihe pšenice u robnim rezervama, doveo je do prvih poremećaja na tržištu i prisilio Vladu na promene politike. U 1998. godini kao samozaštitna mera bilo je privremeno prekinuto izvođenje Protokola 6 kod pšenice, a otkupna cena pšenice određena je na nešto nižem nivou. Razlika je bila pokrivena putem cenovne naknade proizvođačima iz budžeta.

Sledeći korak u pravcu liberalizacije tržišta pšenice bio je načinjen u 1999. godini. U toj godini otkup se u vreme žetve još uvek vodio putem Direkcije za robne rezerve, ali je cena pšenice bila određena na mnogo nižem nivou, sličnom nivou intervencijske cene pšenice u Evropskoj uniji. Kao kompenzaciju zbog niže cene pšenice, proizvođači su za prodane količine pšenice dobili direktna plaćanja po hektaru.

Država se u celini povukla iz tržišta pšenice tek u 2000. godini, kada se po prvi put pšenica prodavala direktno mlinsko-prerađivačkoj industriji po ceni koja je bila rezultat dogovora između proizvođača i prerađivača. Vlada je odredila samo intervencijsku cenu u smislu garancije države, da će po toj ceni preuzeti sve ponuđene količine pšenice i raži, koje ostanu neprodane po određenom datumu posle žetve. Direktna plaćanja po hektaru bila su po uzoru Zajedničke agrarne politike EU proširena od pšenice i raži na sve žitarice, a pravo na subvencije nije bilo više vezano za tržišnu proizvodnju – jer se plaćanja po hektaru vezju na zasejanu površinu nezavisno od prodatih količina.

Državna kontrola cena bila je karakteristična i za **tržište šećera**. Do jeseni 1994. godine Vlada je određivala minimalnu otkupnu cenu šećerne repe, cenu šećera iz robnih rezervi, kao i maloprodajnu cenu šećera. Slično kao kod pšenice, država odnosno Direkcija za robne rezerve u njezino ime uvozila je šećer bez uvoznih opterećenja. Šećerana je kupovala šećer od robnih rezervi po nabavnoj ceni i istovremeno bila je obavezna platiti proizvođačima minimalnu cenu šećerne repe. Kasnije, sistem kontrole cena se nešto promenio. Vlada je

određivala veleprodajnu cenu šećera za proizvođača (šećeranu), u kojoj je bila uračunata propisana minimalna otkupna cena šećerne repe i omogućila šećerani uvoz sirovog šećera bez uvoznih opterećenja. U nekim godinama (1997. i 1998) deo minimalne otkupne cene, koju je šećerana platila proizvođačima bio je kompenziran i putem budžeta (subvencije prerađivačkoj industriji kao prvom potrošaču poljoprivrednih proizvoda). Sredinom 1999. godine državna kontrola cena bila je ukinuta i tržište prepušteno dogovaranju između proizvođača i šećerane. Istovremeno bila je uvedena subvencija na hektar za proizvođače šećerne repe. U 2001. godini u okviru tržišnog uređenja za šećer ponovo je određena minimalna cena šećerne repe ali samo u funkciji zaštite proizvođača u slučaju poremećaja na tržištu i potrebe po intervencijskom otkupu šećera po intervencijskoj ceni.

Najduže se administriranje cena održalo na **tržištu mleka**. Vlada je određivala 'polaznu' cenu mleka za proizvođače sve do 2001. godine a prodajnu cenu pasterizovanog mleka do 1998. godine. Do 1995. godine pored spoljnotrgovinske zaštite i izvoznih naknada, redovni deo cenovne politike bile su i cenovne naknade proizvođačima iz budžeta. Država se počela povlačiti sa tržišta mleka tek u 2001. godini. Tržišno uređenje za mleko i mlečne proizvode, koje je stupilo na snagu januara 2001. godine, ukida državno određivanje otkupne cene mleka i umesto toga uvodi intervencijski sistem po uzoru na Zajedničku agrarnu politiku, koji bazira na intervencijskim cenama za maslac i obrano mleko u prahu i intervencijskom otkupu. Dogovaranje o otkupnoj ceni mleka prepušteno je proizvođačima i mlekarima. U prvoj godini prelaska na novo uređenje država je propisala i minimalnu otkupnu cenu mleka (2001: 239) u smislu zaštite proizvođača mleka od pritiska mlekaru na sniženje otkupnih cena ispod nivoa, koji proizilazi iz intervencijskih cena.⁵⁷

Državna kontrola cena predstavlja jednu od najtipičnijih mera agrarne politike iz predtranzicijskog perioda, koja se u Sloveniji (za pšenicu, šećer i mleko) održala praktično sve do kraja 1990-ih i značajno je usporavala tranziciju u poljoprivredi. Opasnost državne kontrole cena krije se u onemogućavanju delovanja tržišta. Državna kontrola cena sprečila je delovanje tržišta naročito kod pšenice i šećera gde se sprovodila u kombinaciji sa kontrolom celokupnih trgovinskih tokova (državni monopol). Na tržištu mleka državna kontrola je bila ograničena samo na cene, ali je i tu država snažno uticala na razvoj sektora. Sistem spoljnotrgovinske zaštite i izvoznih naknada za prodaju viškova veštački je podigao konkurentnost mlekaru na domaćem i svetskom tržištu i time narušio mogućnost uspostavljanja realnijeg odnosa između ponude i potražnje (Erjavec i sar., 2001).

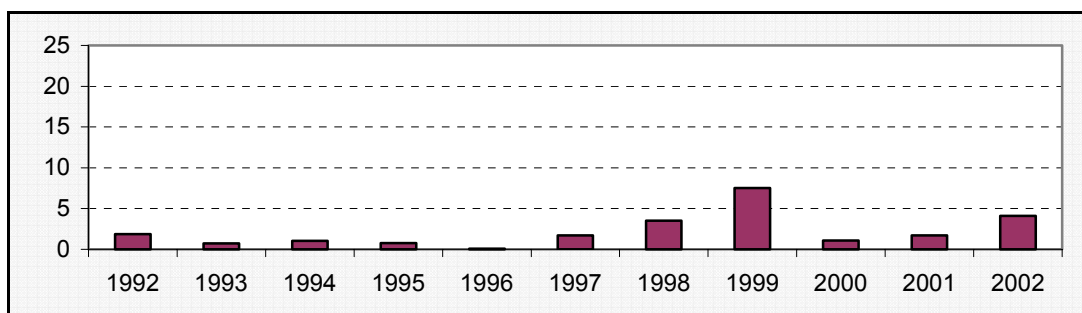
Prateće mere za stabilizaciju unutrašnjeg tržišta

Do sredine 1990-ih osim pomoći za izvoz i državne kontrole tržišta pšenice, šećera i mleka nije bilo drugih značajnih direktnih mera za regulisanje ponude i potražnje na domaćem tržištu. One i nisu bile potrebne, pošto su relativno visoka spoljnotrgovinska zaštita i relativno niska stopa samodovoljnosti kod većine osnovnih poljoprivrednih proizvoda uz druge mere agrarne politike obezbeđivali dosta stabilne uslove na tržištu (Rednak, 1999).

⁵⁷ Vlada je donela odluku o minimalnoj otkupnoj ceni mleka pod pritiskom štrajkova proizvođača i njihovih predstavnika, koji su zahtevali stabilan i čak viši nivo otkupnih cena. U njoj je vezala obezbeđivanje izvoznih naknada mlekarima na plaćanje minimalne cene proizvođačima.

Do 1998. godine povremeno su se obezbeđivali regresi za kamate na kredite za otkup i zalihe poljoprivrednih proizvoda (uglavnom za grožđe i vino, voće za preradu i krompir). Sredstva za te namene po obimu nisu bila značajna. Od 1998. godine i dalje kao mera za stabilizovanje tržišta kod pojedinih proizvoda upotrebljava se finansiranje zaliha i javni intervencijski otkup. Od 2001. godine intervencijski mehanizmi određeni su po pojedinim poljoprivrednim proizvodima u okviru tržišnih uređenja po uzoru na EU. Obim angažovanih sredstva za intervencijske mere bio je relativno mali. Troškovi budžeta za te namene su bili veći samo u 1998. i 1999. godini, kada je bio izveden javni intervencijski otkup svinjskog mesa i vina.

Poseban oblik mera za stabilizaciju tržišta predstavljale su i cenovne naknade prerađivačkoj industriji, koje su se povremeno obezbeđivale za proizvode, koji su bili pod državnom kontrolom cena (šećerna repa 1992, 1997, 1998/99; uljana repica 1993/1994) i samo izuzetno kod drugih proizvoda (jabuka za preradu 1997/1998). Sličnu ulogu imale su i neke druge mere podrške potrošačima.⁵⁸

Grafikon 3: Budžetski troškovi za prateće mere za stabilizaciju tržišta, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

Zbog efikasnosti i intenzivnosti drugih mera cenovne podrške tržištu (spoljnotrgovinska zaštita, izvozne naknade) prateće mere za stabilizaciju tržišta u periodu tranzicije nisu imale značajniju ulogu u podržavanju cena za proizvođače. Iako su bili u zadnjim godinama formalno uspostavljeni praktično svi mehanizmi intervencija, koje predviđa CAP, većina njih nije još bila upotrebljena.

4.3.2 Mere direktne budžetske podrške proizvodima

Cenovne naknade i direktna plaćanja

Cenovne naknade (odnosno dodaci na otkupne cene iz budžeta) upotrebljavale su se, pre svega kao prateća mera na administrativno vođenim tržištima (mleko, pšenica/raž). Na tržištu mleka do kraja prvog kvartala 1995. godine cenovne naknade bile su redovni deo sistema administrativnog određivanja cena (u funkciji obezbeđivanja nižih cena sirovine za

⁵⁸ Npr. naknade za troškove analiza pšenice i raži, uvedene 1995. godine, kao i naknade zadrugama kao posrednicima u otkupu tih proizvoda (od 1997. do 2001. godine). Od 1999. godine obezbeđuje se i podrška potrošnji koncentrovanog mošta iz grožđa za došećeravanje vina. U 2002. godini u okviru pratećih mera za stabilizaciju tržišta finansirali su se i BSE testovi za goveda i uništavanje klaničnih otpadaka.

mlekare). Kod pšenice i raži cenovne naknade obebeđivale su se redovno do 1993. godine a kasnije samo povremeno, uglavnom u godinama, kada je prinos bio manji ili otkupne cene niže (1996, 1998, 1999). Kod drugih proizvoda upotreba te mere bila je ređa. U 1997. i 1998. godini npr. tim putem su se rešavali problemi proizvođača kukuruza zbog pada cena na domaćem tržištu (kao posledica izuzetno niskih cena kukuruza na svetskom tržištu). Oblik cenovne naknade imala je i subvencija za proizvodnju semenskog krompira (do 1996) i za prodaju jabuka za preradu (1998).

Tabela 24: Cenovne naknade za osnovne poljoprivredne proizvode; 1992-2002 (EUR/t)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Pšenica	19,0	-	-	-	17,7	-	14,5	15,5	-	-	-
Kukuruz	-	-	-	-	-	16,6	16,1	-	-	-	-
Mleko	2,4	9,6	7,4	1,6	-	-	-	-	-	-	-

Izvor: OECD, 2001c

U celom periodu tranzicije cenovne naknade bile su samo dopunska mera tržišno-cenovne politike i nisu zauzimale značajnije mesto u strukturi troškova budžeta za poljoprivredu. Cenovne naknade su bile, pre svega, nasleđe predtranzicijske politike i u funkciji rešavanja trenutnih problema. Često su se tim putem indirektno rešavali problemi zadruga, prerađivačke industrije i finansiranja robnih rezervi (niži troškovi). Po svojim karakteristikama te mere bile su uglavnom nesistematične i dodatno su doprinele deformaciji tržišta.

Direktna plaćanja po površini odnosno grlu kao mera agrarne politike prvi put bila su upotrebljena u 1995. godini, i kasnije širila su se na sve više proizvoda. U 1995. godini u obliku plaćanja po grlu bili su uvedeni podsticaji za proizvodnju mesa (prvo za specijalne programe u govedarstvu i uzgoj ovaca, kasnije i za uzgoj kobilica za proizvodnju mesa). U 1996. godini plaćanja na površinu bila su data kao podsticaj za proizvodnju semena.

Tabela 25: Osnovna direktna plaćanja po zasejanoj površini; 1995-2002

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Biljna proizvodnja (EUR/ha)								
Semenska heljda	-	-	-	214,7	206,6	-	-	-
Semenski kukuruz	-	147,5	249,4	322,1	309,9	-	-	-
Semenske krmne žitarice (original)	-	41,3	58,2	-	-	-	-	-
Semenske krmne žitarice (elita)	-	82,6	116,4	-	-	-	-	-
Pšenica, raž, heljda	-	-	-	-	278,9	263,4	248,6	269,6
Kukuruz, ostalo žito, suve zrnaste leguminoze	-	-	-	-	-	131,7	138,1	185,7
Uljana repica	-	-	-	-	-	131,7	324,6	311,6
Druge uljarice	-	-	-	-	-	131,7	138,1	185,7
Šećerna repa	-	-	-	118,1	216,9	204,8	193,4	247,5
Hmelj	-	-	-	316,8	609,4	575,5	543,3	334,2
Semenski krompir	-	589,9	831,5	805,3	774,7	731,6	736,7	707,3
Seme krmnog bilja	-	-	-	-	-	292,6	368,3	353,6
Seme šećerne repe	-	-	415,7	402,7	387,3	365,8	368,3	353,6
Seme povrća	-	-	-	-	-	365,8	575,5	552,6

Izvor: Literatura - Zakonodavstvo: 228-236, 243-246

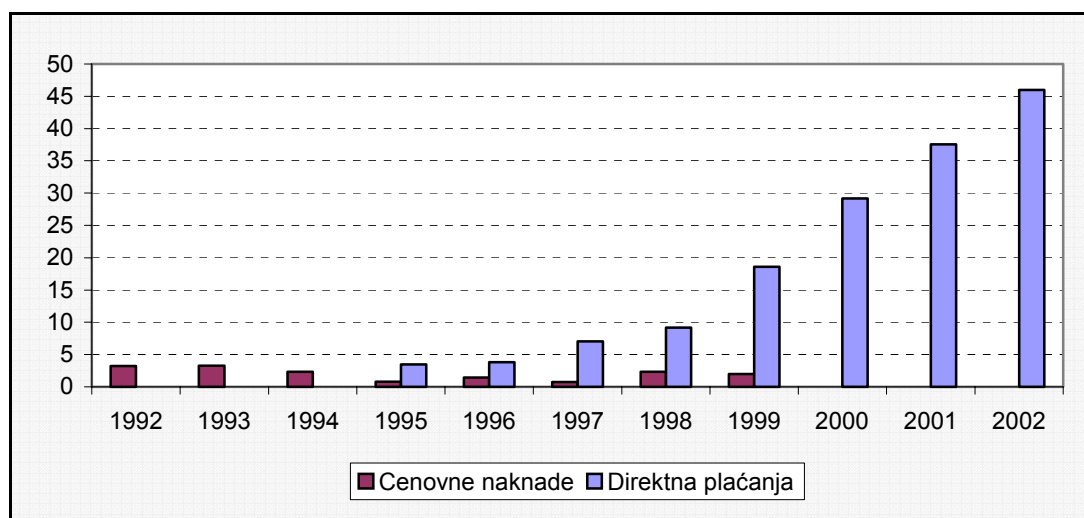
Tabela 26: Osnovna direktna plaćanja po grlu stoke; 1995-2002

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Proizvodnja mesa (EUR/grlu)								
Krave prvotelkinje za klanje	130,6	118,0	110,9	107,4	103,3	-	-	-
Teža telad	65,3	59,0	55,4	80,5	77,5	73,2	92,1	-
"Pohorje-beef"	65,3	88,5	110,9	107,4	103,3	97,5	-	-
Junice za klanje	-	-	-	-	-	-	115,1	-
Krave dojilje	130,6	88,5	83,1	96,6	93,0	87,8	115,1	148,1
Bikovi	-	-	-	-	-	87,8	115,1	154,7
Volovi	-	-	-	-	-	87,8	115,1	110,5
Odrasla goveda	-	-	-	-	-	-	-	59,7
Ovce mesnatih rasa	13,1	5,9	5,5	6,4	6,2	12,2	15,7	15,5
Koze i ovce mlečnih rasa	-	5,9	5,5	6,4	6,2	9,8	12,5	12,4
Priplodne kobile	-	0,0	33,3	80,5	77,5	87,8	115,1	110,5

Izvor: Literatura - Zakonodavstvo: 227-234, 236, 241, 242, 252, 258

1998. godine bila su uvedena direktna plaćanja na površinu za proizvodnju hmelja kao zamena za izvozne naknade. Kod proizvodnje šećerne repe plaćanja na površinu pojavila su se 1998. godine kao zamena regresa za seme, koji je bio ukinut. Kasnije, od 1999. godine plaćanja na površinu kod šećerne repe imaju funkciju kompenzacije dohodka zbog nižeg nivoa otkupnih cena. Sličnu funkciju imaju i plaćanja na površinu za proizvodnju pšenice (i raži), uvedena 1999. godine. U 2000. godini sistem plaćanja na površinu od pšenice i raži proširio se i na sve druge žitarice kao i na neke druge ratarske kulture (uljarice, suve zrnaste leguminoze).

Zbog širenja tog oblika subvencija proizvođačima u drugoj polovini 1990-ih znatno su se povećali i troškovi budžeta za te namene. Od 1995. godine rasli su po prosečnoj godišnjoj stopi 45% i u 2002. godini njihovo učešće u ukupnom budžetu za podršku poljoprivredi popelo se na 27%.

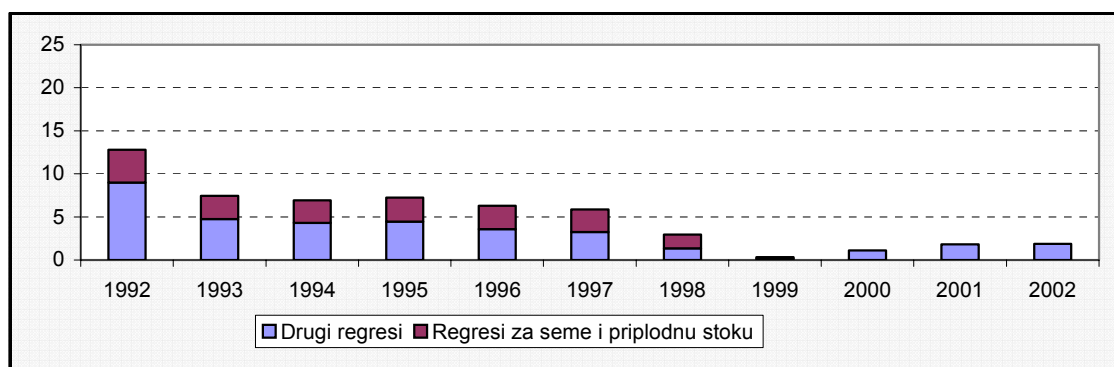

Grafikon 4: Budžetski troškovi za cenovne naknade i direktna plaćanja po površini odnosno grlu, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

Plaćanja po površini odnosno grlu predstavljaju prihvatljiviji oblik podrške proizvođačima (OECD, 1994b) u odnosu na cenovne naknade pošto manje direktno utiču na obim proizvodnje i prodaje (visina plaćanja nezavisna je od intenzivnosti proizvodnje). Promene direktnih plaćanja u pravcu veće proizvodne neutralnosti bile su intenzivne naročito u zadnjim godinama posmatranog perioda, kada se politika direktnih plaćanja u Sloveniji počela intenzivnije usklađivati sa CAP (vidi poglavlje 5.1.2).

Regresiranje troškova proizvodnje

U prvom razdoblju tranzicije regresiranje inputa kao mera za smanjivanje troškova proizvodnje i podsticanje upotrebe kvalitetnog reprodukcionog materijala, bila je važan deo agrarne politike. Najvažnije mere bile su regresiranje semena, priplodne stoke i kamata na kredite za tekuću proizvodnju. U 1992. godini obezbeđivao se i regres za pogonsko gorivo. Regresiranje semena uglavnom odnosilo se na proizvode koji su bili predmet državne kontrole cena (pšenica/raž, šećerna repa). Regresiranje priplodne stoke imalo je za cilj pre svega podsticanje obnove stada kvalitetnom priplodnom stokom za povećanje proizvodnosti.⁵⁹ Regresi za kamate na kredite za tekuću proizvodnju sve vreme primene bili su obezbeđivani za tov goveda i svinja i najvažnije ratarske kulture sa ciljem smanjivanja likvidnosnih poteškoća proizvođača. Postepenim uvođenjem drugih mera tržišno-cenovne politike sredstva budžeta za regresiranje troškova proizvodnje počela su se smanjivati.

Grafikon 5: Budžetski troškovi za regresiranje inputa u poljoprivredi, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

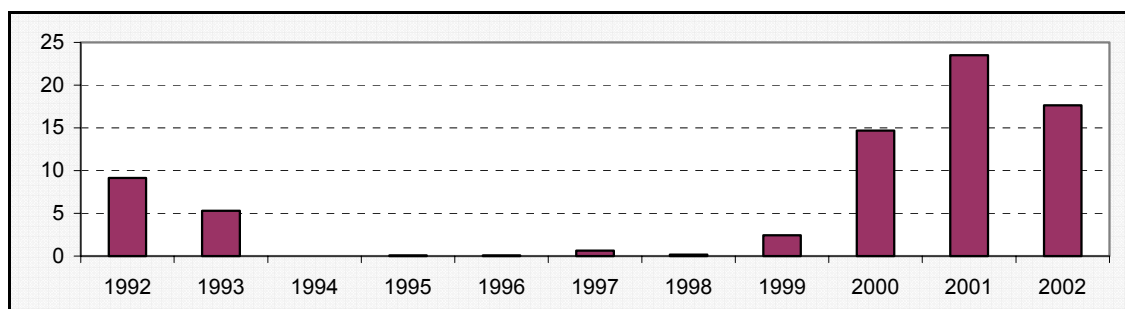
Regresiranje semena prestalo je 1998. godine, a regresiranje priplodne stoke i kamata na kredite za tekuću proizvodnju 1999. godine. Posle 1999. godine poseban oblik regresa predstavlja povraćaj akciza za pogonsko gorivo (vidi poglavlje 4.6.1).

Većina mera iz te grupe značila je nastavak agrarne politike iz predtranzicijskog perioda i održala se i daleko u tranzicijskom periodu. Regresiranje inputa podstiče veću potrošnju inputa i time utiče na intenzivnost i obim proizvodnje (OECD, 2001b). Negativni uticaj na delovanje tržišta povećavao je oblik regresa, koji je uglavnom bio vezan direktno na određeni proizvod.

⁵⁹ Regresi za priplodne junice davali su se samo za kombinovane i mesnate rase.

4.3.3 Druga direktna plaćanja

Pored redovnih (standardnih) mera, koje je tržišno-cenovna politika upotrebljavala za podržavanje dohotka poljoprivrede, podrška proizvođačima obezbeđivala se i u obliku vanrednih mera. To su bile, pre svega, mere za nadoknađivanje šteta, prouzrokovanih prirodnim nesrećama i drugim izuzetnim događajima (zarazne bolesti, šteta po divljač).

Grafikon 6: Budžetski troškovi za druga direktna plaćanja u poljoprivredi, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

Budžetskih sredstava za te namene u godinama sa većim obimom šteta (1992, 1993, 2000, 2001 i 2002) uglavnom su se obezbeđivala iz fondova solidarnosti van budžeta Ministarstva za poljoprivredu, a udeo tih sredstava u tim godinama popeo se na 9-14% ukupnih budžetskih troškova za podršku poljoprivredi. Isplate često su vremenski zaostajale za godinom, u kojoj je došlo do štete. Isplate u 2002. godini npr. praktično u celini su se odnosile na štete, nastale u 2001. godini.

U vreme tranzicije **tržišno-cenovna politika** u Sloveniji upotrebljavala je niz različitih mera putem kojih je uticala na nivo cena poljoprivrednih proizvoda ili neposredno na prihod i dohodak proizvođača.

Tabela 27: Budžetski troškovi za mere tržišno-cenovne politike, 1992-2002 (mil. EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Mere podrške tržištu	10,9	7,8	8,4	9,8	9,3	14,5	18,7	39,8	27,9	36,2	29,5
Izvozni podsticaji	9,0	7,0	7,3	9,0	9,2	12,8	15,1	32,3	26,8	34,5	25,4
Prateće mere za stabilizaciju tržišta	1,9	0,7	1,1	0,8	0,1	1,7	3,5	7,5	1,1	1,7	4,1
Mere direktne podrške proizvodima	16,0	10,7	9,3	11,5	11,6	13,6	14,5	20,9	30,3	39,4	47,9
Cenovne naknade	3,2	3,3	2,3	0,8	1,4	0,7	2,3	2,0	0,0	0,0	0,0
Direktna plaćanja po ha/grlu i sl.	0,0	0,0	0,0	3,5	3,8	7,0	9,2	18,6	29,2	37,6	46,0
Regresiranje troškova	12,8	7,5	6,9	7,3	6,3	5,9	3,0	0,3	1,1	1,8	1,9
Druga direktna plaćanja	9,1	5,3	0,0	0,1	0,1	0,6	0,2	2,4	14,7	23,5	17,6
Tržišno-cenovna politika ukupno	36,1	23,8	17,6	21,4	20,9	28,8	33,3	63,1	72,9	99,1	95,0
Udeo u ukupnim troškovima budžeta za poljoprivredu (%)	54	42	34	34	32	34	35	51	50	58	56

Izvor: Prilog 1

Promene u politici bile su relativno spore i sve do 1999. godine tržišno-cenovna politika je upotrebljavala i veliki deo mera, karakterističnih za predtranzicijsko razdoblje. Te

predtranzicijske mere uglavnom odnosile su se direktno na proizvodnju (potrošnju) određenog proizvoda (ili inputa) i tim putem favorizirale pre svega veće i intenzivnije proizvođače (npr. bivša društvena gazdinstva). Ti proizvođači bili su najjači interesni predstavnici poljoprivrede. Dok je politika mogla ovladavati tržište spoljnotgovinskim merama nije došlo do većih promena u direktnoj dohodovnoj budžetskoj podršci proizvođačima. U prvom razdoblju (do 1999. godine) promene u tržišno-cenovnoj politici odrazile su se pre svega u promenjenoj unutrašnjoj strukturi budžeta. Tek popuštanje spoljnotrgovinske zaštite i rastući troškovi za izvozne naknade, zajedno sa početkom priprema za pristup EU prisilili su agrarnu politiku u veće promene. To se odrazilo pre svega u konačnom napuštanju mera iz predtranzicijskog razdoblja (državna kontrola cena i tržišta, regresi, cenovne naknade) i postepenom povećavanju proizvodno više neutralnih plaćanja, koje je pratilo i značajno povećanje budžeta. Tim promenama tržišno-cenovna politika je omogućila i postepeno prodiranje tržišnih zakonitosti i podstakla tranzicijske procese u poljoprivredi. Istovremeno se u pogledu mera približila politici EU na tom području.

4.4 Politika ruralnog razvoja

4.4.1 Izravnavajuće naknade za područja sa težim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju i ekološke naknade

Naknade za područja sa težim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju

Naknade za područja sa težim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju kao značajnu meru agrarne politike Slovenija je primenjivala već u predtranzicijskom razdoblju. Podrška tim područjima postavljena je na temelju ekonomskih, socijalnih i ekoloških principa i ima funkciju nadoknađivanja većih troškova u poljoprivredi. Njihov cilj je omogućiti proizvodnju na tim područjima, obezbediti obrađenost zemljišta, usporiti deagrarizaciju i depopulaciju marginalnih područja i uticati na razvoj ruralnih područja. Razvoj poljoprivrede na područjima sa težim uslovima privređivanja proglašen je kao jedan od prioritetnih ciljeva agrarne politike (MKGP, 1992, MKGP, 1994a, MKGP 1999b).

Podrška područjima sa težim uslovima za proizvodnju bazirala je na klasifikaciji naselja (u pojedinim primerima i gazdinstava) u pojedina geografski zaokružena područja prema prirodnim, proizvodno-tehničkim i socio-ekonomskim uslovima (Robič, 1990). Područja sa težim uslovima bila su podeljena u:

- planinska (alpska) područja,
- brdska područja,
- kraška područja i
- druga područja sa težim uslovima za proizvodnju.

Planinska i brdska područja određena su prema kriterijumu: (i) konfiguracije zemljišta, koja ograničava ili onemogućava upotrebu mehanizacije, (ii) klimatskih uslova u kombinaciji sa zemljišnim kategorijama, (iii) udaljenosti gazdinstva od privrednih i urbanih centara, (iv) dostupnosti gazdinstva i nadmorske visine. Gazdinstva u brdskim područjima, koje karakteriše velika strmina poljoprivrednih zemljišta prema specijalnim kriterijumima

svrstana su u posebnu kategoriju gazdinstava na strmini (od 1994. godine). U kraška područja svrstana su naselja, u kojima karakteristike krasi (kamen na površini, valovit mikroreljef, nedostatak površinskih voda) otežavaju poljoprivrednu proizvodnju. U druga područja sa otežanim uslovima za proizvodnju svrstana su naselja i šira područja koja karakteriše intenzivna deagrarizacija i depopulacija i problemi u razvoju infrastrukture i drugih privrednih delatnosti.

Ta klasifikacija bila je na snazi sve vreme tranzicije (do 2003) iako su u 2000. godini zbog potrebe za usklađivanjem sa EU bili pripremljeni novi kriterijumi za raspoređivanje naselja i gazdinstava u pojedina područja.⁶⁰ Prema klasifikaciji iz 1990. godine u područjima sa težim uslovima proizvodnje nalazilo se oko 75% poljoprivrednih zemljišta (Cunder i sar., 2002), dok nova klasifikacija u ta područja svrstava oko 78% ukupnih površina (MKGP, 2003b).

Visina naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje različita je za pojedina područja. Iako se kriterijumi za svrstavanje u pojedina područja, kao i nameni naknada u vreme tranzicije nisu bitnije menjali, u vrstama, obliku i visini naknada došlo je do značajnih promena. Do 1995. godine naknade su bile vezane direktno za proizvodnju mleka i mesa u tim područjima i obezbeđivale su se u obliku cenovnih naknada. U prvim godinama (do 1993. godine) naknade za proizvodnju mesa bile su određene samo za planinska područja. U narednim godinama naknade su bile proširene prvo na gazdinstva u strmini (1994) a kasnije (1995) i na sva druga područja sa težim uslovima za proizvodnju. U 1996. godini počeo se postepeno manjati i oblik naknada. Umesto naknada po jedinici proizvoda bile su uvedene naknade po grlu i to 1996. godine za krave i ovce/koze za proizvodnju mleka a u 1997. godini i za kobile i ovce/koze za proizvodnju mesa. Jedino za proizvodnju mesa goveda, oblik naknada nije se promenio (cenovne naknade po kilogramu žive vage) sve do 2000. godine.

U 2000. godini, po uzoru na EU za sva područja sa težim uslovima za proizvodnju prešlo se na naknade na površinu korišćenog poljoprivrednog zemljišta (bez planina, voćnjaka, vinograda i površina pod hmeljem). Za prvu polovinu 2000. godine za proizvodnju mesa goveda pored toga ostale su na snazi i cenovne naknade. Od 2001. godine naknade se obezbeđuju samo na površinu korišćenog poljoprivrednog zemljišta u koju se ne ubrajaju vinogradi.

⁶⁰ Prema novoj klasifikaciji (2003: 263) područja sa težim uslovima podeljena su u brdska područja, druga područja sa ograničenim mogućnostima za poljoprivredu i područja sa posebnim prirodnim ograničenjima.

U brdska područja svrstaju se zaokružena područja, koja ispunjavaju bar jedan od sledećih kriterijuma: prosečna nadmorska visina najmanje 700 metara ili prosečni nagib najmanje 20% ili prosečna nadmorska visina najmanje 500 metara i ujedno prosečan nagib najmanje 15%.

U druga područja svrstavaju se zaokružena područja van brdskih područja sa sledećim karakteristikama: dominantno učešće zemljišta u III, IV, V i VI kategoriji i da gustina stanovništva ne prelazi 50% proseka Slovenije ili da je prosečno godišnje smanjivanje stanovništva najviše -0,5% uz uslov da je udeo seljačkog stanovništva veći od 15%.

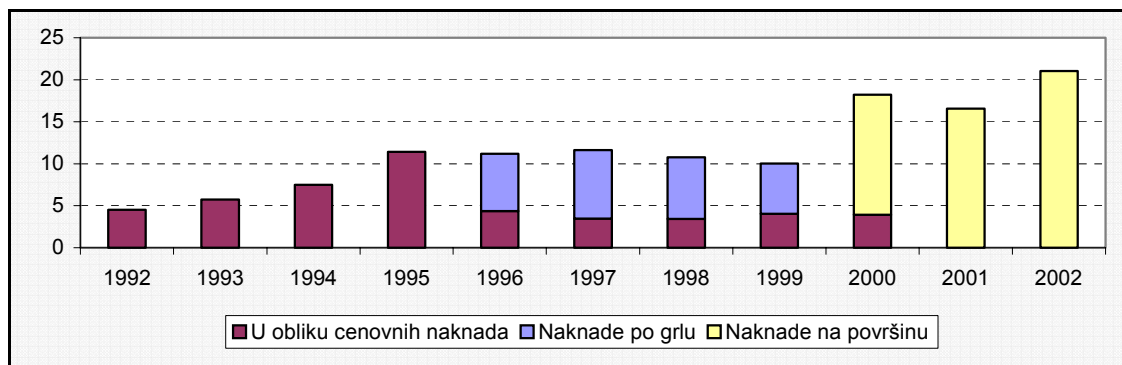
U područja sa posebnim prirodnim ograničenjima svrstaju se geografska područja koja imaju trajne (stalne) specifične nepogodne prirodne uslove (npr. česte poplave, zamočvarenost) ili područja sa jakim burom, u kojima brzina vetra prelazi 14 m/s a u udarima preko 60 km/h i u zimskom periodu pojavljuje se prosečno više od 10% vremena i u vegetacijskom periodu prosečno više od 4% vremena.

Tabela 28: Oblici i visina naknada za područja sa težim uslovima za proizvodnju; 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Mleko	EUR/t				EUR/grlu							
Planinska (alpska) područja	33,3	37,8	32,8	39,2	70,8	83,1	80,5	77,5				
Gazdinstva na strmini	-	-	26,3	26,1	70,8	83,1	80,5	77,5				
Brdska područja	14,3	22,7	19,7	26,1	47,2	55,4	53,7	51,6				
Kraška područja	14,3	22,7	19,7	26,1	70,8	83,1	80,5	77,5				
Druga područja	-	11,3	9,8	9,8	47,2	55,4	53,7	51,6				
Goveda	EUR/t											
Planinska (alpska) područja	95,2	136,1	183,8	274,3	118,0	110,9	214,7	206,6				195,1
Gazdinstva na strmini	-	-	131,3	228,6	118,0	110,9	214,7	206,6				195,1
Brdska područja	-	-	-	163,3	88,5	83,1	134,2	129,1				121,9
Kraška područja	-	-	-	163,3	118,0	110,9	214,7	206,6				195,1
Druga područja	-	-	-	98,0	88,5	83,1	134,2	129,1				121,9
Konji	EUR/t				EUR/glavu							
Planinska (alpska) područja	142,8	189,0	262,5	293,9	265,5	83,1	80,5	77,5				
Gazdinstva na strmini	-	-	196,9	228,6	265,5	83,1	80,5	77,5				
Brdska područja	-	-	-	195,9	177,0	58,2	56,4	54,2				
Kraška područja	-	-	-	195,9	265,5	83,1	80,5	77,5				
Druga područja	-	-	-	163,3	177,0	58,2	56,4	54,2				
Ovce i koze	EUR/t				EUR/glavu							
Planinska (alpska) područja	142,8	189,0	262,5	293,9	265,5	7,8	7,5	12,4				
Gazdinstva na strmini	-	-	262,5	261,2	265,5	7,8	7,5	12,4				
Brdska područja	-	-	-	195,9	177,0	5,5	5,4	7,7				
Kraška područja	-	-	-	195,9	265,5	7,8	7,5	12,4				
Druga područja	-	-	-	163,3	177,0	5,5	5,4	7,7				
Plaćanja po ha zemljišta									EUR/ha			
Planinska i gazd. na strmini									78,0	73,7	79,6	
Ostala područja									53,7	50,6	53,5	
Planine										36,8	38,9	

Izvor: Literatura - Zakonodavstvo: 218, 224-234, 236, 249, 256

Kao posledica promena u vrstama i obliku naknada menjali su se i u troškovi budžeta za područja sa težim uslovima za proizvodnju. Budžetski troškovi rasli su do 1995. godine zbog stalnog širenja namena, kao i zbog realnog rasta visine naknada po jedinici proizvodnje.

Grafikon 7: Budžetski troškovi za naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

U periodu od 1996. do 1999. menjao se, pre svega, sistem isplate naknada a ukupni obim naknada za područja sa težim uslovima proizvodnje ostao je više manje nepromenjen (u 1998. i 1999. godini došlo je čak i do znatnijeg realnog pada obima). Do većeg porasta budžeta za te namene došlo je tek u 2000. godini, u kojoj su bile naknade prvi put obezbeđivane na površinu poljoprivrednog zemljišta. U 2001. godini sredstva za naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje bila su nešto niža, jer su se obezbeđivala u celini samo po novom sistemu. U 2002. godini ukupna sredstva za te namene ponovo su se povećala.

Troškovi budžeta za naknade za područja sa težim uslovima u proseku perioda 1992-2002 predstavljali su 12% ukupnog budžeta za poljoprivredu, a udeo je bio najviši u 1995. godini (18%). Sam sistem subvencioniranja doživeo je brojne promene u relativno kratkom vremenskom razdoblju. Promene su išle u pravcu od više ka manje proizvodno vezanim oblicima naknada što je sa stanovišta smanjivanja ometanja delovanja tržišta pozitivno (OECD, 2001b). Na drugoj strani te promene prouzrokovale su ujedno i veliko preraspoređivanje podrške kako između proizvoda tako i između pojedinih područja (Cunder, 2001) i time smanjile stabilnost uslova proizvodnje. Nestabilnost mera smanjuje i efikasnost agrarne politika (Swinnen, 1996).

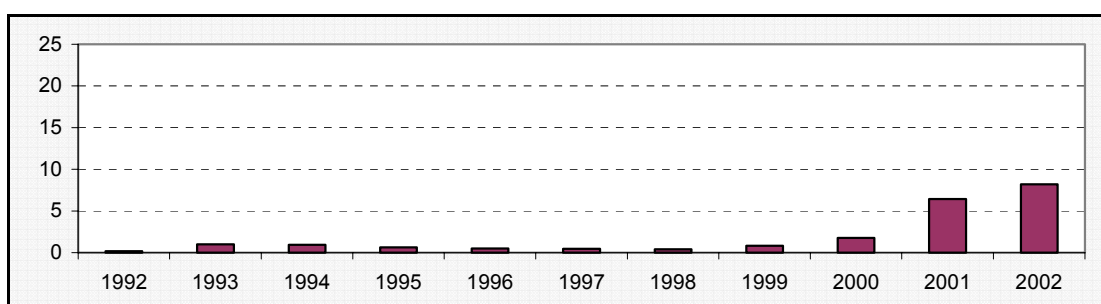
Naknade za ekološki prihvatljivu proizvodnju

Sličnu funkciju kao naknade za područja sa težim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju imaju i naknade za ekološki prihvatljivu proizvodnju. Njihov cilj je nadoknađivanje viših troškova ili manjeg obima proizvodnje, koji su posledica ograničenja, koja nalaže uključivanje u različite programe ekološke poljoprivrede. Iako je agrarna politika celo vreme tranzicije naglašavala značaj proizvodnje kvalitetne i zdrave hrane kao i zaštite okoline, sve do 1998. godine jedina neposredna mera, koju možemo ubrajati u ekološki program bile su naknade za pašu na alpskim pašnjacima, koje su predstavljale vrlo malen udeo u ukupnom budžetu.

Podsticanje planinske paše u funkciji održavanja tradicionalnog načina korišćenja prirodnih resursa počinje u 1992. godini. Oblici naknada vremenom su se menjali, a visina naknada bila je određena u zavisnosti od vrste, a kasnije i kategorije stoke koja je pasla. U prvoj godini naknade su imale oblik cenovne naknade (po kg prirasta, postignutog na paši). U 1993. i 1994. godini naknade su bile određene na pašni dan, a u periodu 1995-2000. godine po grlu stoke, koja se napasala. U 2001. godini naknade za planisku pašu postaju sastavni deo celovitog programa ekoloških naknada i obezbeđuju se na površinu planinskog pašnjaka.

Drugi ekološki programi počeli su se uvoditi postepeno krajem 1990-ih godina. U okviru programa za smanjenje negativnih posledica poljoprivrede za okolinu, prvo (u 1999. i 2000. godini) su bile uvedene naknade za integralnu proizvodnju voća i povrća i naknade za organsku proizvodnju (svih vrsta biljnih proizvoda) kao i posebne naknade za sprečavanje erozije u vinogradima. U većem obimu, ekološke naknade počele su se uvoditi u 2001. godini, posle usvajanja ekološkog programa za poljoprivredu. Njihov cilj je uvođenje i podsticanje poljoprivredne proizvodnje, koja štiti zdravlje i obezbeđuje održivo korišćenje prirodnih resursa.

Širenje vrsta naknada i postepeno uključivanje sve većeg broja gazdinstava u ekološke programe vidi se i u povećanju budžetskih sredstava za te namene. U 2002. godini za te namene bilo je realizovano 10 puta više sredstava nego u 1999. godini, a u različite programe bilo je uključeno više od 11.400 gazdinstava (oko 15 % svih) (MKGP, 2003a). I pored toga, obim sredstava za ekološke naknade u poređenju sa drugim budžetskim troškovima još je uvek relativno mali (u 2002. godini 5% ukupnog budžeta za podršku poljoprivredi). Očekuje se, da će po pristupu u EU, kada će ekološki program za poljoprivredu zaživeti u celini obim tih naknada biti sve veći.

Grafikon 8: Budžetski troškovi za naknade za ekološki prihvatljivu proizvodnju, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

Uvođenje i širenje ekoloških naknada kao i promene u kriterijumima i načinu obezbeđivanja podrške područjima sa otežanim uslovima proizvodnje u značajnoj meri su posledica usklađivanja te politike sa principima Zajedničke agrarne politike EU. Ujedno te promene znače i preorijentaciju politike više u pravcu podržavanja poljoprivrede kao značajnog aktera u održavanju ruralnog prostora i u pravcu smanjivanja negativnih uticaja poljoprivrede na okolinu (Erjavec i sar., 2001). Povećanje budžetskih sredstava za te namene u zadnjim godinama zbog direktnog uticaja na prihod proizvođača (subvencije na proizvodnju) imalo je i znatne dohodovne efekte za poljoprivredu (vidi poglavlje 6.6.1).

4.4.2 Podrška programima ruralnog razvoja

Podrška prestrukturiranju poljoprivrednih gazdinstava

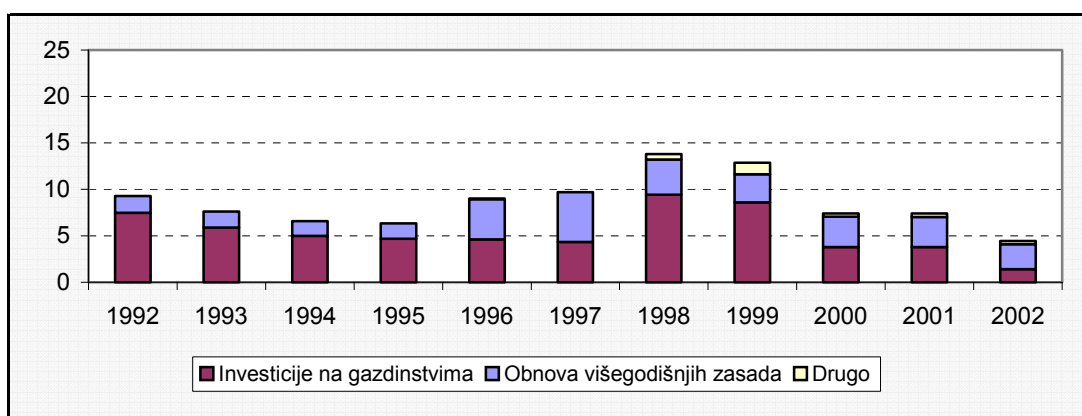
Podsticanje strukturnih promena u poljoprivredi bio je značajan cilj agrarne politike već u predtranzicijskom periodu, koga je agrarna politika pratila i sve vreme tranzicije. Povećanje koncentracije proizvodnje, podsticanje upotrebe savremenih tehnologija, povećanje produktivnosti i ekonomičnosti a time i konkurentnosti proizvodnje, obezbeđivanje dopunskih izvora dohotka sa ciljem poboljšanja ekonomskog položaja seljačkih gazdinstava bili su pravci u kojima su trebale delovati mere strukturne politike. Pri tome prioriteti i oblici podsticaja vremenom su se menjali.

Do 1993. godine budžetska podrška je imala pretežno oblik nepovratnih sredstava za investicije u proizvodne kapacitete u stočarstvu (izgradnja štala i pratećih objekata i opreme), u objekte za proizvodnju povrća (zaštićeni prostori i oprema), u objekte i opremu za dopunske delatnosti na seljačkim gazdinstvima (seljački turizam, domaći zanati, prerada

poljoprivrednih proizvoda, obrada drva i sl.) kao i za poboljšanje proizvodne sposobnosti zemljišta (agromelioracije i sl.). Pored toga bila je obezbeđivana i podrška za obnovu voćnjaka, vinograda i hmeljišta i to u obliku regresa za sadnice i sufinansiranja pripreme zemljišta za sadnju. U tom periodu jasno izraženi cilj bio je, između ostalog, i formiranje većih seljačkih gazdinstava i povećanje tržišne proizvodnje na tim gazdinstvima. U stočarstvu prioritet su imale investicije u područjima sa težim uslovima proizvodnje.

U periodu od 1994. do 1999. godine podsticaji prestrukturiranju imali su pretežno oblik regresiranja kamatne stope za investicione kredite u proizvodne kapacitete (objekti i oprema za stočarstvo, za povrtarstvo, za dopunske delatnosti) i samo u manjem obimu bili su obezbeđivani kao nepovratna sredstva. Nepovratna sredstva bila su obezbeđivana samo za tzv. namenske investicije, uglavnom u svinjarstvu (za uzgoj priplodnih svinja na seljačkim gazdinstvima) i ovčarstvo (za stada, uključena u genetsku banku), i za poboljšanje proizvodne sposobnosti zemljišta. U 1998. godini u tom okviru je bilo uvedeno i sufinansiranje uređivanja pašnjaka (ograde, pajilišta). Kod podrške za obnovu višegodišnjih zasada umesto dve različite mere – regres za sadnice i sufinansiranje pripreme zemljišta – uvedena je bila celovita podrška (po hektaru) i to prvo za obnovu vinograda (1996), onda za obnovu voćnjaka (1998) i na kraju i za obnovu hmeljišta (1999).⁶¹

Od 2000. godine i dalje dominantni oblik podsticaja prestrukturiranju poljoprivrednih gazdinstava ponovno postaju nepovratna sredstva. Kao cilj naglašeno je, pre svega, povećanje konkurentnosti putem preusmeravanja proizvodnje, tehnološke obnove, specijalizacije i koncentracije proizvodnje i prerade, kao i putem prilagođavanja tržišnom potraživanju. Uz to obavezni deo dokumentacije, vezane za odobravanje sredstava, postao je poslovni plan, koji treba da dokaže ekonomsku opravdanost investicije. Povećava se i složenost postupka za odobravanje sredstava. U 2002. godini podrška investicija u stočarstvo na gazdinstvima obezbeđivala se uglavnom u okviru i po kriterijumima predpristupnog programa SAPARD, kojeg sufinansira EU.

Grafikon 9: Budžetski troškovi za podršku prestrukturiranju poljoprivrednih gazdinstava, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

⁶¹ Sufinansiranje obnove višegodišnjih zasada od 2001. godine i dalje određeno je u okviru pojedinih tržišnih uređenja (za voće i povrće, za grožđe i vino, za hmelj) i odnosi se na obnovu na površinama, koje su po prirodnim uslovima najpogodnije za tu proizvodnju (apsolutne pozicije).

Od 1998. godine, pored podsticaja za investicije, obezbeđivala su se i posebna sredstva za sanaciju poslovnih subjekata u poljoprivredi (seljačka gazdinstva, poljoprivredna preduzeća, zadruge), pre svega za rešavanje problema, povezanih izuzetnim događajima (prirodne nesreće, nevreme, smrt, invalidnost, i sl.). Obim tih sredstava bio je relativno mali.

Iako je prestrukturiranje poljoprivrednih gazdinstava predstavljalo jedan od najvažnijih ciljeva agrarne politike sve vreme tranzicije, budžetska sredstva za te namene u poređenju sa drugim grupama mera ostajala su relativno niska. Najviše budžetskih sredstava za investicije bilo je obezbeđeno u 1998. i 1999. godini. U zadnjim godinama (2000-2002) podrška investicija bila je opet samo na nivou iz 1994-1995. godine (najniži nivo), a njeno učešće u ukupnim budžetskim troškovima za podršku poljoprivredi palo je na oko 4% (u proseku 1992-1999. iznosilo je oko 13%). Jedan od razloga za manji obim sredstava za te namene posle 1999. godine možemo naći u zaoštavanju kriterijuma za obezbeđivanje podrške investicijama, koje je posledica usklađivanja sa pravilima pravnog uređenja tog područja u EU. Drugi razlog možemo tržiti u ograničenom budžetu. Veliko povećanje budžeta za mere tržišno-cenovne politike, kao i povećanje izravnavajućih naknada ograničavalo je mogućnosti istovremenog povećanja sredstava i za mere razvojne politike.

Drugi programi podrške ruralnom razvoju

Drugi programi podrške ruralnom razvoju odnose se na podsticanje strukturnog i tržišnog prilagođavanja agrarnog sektora i programe celovitog razvoja ruralnih ekonomija.

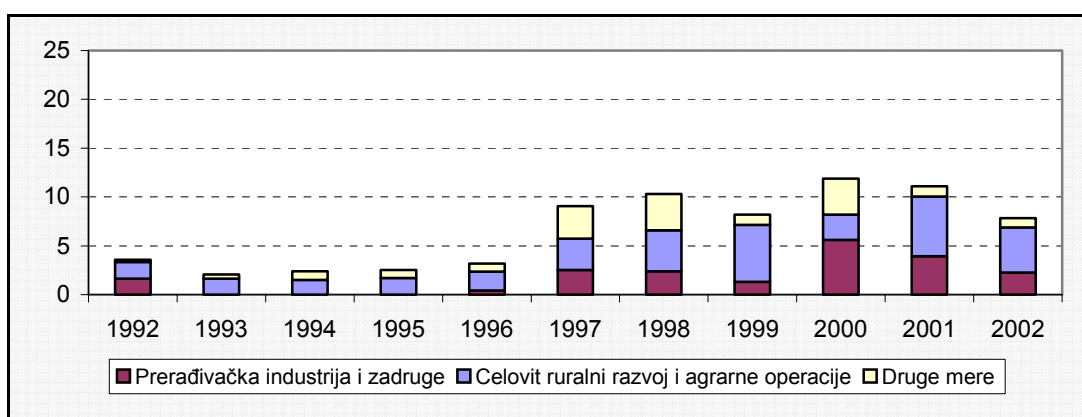
Osposobljavanju prerađivačke industrije i zadruga za delovanje u uslovima tržišne ekonomije, koja posredno utiče i na konkurentnost poljoprivrede, agrarna politika sve do 2000. godine nije pridavala naročitu pažnju. Veća sredstva bila su usmerena jedino u podršku izgradnji skladišta za voće (1997-2001) i prestrukturiranju zadruga (naročito 2000). U 2000. godini, po prvi put, uvedeni su specijalni programi za prestrukturiranje i modernizaciju prehrambeno-prerađivačke industrije u obliku podrške investicijama za prilagođavanje te industrije normativnim zahtevama EU, kao i poboljšanja konkurentnosti putem modernizacije tehnološke opreme i adaptacije objekata. Deo sredstava za te namene od 2002. godine obezbeđuje se i u okviru predpristupne pomoći programa SAPARD.

Podrška ruralnom razvoju sprovodila se i u obliku **sufinansiranja agrarnih operacija** sa ciljem poboljšanja proizvodnih sposobnosti i povećanja koncentracije zemljišta. Ta podrška u većem obimu počela se obezbeđivati već u 1980-tim godinama i nastavila se i posle osamostaljenja Slovenije. U tom sklopu, u periodu tranzicije sufinansirali su se pre svega idejni projekti, investiciono-tehnička dokumentacija, uzdržavanje velikih hidromelioracionih i akumulacionih sistema, kao i sami projekti (npr. komasacije, akumulacije i primarni razvod). Finansiranje agrarnih operacija prvenstveno vezano je za projekte za pojedina zaokružena područja unutar lokalnih zajednica (opština) i karakteriše ga relativno visoko učešće budžetskih sredstava (između 75% i 100% predračunske vrednosti). U poslednjim godinama (2000. i dalje) inicijativa za sprovođenje agrarnih operacija sve više se prenosi od lokalnih zajednica neposredno na buduće korisnike zemljišta. To se odražava i u obimu budžetskih sredstava za te namene, koja su se zbog nedostatka adekvatnih projekata posle 1999. godine vidljivo smanjila.

Posebnu grupu mera podrške ruralnom razvoju predstavljaju **programi celovitog razvoja ruralnih područja**, koji po pravilu nisu direktno vezani za poljoprivrednu proizvodnju odnosno poljoprivredne proizvođače. Njihov cilj je, pre svega, poboljšanje životnih i radnih uslova u ruralnim područjima i održavanje kulturne i prirodne baštine. Podsticanje celovitog razvoja ruralnih područja sprovodi se putem programa, koji neposredno utiču na razvoj pojedinih ruralnih područja i koji se baziraju na inicijativi lokalnog stanovništva i uključivanju svih raspoloživih potencijala lokalne zajednice. Prve mere za podsticanje celovitog razvoja ruralnih područja počele su se sprovoditi u 1991. godini i u narednim godinama postepeno su se širile kako po vrstama, tako i po obimu sredstava. U 2000. godini došlo je do zaokruživanja pojedinih mera u nove grupe, koje se sastoje iz podrške za obnovu sela, podsticaja za ekonomsku diverzifikaciju ruralnih područja (dopunske delatnosti, nove mogućnosti zapošljavanja), podsticaja za pripremu razvojnih programa na nivou lokalnih zajednica i šire i podsticaja razvoju infrastrukture (putna infrastruktura, vodosnabdevanje i sl.). Od 2002. godine deo tih mera finansira se i u okviru programa SAPARD.

U pojedinim godinama sprovodile su se i različite **druge mere** agrarne politike sa ciljem rešavanja specifičnih problema u poljoprivredi, kao što su:

- podsticaji različitim oblicima udruživanja proizvođača (za osnivanje i delovanje mašinskih društava kao oblika racionalnije upotrebe poljoprivrednih mašina na; za sve oblike stručnog i strukovnog povezivanja; za osnivanje i delovanje tržišnih organizacija proizvođača kao oblika infrastrukture za efikasniji nastup na tržištu),
- podsticaji prodaji kvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (putem finansiranja promocija, zaštitnih znakova, učešća na sajmovima i slično),
- sufinansiranje troškova sabiranja i transporta mleka do mlekaru (kao mera za sprečavanje ukidanja mlečnih marš-ruta u područjima, gde su troškovi sabiranja mleka visoki),
- sufinansiranja mera za podsticanje razvoja poljoprivrede na nivou opština (kao mera za uključivanje opština u programe politike razvoja ruralnih područja).⁶²

Grafikon 10: Budžetski troškovi za druge mere podrške ruralnom razvoju, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

⁶² Mere u toj grupi su veoma heterogene. Prema proceni, izrađenoj u okviru PSE/CSE indikatora (OECD, 2001c), 30% sredstava za podršku poljoprivredi na nivou opština odnosilo se na podršku na nivou poljoprivrednih proizvođača (PSE), dok je ostalo predstavljalo podršku poljoprivredi kao celini (podrška infrastrukturi za poljoprivredu).

Ukupni troškovi budžeta za podršku prestrukturiranju prerađivačke industrije i zadruga, agrarnim operacijama, celovitom razvoju ruralnih područja i druge mere u periodu 1992-1996. nisu predstavljali veliki udeo u ukupnom budžetu za podršku poljoprivredi (4% prosečno). U periodu 1997-2002. nivo sredstava za te namene se značajno povećao, kako zbog uvođenja novih mera (izgradnja skladišta za voće, prestrukturiranje zadruga, programi u opštinama), tako i zbog povećanja sredstava za pojedine namene i predstavljao prosečno oko 8% ukupnih troškova budžeta za poljoprivredu.

Gledano u celini, **politika ruralnog razvoja** u periodu tranzicije doživela je manje promene u odnosu na tržišno-cenovnu politiku a nešto manje je bilo i povećanje budžetskih sredstava za sprovođenje te politike.

Tabela 29: Budžetski troškovi za mere politike ruralnog razvoja, 1992-2002 (mil. EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Izravnavajuće naknade proizvođačima	4,7	6,7	8,4	12,0	11,7	12,1	11,2	10,9	20,0	23,0	29,3
Područja sa težim uslovima	4,5	5,7	7,5	11,4	11,2	11,6	10,8	10,0	18,2	16,6	21,1
Ekološke naknade	0,2	1,0	0,9	0,6	0,5	0,5	0,4	0,8	1,8	6,4	8,2
Podrška programima ruralnog razvoja	12,8	9,7	9,0	8,9	12,2	18,7	24,1	21,1	19,3	18,5	12,3
Prestrukturiranje gazdinstava	9,3	7,6	6,6	6,4	9,0	9,7	13,8	12,9	7,4	7,4	4,5
Drugi programi ruralnog razvoja	3,6	2,1	2,4	2,5	3,2	9,1	10,3	8,2	11,9	11,1	7,9
Politika ruralnog razvoja ukupno	17,5	16,4	17,4	20,9	23,8	30,8	35,3	31,9	39,3	41,5	41,6
Udeo u ukupnim troškovima budžeta za poljoprivredu (%)	26	29	33	34	36	36	37	26	27	24	24

Izvor: Prilog 1

Većina mera podrške ruralnom razvoju predstavlja nastavak politike iz predtranzicijskog perioda, iako su se vrste i oblici budžetske podrške dosta često menjali. Težište politike ruralnog razvoja ostajalo je na podršci, koja ima pre svega karakter dohodovnih plaćanja (naknade proizvođačima na područjima sa težim uslovima proizvodnje, ekološke naknade). Taj tip podrške u proseku 1992-2002. godine predstavljao je skoro polovinu troškova budžeta za politiku ruralnog razvoja (70% u 2002). Podrška strukturnim promenama u poljoprivredi putem podsticanja investicija i drugih mera politike ruralnog razvoja bila je uglavnom u senci dohodovne politike. Pored toga, razvojna politika je bila dosta nestabilna i nesistematična u pogledu vrsta i oblika podrške (Erjavec i sar., 2001), a time se smanjivala i njena efikasnost.

4.5 Politika na području javnih usluga za poljoprivredu

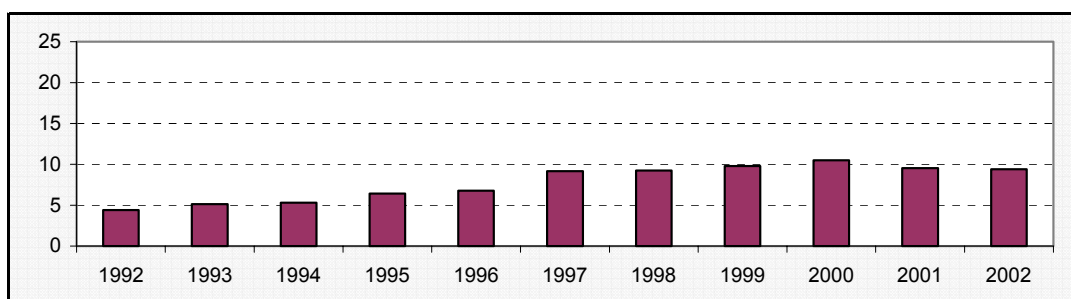
4.5.1 Poljoprivredna savetodavna služba

U Sloveniji poljoprivredna savetodavna služba kao samostalna služba bila je formirana 1972. godine. Do 1990. godine finansirale su je zajedno Republika, opštine i zadruge. U 1990. godini finansiranje je u celini preuzela Republika, a sedište službe bilo je i dalje u Zadružnom savezu Slovenije. U 1995. godini sedište savetodavna službe preneto je u Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i prehrane, a u 2000. godini savetodavna služba postaje deo novoosnovane Poljoprivredno-šumarske komore. Sve te formalne promene nisu

bitnije uticale na oblik organizovanosti na terenu i područje rada savetodavne službe. Osnovni zadatak savetodavne službe ostao je prenos i širenje dostignuća stručnog i istraživačkog rada i praktičnih znanja na seljačka gazdinstva. U prvom razdoblju tranzicije težište rada bilo je na tehnološkom savetovanju, a vremenom savetovanje i pomoć širili su se i na druga područja.

Po Zakonu o poljoprivredi (2000: 277) područje rada savetodavne službe je:

- savetovanje na tehnološkom i ekonomskom području i na području zaštite okoline,
- savetovanje i pomoć kod izrade razvojnih planova za poljoprivredna gazdinstva,
- savetovanje i pomoć na području uvažavanja prava na subvencije,
- savetovanje i pomoć kod organizacije i delovanja stručnih i strukovnih oblika udruživanja proizvođača,
- savetovanje na području propisa, povezanih sa poljoprivredom.

*Grafikon 11: Budžetski troškovi za finansiranje savetodavne službe, 1992-2002 (mil. EUR)
(Izvor: Prilog 1)*

Za finansiranje savetodavne službe država sve vreme obezbeđuje znatna budžetska sredstva. U periodu 1992-2002 u proseku je bilo za te namene potrošeno 8% ukupnog budžeta za podršku poljoprivredi. U zadnje dve godine (2001, 2002) obim sredstava za finansiranje savetodavne službe bio je nešto manji, pre svega zbog prenosa te službe iz Ministarstva poljoprivrede na Poljoprivredno-šumarsku komoru i time povezanog ukidanje posebnog upravnog organa za to područje u Ministarstvu. Iako je u periodu tranzicije savetodavna služba postepeno preuzimala i nove zadatke, veliki deo rada te službe još uvek predstavlja direktno tehnološko savetovanje, kao npr. izrada planova đubrenja, krmnih obroka, testiranje i podešavanje poljoprivrednih mašina, izrada poslovnih planova i sl. Ti oblici savetovanja po svom sadržaju imaju karakter regresiranja troškova usluga na nivou poljoprivrednih gazdinstava.⁶³

4.5.2 Stručni rad i veterinarske usluge

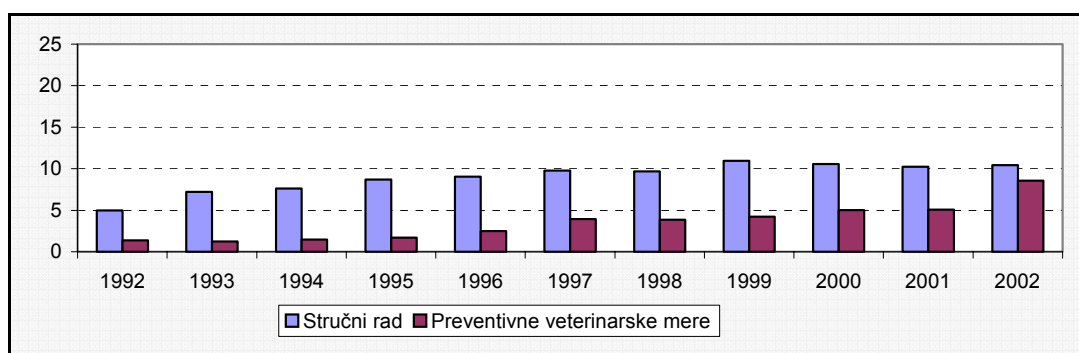
Stručni rad za područje poljoprivrede uglavnom izvode javne istraživačke institucije (instituti, fakulteti) i regionalni poljoprivredni i veterinarski zavodi. Stručni rad se finansira

⁶³ Prema proceni, izrađenoj u okviru PSE/CSE kalkulacija za Sloveniju (OECD, 2001c) usluge tog tipa predstavljale su 50% ukupnih budžetskih troškova za finansiranje terenske savetodavne službe. OECD metodologija taj tip usluga svrstava u podršku proizvođačima (PSE), koja direktno utiče na nivo bruto prihoda proizvođača.

na osnovu programa po posebnom ugovoru između Ministarstva poljoprivrede i izvođača i obuhvata:

- stručni rad za potrebe biljne proizvodnje (pre svega selekcija, introdukcija i obezbeđivanje osnovnog semenskog materijala) i zdravstvene zaštite bilja (prognoza pojava štetnih organizama, nematološka kontrola, rad na fitosanitarnom i fitofarmaceutskom području),
- sufinansiranja eksperimentalnih centara za vinogradarstvo, voćarstvo i povrtarstvo (za obezbeđivanje matičnog materijala za sadnju, omogućavanje introdukcije novih sorti, izvođenje aplikativnih i razvojnih eksperimenata, testiranje i uvođenje novih tržišno interesantnih sorti povrća, testiranje novih tehnologija),
- stručni rad za potrebe stočarstva (pre svega rad na području reprodukcije, selekcije, ocenjivanja plemenske vrednosti, kontrole proizvodnosti i rodoslova),
- stručni rad na održavanju genetske banke (sabiranje i evidentiranje autohtonog genetskog materijala, ocenjivanje i vrednovanje tog materijala, spremanje i obnavljanje uzorka, razmnožavanje i izmena).

Većina tog rada predstavlja infrastrukturu, koja podupire razvoj poljoprivrede i predstavlja samo implicitnu podršku poljoprivredi. Neka područja rada i pored toga (slično kao kod savetodavne službe), mogu se klasificirati i kao regresiranje usluga gazdinstvima. To se odnosi, pre svega, na kontrolu proizvodnosti u stočarstvu (npr. mlečna kontrola), koja proizvođačima redovno obezbeđuje direktno upotrebljive podatke za poboljšanje tehnoloških rezultata.⁶⁴ Budžetska sredstva za finansiranje stručnog rada u periodu tranzicije su se povećala (prosečna godišnja stopa rasta u periodu 1992-2002. iznosila je 8%) i u proseku predstavljala 10% ukupnih troškova budžeta za podršku poljoprivredi. U zadnjim godinama (od 1999) sredstva za finansiranje stručnog rada ostaju više manje na istom nivou, a njihovo učešće u budžetu u 2002. godini smanjilo se na oko 6%.

Grafikon 12: Budžetski troškovi za finansiranje stručnog rada i veterinarskih usluga, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

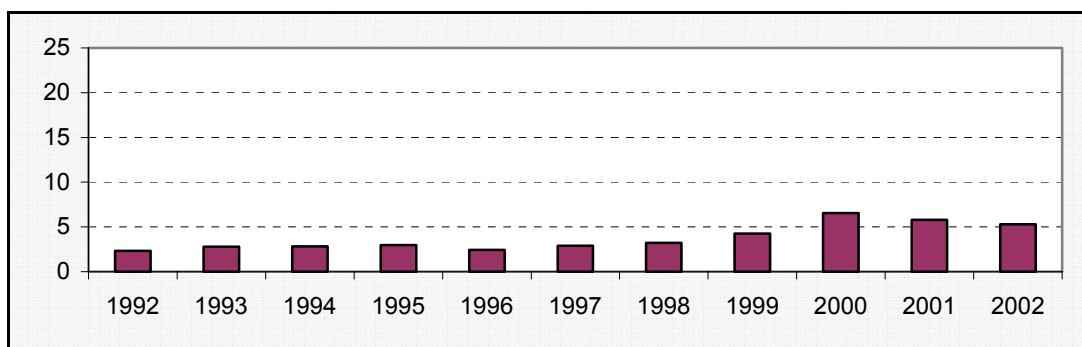
Do povećanje budžetskih sredstava došlo je i na području **veterinarstva**. Područje veterinarstva u periodu tranzicije doživelo je značajne promene u pogledu organizovanosti javne službe i institucionalnog okvira. U zadnjim godinama Veterinarska uprava Republike

⁶⁴ U okviru PSE/CSE kalkulacija 70% budžetskih sredstava za finansiranje kontrole proizvodnosti svrstano je u regresiranje troškova usluga na nivou gazdinstava (PSE).

Slovenije predstavlja organ u sastavu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i prehrane i nadležna je za područje veterinarstva u celini. Veći deo njenog rada predstavlja upravnu infrastrukturu (npr. inspekcijski nadzor na granici i na unutrašnjem tržištu vezan za promet životinja i proizvoda životinjskog porekla), a značajan je i deo koji se odnosi na propisanu i preventivnu zdravstvenu zaštitu životinja. Troškovi budžeta za finansiranje tog područja veterine stalno su se povećavali, naročito u periodu postepenog usklađivanja sa zahtevima pravnog uređenja EU (od 1997). U 2002. godini ti troškovi su se skoro udvostručili u odnosu na 2001. godinu i popeli se na 5% ukupnog budžeta za poljoprivredu. To je pre svega posledica novih preventivnih mera donetih zbog ponovog pojavljivanja bolesti BSE u Evropi i prvih slučajeva te bolesti u Sloveniji.

4.5.3 Istraživački rad, obrazovanje i infrastruktura

Naučno-istraživački rad i obrazovanje izvorno nisu u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede. Ministarstvo poljoprivrede sarađuje sa nadležnim ministarstvima na programskom području i nastupa kao naručilac i finansijer rada na područjima od posebnog interesa za agrarnu politiku. U tu grupu svrstavaju se podsticaji namenjeni naučno-istraživačkom radu za poljoprivredu i izradi razvojnih i aplikativnih projekata kao i podsticaji obrazovanju i obrazovno-istraživačkoj infrastrukturi za poljoprivredu. Budžetski troškovi za finansiranje istraživačkog rada, obrazovanja i infrastrukture nisu imali značajnijeg učešća u ukupnom budžetu za podršku poljoprivredi (4% u proseku 1992-2002. godine). Obim sredstava za te namene do 1998. godine ostao je praktično nepromenjen. Povećanje u zadnjim godinama u velikoj meri povezano je sa podrškom osposobljavanju institucija za preuzimanje pravnog uređenja EU, naročito na području kontrole proizvoda.

Grafikon 13: Budžetski troškovi za finansiranje istraživačkog rada, obrazovanja i infrastrukture, 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 1)

U vreme tranzicije u tom okviru finansirali i sufinansirali su se sledeći nameni:

- naučno-istraživački rad za poljoprivredu (nabavka opreme i stručne literature, osposobljavanje kadrova, izrada istraživačkih i razvojnih projekata, pokrivanje troškova međunarodnih aktivnosti i sl.) i važni nacionalni projekti (npr. monitoring zagađenosti u poljoprivredi, osposobljavanje laboratorija, praćenje sazrevanja grožđa, uvođenje sistema za praćenje skladnosti kvaliteta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, uvođenje sistema oznaka posebnih i tradicionalnih proizvoda),

- praktična nastava u poljoprivrednim školama (od 1993. godine) i investicije u javne zavode i ustanove u poljoprivredi (od 1995. godine),
- programi na području politike kvaliteta,
- Phare programi u okviru saradnje sa zemljama EU (programi osposobljavanja na području veterinarske i fitosanitarne kontrole, programi prekogranične saradnje, različiti pilotni projekti i sl.) i drugo (npr. sufinansiranje delovanja sistema odbrane od grada).

U odnosu na tržišno-cenovnu politiku i politiku ruralnog razvoja **u politici na području javnih usluga za poljoprivredu** u periodu tranzicije promene u sadržajima i načinu rada bile su manje.

Tabela 30: Budžetski troškovi za mere agrarne politike na području javnih usluga u poljoprivredi, 1992-2002 (mil. EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Poljoprivredna savetodavna služba	4,4	5,1	5,3	6,4	6,8	9,2	9,2	9,8	10,5	9,5	9,4
Stručni rad i veterinarske usluge	6,4	8,5	9,1	10,4	11,6	13,7	13,6	15,2	15,6	15,3	19,0
Stručni rad	5,0	7,2	7,6	8,7	9,1	9,8	9,7	11,0	10,6	10,2	10,4
Veterinarske usluge	1,4	1,3	1,5	1,7	2,5	4,0	3,9	4,2	5,0	5,1	8,6
Istraživački rad, obrazovanje, infrastruktura	2,3	2,8	2,8	3,0	2,4	2,9	3,2	4,3	6,5	5,8	5,3
Politika na području javnih usluga ukupno	13,1	16,4	17,2	19,8	20,7	25,8	26,0	29,3	32,6	30,6	33,7
Udeo u ukupnim troškovima budžeta za poljoprivredu (%)	20	29	33	32	32	30	28	24	23	18	20

Izvor: Prilog 1

Finansiranje tog rada nastavljalo se kao produžetak politike iz predtranzicijskog perioda i sprovodilo se na bazi zakonskih opredeljenja. Manja usklađenost te politike sa drugim područjima delovanja, kao i po pravilu inertna struktura institucija i rigidnost javnih službi smanjivali su efikasnost te politike, koja bi mogla značajno podržati i olakšati tranzicijske procese u poljoprivredi. Zbog neutralnosti te politike u pogledu uticaja na proizvodnju to je ujedno i najmanje problematičan oblik implicitne podrške poljoprivredi (OECD, 2001b).

4.6 Poreska politika i obezbeđivanje socijalne sigurnosti

4.6.1 Porez na promet, porez na dodatu vrednost, akcize

Porez na promet proizvoda i usluga bio je jedan od najznačajnijih izvora javnih prihoda u bivšem privrednom i političkom sistemu. Taj oblik poreza u Sloveniji se primenjivao sve do sredine 1999. godine, kada su stupili na snagu Zakon o porezu na dodatu vrednost (1998: 276) i Zakon o akcizama (1998: 275).

Porez na promet zaračunavao se samo u fazi konačne potrošnje. Većina faza između proizvodnje i prodaje konačnom potrošaču bila je oslobođena poreza na promet na osnovu izjava, da će se ti proizvodi i usluge koristiti za obavljanje privredne delatnosti. Stope poreza na promet bile su različite za različite proizvode i usluge (više od 10 različitih stopa) i kretale su se između 5% i 104%. Za neke proizvode (alkohol i alkoholna pića, duvan,

mineralna ulja i gas) bili su pored toga određeni i posebni porezi na promet. Sistem poreza na promet omogućavao je poljoprivrednim gazdinstvima (preduzećima, seljacima sa izjavom) nabavku većine reprodukcionog materijala za poljoprivredu bez plaćanja poreza, a ostali ulazni materijali, oprema i usluge bili su oporezivani najnižom mogućom stopom od 5% sa izuzetkom nafte - kod koje je poreska stopa iznosila 104% i veterinarskih usluga - koje su bile oslobođene poreza na promet. Prema procenama za 1998. godinu, porez na promet predstavljao je oko 5% ukupnih troškova poljoprivredne proizvodnje (MKGP, 1999a).

Sredinom 1999. godine sistem poreza na promet zamenjen je sistemom poreza na dodatu vrednost i akciza. Time je Slovenija prešla na oblik oporezivanja prometa, usklađen sa principima koji važe za članice Evropske unije. Za razliku od poreza na promet, **porez na dodatu vrednost** obračunava (i plaća) se u svim fazama prometa proizvoda i usluga, od svih nabavki i prodaja u različitim fazama proizvodnje do prodaje konačnom potrošaču. To znači, da moraju svi kupci, nezavisno od toga, da li kupuju proizvod ili uslugu za potrebe svoje privredne delatnosti ili za vlastitu potrošnju, platiti porez na dodatu vrednost.

U sledećem koraku kupci, koji kupljene proizvode i usluge upotrebe u svrhu privredne delatnosti, imaju mogućnost (po adekvatnom postupku) taj takozvani ulazni porez na dodatu vrednost oduzeti od takozvanog izlaznog poreza na dodatu vrednost kojeg obračunavaju kupcu svojih proizvoda i usluga i time postepeno prenositi teret poreza sve do konačnog potrošača. Stvarni platiša poreza na dodatu vrednost u celini je, slično kao kod poreza na promet, konačni potrošač. Za sve ostale učesnike porez na dodatu vrednost u principu ne znači ni trošak ni prihod. U Sloveniji koriste se dve stope poreza na dodatu vrednost.

Tabela 31: Stope poreza na dodatu vrednost za proizvode i usluge, važne za poljoprivredu

Proizvodi i usluge za poljoprivredu	Poreska stopa	
	1999-2001	2002-
Poljoprivredne mašine i oprema		
Građevinski materijal i građevinske usluge	19%	20%
Posluživanje pićem (i na gazdinstvima sa seljačkim turizmom)		
Ambalaža		
Proizvodi za ishranu ljudi i pića osim alkoholnih (izuzetak: vino do 1.1.2003)		
Proizvodi za ishranu životinja		
Žive životinje		
Seme i sadnice za poljoprivrednu proizvodnju		
Đubrivo i fitofarmaceutska sredstva	8%	8,5%
Usluge za poljoprivredu, šumarstvo i ribarstvo		
Veterinarske usluge za stočarstvo i ribarstvo		
Smeštaj (i na gazdinstvima sa seljačkim turizmom)		
Priprema i posluživanje jela (i na gazdinstvima sa seljačkim turizmom)		
Izvoz	0%	0%
Usluge osiguranja		
Prodaja i zakup poljoprivrednih i šumskih zemljišta		Bez PDV

Izvor: Literatura - Zakonodavstvo: 276

Opšta poreska stopa po pravilu odnosi se na sve proizvode i usluge u prometu. Druga, takozvana snižena stopa odnosi se na ograničeni broj proizvoda i usluga koji su određeni

zakonom, a upotrebljava se za proizvode i usluge koji znatnije utiču na socijalni položaj građana kao npr. hrana, lekovi, izgradnja stanova i sl, kao i za većinu proizvoda i usluga namenjenih upotrebi u poljoprivrednoj, šumarskoj i ribarskoj delatnosti. Niža stopa ne odnosi se na poljoprivredne mašine i opremu, kao ni na građevinski materijal i građevinske usluge za gradnju objekata i drugih osnovnih sredstava za poljoprivrednu delatnost, za koje važi opšta stopa.

Prema Zakonu oporezuje se svaki promet proizvoda i usluga, kojeg realizuje poreski obveznik u okviru svoje privredne delatnosti na području Slovenije. U promet se ubraja i upotreba vlastitih proizvoda za obavljanje delatnosti ili za ličnu potrošnju. Poreski obveznik je svako pravno ili fizičko lice, koje samostalno obavlja delatnost i zaračunava promet svojih proizvoda ili usluga i njegov godišnji prihod prelazi cenzus (5 mil. SIT). U slučaju poljoprivredne delatnosti, za koju se dohodak oporezuje prema katastarskom prihodu i za koju nije potrebna nikakva registracija, kao poreski obveznik određen je predstavnik gazdinstva koji obavlja poljoprivrednu i šumarsku delatnost, za koju plaća porez na dohodak prema katastarskom prihodu ako ukupni katastarski prihod svih članova gazdinstva prelazi određeni cenzus (1,5 mil. SIT). Seljačka gazdinstva, koja ne ispunjavaju taj cenzus, tretirana su kao takozvani mali obveznici, koji zbog želje za racionalizaciju poreskog sistema mogu biti izuzeti iz obaveza obračunavanja poreza na dodatu vrednost.

Cenzus za obavezni ulazak u sistem poreza na dodatu vrednost ispunjava većina poljoprivrednih preduzeća, zadruga i drugih pravnih lica koja se bave poljoprivredom, dok je broj poreskih obveznika među seljačkim gazdinstvima izuzetno mali.⁶⁵

Skoro sva seljačka gazdinstva svrstavaju se u male obveznike. Iako se izuzimanje malih obveznika iz sistema poreza na dodatu vrednost često podrazumeva kao prednost, jer ne trebaju obračunavati porez i voditi evidenciju propisanu zakonom, taj status ima i negativne strane. Mali obveznici, koji nisu u sistemu, kod prodaje materijala i usluga ne smeju zaračunavati porez na dodatu vrednost i istovremeno nemaju pravo na odbitke ulaznog poreza. To znači da ulazni porez na dodatu vrednost, kojeg su platili kao kupci proizvoda i usluga potrebnih za obavljanje svoje delatnosti, tereti proizvodnju kao trošak i time pogoršava ekonomske rezultate. Zakon zbog toga omogućava, da se i mali obveznici uključe u sistem, ako to žele i postanu dobrovoljni poreski obveznici. U tom slučaju u sistemu moraju ostati najmanje 5 godina.

Za seljačka gazdinstva, koja se svrstavaju u male obveznike, pored mogućnosti dobrovoljnog uključivanja u sistem poreza na dodatu vrednost, zakon predviđa i drugu mogućnost. Na bazi iskustava iz drugih zemalja, postavljena je posebna šema koja im omogućava da bez vođenja posebnih evidencija, povrate deo ulaznog poreza u obliku paušalne naknade, i time bar delimično neutrališu negativni učinak statusa malog obveznika izvan sistema. Paušalna naknada znači paušalni dodatak na prodajnu cenu, kojeg mogu uvažavati seljačka gazdinstva (uz posebnu dozvolu poreskog organa) kod prodaje svojih proizvoda i usluga poreskim obveznicima u sistemu PDV i u Sloveniji iznosi 4% prodajne cene.

⁶⁵ U vreme uvođenja sistema samo oko 30-ak gazdinstava ispunjavalo je cenzus za obavezni ulazak u sistem.

Seljačka gazdinstva u Sloveniji, dakle, u sistemu PDV mogu se naći u tri različita statusa. Po pravilu, najpogodniji je status poreskog obveznika u sistemu PDV, u kome porez ne utiče ni na troškove ni na prihode, jer ga plaćaju konačni potrošači. U sistemu paušalnih naknada, ulazni PDV predstavlja stvarni trošak proizvodnje a na drugoj strani prihod se povećava za paušalnu naknadu poreza, koja ostaje proizvođaču. Generalno gledano, najnepogodniji je status izvan sistema PDV, u kome ulazni PDV predstavlja stvarni trošak, kojeg je teško nadoknaditi putem viših cena.⁶⁶

Tabela 32: Obaveze i prava seljačkih gazdinstava u različitim statusima u sistemu PDV

	Poreski obveznik u sistemu PDV	Korisnik paušalne naknade	Van sistema PDV
Način uključivanja	Obavezni ulazak (katastarski prihod veći od 1,5 mil. SIT ili promet od delatnosti veći od 5 mil. SIT) Dobrovoljni ulazak (na najmanje 5 godina)	Pribavljanje dozvole za paušalnu naknadu (izdaje poreski organ, važi za kalendarsku godinu)	
Izlazni PDV	Kod prodaje svojih proizvoda i usluga zaračunava PDV i prenosi ga državi	Kod prodaje svojih proizvoda i usluga ne zaračunava PDV	Kod prodaje svojih proizvoda i usluga ne zaračunava PDV
Povraćaj ulaznog PDV	Od kupaca odnosno države dobija povraćaj ulaznog PDV, plaćan kod nabavke materijala i usluga za svoju delatnost	Ne dobija povraćaj ulaznog PDV nego paušalnu naknadu u obliku dodatka na prodajnu cenu za proizvode i usluge koje proda poreskim obveznicima	Ne dobija povraćaj ulaznog PDV
Propisane obavezne evidencije	Obavezno vodi knjigu primljenih i knjigu izdatih računa, povezanih sa PDV i šalje obračun PDV	Po isteku dozvole predlaže obračun korišćene paušalne naknade	Evidencije nisu potrebne

Izvor: MKGP, 1999a, s. 13

Paralelno sa uvođenjem poreza na dodatu vrednost, u Sloveniji bile su uvedene i **akcize**, koje po pravilu znače porez na luksuzne ili monopolske proizvode. U Sloveniji obračunavaju se za alkohol i alkoholna pića, duvan, mineralna ulja i gas, tj. za proizvode koji su bili do uvođenja novog sistema opterećeni posebnim porezom na promet. Akciza je samostalna dažbina, određena u apsolutnom iznosu na jedinicu proizvoda, koja zajedno sa porezom na dodatu vrednost formira jedinstveni sistem oporezivanja prometa. Akcizu plaća proizvođač ili uvoznik i uračunata je u neto prodajnu cenu, i tako ulazi u osnovicu za

⁶⁶ Prema proračunima koji su bili izrađeni u vreme postavljanja sistema PDV, uvođenjem novog sistema oporezivanja prometa, udeo ulaznog poreza u bruto troškovima poljoprivredne proizvodnje iznosio je oko 9%. Po starom sistemu (porez na promet) taj udeo iznosio je oko 5% i značio stvarni (neto) trošak proizvodnje. Prema tome ulazak poljoprivrede u sistem PDV značio bi smanjenje neto troškova proizvodnje u poljoprivredi za oko 4 postotna poena, a ostajanje izvan sistema značilo bi porast troškova u istoj relaciji. Paušalne naknade trebale bi neutralisati uticaj uvođenja novog sistema oporezivanja prometa i viših poreskih stopa na porast troškova proizvodnje kod seljačkih gazdinstava, koja će ostati izvan sistema. Slične efekte kao u sistemu paušalnih naknada mogu postići i proizvođači izvan sistema PDV, ako svoje proizvode prodavaju direktno konačnim potrošačima (domaćinstvima) po ceni koja se na tržištu normalno formira zajedno sa PDV.

obračun poreza na dodatu vrednost. U zadnjoj fazi akcizu, slično kao i porez na dodatu vrednost, plaća konačni kupac.

Prema Zakonu o akcizama (1998: 275) obaveza plaćanja akcize nastupa kada su akcizni proizvodi proizvedeni ili uvezeni. Akcizni obveznici su prema tome svi proizvođači (ili uvoznici) akciznih proizvoda, nezavisno od njihovog statusa (pravna ili fizička lica), načina proizvodnje ili načina prodaje ili potrošnje. Među akcizne obveznike ubrajaju se i takozvani mali proizvođači vina i rakije, koje zakon definiše kao fizička lica, koja su vlasnici ili imaju u upotrebi opremu i sirovine za proizvodnju vina i rakije i kod kojih godišnja proizvodnja vina prelazi količine, dozvoljene za vlastitu upotrebu odnosno kapacitet opreme za proizvodnju rakije prelazi određeni minimum.⁶⁷

Svi akcizni obveznici dužni su da se registriraju kod nadležnog carinskog organa, koji je zadužen i za evidenciju akciza. Pored toga, obavezni su voditi određene evidencije o proizvodnji i prodaji akciznih proizvoda. Obaveza obračuna akciza nastupa nezavisno od obima proizvodnje ili prodaje (i u slučaju da proizvodnje nije bilo) i nezavisno od visine akcize (i u slučaju, da akcize u određenoj godini nema). Za razliku od svih drugih akciznih obveznika, koji su dužni obračunavati i plaćati akcizu jednom mesečno, mali proizvođači vina i rakije akcizu obračunavaju i plaćaju jednom godišnje. Drugi izuzetak, koji važi samo za male proizvođače vina, je priznavanje određenih količina proizvodnje za vlastitu potrošnju, za koju nije potrebno platiti akcizu.⁶⁸

Po starom sistemu oporezivanja alkoholnih pića, koji je bio na snazi do uvođenja akciza, fizička lica proizvođači vina i rakije, bila su obavezna plaćati kako porez na promet (104%) tako i poseban porez na promet (određen u apsolutnom iznosu) i to za celokupan promet vinom i rakijom, umanjen za priznati kalo.⁶⁹ Zahtevana evidencija bila je slična evidenciji koju određuje i novi poreski zakon a oba poreza obračunavala su se jednom mesečno. Novi sistem oporezivanja alkoholnih pića putem akciza dakle nije doneo bitne promene za male proizvođače ako zanemarimo činjenicu da u praksi po starom sistemu većina malih proizvođača vina i rakije zbog nesprovođenja poreske kontrole nije obračunavala i plaćala te dažbine. Gledano u celini, poreske obaveze po sistemu akciza i poreza na dodatu vrednost za proizvođače alkoholnih pića niže su od obaveza prema starom sistemu (porez na promet i poseban porez na promet), koji je bio na snazi do sredine 1999. godine.

Zakon o akcizama je doneo i mogućnost uvažavanja olakšica kod plaćanja akcize za mineralna ulja za određene namene upotrebe. Zakon omogućava uvažavanje prava na povraćaj 50% propisane akcize za mineralna ulja koja se upotrebljavaju za pogon statičkih radnih mašina, mašina u građevinarstvu i mašinogradnji, vozila u železničkom prometu i žičara, kao i za poljoprivrednu i šumarsku mehanizaciju. Akciza su u celini oslobođena mineralna ulja za pogon ribarskih brodova, aviona i brodova u prometu, za proizvodnju električne energije kao i za neke za druge svrhe.

⁶⁷ Mali proizvođači vina postaju akcizni obveznici ako ispunjavaju kriterijum minimalne površine vinograda, koja iznosi 0,05 ha i proizvode vino iz vlastitog grožđa. Za male proizvođače rakije kriterijum je posedovanje kazana (vlastitog ili pozajmljenog) za pečenje rakije sa kapacitetom minimalno 40 litara.

⁶⁸ Te količine iznose 230 litara vina i 10 litara vina posebnih berbi na punoletnog člana gazdinstva.

⁶⁹ Kao kalo priznavalo se 300 litara vina i 40 litara rakije na punoletnog člana gazdinstva.

Pravo na povraćaj akciza za mineralna ulja za pogon poljoprivredne i šumarske mehanizacije imaju pravna i fizička lica koja ispunjavaju određene uslove. Pravo na povraćaj akcize odnosi se na količine svih vrsta mineralnih ulja, ali se u postupku uvažavanja prava na povraćaj 50% akciza sve količine smatraju kao dizel gorivo za pogon i akciza se obračunava za tu vrstu goriva. Povraćaj akciza priznaje se za ostvarenu potrošnju ali ona ne može biti viša od normativne, koja je određena prema broju normativnih mašinskih sati za pojedine grupe katastarskih kultura uz uvažavanje prosečne potrošnje 6 litara dizel goriva na mašinski sat.

Tabela 33: Normativna potrošnja po pojedinim katastarskim kulturama

Katastarska kultura	Normativna potrošnja po hektaru	
	Mašinski sati	Dizel gorivo (litara)
Oranice, livade, pašnjaci, ekstenzivni voćnjaci	25	150
Intenzivni (plantažni) voćnjaci, vinogradi, hmeljišta	70	420
Šume, plantaže šumskog drveća	10	60

Izvor: Literatura – Zakonodavstvo: 221

Pravo na povraćaj akciza imaju sva pravna i fizička lica (nezavisno od njihovog statusa), koja su na početku godine, za koju koriste to pravo, imala normativnu potrošnju minimalno 90 mašinskih sati. U taj obračun ulaze samo površine obrađenih poljoprivrednih zemljišta i šuma na području Slovenije, koje su u upotrebi lica, koja koriste pravo (vlastita zemljišta, uvećana za unajmljena zemljišta i smanjena za zemljišta data u najam i neobrađena zemljišta). Fizička lica pravo na povraćaj akciza koriste jednom godišnje za proteklu godinu, a pravna lica jednom mesečno. Pravo se koristi na bazi računa za nabavljena mineralna ulja, ali najviše do granice normativne potrošnje.

4.6.2 Porez na dohodak u poljoprivredi

Način oporezivanja dohotka u poljoprivredi u Sloveniji u vreme tranzicije nije se značajnije promenio. Porez na dohodak u poljoprivredi još uvek se uglavnom bazira na katastarskom prihodu.⁷⁰ Katastarski prihod po definiciji predstavlja procenjeni prosečni dohodak, kojeg ostvaruju vlasnici poljoprivrednih i šumskih zemljišta uz prosečan, području uobičajen način upotrebe zemljišta i uz prosečne prinose. Katastarski prihod određuje se po katastarskim srezovima i kulturama i po katastarskim bonitetnim klasama. Donošenjem Zakona o porezu na dohodak građana (1993: 274) katastarski prihod izjednačen je sa drugim izvorima dohotka (lična primanja, autorski honorari i sl.) i kao takav predstavlja osnov za porez na dohodak građana, koji se obračunava jednom godišnje. Sintetičko oporezivanje se vrši primenom progresivnih stopa i uz uvažavanje brojnih standardnih i nestandardnih odbitaka. Fizička lica sa katastarskim prihodom, koji prelazi iznos polovine prosečnog godišnjeg ličnog dohotka zaposlenih u Sloveniji, obavezna su plaćati porez unapred u četiri akontacije, koje se obračunavaju po završetku tekuće godine.

⁷⁰ Stvarni dohodak iz poljoprivrede je obavezan osnov za oporezivanje samo za pravna lica (preduzeća) i ona fizička lica koja se bave poljoprivrednom proizvodnjom, koja nije bitno vezana za obradu poljoprivrednih zemljišta (npr. živinarstvo, uzgoj povrća, cveća, gljiva, sadnica i sl.).

4.6.3 Penzijsko i invalidsko osiguranje u poljoprivredi

Obavezno seljačko penzijsko osiguranje počinje 1972. godine u okviru posebne penzijske zajednice, a 1983. godine to osiguranje uključeno je u redovni sistem penzijskog osiguranja, koji je važio za sve zaposlene radnike. Posle osamostaljivanja Slovenije bio je usvojen novi Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju (1992: 271), koji seljacima daje iste mogućnosti osiguranja kao svim drugim kategorijama osiguranika koji se bave samostalnom delatnošću ili su dobrovoljno osigurani. Zakon određuje, da je za seljake i članove njihove porodice, kao i za druga lica koja se bave poljoprivredom kao jednim ili glavnim zanimanjem, penzijsko i invalidsko osiguranje obavezno. Obavezno uključivanje u to osiguranje određeno je dohodovnim cenzusom (katastarski prihod po osiguraniku) u visini godišnjeg prosečnog garantovanog ličnog dohotka. Osnov za osiguranje određen je u odnosu na visinu dohotka osiguranika. Do 1996. godine seljaci su bili svrstani u kategoriju osiguranika, koji su imali mogućnost da biraju i osiguranje za uži obim prava. U tom slučaju minimalni osnov bio je niži, a niža je bila i stopa doprinosa. Od 1. marta 1996. godine seljaci se mogu uključiti samo u standardni sistem osiguranja (širi obim prava), za koji važi jedinstveni minimalni penzijski osnov i jedinstvena stopa doprinosa.

Seljaci i članovi njihove porodice imaju u sistemu penzijskog i invalidskog osiguranja jednaka prava kao radnici, a na strani obaveza imaju određene pogodnosti. Obavezni su platiti samo doprinos zaposlenih, dok se doprinos poslodavaca pokriva iz državnog budžeta. Značajna dodatna olakšica, koju nema nijedna druga kategorija osiguranika, je mogućnost da, u slučaju elementarne nepogode, seljak može tražiti parcijalno ili potpuno oslobađanje od plaćanja doprinosa, dok mu radni staž ostaje.

Tabela 34: Broj osiguranih seljaka u sistemu penzijskog i invalidskog osiguranja, 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Obveznici	15.010	13.618	12.702	12.049	11.693	10.512	9.691	9.662	8.847	8.670	7.892
Članovi gazdinstva	15.680	14.633	14.427	14.778	13.592	11.287	9.911	9.127	8.359	7.836	6.957
Ukupno	30.690	28.251	27.129	26.827	25.285	21.799	19.602	18.789	17.206	16.506	14.849

Izvor: MKGP, 2003a; DURS, 2003a

Broj osiguranih seljaka i članova porodice u Sloveniji relativno je mali. U vreme tranzicije njihov broj se stalno smanjivao što je povezano sa smanjivanjem broja čistih seljačkih gazdinstava (vidi poglavlje 6.5).

4.6.4 Zdravstveno osiguranje u poljoprivredi

Do usvajanja Zakona o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju (1992: 270), koji je zdravstveno osiguranje postavio na sasvim nove temelje, seljaci su bili podeljeni na udružene seljake (kooperanti zadruga) i druge. Samo udruženi seljaci imali su pravo osiguranja za širi obim prava, koji je važio i za radnike. Po starom zakonu postojala je mogućnost biranja osnove za osiguranje i obima prava po tom osnovu.

Novi zakon, donet 1992. godine, je zdravstveno osiguranje za sve osiguranike podelio na obavezno i dobrovoljno. Dobrovoljno osiguranje odnosi se na obezbeđivanje višeg standarda kod zdravstvenih usluga i plaća se u obliku premije za svaku godinu. Obavezno osiguranje pokriva osiguranje za slučaj bolesti i povreda izvan radnog vremena i u radno vreme, troškove zdravstvenih usluga i lekova u određenom obimu, naknadu ličnog dohotka u vreme bolovanja i naknadu u slučaju smrti. Za seljake i članove njihove porodice i za druga fizička lica, koja se bave poljoprivredom kao jednim ili glavnim zanimanjem uključivanje u obavezno zdravstveno osiguranje je obavezno, a u pogledu osiguranja za njih važe posebna pravila. U tu kategoriju svrstavaju se svi seljaci, koji su po osnovu poljoprivredne delatnosti penzijsko i invalidsko osigurani, kao i oni, koji to nisu ali dohodak po članu domaćinstva koje poseduje gazdinstvo prevazilazi određeni cenzus (50% godišnjeg prosečnog garantovanog ličnog dohotka) i nisu osigurani po drugom osnovu.

Osnov za obavezno zdravstveno osiguranje je katastarski prihod gazdinstva a stopa doprinosa viša je od stope, koja važi za druge kategorije osiguranika. Po osnovu obaveznog zdravstvenog osiguranja seljaci (i svi članovi domaćinstva koji nisu osigurani po drugom osnovu) imaju pravo samo na zdravstvene usluge i lekove u obimu, koji je određen za sve osiguranike, a druga zakonom određena prava (naknade za bolovanje, naknade u slučaju smrti) mogu koristiti samo oni seljaci osiguranici, koji su i penzijski i invalidski osigurani. Da bi mogli koristiti sva prava oni moraju pored doprinosa na bazi katastarskog prihoda platiti i doprinos na bazi bruto osnove za penzijsko i invalidsko osiguranje. Slično kao kod penzijskog i invalidskog osiguranja obavezni su platiti samo doprinos zaposlenih, dok se doprinos poslodavaca pokriva iz državnog budžeta. Istotako imaju mogućnost da, u slučaju elementarne nepogode, traže parcijalno ili potpuno oslobađanje od plaćanja doprinosa za zdravstveno osiguranje.

Tabela 35: Broj osiguranih seljaka u sistemu zdravstvenog osiguranja, 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Obavezno osiguranje	66.676	62.845	51.611	50.280	49.984	45.876	43.012	40.700	37.063	35.890	34.098
Obveznici	25.421	24.180	22.700	22.376	22.096	20.394	19.193	18.118	16.562	16.274	15.343
Članovi gazdinstva	41.255	38.665	28.911	27.904	27.888	25.482	23.819	22.582	20.501	19.616	18.755
Dodatno osiguranje	:	:	:	16.018	18.791	20.613	19.250	17.752	16.881	15.876	14.809

Izvor: MKGP, 2003a; DURS, 2003b, 2003c

Broj osiguranika po osnovu poljoprivredne delatnosti u sistemu zdravstvenog osiguranja u vreme tranzicije smanjivao se sličnim tempom kao i broj tih osiguranika u sistemu penzijskog i invalidskog osiguranja.

5 PROCENA PODRŠKE POLJOPRIVREDI U SLOVENIJI

5.1 Procena podrške poljoprivrednim proizvođačima

5.1.1 Agregatni PSE

Većina mera u okviru tržišno-cenovne politike i politike ruralnog razvoja, deo mera iz okvira politike na području javnih usluga za poljoprivredu, kao i neke mere poreske politike znače istovremeno i direktnu podršku poljoprivrednim proizvođačima prema definiciji OECD (vidi poglavlje 3.2.). Indikatori podrške proizvođačima (PSE) sadrže samo one mere agrarne politike koje se odnose na poljoprivredne proizvođače pojedinačno i implicitno ili eksplicitno utiču na bruto prihod proizvođača. PSE omogućava kvantitativnu analizu karakteristika i efekata mera agrarne politike sa stanovišta proizvođača.

Agrarna politika je u Sloveniji u celom periodu tranzicije znatno uticala na nivo prihoda poljoprivrednih proizvođača. Procentualni PSE ukazuje, da je u proseku 1992-2002 godine iz podrške proizvođačima dolazilo 36% svih bruto prihoda proizvođača (od najmanje 25% u 1993. godini do najviše 49% u 1999. godini). To istovremeno znači, da su bili bruto prihodi proizvođača u tom periodu u proseku 1,6-puta veći u odnosu na prihode, obračunate na bazi svetskih tržišnih cena (NACp).

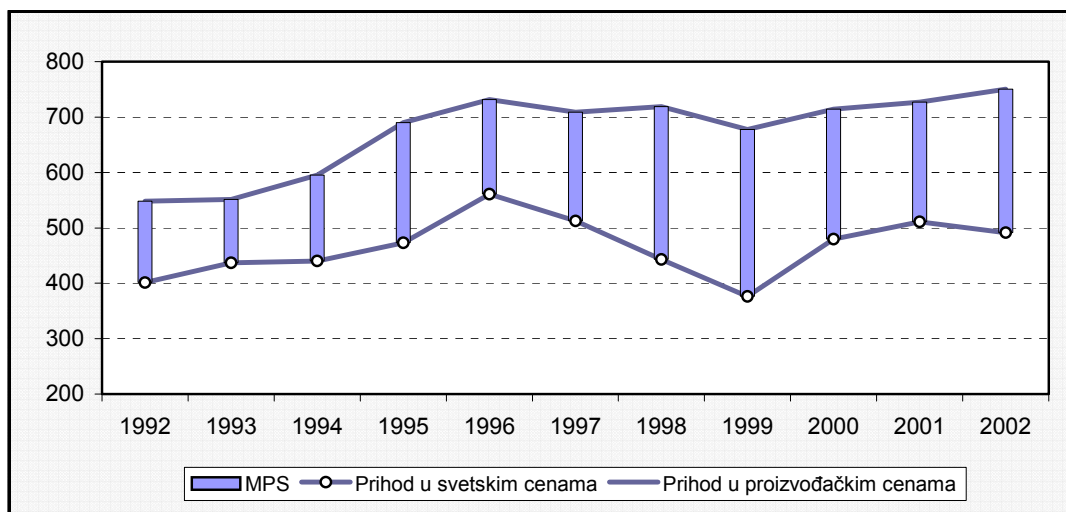
Tabela 36: Podrška proizvođačima i njena struktura; 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Koeficijent nominalne podrške proizvođačima (NACp)	1,47	1,33	1,42	1,53	1,37	1,47	1,73	1,94	1,66	1,62	1,75
Procentualni PSE (% PSE)	32	25	29	35	27	32	42	49	40	38	43
PSE (mil. EUR)	189,0	143,5	183,7	251,7	208,1	240,0	321,8	355,5	314,5	316,5	366,3
Cenovna podrška tržištu (MPS)	146,9	114,3	155,2	217,3	170,5	196,5	275,8	301,6	234,2	216,5	259,2
Budžetska plaćanja proizvođačima	42,1	29,2	28,5	34,4	37,6	43,5	46,0	53,9	80,2	100,0	107,1
Struktura PSE (%)											
Cenovna podrška tržištu (MPS)	77,7	79,7	84,5	86,3	81,9	81,9	85,7	84,8	74,5	68,4	70,8
Budžetska plaćanja proizvođačima	22,3	20,3	15,5	13,7	18,1	18,1	14,3	15,2	25,5	31,6	29,2
Koeficijent nominalne zaštite proizvođača (NPCp)	1,52	1,48	1,53	1,57	1,38	1,47	1,81	1,96	1,55	1,49	1,61

Izvor: Prilog 4

Većina podrške proizvođačima proizilazila je iz cenovne podrške tržištu, što znači, da je agrarna politika omogućavala održavanje cena poljoprivrednih proizvoda na višem nivou u odnosu na cene na svetskom tržištu. To potvrđuje i koeficijent nominalne zaštite proizvođača (NPCp), koji izražava relativni odnos između cena na domaćem tržištu (uvećanih za plaćanja na autput po jedinici proizvoda) i svetskih tržišnih cena. Iako su budžetska plaćanja proizvođačima od 1995. godine stalno rasla, udeo cenovne podrške tržištu u ukupnoj podršci proizvođačima počeo se vidljivo smanjivati tek posle 1999. godine. Najveće učešće cenovne podrške tržištu u PSE zabeleženo je u 1995 (86,3%), a najniže u 2001. godini (68,4%).

Po smanjenju u 1993. godini, cenovna podrška tržištu u 1994. i 1995. godini znatno se povećala. U tim godinama (1994, 1995) MPS se povećavala iako su cene na svetskom tržištu bile relativno stabilne što se direktno odrazilo na brzom povećanju cena za proizvođače na domaćem tržištu.⁷¹

Grafikon 14: Cenovna podrška tržištu i učešće cenovne podrške tržištu u vrednosti proizvodnje u proizvođačkim cenama; 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 4)

U narednim godinama putem cenovne podrške tržištu agrarna politika samo je smanjivala uticaj promena u cenama na svetskom tržištu na cene za proizvođače. U celom tom periodu (1996-2002) cene za proizvođače su uglavnom pratile kretanje cena na svetskom tržištu, ali su zbog prilagođavanja nivoa cenovne podrške tržištu proizvođačke cene bile stabilnije od cena na svetskom tržištu. U 1996. godini, kada su cene na svetskom tržištu porasle MPS se smanjila i u periodu 1997-1999, kada su svetske cene padale MPS se opet povećavala. U skladu sa promenama u cenama na svetskom tržištu je i ponovno smanjenje MPS u 2000. i 2001. godini kao i povećanje u 2002. godini. Unutar posmatranog perioda cenovna podrška tržištu bila je najveća u 1999. godini, odnosno u godini sa najnižim nivoom cena na svetskom tržištu.

Prilagođavanje nivoa MPS kretanju cena na svetskom tržištu agrarna politika postizala je prvenstveno prilagođavanjem spoljnotrgovinske zaštite (promene visine prelevmana) a od 1997. godine sve značajnije postajale su i druge mere (izvozne naknade i druge mere za stabilizaciju tržišta - vidi poglavlje 4.3.1).

Pored cenovne podrške tržištu prema ukupnoj podršci proizvođačima od 1999. godine znatno su doprinela i budžetska plaćanja. Porast učešća budžetskih plaćanja u PSE u zadnjim godinama posmatranog perioda (od 17% u proseku 1992-1998. na 25% u proseku 1999-2002) rezultat je uzajamnog efekta smanjenja cenovne podrške tržištu i znatnog povećanja budžetskih plaćanja proizvođačima.

⁷¹ Za period 1994-1996. povećanje cena za proizvođače putem povećanja spoljnotrgovinske zaštite bilo je i deklarirano programsko usmerenje agrarne politike (vidi poglavlje 4.1.1).

Paralelno sa promenama u visini, došlo je do većih promena i u samoj strukturi budžetskih plaćanja. Smanjilo se učešće plaćanja vezanih na autput (po jedinici proizvoda) i na korišćene faktore proizvodnje (regresiranje troškova) i ujedno povećalo učešće plaćanja po hektaru odnosno grlu i plaćanja vezanih na ograničenja u korišćenju inputa (ekološke naknade).

Tabela 37: Struktura budžetskih plaćanja proizvođačima; 1992-2002 (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Budžetska plaćanja (mil. EUR)	42,1	29,2	28,5	34,4	37,6	43,5	46,0	53,9	80,2	100,0	107,1
Struktura (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Plaćanja na bazi autputa	18,1	30,6	34,2	35,3	15,3	9,6	12,5	11,1	4,9	0,0	0,0
Plaćanja na bazi površine/broja životinja	0,4	3,5	3,2	11,9	28,9	35,3	36,1	43,8	54,2	54,1	62,6
Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje	61,1	66,0	62,6	52,9	55,6	52,3	47,8	34,3	19,1	15,6	12,9
- na bazi varijabilnih inputa	32,7	25,8	24,5	21,4	17,5	14,1	6,8	2,4	1,4	1,8	1,8
- na bazi usluga na gazdinstvima	9,3	18,0	19,6	19,0	18,1	18,2	17,0	15,0	8,9	6,7	7,3
- na bazi fiksnih inputa (investicije)	19,1	22,1	18,5	12,5	20,0	19,9	24,0	16,9	8,8	7,0	3,8
Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,5	2,2	6,4	7,7
Ostalo	20,4	0,0	0,0	0,0	0,2	2,8	3,6	9,3	19,6	23,9	16,8

Izvor: Prilog 4

Promene u strukturi PSE i strukturi budžetskih plaćanja jasno odražavaju promene u načinu obezbeđivanja podrške proizvođačima (manje putem viših cena i više putem budžeta), do kojih je došlo posle usvajanja reforme agrarne politike u 1998. godini. Od 1999. godine teret podrške proizvođačima postepeno se prenosi od potrošača na platioce poreza (budžet). Budžetska plaćanja proizvođačima manje su vezana samo na određene proizvode, čime se smanjuje njihov direktni uticaj na proizvodnju.

5.1.2 PSE po proizvodima

Agregatna podrška proizvođačima rezultat je podrške proizvođačima na tržištu pojedinih poljoprivrednih proizvoda. Najveći udeo ukupne podrške u celom posmatranom periodu otpada na tržište mleka (u proseku 1992-2002. godine 28%, najviše u 1993. i 1994. godini, najmanje u periodu 1999-2002), goveđeg mesa (u proseku 19%, najmanje u 1993. i 1994. godini, najviše u 1997. i 2001. godini) i svinjskog mesa (u proseku 12%, najviše u 1993. godini sa vidljivim trendom smanjivanja učešća). Ti proizvodi ujedno predstavljaju i najveći udeo u vrednosti proizvodnje⁷² ali istovremeno kod tih kao i kod većine drugih proizvoda učešće u PSE znatno odstupa od njihovog učešća u vrednosti proizvodnje (u oba pravca). Odstupanja su različita po proizvodima i po godinama što ukazuje na različitu politiku po proizvodima i u vremenskoj seriji.

⁷²U periodu 1992-2002 najviše učešće u vrednosti proizvodnje imalo je mleko (prosečno 20%), goveđe meso (prosečno 17%), svinjsko meso (15%), pileće meso (9%) i kukuruz (5%).

Tabela 38: Udeo pojedinih proizvoda u vrednosti proizvodnje (u proizvođačkim cenama) i podrški proizvođačima; 1992-2002 (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Pšenica											
Udeo u vrednosti proizvodnje	4,8	4,7	4,5	4,1	3,8	3,7	4,2	2,2	3,5	3,3	3,2
Udeo u PSE	8,2	9,2	7,2	4,1	4,3	3,8	5,2	3,4	5,7	5,1	4,6
Kukuruz											
Udeo u vrednosti proizvodnje	4,0	5,6	6,4	5,0	6,3	5,3	4,6	4,8	4,9	4,0	5,0
Udeo u PSE	4,0	6,5	4,3	1,6	2,7	-0,4	0,5	1,2	3,5	2,5	0,4
Ostale žitarice											
Udeo u vrednosti proizvodnje	0,9	0,9	1,1	0,9	0,9	0,9	0,8	0,7	0,9	1,3	1,3
Udeo u PSE	1,5	2,0	1,8	0,6	0,6	0,6	0,8	0,5	1,1	2,0	2,0
Beli šećer											
Udeo u vrednosti proizvodnje	1,3	2,0	1,4	1,9	2,2	2,0	2,2	2,9	1,5	0,8	1,1
Udeo u PSE	2,6	5,7	3,1	3,2	4,7	3,7	3,7	4,6	2,3	1,2	1,5
Mleko											
Udeo u vrednosti proizvodnje	17,2	16,9	18,8	18,6	16,6	18,1	20,7	23,0	22,3	22,7	23,2
Udeo u PSE	27,0	33,4	33,4	26,7	26,9	27,8	29,7	25,5	23,6	24,3	26,2
Goveđe meso											
Udeo u vrednosti proizvodnje	17,8	20,7	18,9	19,4	18,5	19,1	16,3	16,3	13,3	14,8	12,9
Udeo u PSE	16,5	2,5	9,1	18,9	19,1	26,2	18,6	18,9	20,5	28,4	25,1
Svinjsko meso											
Udeo u vrednosti proizvodnje	16,9	16,6	15,9	14,2	13,4	15,0	13,4	14,1	12,8	16,6	12,4
Udeo u PSE	9,8	18,1	15,8	12,4	8,9	8,8	10,3	14,2	9,8	11,2	8,8
Pileće meso											
Udeo u vrednosti proizvodnje	12,5	9,8	9,2	9,4	9,8	10,2	9,2	8,5	7,8	8,9	7,6
Udeo u PSE	6,3	0,8	2,3	5,4	3,0	2,0	2,0	4,3	6,1	3,9	4,4
Jaja											
Udeo u vrednosti proizvodnje	4,5	3,7	3,6	3,3	4,2	4,5	4,1	3,8	3,6	3,0	3,1
Udeo u PSE	5,9	3,4	3,7	4,8	5,9	5,6	4,6	3,7	1,9	0,8	1,9
Ovčije meso											
Udeo u vrednosti proizvodnje	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,8	0,8
Udeo u PSE	0,3	0,7	0,5	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,7	0,6
Ostali proizvodi											
Udeo u vrednosti proizvodnje	20,0	19,0	20,0	23,0	24,0	21,0	24,0	23,0	28,8	23,9	29,3
Udeo u PSE	17,9	17,7	19,0	21,5	23,1	21,1	23,8	22,7	24,7	20,0	24,3

Izvor: Prolog 4, 15-24 i proračuni autora

Različita politika po proizvodima rezultirala je i znatnim razlikama u učešću podrške u ukupnom bruto prihodu proizvođača kod pojedinih proizvoda (procentualni PSE).

U celom posmatranom periodu podrška proizvođačima najviše je doprinela prihodu na tržištu šećera (u proseku 1992-2002. godine 62%), ovčijeg mesa (52%) i mleka (48%). Kod šećera i mleka učešće podrške proizvođačima u prihodu bilo je ujedno i najstabilnije (koeficijent varijacije u periodu 1992-2002. godine 10 odnosno 11%). U drugoj polovini posmatranog perioda (1997-2002) visoko i relativno stabilno učešće PSE u prihodu karakteristično je i za tržište goveđeg mesa (PSE 54%, koeficijent varijacije 18%). Na drugoj strani, najniži procentualni PSE imali su proizvođači kukuruza i pilećeg mesa (16%), gde je podrška proizvođačima bila i najviše varijabilna (koeficijent varijacije 73% odnosno 63%).

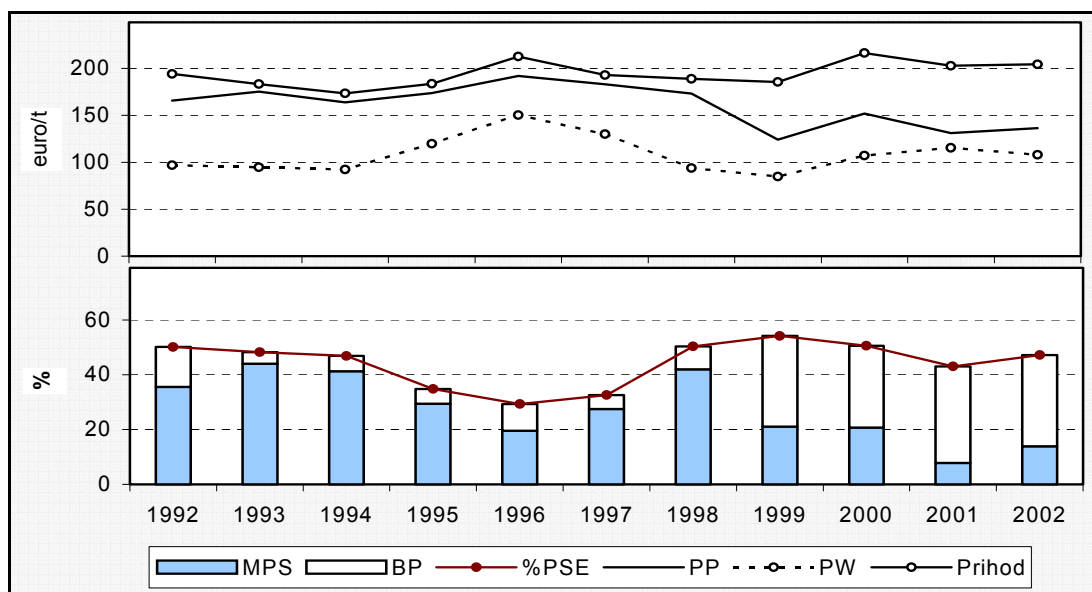
Tabela 39: Procentualni PSE po proizvodima; 1992-2002 (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Pšenica	50,1	48,2	46,9	34,8	29,3	32,6	50,4	54,1	50,6	43,1	47,0
Kukuruz	33,8	29,4	20,1	11,7	12,0	-2,5	4,8	12,4	25,8	20,4	3,2
Ostale žitarice	52,8	57,2	48,3	23,6	17,5	22,9	45,0	38,4	41,1	50,6	54,3
Šećer (ekvivalent)	61,1	68,7	63,5	56,3	58,5	59,7	69,8	74,0	57,5	53,9	57,7
Mleko	48,0	45,9	49,9	48,3	42,0	47,2	58,6	53,8	42,1	41,0	48,2
Goveđe meso	29,1	3,0	14,0	32,6	27,1	42,2	46,1	53,7	52,5	62,6	68,0
Svinjsko meso	18,6	27,3	29,6	31,1	18,6	19,5	33,7	52,1	33,5	29,1	34,4
Pileće meso	16,9	2,2	7,7	21,1	8,7	6,7	9,8	26,3	34,0	19,2	28,2
Jaja	44,6	24,2	31,1	52,4	40,1	42,3	49,3	50,5	22,3	11,8	30,0
Ovčije meso	60,6	56,7	51,4	74,2	58,7	54,6	60,2	52,9	45,1	30,7	29,8
Ostali proizvodi	29,6	23,5	28,4	33,2	26,3	32,0	41,9	48,3	36,0	34,1	38,2
Svi proizvodi	32,0	24,7	29,4	34,7	27,1	31,9	42,1	48,6	39,6	38,3	42,7

Izvor: Prilog 4, 15-24

Pšenica

U pogledu mera agrarne politike podršku proizvođačima pšenice možemo podeliti u dva karakteristična razdoblja. U prvom, koji se odnosi na period 1992-1998, tržište je bilo u celini administrativno uređeno (garantovan otkup svih količina pšenice u robne rezerve po određenoj ceni, visoka spoljnotrgovinska zaštita, uvoz pšenice putem robnih rezervi bez carinskih opterećenja). U tom periodu budžetska plaćanja proizvođačima sastojala su se, pre svega, od regresa (za seme, za kredite za tekuću proizvodnju) i nespecifične podrške proizvođačima (npr. podrška investicijama). U pojedinim godinama proizvođačima su bile obezbeđene i cenovne naknade (1992, 1996. i 1998).

Grafikon 15: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - **pšenica**; 1992-2002 (Izvor: Prilog 5, 15)

Većina podrške proizvođačima u tom periodu bila je obezbeđena putem cenovne podrške tržištu. MPS prilagođavala se promenama u svetskim cenama⁷³ i time omogućila održavanje relativno visokih i stabilnih cena za proizvođače. MPS nije sprečila uticaj promena u cenama na svetskom tržištu na cene za proizvođače ali je znatno smanjila njihovu varijabilnost.⁷⁴

Sa 1999. godinom politika na tržištu pšenice drastično se promenila. U skladu sa usmerenjima, koja je donela reforma agrarne politike u 1998. godini, došlo je do postepenog ukidanja državnog monopola (ukidanje administrativnog određivanja cena i otkupa u robne rezerve), čemu je znatno doprinelo i otvaranje tržišta prema državama CEFTA.⁷⁵ Liberalizacija tržišta pšenice odrazila se na smanjenje cenovne podrške tržištu i time smanjenje proizvođačkih cena, koje su se više približile nivou cena na svetskom tržištu. Paralelno skokovito su se povećala budžetska plaćanja proizvođačima, pre svega, zbog uvođenja direktnih plaćanja po hektaru kao kompenzacije za smanjenje cena.⁷⁶

Promene u merama agrarne politike nisu značajnije uticale na ukupnu podršku proizvođačima, koja je i dalje ostala relativno visoka. Značajnije su promene u strukturi te podrške. U periodu 1999-2002. težište podrške proizvođačima prenelo se od cenovne podrške tržištu na budžetska plaćanja. Dok je u periodu 1992-1998. učešće budžetskih plaćanja u ukupnoj podršci proizvođačima iznosilo u proseku 19%, to učešće se u periodu 1999-2002. povećalo na 68%.

Kukuruz

Podrška proizvođačima kukuruza u celom periodu tranzicije bila je znatno niža u odnosu na tržište pšenice. Jedan od razloga za nisku podršku možemo tražiti u činjenici, da se dominantni deo kukuruza (u većini godina više od 90%) potroši na gazdinstvima i da je zbog toga tržište domaćeg kukuruza veoma ograničeno.

U periodu 1992-1996. podrška proizvođačima sastojala se uglavnom iz cenovne podrške tržištu, a u periodu 1997-2002. težište podrške proizvođačima prenelo se na budžetska plaćanja.⁷⁷ Budžetska podrška se povećala naročito u zadnje tri godine posmatranog perioda (2000-2002), kada se politika na tržištu kukuruza počela prilagođavati Zajedničkoj agrarnoj politici EU uvođenjem direktnih plaćanja po hektaru.

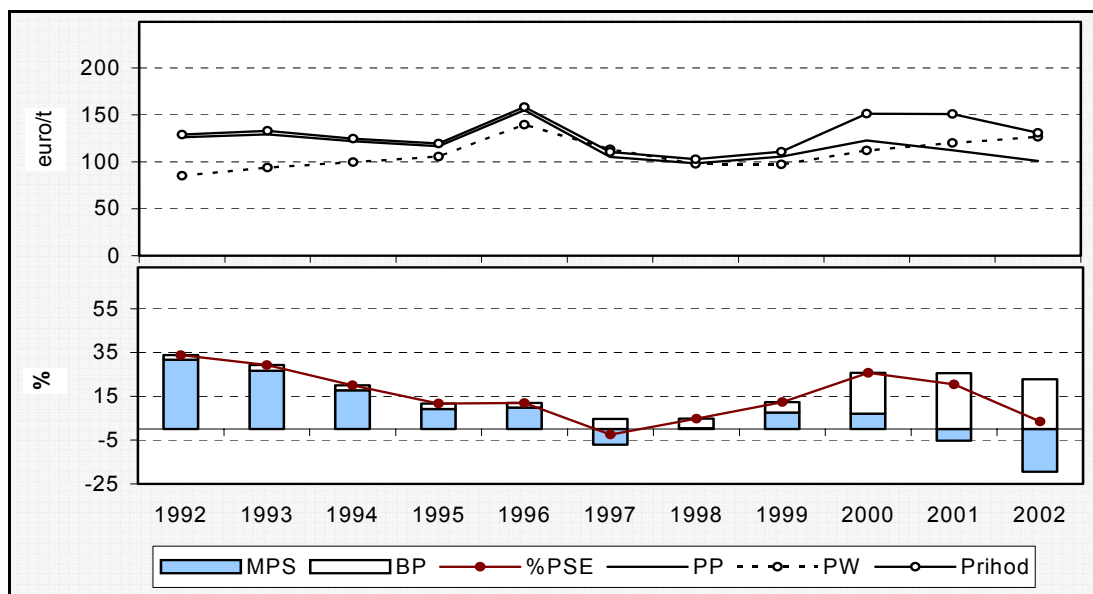
⁷³ To potvrđuje i visoka negativna korelacija između MPS i cena na svetskom tržištu, koja je u periodu 1992-1998. iznosila -0,95.

⁷⁴ U periodu 1992-1998. postoji jasna korelacija između cena na svetskom tržištu i cena za proizvođače (0,89) ali je istovremeno koeficijent varijacije kod svetskih cena 20%, a kod domaćih cena za proizvođače samo 6%.

⁷⁵ Protokol 6 prema sporazumu CEFTA, koji uvoz pšenice iz država potpisnica opterećuje samo sa 15% carine (bez prelevmana i bez ograničenja količina) stupio je na snagu u aprilu 1998. godine ali je njegovo izvođenje bilo prekinuto uvođenjem samozaštitne klauzule (*safe-guard*).

⁷⁶ U 1999. godini pored direktnog plaćanja po hektaru proizvođačima je bila obezbeđena i cenovna naknada. Na drugoj strani sa 1999. godinom ukinuti su svi regresi (za seme, za tekuću proizvodnju).

⁷⁷ Specifična budžetska podrška proizvođačima kukuruza obezbeđivala se uglavnom u obliku regresa za kredite za tekuću proizvodnju (1993-1998), podrške proizvodnji semena (1996-1999) i cenovnih naknada (1997-1999).

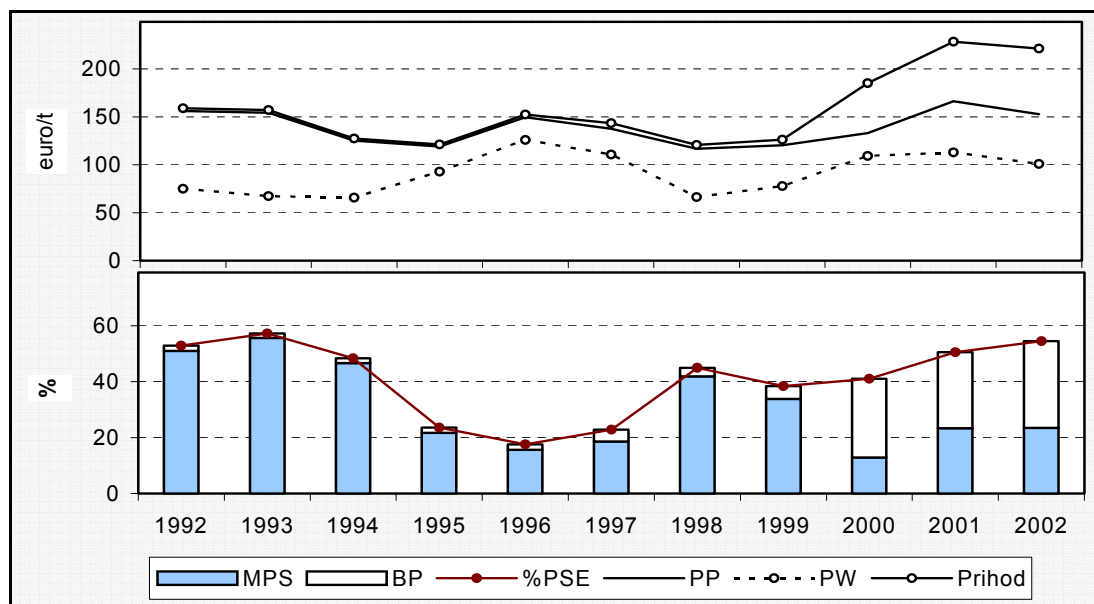
Grafikon 16: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - kukuruz; 1992-2002 (Izvor: Prilog 6, 16)

Cenovna podrška tržištu do 1997. godine stalno se smanjivala zbog rasta cena na svetskom tržištu, koji je dostigao vrh u 1996. godini. U 1997. godini situacija na svetskom tržištu se promenila. Cene su pale a taj trend se nastavio i u naredne dve godine. Pod uticajem visokih cena kukuruza na domaćem tržištu u 1996. godini, Vlada je u 1997. godini ukinula carinske dažbine kod uvoza kukuruza (režim "slobodno"), što je prouzrokovalo pad domaćih cena ispod nivoa cena na svetskom tržištu u toj godini (negativna cenovna podrška tržištu). Iako su proizvođačima u 1997. godini (kao i u naredne dve godine) bila obezbeđena nešto veća budžetska plaćanja (u obliku cenovne naknade), ona nisu bila dovoljna da neutrališu učinak negativne cenovne podrške tržištu pa je u toj godini i ukupna podrška proizvođačima bila negativna (negativni PSE). U narednim godinama carinske dažbine su se opet obračunavale (u 1998. i 1999. godini privremeno su bili uvedeni i prelevmani), što je omogućilo vraćanje proizvođačkih cena iznad nivoa cena na svetskom tržištu. U 2001. i 2002. godini cenovna podrška tržištu bila je ponovo negativna. Veći pad ukupne podrške proizvođačima u zadnjim godinama sprečilo je povećanje budžetske podrške. Uvođenjem direktnih plaćanja po hektaru posle 1999. godine znatno se povećao i nivo ukupnih prihoda proizvođača kukuruza.

Ostale žitarice

Politika na tržištu ostalih žitarica imala je slične karakteristike kao politika na tržištu kukuruza ali je visina podrške proizvođačima bila bliže onoj na tržištu pšenice. Veća podrška proizvođačima ostalih žitarica u odnosu na kukuruz u celom posmatranom periodu posledica je veće cenovne podrške tržištu. Cenovna podrška tržištu uglavnom je pratila promene u kretanju cena na svetskom tržištu (veća u godinama sa niskom svetskom cenom i niža u godinama kada je cena na svetskom tržištu bila visoka) i obezbeđivala manju

varijabilnost proizvođačkih cena od varijabilnosti cena na svetskom tržištu. Istovremeno cenovna podrška tržištu postepeno se smanjivala.⁷⁸

Grafikon 17: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – ostale žitarice; 1992-2002 (Izvor: Prilog 7, 17)

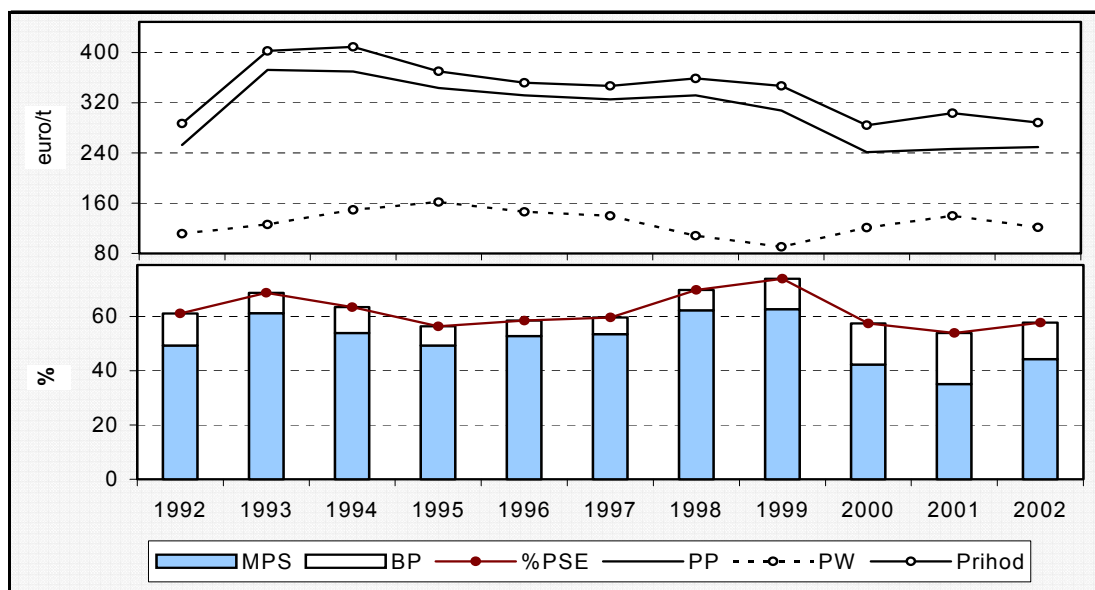
Od 2000. godine podrška proizvođačima prenet je uglavnom na budžetsku podršku. Slično kao na tržištu kukuruza u tom periodu bila su uvedena direktna plaćanja po hektaru, što je prouzrokovalo velik porast budžetske podrške proizvođačima. Istovremeno cenovna podrška tržištu smanjila se zbog povećanja cena na svetskom tržištu. Učešće cenovne podrške u podršci proizvođačima u periodu 2000-2002. iznosilo je prosečno 40% (92% u proseku 1992-1999). Nasuprot nižoj cenovnoj podršci tržištu, veća budžetska plaćanja u tom periodu omogućila su znatno povećanje ukupnog bruto prihoda proizvođača.

Šećer

Politika na tržištu šećera obezbeđivala je visoku i relativno stabilnu podršku proizvođačima putem kombinacije visoke cenovne podrške tržištu i budžetskih plaćanja proizvođačima.⁷⁹

⁷⁸ Cenovna podrška tržištu ostalih žitarica bazirala je na carinskim dažbinama (u %). Prelevmani se nisu upotrebljavali iako su bili predviđeni (dozvoljeni po GATT). Carinske dažbine vremenom su se smanjivale zbog preuzetih obaveza po sporazumu GATT a od 1998. godine i zbog otvaranja tržišta žitarica prema državama CEFTA. Za proračun cenovne podrške tržištu razlika u ceni na domaćem i svetskom tržištu računata je na bazi cena za ječam.

⁷⁹ Specifična budžetska podrška proizvođačima šećerne repe u okviru tržišno-cenovne politike obezbeđivala se uglavnom u obliku regresa za seme (1992-1997), regresa za kredite za tekuću proizvodnju (1993-1998), a od 1998. godine u obliku direktnih plaćanja po hektaru. U pojedinim godinama, država je obezbedila i kompenzaciju dela otkupne cene šećerne repe prerađivaču (šećerani) što je omogućilo održavanje cena za proizvođače na višem nivou.

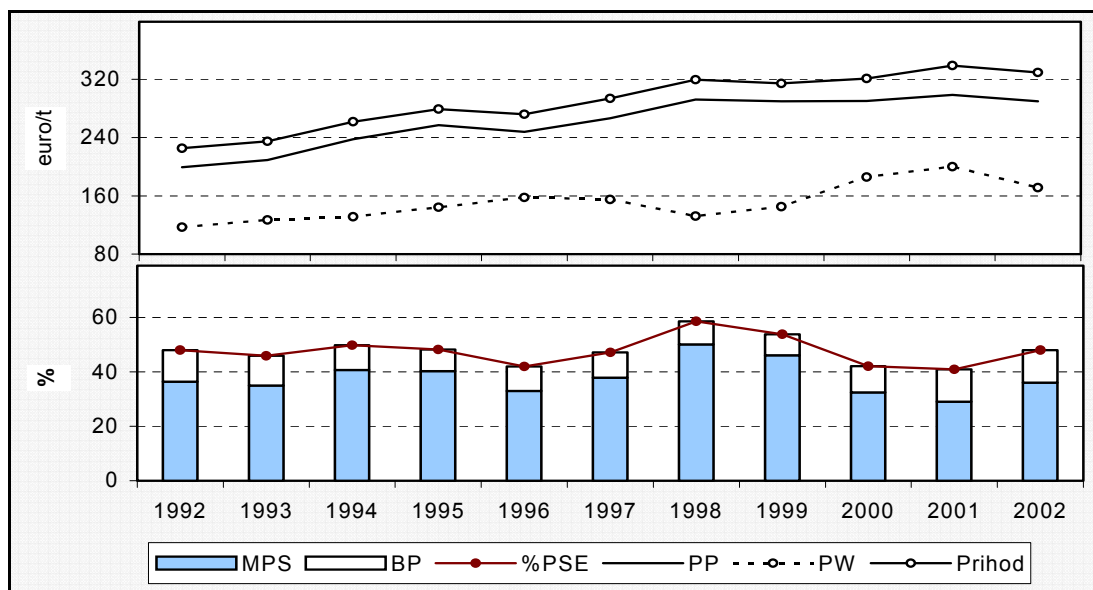
Grafikon 18: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - šećer; 1992-2002 (Izvor: Prilog 8, 18)

U periodu 1992-1998. godine značajan instrument agrarne politike na tržištu šećera bila je i administrativna kontrola tržišta (slično kao na tržištu pšenice). U tom periodu cenovna podrška tržištu bila je u funkciji održavanja administrativno određenih cena i vodila je u postepeno smanjivanje proizvođačkih cena nezavisno od promena cena na svetskom tržištu. Cenovna podrška tržištu počela je jače pratiti cene na svetskom tržištu tek u periodu nakon ukidanja administrativne kontrole cena (1999-2002) a paralelno je došlo i do znatnog povećanja budžetske podrške proizvođačima u obliku direktnih plaćanja po hektaru. Učešće cenovne podrške tržištu u ukupnoj podršci proizvođačima u periodu 1999-2002. godine smanjeno je na 75% (87% u proseku 1992-1998). Promenama u politici u 1999. godini deo tereta podrške proizvođačima preneo se od cenovne podrške tržištu na budžetska plaćanja.

Mleko

Tržište mleka predstavlja najznačajniji segment poljoprivrede Slovenije, kome je politika u celom posmatranom periodu posvećivala naročitu pažnju. Sve do 2001. godine proizvođači su bili zaštićeni administrativnim određivanjem osnovne otkupne cene mleka. Većina podrške bila je obezbeđivana putem cenovne podrške tržištu (79% u proseku 1992-2002) i vodila je u povećanje cena mleka za proizvođače praktično nezavisno od kretanja cena na svetskom tržištu. Održavanje cena na domaćem tržištu znatno iznad nivoa svetskih cena omogućila je visoka spoljnotrgovinska zaštita u kombinaciji sa izvoznim naknadama za prodaju viškova mleka.⁸⁰ Usklađivanje visine izvoznih naknada omogućilo je stabilnost cena za proizvođače i nakon ukidanja administrativne kontrole otkupne cene mleka u 2001. godini.

⁸⁰ Troškovi za izvozne naknade za mlečne proizvode u periodu 1992-1997. godine u proseku iznosili su 2,7 miliona EUR, u 1998. povećali su se na 7,4 miliona EUR a u periodu 1999-2002. popeli su se na prosečno 16,5 miliona EUR.

Grafikon 19: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - mleko; 1992-2002 (Izvor: Prilog 9, 19)

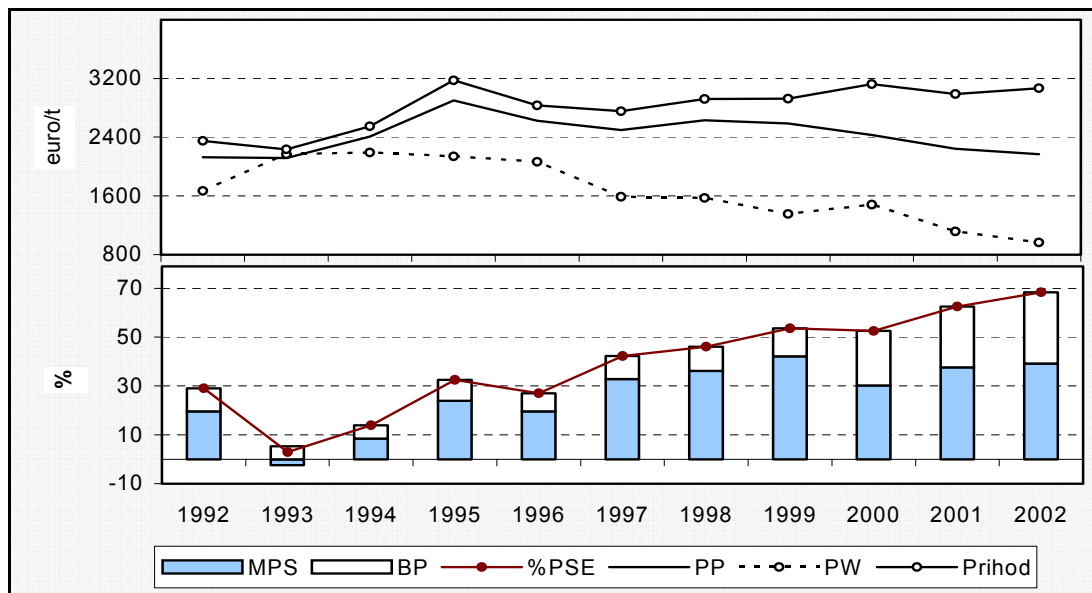
Učešće budžetskih plaćanja proizvođačima mleka u ukupnoj podršci u posmatranom periodu nije se značajnije menjalo. Budžetska plaćanja uglavnom proizilazila su iz podrške područjima sa težim uslovima privređivanja. U okviru tržišno-cenovne politike budžetska podrška bila je ograničena na regresiranje priplodnih životinja (1992-1998) a u prvim godinama tranzicije (do 1995) u okviru politike administrativne kontrole cena bile su obezbeđivane i cenovne naknade proizvođačima.

Goveđe meso

Podrška proizvođačima goveđeg mesa sve do 1999. godine bila je znatno niža od podrške tržištu mleka. Podrška se bazirala na cenovnoj podršci tržištu iako su praktično u celom periodu značajnu ulogu imala i budžetska plaćanja. Podrška proizvođačima bila je najniža u 1993. godini, kada je znatan porast cena na svetskom tržištu uz praktično nepromenjenu cenu za domaće proizvođače rezultirao u negativnoj cenovnoj podršci tržištu. U 1994. i 1995. godini cenovna podrška tržištu brzo se povećavala (povećanje spoljnotrgovinske zaštite uvođenjem prelevmana) i omogućila porast cena za proizvođače iako su cene na svetskom tržištu smanjene. U narednim godinama cene za proizvođače pratile su kretanje cena na svetskom tržištu ali je pad cena zbog rastuće cenovne podrške tržištu bio manji od pada svetskih cena.⁸¹ Od 2000. godine mogućnost prilagođavanja cenovne podrške tržištu promenama u svetskim cenama znatno je ograničilo otvaranje tržišta goveđeg mesa,

⁸¹ Pored spoljnotrgovinske zaštite, koja se od 1993. godine sastojala od carina i prelevmana, cenovnu podršku tržištu omogućavale su i izvozne naknade, naročito od 1997. godine. Troškovi za izvozne naknade za meso i mesne proizvode u periodu 1992-1996. godine u proseku iznosili su 1,5 miliona EUR. Zbog pojava bolesti BSE i time povezanog smanjenja potrošnje goveđeg mesa u periodu 1997-2000. ti troškovi porasli su na 3,7 miliona EUR, a u 2001. godini čak na 12 miliona EUR.

naročito prema državama CEFTA.⁸² I pored toga ukupna podrška proizvođačima i dalje je rasla zbog većih budžetskih plaćanja, koja su se postepeno povećavala već od 1995. godine.

Grafikon 20: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – **goveđe meso**; 1992-2002 (Izvor: Prilog 10, 20)

U prvim godinama tranzicije budžetska podrška proizvođačima obezbeđivala se uglavnom u obliku regresa.⁸³ Do prekretnice u načinu obezbeđivanja te podrške došlo je u 1995. godini kada su bila uvedena prva direktnih plaćanja po grlu. U narednim godinama obim direktnih plaćanja postepeno se povećavao i od 1999. godine postala su jedini oblik budžetske podrške proizvođačima u okviru tržišno-cenovne politike. Pored specifičnih mera agrarne politike, značajan udeo u budžetskim plaćanjima proizvođačima goveđeg mesa imale su i mere za područja sa težim uslovima proizvodnje. Naknade za ta područja značajno su se povećale naročito posle 1999. godine. Povećanjem budžetskih plaćanja i prilagođavanjem cenovne podrške tržištu agrarna politika je održavala prihode proizvođača na relativno visokom i stabilnom nivou i u godinama, kada se situacija na svetskom tržištu znatno pogoršala.

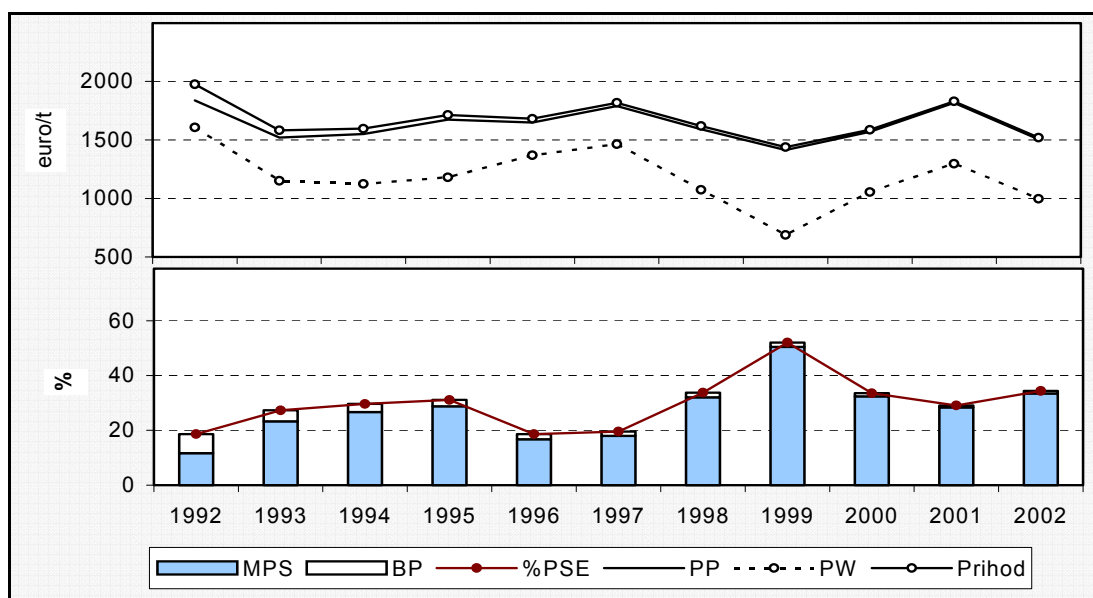
Svinjsko meso

Proizvođače svinjskog mesa agrarna politika podržavala je uglavnom putem cenovne podrške tržištu (90% u proseku 1992-2002). Budžetska plaćanja proizvođačima imala su samo sporednu ulogu. Cenovna podrška tržištu menjala se u zavisnosti od nivoa cena na svetskom tržištu. Najniža je bila u godinama, kada su cene na svetskom tržištu bile najviše

⁸² Od 1. januara 2000. godine uvoz iz država potpisnica sporazuma CEFTA opterećen je samo carinom (15% za žive životinje odnosno 25% za meso) bez prelevmana i bez ograničenja količina.

⁸³ Proizvođačima su bili obezbeđeni regres za priplodnu stoku i regres za kredite za tekuću proizvodnju. Ti regresi obezbeđivali su se do 1998 godine ali se njihov obim postepeno smanjivao.

(1992, 1996, 1997) i daleko najveća u 1999. godini, kada su cene na svetskom tržištu pale na najnižu tačku.⁸⁴ Prilagođavanje cenovne podrške kretanju cena na svetskom tržištu vodilo je u manju varijabilnost cena na domaćem tržištu ali je uticaj svetskog tržišta na cene za proizvođače ostao veliki. Cena za proizvođače a time i ukupni prihod varirali su u skladu sa kretanjem cena na svetskom tržištu.

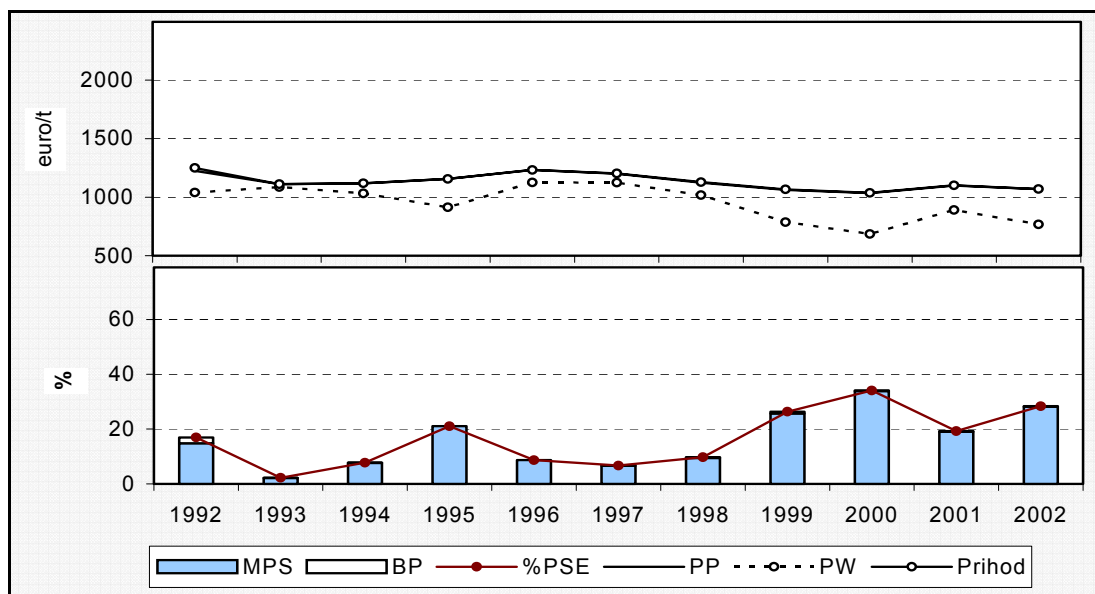
Grafikon 21: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – svinjsko meso; 1992-2002 (Izvor: Prilog 11, 21)

Pileće meso

Podrška proizvođačima pilećeg mesa u celom posmatranom periodu bila je relativno niska a obezbeđivala se praktično isključivo putem cenovne podrške tržištu. Karakteristike podrške proizvođačima pilećeg mesa slične su onima na tržištu svinjskog mesa. Cenovna podrška tržištu a time i podrška proizvođačima pilećeg mesa prilagođavala se nivou cena na svetskom tržištu i u znatnoj meri smanjila varijabilnost cena za proizvođače.⁸⁵ Od 1995. godine promene u cenama na domaćem tržištu pratile su kretanje svetskih cena ali je njihov nivo zbog cenovne podrške tržištu ostajao viši.

⁸⁴ Osnovni instrument cenovne podrške tržištu bila je spoljnotrgovinska zaštita, koja se od 1993. godine dalje sastojala od carina i prelevmana. Od 1. januara 2000. godine uvoz iz država CEFTA opterećen je samo carinom (15% za žive životinje, 25% za meso) bez prelevmana i ograničenja količina. U 1999. godini pored većih uvoznih dažbina kao mera za stabilizaciju situacije na tržištu bio je upotrebljen i javni interventni otkup svinjskog mesa.

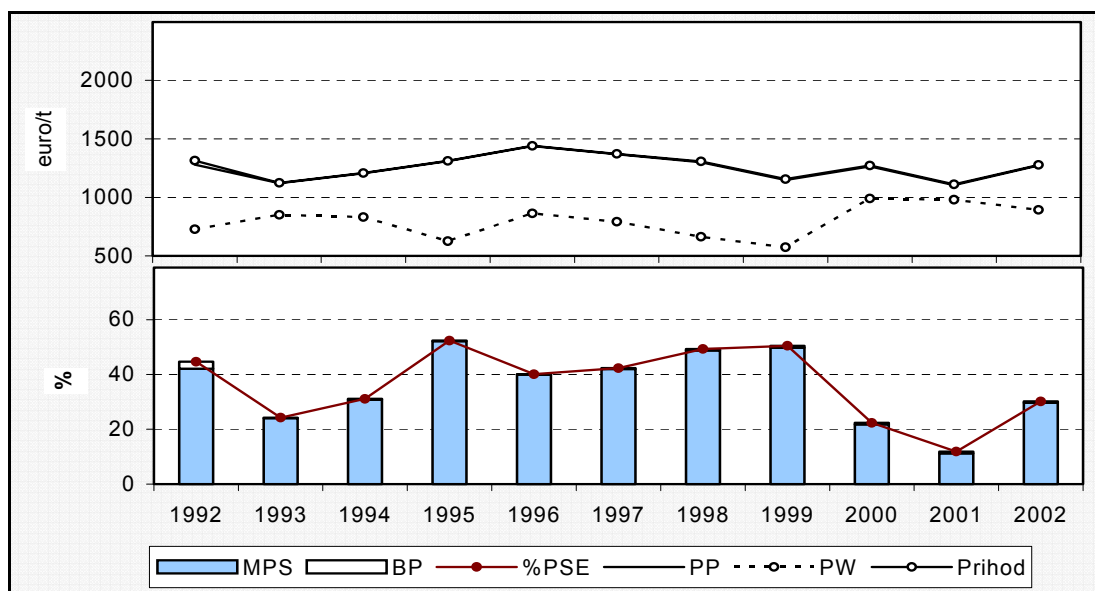
⁸⁵ Osnovni instrument cenovne podrške tržištu bila je spoljnotrgovinska zaštita, koja se od 1993. godine sastojala od carina i prelevmana. Od 1. aprila 1998. godine uvoz iz država CEFTA opterećen je samo sa carinom (28%) bez prelevmana i bez ograničenja količina. Značajna mera za stabilizovanje cena pilećeg mesa bile su i izvozne naknade. Troškovi budžeta za izvozne naknade u proseku 1992-2001. iznosili su 1 milion EUR godišnje.

Grafikon 22: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – **pileće meso**; 1992-2002 (Izvor: Prilog 12, 22)

Jaja

Politika na tržištu jaja bila je slična politici na tržištu pilećeg mesa, a slične su bile i karakteristike te podrške.

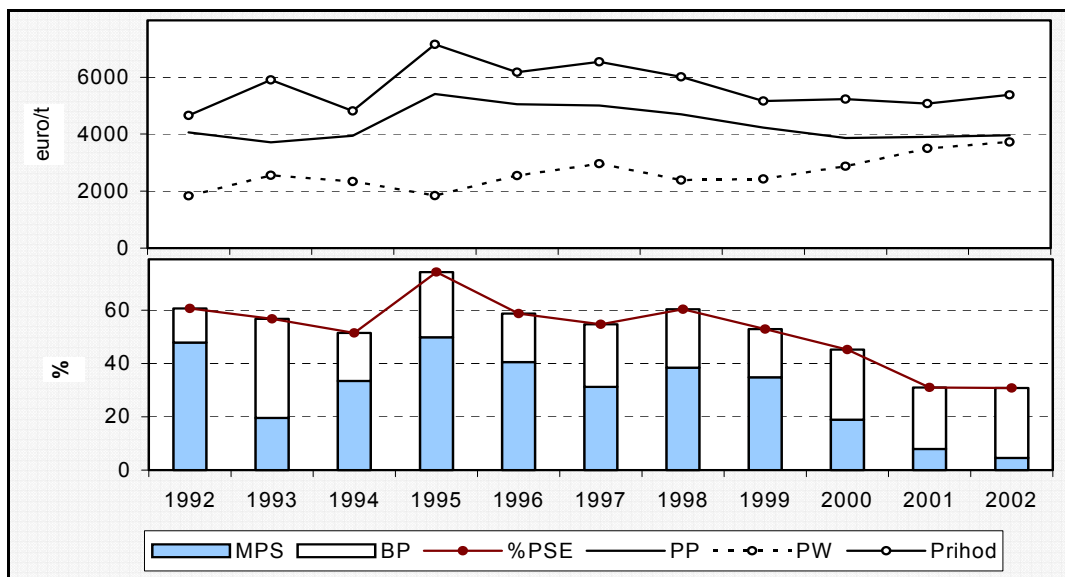

Grafikon 23: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda - **jaja**; 1992-2002 (Izvor: Prilog 13, 23)

Bitna razlika u odnosu na tržište pilećeg mesa je u nivou podrške proizvođačima, koji je bio kod jaja do 2000. godine stalno znatno viši. Relativno visoka podrška tržištu jaja delimično je posledica samih mera agrarne politike (carine, prelevmani) a delimično i specifičnosti tržišta. Zbog relativno ograničene spoljne trgovine svežim jajima uticaj cena na svetskom tržištu na cene za domaće proizvođače relativno je mali.⁸⁶

Ovčije meso

Podrška proizvođačima ovčijeg mesa praktično u celom periodu bila je među najvišim, naročito u odnosu na druga tržišta stočarskih proizvoda. Jedan od razloga je u stalno visokim budžetskim plaćanjima, koja su se u prvim godinama odnosila uglavnom na područja sa težim uslovima proizvodnje, a od 1995. godine obezbeđivala su se i za sve proizvođače mesa. Drugi razlog možemo tražiti u malom i samodovoljnom tržištu sa specifičnim potrošačkim navikama. Potrošači potražuju praktično isključivo jagnjetinu za pečenje, dok se većina spoljne trgovine odnosi na konfekcionirano zamrznuto meso težih životinja. Cene za proizvođače u takvim uslovima više su rezultat usklađivanja domaće ponude i potražnje nego zaštitnih mera agrarne politike odnosno promena u cenama na svetskom tržištu. Broj ovaca stalno se povećavao (naročito brzo od 1996. godine) a proizvodnja jagnječeg mesa do kraja posmatranog perioda porasla je za više od sedam puta (vidi poglavlje 6.2). Pad proizvođačkih cena od 1996. godine poklapa se sa značajnim porastom proizvodnje na domaćem tržištu u tom periodu a manje sa merama cenovne podrške tržištu.⁸⁷

Grafikon 24: Cenovna podrška tržištu (MPS), budžetska plaćanja (BP) i podrška proizvođačima (%PSE), cene na svetskom tržištu (PW), cene za proizvođače (PP) i bruto prihod po jedinici proizvoda – **ovčije meso**; 1992-2002 (Izvor: Prilog 14, 24)

⁸⁶ To potvrđuju i velike razlike u proizvođačkim cenama između država unutar Evropske unije. Npr. u Belgiji su cene svežih jaja bile niže od referentnih cena na svetskom tržištu, dok su u Nemačkoj, koja se graniči sa Belgijom, u istom periodu cene bile skoro tri puta više (Volk, 1997).

⁸⁷ Do 1996. godine spoljnotrgovinska zaštita sprovodila se samo putem carina, a od 1996. godine sastojala se od carine i prelevmana. Od 1. aprila 1998. godine uvoz iz država CEFTA oslobođen je svih uvoznih dažbina.

5.2 Procena podrške potrošačima i ukupne podrške poljoprivredi

5.2.1 Podrška potrošačima

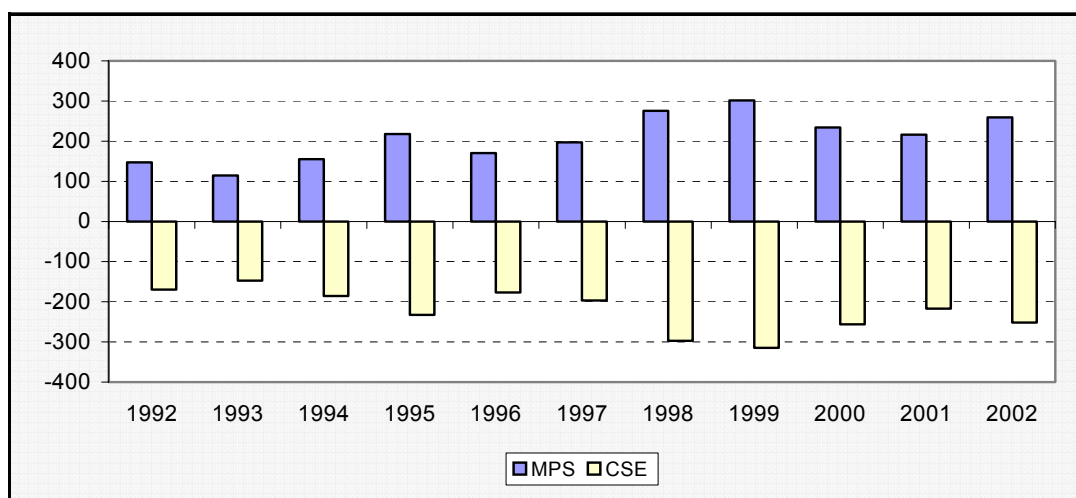
Indikatori podrške potrošačima (CSE) ukazuju na troškove, koji terete potrošače poljoprivrednih proizvoda zbog podrške poljoprivrednim proizvođačima. Visoka i stalno pozitivna podrška proizvođačima u Sloveniji značila je istovremeno indirektno oporezivanje potrošača. Agregatni procentualni CSE u celom posmatranom periodu bio je negativan i u proseku iznosio -29%.

Tabela 40: Indikatori i struktura podrške potrošačima; 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Procentualni CSE (%)	-27	-23	-26	-29	-21	-25	-37	-43	-31	-27	-31
Podrška potrošačima (mil. EUR)	-169,5	-147,5	-185,5	-232,7	-177,0	-197,1	-296,6	-315,0	-256,5	-217,0	-251,5
Struktura CSE (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Transferi potrošača proizvođačima	88,3	89,1	87,2	89,4	94,6	94,9	89,4	90,4	87,7	88,5	88,5
Ostali transferi potrošača	22,7	26,7	22,1	13,8	9,3	7,0	13,9	11,9	15,1	13,1	10,7
Transferi poreskih obveznika potrošačima	-0,2	0,0	0,0	-0,2	0,0	-0,5	-0,4	-0,4	-0,2	-0,5	-1,1
Transferi potrošača stočne hrane	-10,8	-15,7	-9,3	-3,0	-4,0	-1,5	-2,9	-1,9	-2,6	-1,1	1,8

Izvor: Prilog 4

Najznačajniji deo CSE su tržišni transferi (transferi potrošača proizvođačima u obliku pokrivanja razlike u ceni za domaće poljoprivredne proizvode i drugi transferi potrošača u obliku pokrivanja razlike u ceni za uvezene proizvode), koji znače doprinos potrošača ka cenovnoj podršci tržištu. Budžetska podrška potrošačima (transferi poreskih obveznika potrošačima) kao i cenovna podrška tržištu za domaće proizvode, potrošene kao stočna hrana (transferi potrošača stočne hrane), samo su u manjem obimu umanjili tržišne transfere potrošača. CSE u velikoj meri odražava promene u MPS: povećanje cenovne podrške tržištu imalo je za posledicu veće oporezivanje potrošača (veći negativni CSE) i obrnuto.

Grafikon 25: Podrška potrošačima (CSE) i cenovna podrška tržištu (MPS); 1992-2002 (mil. EUR) (Izvor: Prilog 4)

5.2.2 Ukupna podrška poljoprivredi

Ukupna podrška poljoprivredi (TSE), kao najširi indikator podrške, predstavlja sumu podrške proizvođačima (PSE), podrške opštim uslugama u poljoprivredi (GSSE) i direktne budžetske podrške potrošačima. U posmatranom periodu najznačajniji element ukupne podrške poljoprivredi predstavljala je podrška proizvođačima, koja je u strukturi TSE zauzimala oko 90%. Podrška opštim uslugama predstavljala je oko 9% a udeo budžetske podrške potrošačima bio je zanemarivo mali (manje od 1%).

Zbog dominantnog udela PSE u strukturi ukupne podrške poljoprivredi, promene TSE u posmatranom periodu odražavaju slične karakteristike kao PSE. Po smanjenju u 1993. godini, u 1994. i 1995. godini ukupna podrška poljoprivredi se povećavala, zatim se smanjila u 1996. godini, porasla u periodu 1997-1999, ponovno se smanjila u godinama 2000-2001, da bi u 2002. dostigla najviši nivo u posmatrnom periodu.

Tabela 41: Indikatori i struktura ukupne podrške poljoprivredi; 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Ukupna podrška poljoprivredi (mil. EUR)	203,3	157,9	200,2	269,8	226,8	268,9	354,0	392,8	351,6	352,6	402,7
Struktura TSE (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Podrška proizvođačima (PSE)	92,9	90,9	91,8	93,3	91,8	89,3	90,9	90,5	89,4	89,7	91,0
Podrška opštim uslugama (GSSE)	6,9	9,1	8,2	6,6	8,2	10,4	8,8	9,2	10,4	9,9	8,4
Transferi poreskih obveznika potrošačima	0,2	0,0	0,0	0,1	0,0	0,4	0,3	0,3	0,1	0,3	0,7
TSE u odnosu na BDP (%TSE)	2,1	1,5	1,6	1,9	1,5	1,7	2,0	2,2	1,7	1,6	1,7

Izvor: Prilog 4

Uporedo sa promenama u ukupnoj podršci poljoprivredi, u istom pravcu menjao se i procentualni TSE, koji ukazuje na teret koji ukupna podrška poljoprivredi znači za ukupnu privredu. U odnosu na bruto domaći proizvod (BDP), ukupna podrška poljoprivredi bila je najveća u godinama, kada je porast TSE bio najveći (1995, 1998, 1999) i u 1992. godini, kada je BDP zbog smanjene opšte privredne aktivnosti bio relativno nizak.

Na bazi analize PSE/CSE indikatora možemo zaključiti da je agrarna politika u Sloveniji za razliku od drugih zemalja Centralne i Istočne Evrope (vidi poglavlje 2.2.4), u celom periodu tranzicije obezbeđivala visoku podršku poljoprivredi. U toj podršci opšte usluge za poljoprivredu, koje imaju najmanji direktni uticaj na delovanje tržišta predstavljale su manje od 10% ukupnih transfera u poljoprivredu. Većina transfera imala je oblik podrške proizvođačima (PSE), koja se više-manje direktno odnosi na pojedine poljoprivredne proizvode. Veliko učešće cenovne podrške tržištu kao i proizvodno-specifičnih budžetskih plaćanja u strukturi PSE bilo je karakteristično naročito za period do 1999. godine. Promene u strukturi PSE u zadnjim godinama ukazuju na preorijentaciju politike u pravcu proizvodno manje vezane podrške proizvođačima a time se smanjuje i direktni uticaj te podrške na proizvodnju, trgovinu i potrošnju poljoprivrednih proizvoda.

6 ANALIZA RAZVOJA POLJOPRIVREDE U SLOVENIJI

6.1 Osnovne karakteristike opšteg privrednog razvoja

Tranzicija iz socijalističkog u tržišni privredni sistem i u Sloveniji se, slično kao u drugim tranzicijskim zemljama, odrazila u smanjenju bruto domaćeg proizvoda u prvim godinama, visokoj nezaposlenosti i inflaciji. Tome je znatno doprineo i proces osamostaljivanja Slovenije (1991) i sa time povezan prekid tradicionalnih trgovinskih tokova, kao i nepovoljna polazna makroekonomska situacija iz kraja 1980-tih godina.

Program makroekonomske stabilizacije (1992/1993) koji se bazirao, pre svega, na restriktivnoj monetarnoj i fiskalnoj politici i fleksibilnom kursu (OECD, 2001c) već u 1993. godini uspostavio je uslove za ponovnu ekonomsku rast i u 1998. godini Slovenija je dostigla odnosno prestigla predtranzicijski nivo BDP (nivo iz 1989. godine).

Tabela 42: Osnovni makroekonomski pokazatelji razvoja Slovenije, 1990-2002

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001	2002
Stanovništvo (000)	1.998	2.002	1.996	1.991	1.989	1.988	1.991	1.987	1.983	1.986	1.990	1.992	1.996
Godišnji rast BDP (%)	-4,7	-8,9	-5,5	2,8	5,3	4,1	3,5	4,6	3,8	5,2	4,6	2,9	2,9
Struktura BDP (%):													
Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo (Nace: A+B)	5,0	5,2	5,2	4,5	4,0	3,9	3,9	3,7	3,6	3,2	2,8	3,0	2,9
Industrija (Nace: C+D+E)	33,4	36,0	32,1	29,3	30,3	28,3	27,9	28,0	28,1	27,3	26,7	26,8	26,3
Građevinarstvo (Nace: F)	4,3	3,7	3,8	4,1	4,1	4,3	4,8	4,9	4,9	5,4	5,5	5,2	4,9
Usluge (Nace: G do P)	47,8	45,4	48,2	49,9	49,0	50,2	50,6	51,5	51,2	51,4	52,3	53,8	54,0
												55,0	55,0
BDP po stanovniku (EUR)	6843	5131	4854	5450	6115	7300	7571	8111	8811	9490	9889	10352	10957
												11690	11690
Stopa nezaposlenosti (%)	5,9	10,1	13,3	15,4	14,2	13,9	13,9	14,4	14,5	13,6	12,2	11,6	11,6
Izvoz robe (mil. USD)	4118	3874	6681	6083	6828	8316	8310	8369	9051	8546	8732	9252	10357
Uvoz robe (mil. USD)	4717	4131	6141	6501	7304	9492	9421	9366	10111	10083	10116	10148	10929
Saldo tekućeg računa platnog bilansa (% BDP)	:	:	7,4	1,5	4,2	-0,4	0,2	0,3	-0,6	-3,5	-3,0	-2,8	0,2
												-1,4	1,4
Javnofinansijski bilans (% BDP)	:	:	0,2	0,3	-0,2	0,0	0,3	-1,2	-0,8	-0,6	-1,3	-1,3	-3,0
Kurs USD (godišnji prosek)	11,3	27,6	81,3	113,2	128,8	118,5	135,4	159,7	166,1	181,8	222,7	242,7	240,2
Kurs EUR (godišnji prosek)	14,4	34,0	105,1	132,3	152,4	153,1	169,5	180,4	186,3	193,6	205,0	217,2	226,2
Inflacija (godišnji prosek) (%)	549,7	117,7	201,3	32,3	19,8	12,6	9,7	9,1	7,9	6,1	8,9	8,4	7,5

*U 2003. godini SURS je objavio reviziju nacionalnih računa za 2000. i 2001. godinu na bazi nove metodologije. Time je došlo do prekidanja vremenske serije (podaci pre i posle 2000. godine nisu više međusobno uporedivi). Za 2000. godinu podaci su zbog toga prikazani po novoj i staroj metodologiji.

Izvor: UMAR, 1996, 2003; SURS-SL, 2003

Uvođenje reformi u pravcu tržišne ekonomije pomoglo je snižavanju inflacije i u 1996. godini inflacija je po prvi put (od sredine 1970-ih) pala ispod 10%. Na uspešnu makroekonomsku stabilizaciju ukazuje i relativno povoljan platni bilans (izuzimajući 1999.

i 2000. godinu) i bilans javnofinansijskih prihoda i rashoda.⁸⁸ Već od 1993. godine, kada je dostigla najviši nivo, postepeno se smanjivala i stopa nezaposlenosti. I pored toga u 2002. godini stopa nezaposlenosti ostala je skoro dva put veća u odnosu na 1990. godinu.

Opšti privredni razvoj išao je u pravcu povećanja učešća delatnosti usluga (od 48% na 55% BDP), dok se učešće industrije u bruto domaćem proizvodu smanjivalo (od 33% na 26% BDP). Učešće poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, koje je bilo relativno malo već na početku tranzicije (oko 5%), do 2002. godine smanjilo se na ispod 3%.

Jedan od razloga za nisko učešće poljoprivrede u nacionalnoj privredi su nepovoljni prirodni uslovi za poljoprivrednu proizvodnju. Poljoprivredno zemljište u strukturi ukupne površine zauzima samo 34%, dok šume pokrivaju oko 60% teritorije Slovenije.⁸⁹ I pored toga, prema kriterijumima OECD, Slovenija se svrstava u ruralne države - ruralna područja predstavljaju 89% teritorija i 57% stanovništva (OECD, 2001c). U ukupnom broju naselja dominiraju mala naselja (ispod 200 stanovnika), a Slovenija ima samo 2 grada sa više od 100 hiljada stanovnika (Ljubljana i Maribor). Zbog tih karakteristika apsolutni značaj poljoprivrede se ne smanjuje iako je njeno učešće u privredi sve manje (Erjavec i sar., 1997).

Slovenija je za razliku od mnogih drugih tranzicijskih zemalja i u vreme socijalizma zadržala tradicionalnu strukturu poljoprivrede. Više od 99% poljoprivrednih gazdinstava ostalo je u privatnom vlasništvu. Poljoprivreda je odigrala značajnu ulogu u održavanju istorijskog kontinuiteta privatnog vlasništva i nekih osnovnih tržišnih institucija (OECD, 2001c). Sve vreme postojao je i promet zemljištem iako u ograničenom obimu. Samo manji udeo poljoprivrednog zemljišta bio je nacionalizovan i na njemu su se razvila društvena gazdinstva. Zbog tih karakteristika, u periodu tranzicije nije došlo do veće vlasničke transformacije poljoprivrede kao ni do većih sa strukturnim reformama povezanih problema (EC, 1998a).

Osnovne odluke vezane za liberalizaciju tržišta zemljištem i ukidanje ograničenja u pogledu vlasništva i korišćenja zemljišta (ukidanje maksimuma) bile su donete već u vreme osamostaljivanja Slovenije (OECD, 2001c). U postupku denacionalizacije i privatizacije, koji je u Sloveniji započeo u 1991. godini usvajanjem Zakona o denacionalizaciji, sva poljoprivredna zemljišta i šume, sa kojima su raspolagala društvena gazdinstva i kombinati postale su državno vlasništvo. Formiran je poseban Fond poljoprivrednih zemljišta i šuma Republike Slovenije, koji gazduje tim zemljištima. Poljoprivredna preduzeća od njega unajmljuju zemljišta za svoju proizvodnju. Funkcija Fonda je i vraćanje zemljišta prvobitnim vlasnicima u postupku denacionalizacije. Postupci denacionalizacije zbog problema sa evidencijom i vraćanjem zemljišta još nisu u celini okončani, što ograničava veći promet zemljištem i time i strukturne promene u poljoprivredi.

⁸⁸ U 2002. godini tekući javnofinansijski manjak iznosio je -1,5% BDP. Razlika do 3% u toj godini (Tabela 42) posledica je promene metodologije (usklađivanje budžetske godine sa kalendarskom godinom) (UMAR, 2003).

⁸⁹ Podaci o strukturi korišćenja zemljišta – stanje 1997 (SURSI, 2001)

Relativno brzi makroekonomski oporavak, mali udeo poljoprivrede u nacionalnoj privredi, kao i manji obim potrebnih zemljišnih reformi, sve to je značajno uticalo na mogućnosti razvoja poljoprivrede u tranzicijskom periodu.

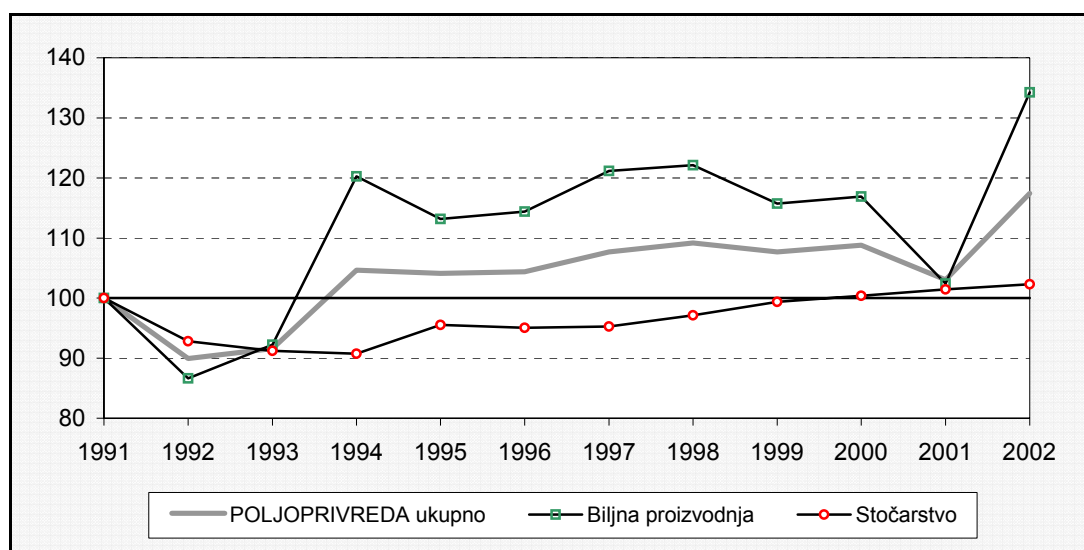
6.2 Poljoprivredna proizvodnja

Poljoprivreda je u Sloveniji većinu tereta prilagođavanja u obimu proizvodnje snosila u prvim godinama posle osamostaljivanja. Gubitak tržišta nekadašnje zajedničke države, zajedno sa veoma nepovoljnim vremenskim uslovima, imao je za posledicu veliki pad poljoprivredne proizvodnje u 1992. i 1993. godini. Već u 1994. godini, zbog povoljnijih uslova za biljnu proizvodnju, obim poljoprivredne proizvodnje ponovo se povećao iznad nivoa predtranzicijskog perioda (1990, 1991) i od tada iskazuje blagi trend rasta.

Tabela 43: Indeks obima i struktura bruto poljoprivrede proizvodnje, 1991-2002⁹⁰

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Indeks (predhodna godina=100)												
Bruto autput poljoprivrede	:	:	101,9	114,1	99,5	100,3	103,2	101,2	98,5	100,8	94,7	113,8
Poljoprivredna proizvodnja	100,4	89,9	101,9	114,3	99,5	100,2	103,2	101,4	98,6	101,0	94,7	114,0
Biljna proizvodnja	99,3	86,6	106,5	130,5	94,1	101,1	105,9	100,8	94,8	101,0	87,6	131,1
Stočarstvo	101,5	92,8	98,3	99,5	105,3	99,5	100,2	102,0	102,3	101,0	101,0	100,9
Struktura (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Biljna proizvodnja	49,5	43,9	47,6	51,7	47,9	51,8	50,8	48,4	47,3	47,9	44,2	50,4
Stočarstvo	50,5	56,1	52,4	48,3	52,1	48,2	49,2	51,6	52,7	52,1	55,8	49,6

Izvor: SURS-SL, 1993; Prilog 26

Grafikon 26: Indeksi poljoprivredne proizvodnje, 1992-2002 (1991 = 100)
(Izvor: Tabela 43)

⁹⁰ Poljoprivredna proizvodnja sadrži samo biljne i stočarske proizvode, dok se u autput poljoprivrede u okviru EAA ubrajaju i mašinske usluge za poljoprivredu.

Ukupna površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta za biljnu proizvodnju u periodu tranzicije smanjila se za 10%. Najveće smanjenje površine zapaženo je u periodu 1994-1997. godine, a trend smanjivanja zaustavio se tek u 1999. godini. U zadnjim godinama (1999-2002) površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta kreće se oko nivoa od 500-510 hiljada ha. U tome oranice zauzimaju oko 170 hiljada ha, a travnjaci i livade između 300 i 310 hiljada ha. Nastavlja se jedino blagi trend smanjivanja površina višegodišnjih zasada, koji zauzimaju oko 30 hiljada ha. Smanjenje tih površina uglavnom je posledica sve manjeg korišćenja ekstenzivnih seljačkih voćnjaka.

Tabela 44: Korišćeno poljoprivredno zemljište (KPZ) i proizvodnja važnijih biljnih proizvoda, 1991-2002

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Površina KPZ (000 ha)	561,3	555,9	552,8	537,6	525,0	513,5	494,3	490,9	498,6	509,0	509,6	505,7
Oranice	195,1	191,0	191,4	187,0	184,9	181,4	173,5	172,7	172,1	170,8	172,7	168,4
Žitarice	116,9	111,0	110,7	103,3	100,8	99,3	95,5	95,1	91,1	101,9	103,9	98,3
Krompir	13,1	12,9	12,4	10,1	10,1	9,4	9,2	9,2	9,8	9,0	7,8	7,1
Šećerna repa	3,7	3,2	3,5	4,9	6,1	6,3	6,4	7,7	10,8	8,1	4,7	4,5
Uljarice	3,1	3,3	3,1	4,4	2,2	2,9	2,3	2,4	2,4	2,3	2,6	5,8
Povrće	3,4	3,5	3,6	3,1	2,7	3,0	2,8	2,7	2,6	2,5	2,7	2,5
Krmno bilje	49,2	51,2	51,9	55,2	57,4	54,8	51,8	50,4	50,6	43,2	47,2	46,0
Druge ratarske kulture	5,7	6,0	6,1	5,9	5,6	5,8	5,6	5,2	4,7	3,9	3,8	4,4
Višegodišnji zasadi	31,8	31,6	31,1	31,5	31,4	31,3	30,8	30,7	29,9	29,9	29,9	30,1
Vinogradi	16,7	16,8	16,7	17,2	17,5	17,7	17,4	17,4	16,6	16,6	16,6	16,6
Voćnjaci	14,6	14,3	13,8	13,6	13,0	12,6	12,5	12,5	12,5	12,4	12,4	12,5
Drugi zasadi	0,5	0,5	0,5	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	1,1
Travnjaci, livade	334,3	333,3	330,4	319,1	308,7	300,8	290,0	287,5	296,6	308,2	307,0	307,2
Proizvodnja (000 t):												
Žitarice	545,6	365,1	419,0	526,2	509,1	487,2	543,5	557,1	478,6	493,8	496,0	610,7
u tome: Pšenica	168,8	152,7	142,9	155,3	155,6	137,1	138,9	169,1	117,3	162,6	181,1	174,9
Kukuruz	336,4	172,3	238,3	311,9	296,3	296,9	355,3	333,5	308,0	282,4	257,5	371,4
Krompir	181,2	156,4	156,3	175,2	191,2	181,1	188,1	195,7	194,2	186,2	148,3	166,0
Šećerna repa	165,6	96,6	132,6	221,9	265,1	308,0	288,8	380,2	467,1	349,1	185,7	223,4
Uljarice	6,7	6,0	5,3	8,3	2,9	3,5	1,9	2,6	2,5	1,8	3,0	8,5
Povrće	92,9	73,0	81,4	76,0	82,0	86,5	84,4	79,6	90,4	78,8	61,2	70,3
Voće	83,6	90,7	96,8	152,4	145,8	149,7	107,8	144,2	127,2	175,1	105,1	170,0
Grožđe	108,1	124,0	128,3	109,2	87,1	114,7	127,7	122,7	98,3	126,7	106,6	123,0

Izvor: SURS-SI, 2003b

Promene u obimu biljne proizvodnje uglavnom su posledica više ili manje pogodnih vremenskih uslova. Osim u 1992. i 1993. godini vremenski uslovi bili su izuzetno loši i u 2001. godini, u kojoj je prinos gotovo svih biljnih proizvoda (izuzimajući pšenicu i druge ozime žitarice) znatno smanjen zbog jake suše i drugih nepogoda (mraz, grad). I pored smanjenja površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta, od 1994. godine obim biljne proizvodnje stalno je iznad nivoa iz 1991. godine (+18% u proseku 1994-2002). Najveći porast obima proizvodnje zabeležen je u 2002. godini (+34% u odnosu na 1991).

U stočarskoj proizvodnji prvo povećanje obima, posle smanjenja u prvim godinama tranzicije, zabeleženo je u 1995. godini a stabilan rast proizvodnje počeo je nakon 1997. godine. Od 1999. godine obim stočarske proizvodnje podigao se iznad predtranzicijskog nivoa.

Najveći uticaj na smanjenje stočarske proizvodnje u periodu 1992-1994. godine imalo je smanjenje živinarske proizvodnje. Pre osamostaljivanja Slovenije obim te proizvodnje bio je prilagođen potrebama zajedničkog jugoslovenskog tržišta. Gubitak tog tržišta prinudio je proizvođače na preorijentaciju na druga tržišta i smanjenje proizvodnje. U odnosu na 1991. godinu, do 1995. godine obim živinarske proizvodnje smanjio se za oko trećinu a od 1995. godine održava se na nivou od 70% do 75%. U prvim godinama tranzicije smanjila se i proizvodnja mleka i do 1998. godine bila je na nivou oko 10% nižem u poređenju sa 1991. godinom. Od 1998. godine proizvodnja ponovo stalno raste i u zadnjim godinama posmatranog perioda (2000-2002) podigla se iznad nivoa iz 1991. godine. Obim proizvodnje goveđeg mesa u periodu tranzicije nije se bitnije promenio, dok je proizvodnja svinjskog mesa od 1993. godine bila za oko 10% viša u odnosu na 1991. godinu. Najviše se u periodu tranzicije povećala proizvodnja u ovčarstvu ali je njen udeo u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji još uvek mali (ispod 1%).

Tabela 45: Broj stoke i proizvodnja važnijih stočarskih proizvoda, 1991-2002

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Broj stoke (000)												
Goveda	483,9	503,8	477,5	477,4	495,5	486,2	445,7	453,1	471,4	493,7	477,1	473,2
u tome krave	210,7	219,0	211,7	207,4	212,3	186,7	182,6	181,2	185,6	194,1	188,6	195,0
- krave muzare	:	:	:	:	:	154,7	147,6	146,5	149,1	140,2	135,8	140,0
- druge krave	:	:	:	:	:	32,0	35,0	34,7	36,5	53,9	52,8	55,0
Svinje	529,0	601,9	591,5	570,8	592,0	552,3	578,2	592,4	558,5	603,6	599,9	655,7
Ovce i koze	19,4	22,0	26,6	29,1	39,1	43,2	51,9	72,4	72,5	96,2	94,1	107,4
Proizvodnja												
Goveda (000 t)	81,7	80,7	84,8	80,8	87,4	80,8	84,5	81,2	86,4	87,1	81,7	78,9
Svinje (000 t)	75,7	72,0	82,8	81,9	84,1	87,0	79,3	83,3	83,5	77,3	84,5	85,6
Živina – meso (000 t)	107,6	87,0	68,9	67,4	72,7	73,9	80,3	78,9	73,2	75,2	81,4	74,1
Ovce i koze (000 t)	0,6	0,7	0,8	1,1	1,1	1,4	1,5	2,2	2,3	3,3	2,7	3,6
Mleko (mil. l)	623,9	563,3	533,0	559,1	590,0	575,5	569,6	581,8	615,4	629,7	633,8	706,4
u tome prodaja	374,7	353,9	330,7	355,1	392,5	387,1	376,4	412,2	426,7	437,5	449,0	468,2
mlekarama												
Jaja (mil. kom)	457,7	359,9	332,9	327,8	322,4	379,3	379,9	364,6	365,5	368,1	355,7	356,0

Izvor: SURS-SI, 2003a

U periodu 1991-2002 ukupan obim poljoprivredne proizvodnje ispoljava blagu tendenciju rasta i to po prosečnoj godišnjoj stopi od 1,5%. I pored značajnog uticaja promenljivih vremenskih uslova na biljnu proizvodnju i smanjenja živinarske proizvodnje, osnovne karakteristike u strukturi poljoprivredne proizvodnje nisu se promenile. U bruto autputu poljoprivredne proizvodnje biljna i stočarska proizvodnja uglavnom još uvek predstavlja svaka po polovinu. Unutar biljne proizvodnje najznačajniji proizvodi ostaju žitarice, grožđe i vino i voće. U stočarskoj proizvodnji promene u unutrašnjoj strukturi bile su nešto veće. Po učešću u ukupnoj vrednosti stočarske proizvodnje od 1998. godine proizvodnja mleka je na prvom mestu zamenila proizvodnju goveđeg mesa, dok proizvodnja svinjskog i živinskog mesa ostaju na trećem odnosno četvrtom mestu.

Relativno malo smanjenje obima proizvodnje u odnosu na mnoge druge tranzicijske zemlje u znatnoj meri možemo pripisati povećanju intenzivnosti proizvodnje. Potrošnja mineralnih đubriva, kao i drugih važnijih inputa za poljoprivredu nije se smanjila. Povećali su se prinosi u biljnoj proizvodnji, a značajno je porasla i proizvodnja mleka po kravi muzari. U periodu tranzicije došlo je i do povećanja produktivnosti inputa - povećanje obima poljoprivrede (ukupnog outputa) bilo je veće u odnosu na rast obima ukupne potrošnje inputa.

Tabela 46: Obim potrošnje inputa za poljoprivredu i prosečni prinosi važnijih poljoprivrednih proizvoda, 1991-2002

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Potrošnja inputa												
Mineralna đubriva - 000 t	:	189,9	174,0	182,2	171,4	170,9	180,7	184,9	186,6	174,6	178,6	177,0
- po hektaru KPZ (kg)	:	342	315	339	326	333	366	377	374	343	351	350
Indeksi (prethodna godina = 100)												
Obim potrošnje pesticida	:	:	98,0	103,3	94,7	104,8	96,4	106,0	103,4	94,5	91,7	99,7
Obim potrošnje inputa	:	:	99,7	105,1	102,5	99,9	99,5	101,0	98,4	99,2	99,6	101,3
Obim outputa / Obim inputa	:	:	102,2	108,5	97,1	100,4	103,7	100,2	100,2	101,7	95,1	112,3
Prinosi (t/ha)												
Pšenica		4,28	4,19	3,84	4,33	4,23	3,90	4,16	4,83	3,71	4,25	4,60
Kukuruz		5,24	2,81	4,02	6,32	6,34	6,30	7,48	7,31	6,94	5,88	5,41
Krompir		13,85	12,10	12,57	17,27	18,99	19,30	20,48	21,27	19,73	20,80	19,05
Šećerna repa		45,09	30,64	37,91	45,19	43,23	48,57	45,33	49,58	43,11	43,01	39,52
Voće		5,62	6,24	6,89	11,01	11,09	11,75	8,63	11,55	10,17	13,95	8,53
Grožđe		6,46	7,38	7,66	6,35	4,98	6,47	7,33	7,06	5,93	7,63	6,42
Proizvodnja mleka po kravi muzari (l)												
	:	:	:	:	:	3.271	3.681	3.942	4.201	4.224	4.520	5.202

Izvor: SURS-SL, 1997, 2003; SURS-SI, 2003a, 2003b, Prilog 26

Na promene u obimu poljoprivredne proizvodnje pored prirodnih i drugih činioca uticala je i agrarna politika, kako putem obezbeđivanja pogodnijih uslova na tržištu (cenovna podrška), kao i putem budžetske podrške proizvođačima. Veći uticaj agrarne politike vidljiv je npr. kod proizvodnje šećerne repe. Površine pod šećernom repom širile su se do 1999. godine, a to je u periodu u kojem je agrarna politika putem visoke podrške proizvođačima (PSE) i kontrole tržišta pratila cilj povećanja proizvodnje (zbog neiskorišćenih kapaciteta šećerane). U zadnjim godinama (2000-2002) uslovi proizvodnje i otkupa šećerne repe nisu više administrativno određeni i površina pod šećernom repom počela se smanjivati.

Uticaj agrarne politike vidljiv je i kod proizvodnje uljarica odnosno uljane repice. U 1995. godini agrarna politika je proizvodnju uljane repice u celini prepustila tržištu (ukidanje državne kontrole cena, uvoznih dažbina, regresa za seme, cenovnih naknada), pošto bi nastavljanje politike podržavanja te proizvodnje za sobom povuklo i potrebu za obnovom zastarelih kapaciteta za preradu. Fabrike ulja prestale su sa preradom uljane repice (i otkupom) i preorijentisale se na uvoz i preradu sirovog ulja. Kao posledica toga, uljana repica je praktično nestala iz plodoreda sve do 2001. godine. U zadnjim godinama (2000-2002), kada je agrarna politika uljarice uključila u sistem direktnih plaćanja za ratarske proizvode (plaćanja po površini) proizvodnja se ponovo povećava, što je povezano i sa aktiviranjem (sa strane države podržanog) projekta prerade uljane repice u industrijska ulja.

U govedarstvu je agrarna politika u drugoj polovini 1990-ih putem povećanja nivoa podrške proizvođačima goveđeg mesa i u tom okviru i specifičnih direktnih plaćanja (za podsticanje proizvodnje mesa) podstakla specijalizaciju proizvodnje. Broj krava, namenjenih prvenstveno proizvodnji mesa (krave dojilje)⁹¹ počeo se povećavati a broj krava muzara smanjivati uz povećanje proizvodnje mleka po kravi (specijalizacija i u pogledu pasmina). Uticaju agrarne politike odnosno visokoj i relativno stabilnoj podršci proizvođačima možemo bar delimično pripisati i brzi porast proizvodnje u ovčarstvu.

Iako je praktično nemoguće uspostaviti neposrednu vezu između proizvodnje i mera agrarne politike ipak možemo oceniti, da je agrarna politika u periodu tranzicije uticala na promene u obimu proizvodnje. To važi naročito za period 1992-1998 (pre reforme), kada je većina mera agrarne politike bila vezana direktno samo za određeni proizvod. Taj oblik mera po pravilu deluje kao podsticaj za proizvodnju (OECD, 2001b).

6.3 Spoljnotrgovinska razmena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

Učešće spoljnotrgovinske razmene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda⁹² u ukupnoj robnoj trgovini Slovenije u periodu tranzicije stalno se smanjivalo. Udeo izvoza agroindustrijskih proizvoda smanjen je od 6,7% u 1992. godini na 3,7% u 2002. godini a udeo uvoza od 9,6% na 6,6%.

Tabela 47: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda, 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Agroindustrijski proizvodi (mil.EUR)											
Izvoz	345	255	285	255	282	295	316	316	356	386	410
Uvoz	454	500	568	614	633	659	661	644	700	747	762
Saldo	-109	-245	-283	-359	-351	-364	-345	-328	-344	-362	-352
Pokrivenost uvoza izvozom (%)	76,0	50,9	50,2	41,5	44,5	44,8	47,8	49,1	50,9	51,6	53,8
Udeo u ukupnoj robnoj razmeni (%):											
Izvoz	6,7	4,9	4,9	4,0	4,2	4,0	3,9	3,9	3,8	3,7	3,7
Uvoz	9,6	9,0	9,2	8,4	8,4	8,0	7,3	6,8	6,4	6,6	6,6
Saldo	:	68,6	70,3	39,5	39,5	41,2	36,5	22,7	22,9	36,2	58,0

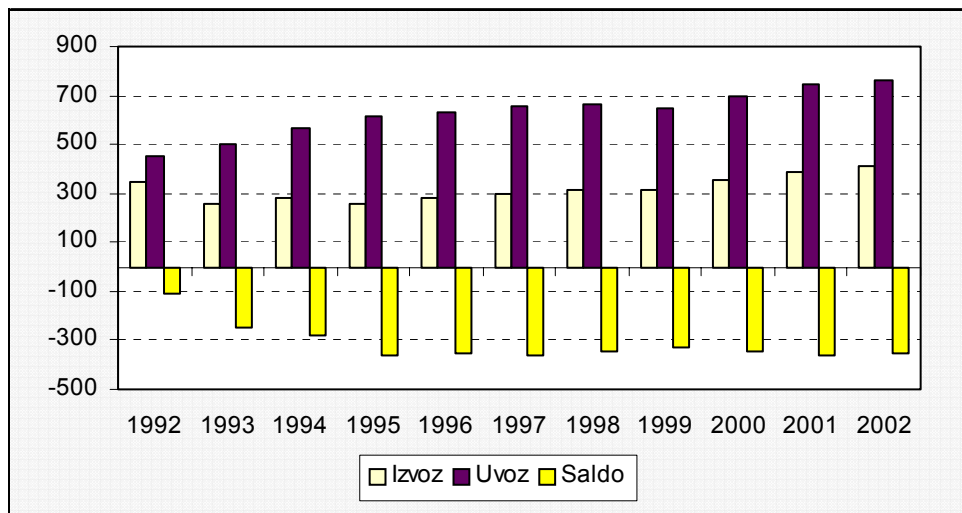
Izvor: Prilog 28, 29; Tabela 42 i proračuni autora

Slovenija je stalni neto uvoznik agroindustrijskih proizvoda. U prvim godinama tranzicije spoljnotrgovinski deficit agroindustrijskim proizvodima se brzo povećavao zbog rasta uvoza i bitno smanjenog izvoza u odnosu na 1992. godinu. Pokrivenost uvoza izvozom dostigla je najnižu tačku u 1995. godini. Izvoz se počeo povećavati tek nakon 1995. godine i u 2000. godini prvi put prestigao nivo izvoza iz 1992. godine. I pored toga zbog nastavljanja tendencije povećavanja uvoza, spoljnotrgovinski deficit poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima nije se smanjio. U periodu 1995-2002 deficit se kretao na nivou od oko -350

⁹¹ U okviru tržišno-cenovne politike odnosno direktnih plaćanja za proizvodnju mesa kao kriterijum za obezbeđivanje prava na plaćanja za tzv. krave dojilje bilo je postavljeno da gazdinstvo ne prodaje mleko u mlekare.

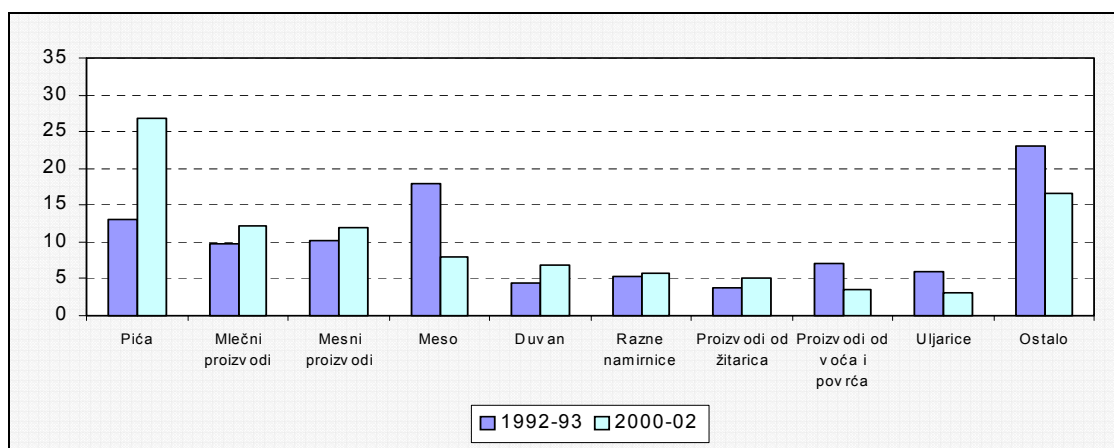
⁹² Spoljna trgovina poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda obuhvata poglavlja 1 do 24 kombinovane nomenklature carinske tarife.

miliona EUR ali se istovremeno zbog bržeg povećavanja izvoza pokrivenosti uvoza izvozom povećala od 41,5% u 1995. godini na 53,8% u 2002. godini.

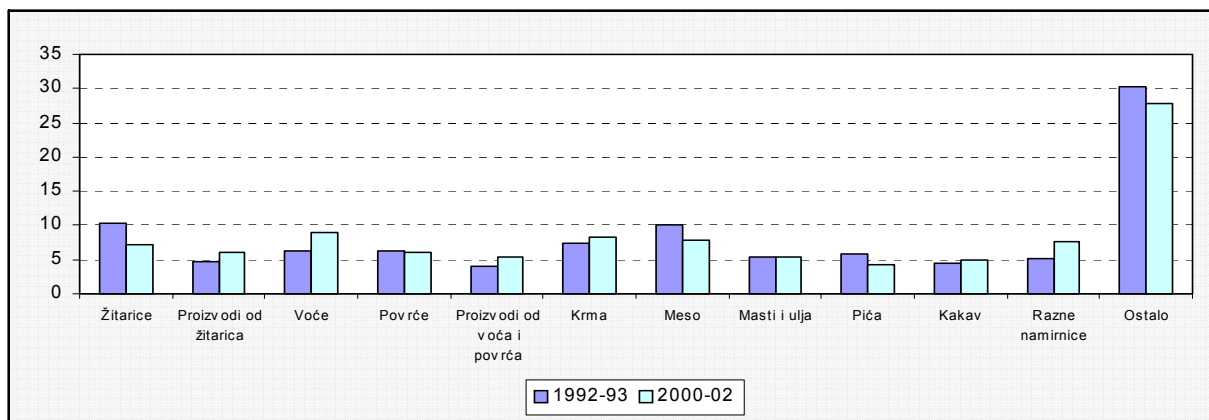
*Grafikon 27: Spoljnotrgovinski bilans agroindustrijskih proizvoda, 1992-2002 (mil. EUR)
(Izvor: Tabela 47)*

Dominantni deo izvoza agroindustrijskih proizvoda Slovenije sastoji se od proizvoda viših faza prerade. Najvažniji izvozni agroindustrijski proizvodi su pića, mesni proizvodi, meso i mlečni proizvodi. Te grupe proizvoda su u periodu 1992-2000 predstavljale oko polovinu ukupnog izvoza, a u zadnje dve godine (2001-2002) čak oko 60%. U poređenju sa prvim godinama posmatranog perioda (1992-1993) u periodu tranzicije došlo je do nekih značajnih promena u strukturi izvoza. Učešće pića povećalo se skoro dvaput a poraslo je i učešće izvoza mlečnih proizvoda, duvana, proizvoda od žitarica i mesnih proizvoda. Učešće mesa u izvozu praktično se prepolovilo a smanjilo se i učešće proizvoda od voća i povrća kao i uljanih semena i plodova.

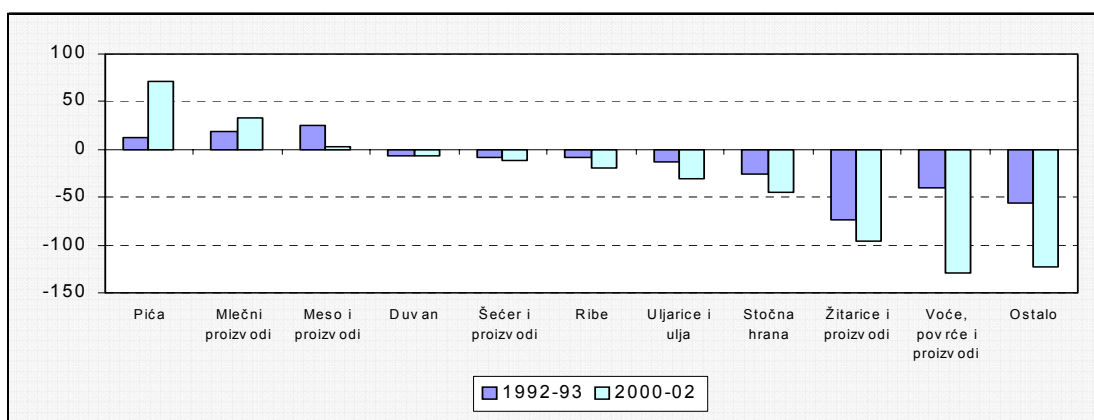
*Grafikon 28: Struktura izvoza agroindustrijskih proizvoda (%) po grupama proizvoda, koje u periodu 1992-2002 zauzimaju prosečno više od 4,5% ukupnog izvoza
(Izvor: Prilog 28, 29)*

Promene u strukturi uvoza bile su manje. Slovenija uglavnom uvozi žitarice i proizvode od žita, stočnu hranu, voće, povrće i njihove proizvode, meso i ulja. Ove grupe proizvoda zauzimaju više od polovine ukupnog uvoza agroindustrijskih proizvoda. Njihov udeo se u periodu tranzicije nije bitnije promenio. Povećalo se učešća uvoza voća, proizvoda od voća i povrća, stočne hrane, raznih namirnica i proizvoda od žitarica, dok se učešće žitarica, mesa i pića smanjilo.

Grafikon 29: Struktura uvoza agroindustrijskih proizvoda (%) po grupama proizvoda, koje u periodu 1992-2002 zauzimaju prosečno više od 4,5% ukupnog uvoza (Izvor: Prilog 28, 29)

Stalno pozitivan bilans Slovenija ima samo u spoljnoj trgovini pićem, mlečnim proizvodima i mesnim proizvodima. U odnosu na početak tranzicijskog perioda (1992-1993) suficit u trgovini pićem i mlečnim proizvodima još se povećavao, dok se ukupni suficit u trgovini mesom i mesnim proizvodima (suficit kod mesnih proizvoda, deficit kod mesa) smanjio. U 1999. i 2000. godini bilans je bio pozitivan i u trgovini proizvodima duvanske industrije. Kod svih drugih grupa proizvoda uvoz je stalno veći od izvoza. U tranzicijskom periodu deficit se najznačajnije povećao u trgovini voćem, povrćem i proizvodima od voća i povrća.

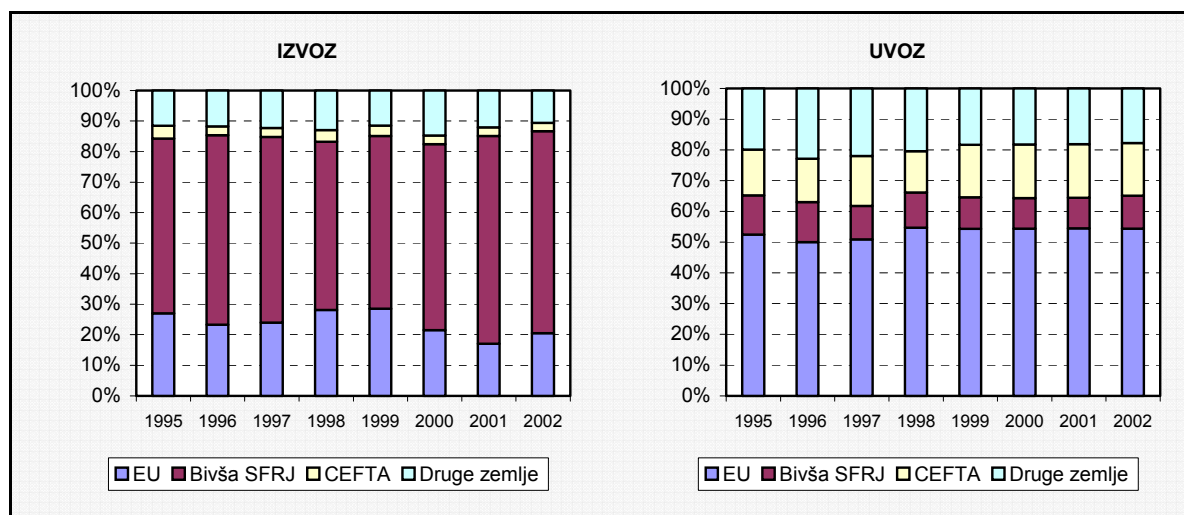
Grafikon 30: Spoljnotrgovinski bilans agroindustrijskih proizvoda po grupama proizvoda (mil. EUR) (Izvor: Prilog 28, 29)

Većinu agroindustrijskih proizvoda Slovenija izvozi u republike bivše SFRJ i Evropsku uniju (oko 85% ukupnog izvoza). U zadnjim godinama posmatranog perioda (2000-2002) učešće republika bivše SFRJ povećalo se od oko 60% na oko 65% ukupnog izvoza,⁹³ a učešće zemalja EU smanjilo se od oko 25% na oko 20%. U strukturi izvoza u obe grupe zemalja dominiraju pića, mesni proizvodi, meso i mlečni proizvodi.

Tabela 48: Spoljna trgovina agroindustrijskim proizvodima po grupama zemalja, 1995-2002 (mil. EUR)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Izvoz	255,0	281,7	295,4	316,1	316,2	356,0	385,5	409,9
EU	69,0	65,5	71,0	89,0	90,2	76,5	65,8	84,3
Bivša SFRJ	145,9	175,0	179,5	174,1	178,8	217,0	262,3	270,8
CEFTA	10,6	8,2	8,7	12,2	11,0	10,2	10,8	11,3
Druge zemlje	29,4	33,0	36,2	40,8	36,2	52,3	46,6	43,4
Uvoz	614,3	632,5	659,3	661,1	644,3	700,1	747,4	761,8
EU	322,1	316,5	335,4	361,9	350,0	380,9	407,3	414,7
Bivša SFRJ	78,6	82,0	72,1	75,5	66,3	69,1	74,1	81,0
CEFTA	91,2	89,3	107,0	88,9	109,9	122,2	130,1	130,7
Druge zemlje	122,5	144,8	144,8	134,8	118,1	127,9	135,9	135,3
Bilans	-359,4	-350,8	-363,9	-345,0	-328,1	-344,1	-361,8	-351,8
EU	-253,1	-251,0	-264,5	-273,0	-259,8	-304,4	-341,5	-330,3
Bivša SFRJ	67,4	93,0	107,5	98,6	112,5	147,9	188,2	189,8
CEFTA	-80,5	-81,0	-98,3	-76,7	-98,9	-112,0	-119,3	-119,4
Druge zemlje	-93,1	-111,8	-108,6	-94,0	-81,9	-75,6	-89,3	-91,9

Izvor: Prilog 30-32

Grafikon 31: Struktura izvoza i uvoza agroindustrijskih proizvoda po grupama zemalja, 1995-2002 (Izvor: Prilog 28-32)

⁹³ Obim trgovinske razmene agroindustrijskih proizvoda Slovenije sa SR Jugoslavijom do 2000. godine bio je skroman (u periodu 1996-1999. prosečno manje od 12 mil. USD). U 2000. godini obim te razmene se više nego udvostručio (na 28 mil. USD) i od tada se povećava. Raste pre svega izvoz iz Slovenije. Udeo SR Jugoslavije u ukupnom izvozu u zadnje dve godine (2001 i 2002) dostigao je nivo 10% u odnosu na period 1996-1999. - kada je bio 1,4%, dok je udeo uvoza ostao na nivou oko 1%. (Volk, Ševarlić; 2003)

Na uvoznoj strani najveći partner Slovenije u spoljnoj trgovini agroindustrijskim proizvodima je Evropska unija iz koje dolazi više od 50% ukupnog uvoza. U strukturi uvoza iz EU najznačajniji proizvodi su voće, povrće i njihovi proizvodi, ukrasno bilje, meso, proizvodi od žitarica, kakao i razne namirnice. Drugi najveći partner kod uvoza su zemlje CEFTA sa oko 15-17% učešća u uvozu. Iz tih zemalja Slovenija uvozi prvenstveno žitarice, meso i živu stoku.

Na obim i strukturu spoljne trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u periodu tranzicije uticali su brojni unutrašnji i spoljni faktori. Jedan od značajnijih faktora je osamostaljivanje Slovenije. Agroindustrija Slovenije bila je u znatnoj meri vezana za tržište bivše SFRJ kako na strani nabavke (žitarice, stočna hrana) tako i na strani prodaje (pileće meso, mleko i mlečni proizvodi). Traženje novih tržišta (uvoznih i izvoznih) uz smanjen obim poljoprivredne proizvodnje u prvoj fazi odrazilo se na smanjeni obim spoljne trgovine (1993) i znatnom povećanju spoljnotrgovinskog deficita agroindustrijskim proizvodima. Od sredine 1990-ih izvoz se povećavao brže od uvoza. Uz relativno stabilni negativni bilans pokrivenost uvoza izvozom ispoljava tendenciju povećanja. I pored širenja spoljne trgovine na nova tržišta, u agroindustrijskom izvozu još uvek dominiraju republike bivše SFRJ (pozitivan bilans). EU je značajan partner, pre svega, kod uvoza agroindustrijskih proizvoda, dok se udeo izvoza u EU smanjio naročito u zadnjim godinama (2000-2002). Na spoljnu trgovinu agroindustrijskim proizvodima uticala je i agrarna politika, koja je pomoću spoljnotrgovinske zaštite smanjivala konkurentnost uvoznika i istovremeno putem izvoznih podsticaja povećavala konkurentnost izvoznika.

6.4 Potrošnja poljoprivrednih proizvoda

Osnovni sastav ishrane stanovništva u Sloveniji u vreme tranzicije nije se značajnije promenio, dok se potrošnja gotovo svih osnovnih poljoprivrednih proizvoda povećala.

Tabela 49: Potrošnja osnovnih poljoprivrednih proizvoda po stanovniku, 1992-2002 (kg)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Žitarice, ukupno	93,6	91,1	91,5	90,9	93,4	93,4	92,7	94,2	94,7	98,4	92,4
Krompir	60,5	66,9	67,9	71,4	67,7	73,1	72,2	70,6	77,1	60,4	72,2
Šećer	30,3	39,8	38,3	34,2	40,0	33,9	38,5	37,6	38,7	41,5	33,1
Voće	61,4	58,4	97,8	98,6	101,4	87,3	106,2	96,0	117,2	89,8	:
Povrće	49,0	57,3	51,0	64,1	79,7	76,4	80,5	86,6	77,2	:	:
Vino	51,7	49,2	44,0	39,5	50,8	39,9	41,1	38,2	38,6	39,5	:
Meso, ukupno	79,0	91,5	92,3	90,7	93,7	96,7	93,9	91,9	88,7	93,5	88,9
Goveđe meso	21,1	27,3	27,2	24,6	25,7	26,7	22,9	22,8	20,6	20,2	19,2
Svinjsko meso	33,6	42,4	41,8	41,2	40,7	39,6	41,6	41,0	38,5	41,8	40,5
Živinsko meso	19,3	16,6	18,0	19,2	21,5	25,4	25,6	23,2	24,6	26,0	24,3
Mleko, ukupno	182,7	191,6	197,4	207,4	204,2	204,2	203,4	208,8	219,1	219,7	244,0
Mleko i sveži proizvodi	109,9	103,5	92,0	94,7	114,8	117,4	114,9	121,0	125,7	124,6	141,0
Sir	6,2	7,3	7,7	8,1	8,7	8,9	9,6	9,8	10,0	9,7	10,2
Maslac	0,8	0,9	0,7	0,7	0,9	0,9	0,9	1,2	1,1	1,1	1,2
Jaja	8,1	7,8	8,1	8,1	9,9	9,9	10,2	10,4	10,8	10,4	10,1

Izvor: KIS/OEK-BIL, 2003

U odnosu na 1992. godinu najviše se povećao nivo potrošnje voća, povrća, sira, maslaca, živinskog mesa i jaja. Potrošnja žitarica ostala je više-manje nepromenjena a smanjenje potrošnje zabeleženo je kod vina i goveđeg mesa. Do smanjenja potrošnje goveđeg mesa došlo je tek posle 1997. godine i to, pre svega, kao posledica negativnog uticaja BSE krize na tržište i potrošače. Promene u strukturi potrošnje možemo delimično pripisati i uticaju opšte društvene klime u smislu podizanja svesti o značaju zdrave ishrane. Potrošnja po stanovniku kod svih važnijih poljoprivrednih proizvoda nalazi se blizu proseka potrošnje u zemaljama EU.⁹⁴

Stope samodovoljnosti kod većine proizvoda već na početku tranzicije bile su ispod 100. Znatne i stalne viškove Slovenija je u predtranzicijskom periodu imala samo kod živinskog mesa (izrazita izvozna orijentacija), mleka i jaja.

Tabela 50: Stopa samodovoljnosti; 1992-2002 (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Žitarice, ukupno	32,3	33,5	52,2	52,1	50,7	58,1	62,3	50,9	47,7	44,3	60,6
Pšenica	43,1	28,8	51,0	57,9	55,4	50,0	61,3	49,0	62,7	56,2	63,8
Kukuruz	27,9	48,2	64,3	57,7	54,7	68,0	75,6	58,6	47,0	43,7	69,5
Krompir	100,5	93,4	102,5	96,5	96,3	99,5	94,8	94,9	94,3	98,4	92,4
Šećer	22,0	24,2	29,0	56,9	60,2	63,5	62,0	86,2	56,9	28,4	50,2
Voće	66,8	73,6	70,7	67,3	67,3	56,8	62,5	60,8	68,3	55,2	:
Povrće	69,4	66,6	69,5	60,5	51,7	52,6	47,5	49,9	48,8	39,7	:
Vino	83,1	91,2	84,6	74,7	78,8	111,8	104,8	96,7	115,7	100,8	:
Meso, ukupno	104,5	97,0	91,6	94,3	97,0	95,5	94,5	95,4	91,4	99,1	96,3
Goveđe meso	101,3	95,6	82,5	87,8	93,6	101,6	97,7	97,4	95,9	119,1	116,9
Svinjsko meso	79,2	77,0	78,2	79,5	85,9	77,5	78,2	81,7	75,9	79,8	76,6
Živinsko meso	156,2	149,4	136,4	136,8	124,5	114,6	112,0	114,1	110,7	113,5	109,7
Mleko, ukupno	121,6	111,1	114,4	115,4	114,9	113,4	120,4	122,7	120,2	120,3	117,4
Jaja	115,1	114,0	110,3	108,8	106,7	106,9	99,7	98,6	95,9	98,3	93,4

Izvor: KIS/OEK-BIL, 2003

U periodu tranzicije promene u nivou potrošnje zajedno sa promenama u obimu poljoprivredne proizvodnje uticale su na smanjenje stope samodovoljnosti kod voća i povrća (veća potrošnja uz više manje nepromenjen obim proizvodnje) i živinskog mesa i jaja (veća potrošnja uz niži nivo proizvodnje). Kod živinskog mesa stope samodovoljnosti su i pored smanjenja ostale znatno iznad 100, dok proizvodnja jaja od 1998. godine ne pokriva više potrošnju u celini (stopa samodovoljnosti ispod 100). Na drugoj strani povećale su se stope samodovoljnosti kod šećera, vina i žitarica. Dok su kod šećera i žitarica i pored toga stope samodovoljnosti ostale ispod 100, kod vina od 1997. godine proizvodnja je uglavnom iznad domaće potrošnje (relativno veliki viškovi naročito u 1997. i 2000. godini). U 2001. i 2002. godini pojavio se i znatan višak proizvodnje goveđeg mesa (prvi pojav BSE u Sloveniji). Kod mleka stopa samodovoljnosti u većini godina (izuzimajući 1993. i 2002) kretala se između 115 i 120%.

⁹⁴ U odnosu na EU u Sloveniji je nešto viša potrošnja šećera i živinskog mesa a nešto niža potrošnja sira i jaja (EC, 2002).

Iako se potrošnja većine poljoprivrednih proizvoda od početka 1990-ih znatno povećala, učešće troškova ishrane u ukupnim izdacima domaćinstava postepeno se smanjivalo.

Tabela 51: Učešće troškova ishrane u ukupnim izdacima domaćinstva, 1991-2002 (%)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Hrana i bezalkoholna pića	21,9	23,0	21,2	21,3	20,9	20,3	20,3	20,1	18,9	16,9	17,1	17,2
Hrana, piće i duvan	26,0	27,7	26,0	27,8	26,9	26,5	25,9	25,6	24,0	21,9	22,0	22,0

Izvor: SURS-SL, 1997, SURS-SI, 2003c

Najveći troškovni teret za domaćinstva su hrana i bezalkoholna pića predstavljala u 1992. godini, to je u zadnjoj godini sa negativnom stopom rasta ukupne privredne aktivnosti (veliko smanjenje BDP - vidi Tabelu 42). U narednim godinama učešće troškova ishrane se počelo smanjivati i u 2002. godini iznosilo 17,2% odnosno 22%.

Agrarna politika je u celom periodu tranzicije putem cenovne podrške tržištu značajno uticala na cene poljoprivrednih proizvoda na domaćem tržištu i time i na cene za potrošače (visok negativan CSE). I pored toga, zbog podizanja opšteg standarda (povećanje nivoa BDP po stanovniku) i relativno niske cenovne elastičnosti potražnje (Mergos, 1998) potrošnja većine poljoprivrednih proizvoda u odnosu na početak tranzicije ispoljava tendenciju povećanja. Opšte karakteristike potražnje hrane smanjile su negativni uticaj agrarne politike na nivo potrošnje agroindustrijskih proizvoda.

6.5 Strukturne karakteristike poljoprivrednih gazdinstava

6.5.1 Posedovna struktura poljoprivrednih gazdinstava

Za analizu promena u posedovnoj strukturi poljoprivrednih gazdinstava u periodu tranzicije u Sloveniji nema u celini uporedivih podataka. Popis stanovništva 1991. godine nije obuhvatio poljoprivredna preduzeća i zadruge, pa zbog toga za tu godinu nema ni podataka o strukturi poljoprivrednih gazdinstava ukupno. Za tu godinu broj preduzeća i zadruga i ukupna površina poljoprivrednog zemljišta u njihovom posedu uzeti su iz redovnih statističkih izveštaja (SURS-SL, 1993). Iako ti podaci metodološki nisu usklađeni sa podacima Popisa poljoprivrede 2000. godine, na bazi njih ipak je moguće stvoriti sliku o obimu strukturnih promena na tim gazdinstvima a time i o prosečnoj veličini poseda u poljoprivredi kao celini.

U periodu između Popisa stanovništva 1991. godine i Popisa poljoprivrede 2000. godine ukupan broj poljoprivrednih gazdinstava koja odgovaraju kriterijumu minimalne veličine prema standardima EU smanjio se skoro za 26 hiljada i u 2002. godini iznosio 86.467 gazdinstava. Preduzeća i zadruge predstavljaju manje od 1% ukupnog broja gazdinstava a raspolažu sa 6% ukupno korišćenog poljoprivrednog zemljišta. U vreme tranzicije broj poljoprivrednih preduzeća i zadruga kao i njihova površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta smanjili su se za oko trećinu. To smanjenje možemo delimično pripisati reorganizaciji preduzeća i zadruga do koje je došlo zbog promenjene ekonomske situacije (gubitak prioritetne pozicije u odnosu na predtranzicijski period), kao i zbog denacionalizacijskih postupka odnosno vraćanja zemljišta prvobitnim vlasnicima (OECD,

2001c). Prosečna veličina tih gazdinstava nije se bitnije promenila. Poljoprivredna preduzeća bila su i ostala dovoljno velika, da omogućavaju korišćenje ekonomije obima.

Veće strukturne promene vidljive su na seljačkim gazdinstvima.⁹⁵ U odnosu na 1991. godinu prosečna veličina seljačkih gazdinstava do 2000. godine povećala se za 1,2 hektara odnosno za 27,5%. Broj seljačkih gazdinstava smanjio se za 22,9%, dok je njihova ukupna površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta ostala blizu nivoa iz 1991. godine (manja za 2,8%).

Tabela 52: Promene u broju gazdinstva i korišćenom poljoprivrednom zemljištu (KPZ); popis 1991. i 2000.

	Preduzeća i zadruge			Seljačka gazdinstva			Poljoprivreda ukupno		
	1991	2000	Indeks 2000/91	1991	2000	Indeks 2000/91	1991	2000	Indeks 2000/91
Broj gazdinstva	189	131	69,3	111.951	86.336	77,1	112.140	86.467	77,1
Površina KPZ (ha)	40.278	29.664	73,6	469.212	456.215	97,2	504.222	485.879	96,4
Prosečno ha po gazdinstvu	213,1	226,4	106,3	4,1	5,3	127,5	4,5	5,6	125,0

Izvor: Kovačić, 1996; SURS-SL, 1993; SURS-RR, 2002

Na strukturne promene seljačkih gazdinstava uticao je, pre svega, izlazak marginalnih proizvođača iz sektora, što potvrđuje veliko smanjenje broja gazdinstava sa manjom površinom (do 5 ha). Istovremeno, povećao se broj gazdinstava sa 10 i više ha korišćenog poljoprivrednog zemljišta, kao i učešće tih (većih) gazdinstava u ukupnom broju i površini zemljišta.

Tabela 53: Struktura seljačkih gazdinstva prema površini KPZ; popis 1991. i 2000.

	Broj gazdinstva					Korišćeno poljoprivredno zemljište				
	Broj		Indeks 2000/91	Struktura (%)		Površina (ha)		Indeks 2000/91	Struktura (%)	
	1991	2000		1991	2000	1991	2000		1991	2000
Ukupno	111.951	86.336	77,1	100,0	100,0	469.212	456.215	97,2	100,0	100,0
Grupa: do 5 ha	79.037	53.393	67,6	70,6	61,8	172.434	127.496	73,9	36,7	27,9
5-10 ha	24.416	22.053	90,3	21,8	25,5	168.594	155.242	92,1	35,9	34,0
10 i više ha	8.498	10.890	128,1	7,6	12,6	122.916	173.477	141,1	26,2	38,0

Izvor: Kovačić, 1996; SURS-RR, 2002

Slični zaključci mogu se izvući i iz podataka o broju seljačkih gazdinstava prema grlima stoke. Kod svih vrsta stoke broj gazdinstava sa 1-2 grla drastično se smanjio u odnosu na 1991. godinu a kod krava muzara i priplodnih svinja skoro jednako drastično smanjenje broja gazdinstava zabeleženo je i u intervalnoj grupi sa 3-9 grla. Istovremeno povećao se broj gazdinstava u intervalnim grupama veličine 10 ili više grla.

⁹⁵ Obrada podataka Popisa poljoprivrede za 2000. godinu obuhvata sva gazdinstva koja su koristila najmanje 1 ha poljoprivrednog zemljišta i ona gazdinstva koja su imala manje od 1 ha poljoprivrednog zemljišta ako su imala: a) najmanje 10 ari poljoprivrednog zemljišta i 90 ari šuma ili b) najmanje 30 ari vinograda i/ili voćnjaka ili c) najmanje 2 uslovna grla stoke ili d) 15 do 30 ari vinograda i 1 do 2 uslovna grla stoke ili e) više od 50 košnica pčela ili f) proizvodnju povrća za prodaju (SURS-RR, 2002). Za 1991. godinu popisni podaci za seljačka gazdinstva bili su obrađeni po istim kriterijumima ali sam popis nije obuhvatio zadnje dve grupe gazdinstava – e) i f)

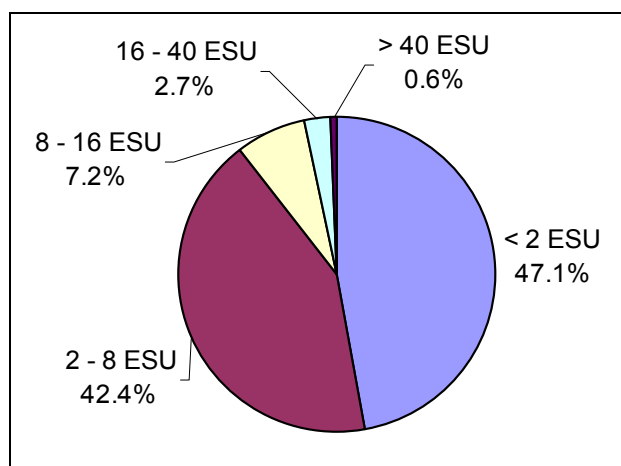
Tabela 54: Promene u broju seljačkih gazdinstava i broju stoke prema vrsti i broju grla; popis 1991. i 2000. (indeks: 1991 = 100)

	Seljačka gazdinstva sa				
	govedima	muznim kravama	svinjama	priplodnim svinjama	ovcama
Indeks broja gazdinstava	72	41	74	54	144
- u grupi veličine:					
1-2 grla	45	33	57	45	43
3-9 grla	71	44	76	48	85
10 i više grla	145	161	200	367	546
Indeks broja grla	119	65	162	94	377
Indeks prosečnog broja grla po gazdinstvu	166	158	219	175	262

Izvor: Kovačič, 1996; SURS-RR, 2002

Na bazi podataka Popisa poljoprivrede 2000. po prvi put bila je obračunata i ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava prema metodologiji EU (SURS-RR, 2002). Ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava meri se u evropskim jedinicama ekonomske veličine (*European Economic Size Unit – ESU*) koje izražavaju ukupnu vrednost standardizovanog pokrića na poljoprivrednim gazdinstvima (SGM).⁹⁶

Prosečna ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava u Sloveniji iznosi 4,7 ESU (u EU 16,8 ESU). Većina poljoprivrednih gazdinstava u Sloveniji pripada najmanjim klasama ekonomske veličine. Skoro polovinu (47,1%) čine gazdinstva u klasi ispod 2 ESU a u klasama ispod 8 ESU, koje po kriterijumima EU obuhvataju mala gazdinstva, nalazi se čak 89,5% poljoprivrednih gazdinstava (u EU 65%).

Grafikon 32: Učešće poljoprivrednih gazdinstava po klasama ekonomske veličine; popis 2000. (Izvor: SURS-RR, 2002)

⁹⁶ Standardizovano pokriće (*Standard gross margin – SGM*) predstavlja razliku između standardizovane vrednosti proizvodnje po hektaru površine odnosno grlu i standardizovanih specifičnih varijabilnih troškova proizvodnje kod pojedinog proizvoda. Ukupan SGM dobija se množenjem SGM po proizvodima sa odgovarajućim hektarima odnosno brojem stoke na pojedinom gazdinstvu prema podacima popisa (SURS-RR, 2002). Evropska jedinica ekonomske veličine (1 ESU) jednaka je 1.200 EUR.

Na bazi obračuna SGM po pojedinim poljoprivrednim proizvodima i po gazdinstvima prema metodologiji EU izrađena je i tipologija poljoprivrednih gazdinstava.⁹⁷ U Sloveniji dominiraju gazdinstva usmerena u stočarsku proizvodnju (56%), dok je učešće gazdinstava sa specijalizacijom u različite tipove biljne proizvodnje znatno manje (28%). Međutim, 57% gazdinstava čine ona sa mešovitim tipovima proizvodnje (u proseku EU je 20%), što ukazuje na relativno niski stepen specijalizacije poljoprivredne proizvodnje.

Tabela 55: Broj i struktura gazdinstava prema tipu poljoprivredne proizvodnje; popis 2000.

	Broj	Struktura (%)
Ratarstvo	2.819	3,3
Proizvodnja povrća	438	0,5
Voćarstvo i vinogradarstvo	9.920	11,5
Uzgoj preživara	22.284	25,8
Svinjarstvo i živinarstvo	2.028	2,3
Mešovita biljna proizvodnja	10.975	12,7
Mešovito stočarstvo	24.369	28,2
Stočarstvo – ratarstvo	13.598	15,7
Ukupno	86.467	100,0

Izvor: SURS-RR, 2002

Iako je u periodu tranzicije došlo do značajne koncentracije poseda, gazdinstva u proseku još uvek su mala. Prosečna veličina svih poljoprivrednih gazdinstava u 2000. godini u Sloveniji iznosila je 5,6 ha (u EU prosek je 18,7 ha). Većina poljoprivrednog zemljišta (oko 60%) još uvek se nalazi na gazdinstvima u intervalnim grupama veličine ispod 10 ha (u EU 10%). Posedovna struktura seljačkih gazdinstava, koju je Slovenija nasledila iz vremena socijalizma dakle ostaje i dalje nepovoljna i utiče i na produktivnost rada u poljoprivredi.

6.5.2 Radna snaga u poljoprivredi

Jedina kompletna serija podataka o radnoj snazi u poljoprivredi za period 1992-2002. godine može se naći u okviru ekonomskih računa za poljoprivredu (SURS/OEK-EAA, 2003). U EAA broj zaposlenih je izražen u ekvivalentu punozaposlenih radnika i odnosi se na plaćenu i neplaćenu (porodičnu) radnu snagu.⁹⁸ Prema tim podacima broj zaposlenih u poljoprivredi u periodu tranzicije i pored varijabilnosti između godina ispoljava tendenciju smanjivanja. U 2002. godini taj broj bio je za 20% niži u odnosu na 1992. godinu. Istovremeno u 2002. godini na jednog punozaposlenog radnika pripadalo je prosečno 5,2 ha korišćenog poljoprivrednog zemljišta (u EU u 1999. godini prosečno 21,1 ha).

⁹⁷ Tipologija svrstava gazdinstva u grupe prema relativnom učešću SGM pojedinih proizvoda u ukupnom SGM gazdinstva. Za svrstavanje u specijalizovane tipove (ratarstvo, proizvodnja povrća, voćarstvo i vinogradarstvo, uzgoj preživara, svinjarstvo i živinarstvo) udeo SGM pojedine aktivnosti treba da bude veći od 2/3 ukupne vrednosti SGM (SURS-RR, 2002).

⁹⁸ Pored tih podataka podaci o zaposlenosti mogu se naći i u okviru nacionalnih računa. Do 2000. godine ti podaci su se odnosili pre svega na radnu snagu, kojoj su poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo osnovne delatnosti. Od 2002. godine metodologija se zbog usklađivanja sa EU promenila što se odrazilo u prekidu vremenske serije i u više nego udvostručenom broju zaposlenih u odnosu na staru metodologiju.

Tabela 56: Broj zaposlenih u poljoprivredi; 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Broj zaposlenih (000)	122,3	117,7	111,9	110,6	111,1	114,3	111,3	108,6	103,8	107,1	97,4
Korišćeno poljoprivredno zemljište (000 ha KPZ)	555,9	552,8	537,6	525,0	513,5	494,3	490,9	498,6	509,0	509,6	505,7
KPZ po zaposlenom (ha)	4,5	4,7	4,8	4,7	4,6	4,3	4,4	4,6	4,9	4,8	5,2

Izvor: Prilog 25

Podatke o radnoj snazi po sličnom pristupu kao EAA (iako ne u celini usklađenom) i u većim vremenskim intervalima obezbeđuju i statistički popisi. Popis stanovništva 1991. godine i Popis poljoprivrede 2000. godine radnu snagu nažalost nisu obuhvatili i obradili po jednakoj metodologiji pa zbog toga podaci tih popisa nisu uporedivi. Popis poljoprivrede 2000. je prvi popis, koji je bio obrađen u celini prema metodologiji EU. Podaci se odnose, pre svega, na strukturu radne snage u poljoprivredi po organizacionom obliku, starosti, obrazovanju i statusu.

Po popisu 2000. (SURSR-RR, 2002) broj zaposlenih u poljoprivredi izražen u jedinicama puno zaposlenih radnika iznosio je 107.809 AWU.⁹⁹ Poljoprivredna preduzeća i zadruge zapošljavale su samo 3,7% ukupno zaposlenih. Većina radne snage angažovana je na seljačkim gazdinstvima a u njenoj strukturi dominira porodična radna snaga. Učešće plaćane radne snage u obliku stalno zaposlenih radnika, koji nisu članovi porodice, je zanemarujuće nisko.

Tabela 57: Struktura zaposlenosti u poljoprivredi; popis 2000.

	Broj	AWU	Struktura AWU (%)
Zaposleni u preduzećima i zadrugama	4.058	4.032	3,7
Stalno zaposleni radnici na seljačkim gazdinstvima	197	156	0,1
Sezonska radna snaga na seljačkim gazdinstvima	-	3.903	3,6
Porodična radna snaga	252.528	99.718	92,5
Gazde na seljačkim gazdinstvima	83.701	44.690	41,5
Ostali članovi porodice	168.827	55.028	51,0
Zaposleni u poljoprivredi ukupno	256.783	107.809	100,0

Izvor: SURSR-RR, 2002

Većina gazda na seljačkim gazdinstvima (56%) nalazi se u starijoj aktivnoj dobi (iznad 55 godina starosti). Uz to samo 23 % seljačkih gazdinstava ima jasnog naslednika. 59% gazda ima završenu samo osnovnu školu ili je bez formalnog obrazovanja (prosek Slovenije 21%) a 38% ima zanatsko ili srednješkolsko obrazovanje (prosek Slovenije 62%).

Učešće osoba sa statusom poljoprivrednika ili poljoprivrednog preduzetnika u strukturi radne snage na seljačkim gazdinstvima iznosi 30,5%, penzionera je 26,9%, u radnom odnosu van gazdinstva je 23,8%, a ostalo su domaćice (8,9%), nezaposleni (6,3%) i deca (3,3%).

⁹⁹ Jedinice stalno zaposlene radne snage (Annual Work Units - *AWU*). Jedna AWU odgovara radnom vremenu stalno zaposlenog radnika preko cele godine (1.800 sati godišnje) (SURSR-RR, 2002).

Poljoprivredu Slovenije i pored značajnih strukturnih promena do kojih je došlo u tranziciji karakteriše sitno posedovna struktura poljoprivrednih gazdinstava. Posledice nepovoljne strukture vide se, pre svega, u niskom stepenu profesionalizacije poljoprivrede, visokom učešću mešovitih (*part-time*) gazdinstava i nižem opštem nivou produktivnosti (skoro 4-puta više AWU po ha u odnosu na EU). Strukturne promene u poljoprivredi do određene mere ograničavala je nefleksibilnost radne snage (niski oportunitetni troškovi rada u poljoprivredi), na koju je uticala i makroekonomska situacija u tranziciji. Visoka stopa nezaposlenosti, slično kao u drugim tranzicijskim zemljama smanjivala je mogućnosti zapošljavanja radne snage van poljoprivrede (Davidova i Buckwell, 2000).

Strukturne promene u periodu tranzicije ograničavalo je i statičko tržište zemljištem. Fond poljoprivrednih zemljišta i šuma koji je bio osnovan sa ciljem podsticanja prometa zemljištem zbog problema sa evidencijom zemljišta i nezavršenih denacionalizacijskih postupka nije odigrao svoju funkciju (OECD, 2001c).¹⁰⁰

Koliko je na promene u strukturi poljoprivrednih gazdinstava uticala agrarna politika teško je proceniti. Na proces koncentracije i specijalizacije agrarna politika je uticala, pre svega, putem relativno visoke ukupne podrške proizvođačima i dohodovnih subvencija a manje putem usmerenih čistih razvojnih podsticaja.

6.6 Ekonomski rezultati poljoprivrede

6.6.1 Dohodak u poljoprivredi

U okviru ekonomskih računa za poljoprivredu obračunava se više kategorija dohotka. Klasični indikatori dohotka, poznati iz nacionalnih računa, su bruto dodata vrednost (vrednost autputa, umanjena za vrednost inputa) i neto dodata vrednost (bruto dodata vrednost, umanjena za potrošnju fiksnog kapitala). Na neto dodatu vrednost u proizvođačkim cenama utiču obim poljoprivredne proizvodnje, obim potrošnje inputa i cene na tržištu.

Za analizu dohotka u poljoprivredi pored neto dodate vrednosti interesantan je faktorski dohodak, koji obuhvata i sve direktne dohodovne subvencije, koje su posledica agrarne politike. Faktorski dohodak dobijamo ako na neto dodatu vrednost obračunatu u proizvođačkim cenama dodamo subvencije na proizvod i subvencije na proizvodnju.¹⁰¹ Struktura faktorskog dohotka istovremeno direktno ukazuje na uticaj tih subvencija na dohodak poljoprivrede.

¹⁰⁰ U 2001. godini više od 50 hiljada ha poljoprivrednog zemljišta kojim gazduje Fond bilo je van svake funkcije (MKGP, 2003a).

¹⁰¹ Do istog rezultata dovodi i zbir neto dodate vrednosti u baznim cenama (koja već sadrži subvencije na proizvode) i subvencija na proizvodnju. U subvencije na proizvod ubrajaju se budžetska plaćanja proizvođačima, koja su prvenstveno u funkciji tržišno-cenovne politike i uglavnom vezuju se na određeni proizvod (vidi poglavlje 3.2.1 i 3.3).

Tabela 58: Osnovni agregati računa proizvodnje i dohotka u poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Autput u proizvođačkim cenama	765,4	761,5	893,6	973,6	1013,6	1021,2	988,4	937,9	958,5	943,4	1029,1
Potrošnja inputa	499,5	497,0	517,3	538,0	606,6	569,3	539,2	519,7	554,4	584,7	569,8
BDV u proizvođačkim cenama	265,9	264,5	376,3	435,6	407,0	451,8	449,1	418,2	404,2	358,7	459,2
Potrošnja fiksnog kapitala	159,5	168,3	170,3	180,5	181,6	177,4	178,4	174,7	182,2	183,9	188,2
NDV u proizvođačkim cenama	106,4	96,2	206,0	255,1	225,4	274,4	270,7	243,5	222,0	174,8	271,0
Subvencije na proizvod	7,0	6,0	5,0	7,1	8,0	10,4	13,2	20,7	29,2	37,6	45,5
Subvencije na proizvodnju	22,8	16,8	12,7	16,5	15,3	16,0	12,7	13,5	35,7	48,2	49,1
Faktorski dohodak	136,2	119,0	223,7	278,7	248,8	300,8	296,5	277,8	286,9	260,6	365,7
Udeo NDV u faktorskom dohotku (%)	78	81	92	92	91	91	91	88	77	67	74
Faktorski dohodak/AWU (EUR)	1.114	1.011	2.000	2.519	2.238	2.632	2.664	2.557	2.765	2.433	3.754

Izvor: Prilog 25 i proračuni autora

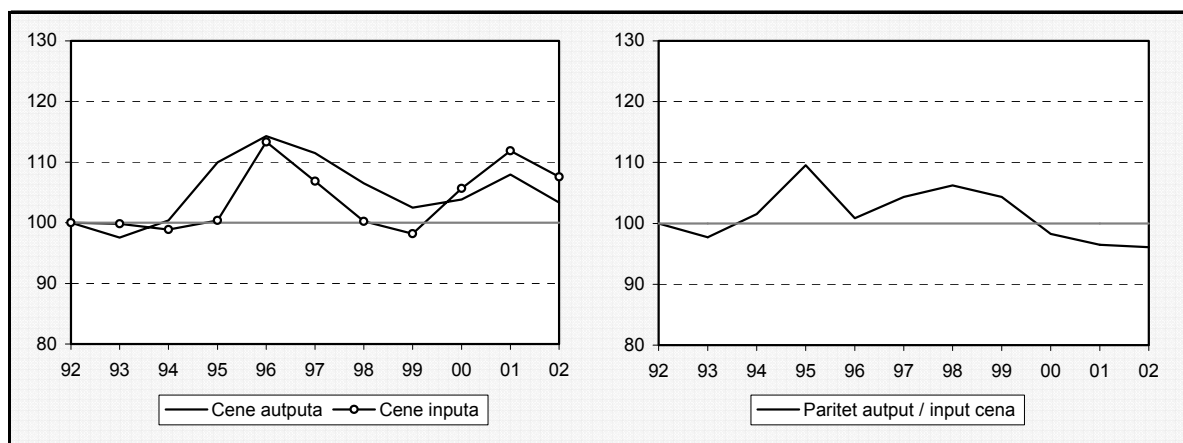
U periodu tranzicije došlo je do značajnih promena u cenama poljoprivrednih proizvoda. Nakon realnog pada u 1993. godini, proizvođačke cene autputa poljoprivrede u 1994. godini vratile su se na nivo iz 1992. godine a trend rasta nastavio se i u naredne dve godine (1995, 1996). Od 1997. godine cene autputa ispoljavaju trend realnog smanjivanja, koji je uglavnom posledica nižih cena u biljnoj proizvodnji uz stagnaciju cena u stočarstvu. Cene su se najviše smanjile u 1998 i 1999. godini, kada su i cene poljoprivrednih proizvoda na svetskom tržištu bile izuzetno niske.

Tabela 59: Indeksi cena u poljoprivredi; 1993-2002 (EUR; predhodna godina=100)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Proizvođačke cene autputa poljoprivrede	97,7	102,9	109,5	103,8	97,6	95,6	96,3	101,4	103,9	95,9
Biljna proizvodnja	101,5	97,9	107,3	111,4	93,5	91,3	97,1	101,6	103,6	95,9
Stočarstvo	101,0	112,3	108,2	99,1	105,3	107,2	97,6	100,7	101,1	99,1
Cene inputa za poljoprivredu	99,8	99,0	101,5	112,9	94,3	93,8	98,0	107,6	105,9	96,2
Energija	95,4	100,0	106,2	98,4	111,3	114,1	102,0	109,8	98,4	96,5
Mineralna đubriva	116,5	113,8	116,4	101,5	106,5	109,3	108,2	86,0	99,6	101,3
Stočna hrana	100,4	99,2	97,9	124,2	90,6	86,8	96,8	109,7	107,3	93,1
Paritet autput/input cena	97,8	103,9	107,9	92,0	103,5	101,9	98,3	94,2	98,1	99,7

Izvor: Prilog 27

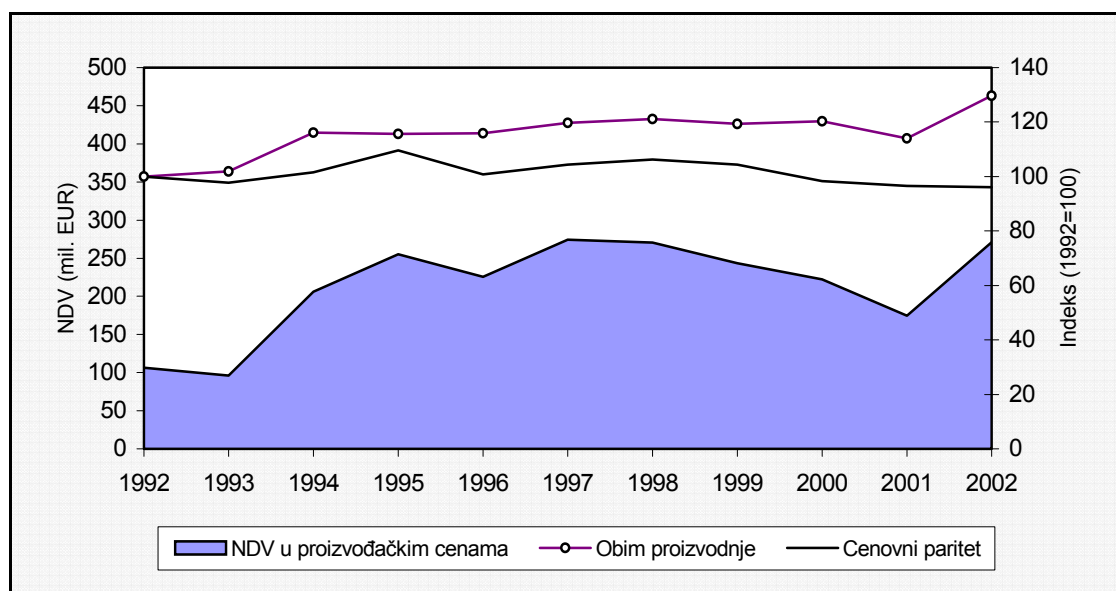
U odnosu na cene autputa, promene u cenama inputa za poljoprivredu u prvim godinama tranzicije (do 1995) bile su manje. Najveći uticaj na cene inputa imaju cene stočne hrane, koje u strukturi inputa predstavljaju od 55 do 61% (prosečno 57%). Do prvog većeg realnog porasta cena inputa došlo je u 1996. godini, kada su se zbog izuzetno velikog povećanja cena žitarica na svetskom tržištu znatno povećale i cene stočne hrane. U narednim godinama (1997-1999) cene inputa postepeno su se smanjivale (smanjivanje cena stočne hrane uz povećanje cena energije i mineralnih đubriva). U periodu 2000-2001. došlo je do ponovnog povećanja cena stočne hrane a time i do znatnog povećanju cena inputa.

Grafikon 33: Indeksi cena outputa i inputa u poljoprivredi i pariteta output/input cena; 1992-2002 (EUR, 1992 = 100) (Izvor: Tabela 59)

Promene cena inputa za poljoprivredu i cena poljoprivrednih proizvoda na agregatnom nivou bile su istosmerne ali je intenzitet tih promena bio različit. To je uticalo i na promene u paritetu output/input cena, koji od 1998. godine ispoljava tendenciju pogoršanja. Najpogodniji cenovni paritet za poljoprivredu bio je u 1995. godini, a najmanje pogodan u zadnjim godinama posmatranog perioda (2000-2002).

Promene u paritetu output/input cena, zajedno sa promenama u obimu poljoprivredne proizvodnje i potrošnje inputa, uticale su i na promene neto dodate vrednosti.

Grafikon 34: Neto dodata vrednost poljoprivrede u proizvođačkim cenama i promene u obimu proizvodnje i paritetu output/input cena, 1992-2002 (Izvor: Prilog 25-27)

Neto dodata vrednost bila je najniža u 1992. i 1993. godini, pre svega, zbog malog obima proizvodnje. U 1994 i 1995. godini dodata vrednost znatno je porasla (veći obim proizvodnje u 1994, pogodniji paritet output/input cena u 1995) a trend rasta nastavio se

praktično sve do 1998. godine. Od 1998. godine dodata vrednost počela se smanjivati (postepeno pogoršavanje pariteta autput/input cena) i dostigla najniži nivo u 2001. godini (veliki pad proizvodnje). U 2002. godini neto dodata vrednost opet je porasla pod uticajem znatnog povećanja obima proizvodnje.

Sastavni deo faktorskog dohotka su i dohodovne subvencije, koje su proizvođačima bile obezbeđivane iz budžeta. Njihov obim i struktura menjali su se u zavisnosti od primenjenih mera agrarne politike u pojedinom razdoblju. Nakon pada u prvim godinama tranzicije (1993, 1994), od 1995. godine obim dohodovnih subvencija se povećavao. Najveći porast zabeležen je od 1999. godine, a to je u periodu posle usvajanja reforme agrarne politike i postepenog usklađivanja mera sa Zajedničkom agrarnom politikom EU.

Tabela 60: Direktne dohodovne subvencije poljoprivrednim proizvođačima; 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Dohodovne subvencije (mil. EUR)	29,8	22,8	17,7	23,6	23,3	26,4	25,8	34,2	64,9	85,8	94,6
Subvencije na proizvod	7,0	6,0	5,0	7,1	8,0	10,4	13,2	20,7	29,2	37,6	45,5
Subvencije na proizvodnju	22,8	16,8	12,7	16,5	15,3	16,0	12,7	13,5	35,7	48,2	49,1
u tome: Naknade za štete	9,1	5,3	0,0	0,1	0,1	0,6	0,2	2,4	14,7	23,5	17,6
Struktura (%)											
Subvencije na proizvod	23	26	28	30	34	39	51	60	45	44	48
Subvencije na proizvodnju	77	74	72	70	66	61	49	40	55	56	52

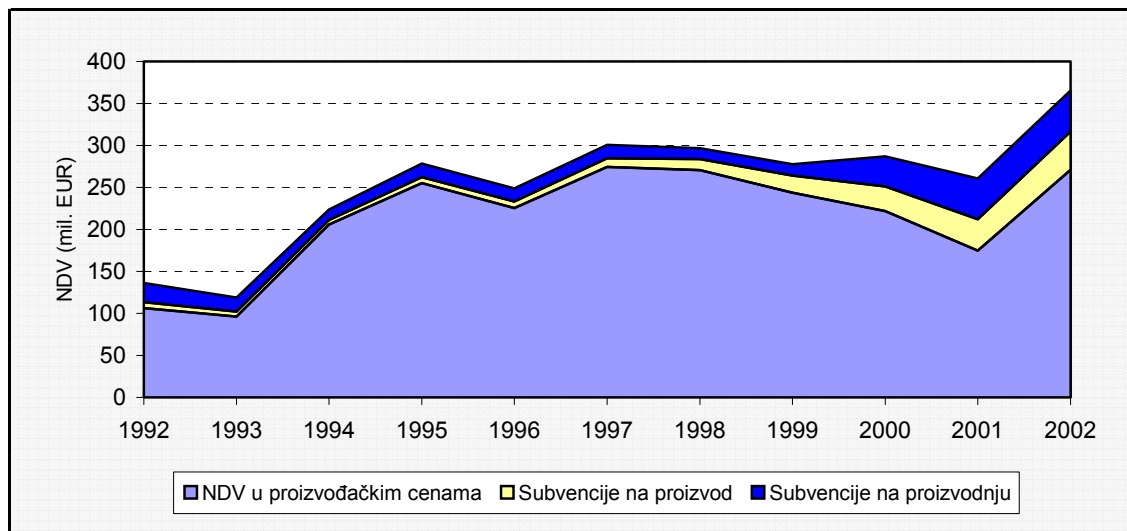
Izvor: Prilog 1, 25

U strukturi direktnih dohodovnih subvencija praktično u celom posmatranom periodu dominirale su subvencije na proizvodnju, iako se njihov udeo postepeno smanjivao (od preko 70% u periodu 1992-1995 na oko 55% u periodu 2000-2002). U prvim (1992, 1993) i zadnjim godinama (2000-2002) analiziranog tranzicionog perioda veliki deo tih subvencija predstavljale su naknade za štetu, prouzrokovanu prirodnim nesrećama (suša i druge nepogode). U ostalim godinama (1994-1999) u strukturi subvencija na proizvodnju dominirale su naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje (u proseku iznad 70%). U prvoj polovini posmatranog perioda bili su značajni i opšti regresii (naročito za kredite za tekuću proizvodnju), dok se u zadnjim godinama povećava učešće ekoloških naknada.

Subvencije na proizvod, koje su prvenstveno u funkciji tržišno-cenovne politike kod pojedinih proizvoda, počele su rasti u 1995. godini i od tada njihov obim se stalno povećavao. Do 1997. godine u strukturi subvencija na proizvod dominirale su cenovne naknade i regresii za priplodnu stoku i seme. Paralelno su se počela postepeno uvoditi direktna plaćanja po hektaru odnosno grlu (od 1995) i od 2000-te postale su jedini oblik subvencija na proizvod.

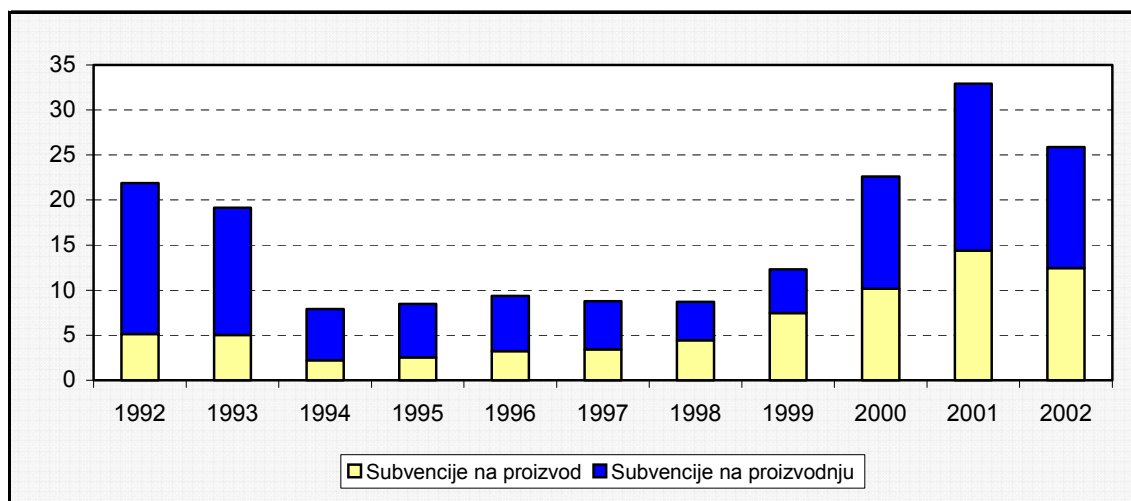
Ako promene u neto dodatnoj vrednosti uporedimo sa promenama u faktorskom dohotku, koji sadrži i dohodovne subvencije možemo uočiti, da je do 1999. godine slika vrlo slična. Promene u faktorskom dohotku u periodu 1992-1998. praktično u celini prate promene u neto dodatnoj vrednosti, samo je nivo viši. Prve razlike vidljive su u 1999. godini, kada je zbog većih subvencija smanjenje faktorskog dohotka bilo manje od smanjenja neto dodate vrednosti. Još veće su razlike u narednim godinama u kojima se pomoću dohodovnih

subvencija smanjio direktni uticaj promjenjenih uslova na tržištu (pogoršanje pariteta autput/input cena, smanjenje proizvodnje) na nivo dohotka poljoprivrede.¹⁰²

Grafikon 35: Visina i struktura faktorskog dohotka u poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR)
(Izvor: Prilog 25)

Veći uticaj dohodovnih subvencija na dohodak poljoprivrede nakon 1998. godine vidljiv je i iz znatnog porasta njihovog učešća u faktorskom dohotku.

Grafikon 36: Učešće direktnih dohodovnih subvencija u faktorskom dohotku poljoprivrede; 1992-2002 (%) (Izvor: Prilog 25)

¹⁰² Uticaj dohodovnih subvencija na stabilizovanje nivoa dohotka bio bi još očigledniji, ako bi odobrene naknade za štetu zbog suše u 2001. godini bile u toj godini i realizovane a ne prenesene za isplatu u 2002. godini, kada je prinos bio dobar. Pravovremena isplata bi znatno smanjila smanjenje dohotka u 2001. godini, a posledično manji bi bio i porast dohotka u 2002. godini.

U periodu 1992-1998. godine dohodovne subvencije su prosečno predstavljale oko 12% faktorskog dohotka,¹⁰³ dok je u periodu 1999-2002. godine taj udeo u proseku iznosio skoro četvrtinu.

Povećanje direktnog uticaja agrarne politike na nivo i strukturu faktorskog dohotka u zadnjim godinama tranzicije (veće dohodovne subvencije) jasno ukazuje na preorijentaciju politike od obezbeđivanja podrške putem održavanja višeg nivoa cena za proizvođače (cenovna podrška tržištu) ka politici veće budžetske podrške. I pored promena u načinu obezbeđivanja podrške agrarna politika je omogućila značajan porast nivoa dohotka u poljoprivredi u prvom razdoblju tranzicije (do 1997) i relativno stabilne ekonomske rezultate u narednim godinama.

6.6.2 Investicije u poljoprivredi

Na obim bruto investicija u periodu tranzicije uticale su, pre svega, promene u nivou dohotka poljoprivrede iako se deo investicija finansirao i iz budžetske podrške proizvođačima (subvencije za investicije i drugi transferi kapitala). Nakon smanjenja u 1993. godini, bruto investicije su se prvi put značajno povećale u 1995. godini (brzi porast BDV). Na slično visokom nivou bile su još u 1998. i 1999. godini, dok je u ostalim godinama njihov obim bio nešto niži i promenljiv.

Tabela 61: Bruto investicije u poljoprivredi; 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bruto investicije (mil. EUR)	165,7	155,8	165,2	207,5	184,0	189,8	209,8	211,0	193,6	187,8	199,4
Indeks: prethodna godina=100	:	94,0	106,0	125,6	88,7	103,2	110,5	100,6	91,8	97,0	106,1
BDV u baznim cenama (mil. EUR)	272,9	270,5	381,3	442,7	415,0	462,2	462,3	438,9	433,4	396,3	504,7
Indeks: prethodna godina=100	:	99,1	141,0	116,1	93,8	111,4	100,0	95,0	98,7	91,4	127,4
Udeo bruto investicija u BDV (%)	60,7	57,6	43,3	46,9	44,3	41,1	45,4	48,1	44,7	47,4	39,5
Indeks: prethodna godine=100	:	94,9	75,2	108,2	94,6	92,6	110,5	105,9	92,9	106,1	83,3
Transferi kapitala (mil. EUR)	9,3	7,6	6,6	6,4	9,0	9,7	13,8	12,9	7,4	7,5	4,6
Udeo u bruto investicijama (%)	5,6	4,9	4,0	3,1	4,9	5,1	6,6	6,1	3,8	4,0	2,3

Izvor: Prilog 25 i proračuni autora

Subvencije na investicije i drugi transferi kapitala iz budžeta u strukturi bruto investicija zauzimali su manji deo u odnosu na udeo direktnih dohodovnih subvencija u faktorskom dohotku. Kapitalni transferi bili su relativno veliki u 1992. godini, a najviši nivo dostigli su u periodu 1997-1999. Istovremeno, u tim godinama subvencije su dostigle najviši nivo i u odnosu na bruto investicije. U zadnjim godinama subvencije na kapital su se vratile na nivo 1993-1995. godine, a paralelno ponovo se smanjilo i njihovo učešće u bruto investicijama.

¹⁰³ Udeo direktnih dohodovnih subvencija bio je relativno visok u 1992 i 1993. godini. U tim godinama zbog loših vremenskih uslova nivo proizvodnje, a posledično i neto dodate vrednosti bio je nizak. Ujedno su bila zbog toga iz budžeta obezbeđena relativno visoka sredstva za nadoknađivanje šteta. U periodu 1994-1998 prirodni uslovi za proizvodnju bili su više-manje pogodni i učešće dohodovnih subvencija u faktorskom dohotku iznosilo je manje od 10%.

Pod uticajem opštih ekonomskih rezultata poljoprivrede kao i direktnih mera agrarne politike u periodu tranzicije vidljiva su dva veća investiciona ciklusa u poljoprivredi. Prvi ciklus (1994-1995) možemo pripisati, pre svega, znatnom povećanju nivoa dohotka, dok je drugi investicioni ciklus (1997-1999) agrarna politika verovatno podstakla i značajnim povećanjem budžetske podrške investicijama u okviru programa prestrukturiranja poljoprivrednih gazdinstava.

7 OCENA USPEŠNOSTI I EFIKASNOSTI AGRARNE POLITIKE SLOVENIJE U POGLEDU REALIZACIJE CILJEVA

7.1 Realizacija strateških ciljeva agrarne politike

7.1.1 Ciljevi agrarne politike i indikatori

Dugoročni koncept agrarne politike sa definisanim strateškim ciljevima razvoja poljoprivrede Slovenija je usvojila u 1993. godini (MKGP, 1992). Prema tim usmerenjima agrarna politika treba da obezbedi razvoj poljoprivrede u pravcu efikasne i za okolinu prihvatljive proizvodnje, pri čemu je realizacija širih društvenih interesa u pogledu održavanja ruralnog stanovništva, obrađenosti, kulturnog izgleda okoline i ekološke prihvatljivosti poljoprivrede formalno stavljena ispred produkcijskih interesa poljoprivrede. Usvojeni koncept agrarne politike predstavlja kombinaciju ekosocijalnog i tržišnog koncepta razvoja poljoprivrede (Erjavec, 1997; OECD, 2001c) prema kojem agrarna politika trebala da omogući delovanje tržišnih zakonitosti uz uvažavanje ekoloških i prostornih ograničenja, postavljenih poljoprivredi u ime praćenja širih društvenih interesa.

Analiza programskih dokumenata (vidi poglavlje 4.1) je pokazala, da su strateški ciljevi u praktično nepromenjenom obliku ostali na snazi celo razdoblje tranzicije, iako se interpretacija pojedinih ciljeva vremenom menjala. Visoka podrška poljoprivredi (vidi poglavlje 5) ukazuje, da se u celom periodu tranzicije u ime realizacije ciljeva vodila protekcionistička politika. Evaluacija uspešnosti agrarne politike u pogledu realizacije ciljeva, zbog toga može se smatrati i kao evaluacija opravdanosti podrške poljoprivredi.

Realizaciju ciljeva strategije razvoja poljoprivrede (MKGP, 1992), proverili smo prema metodologiji, predstavljenoj u poglavlju 3.4.1. Kod postavljanja metodologije za procenu uspešnosti agrarne politike susreli smo se sa brojnim problemima. Prvi je vezan za činjenicu da već sami ciljevi u programskim (političkim) dokumentima nisu posve jasno definirani i bar neki od njih među sobom su u kontradikciji (FAO, 1998).

Ciljevi u dokumentima po pravilu nisu kvantitativno definisani, pa se realizacija ciljeva agrarne politike često procenjuje pomoću subjektivnih kvalitativnih kriterijuma (Czaki i Zuschlag, 2002). I pored toga za procenu realizacije ciljeva pokušali smo pored kvalitativnih kriterijuma upotrebiti i što više moguće objektivnih kvantitativnih proračuna na bazi odabranih indikatora. Za svaki odabrani indikator proračunali smo bodovnu ocenu (od +5 do -5) po pojedinim godinama. Za procenu realizacije ciljeva bodovne ocene +5 kod pojedinih indikatora interpretirali smo kao ocene koje su najbliže realizaciji cilja (a -5 najudaljenije).

Za svaki indikator proračunat je i koeficijent trenda za celi posmatrani period (1992-2002) a odvojeno i samo za zadnje godine (1999-2002). Na bazi tih kvantitativnih proračuna data je i kvalitativna ocena usklađenosti pravca promena sa ciljnim pravcem po pojedinačnim indikatorima (da/ne) kao i po grupama ciljeva (DA/NE).

I pored nastojanja za što objektivnije postavljenim kriterijumima i indikatorima za procenu realizacije ciljeva, zbog nejasnosti ciljeva, ograničenja u vezi podataka, kao i zbog kompleksnosti agrarne politike, generalnoj proceni uspešnosti agrarne politike možemo pripisati, pre svega, kvalitativni karakter. Postavljena metodologija i rezultati prema odabranim indikatorima dakle znače pokušaj u pravcu objektivne kvantifikacije realizacije ciljeva agrarne politike u posmatranom periodu.

Tabela 62: Bodovne i ukupne ocene relativnih promena u osnovnim indikatorima za procenu realizacije ciljeva agrarne politike; 1992-2002

Cilj / Indikator	f [*]	Bodovna ocena											Ocena ^{**}		
		92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	92-02	99-02	
Održavanje adekvatnog nivoa proizvodnje i snabdevanje potrošača kvalitetnom hranom po prihvatljivim cenama														DA	DA
Obim proizvodnje ¹⁾	(1)	-5	-4	0	0	0	1	2	1	1	-1	4	da _(0,6)	da _(0,7)	
Pokrivenost uvoza izvozom ²⁾	(1)	5	0	0	-2	-1	-1	-1	0	0	0	1	= _(-0,2)	da _(0,3)	
Udeo troškova hrane ³⁾	(-1)	-5	-2	-2	-2	-1	-1	-1	1	4	4	4	da _(0,9)	da _(0,8)	
Održavanje proizvodnog potencijala, zaštita okoline, podsticanje ruralnog razvoja														NE	DA
Poljoprivredno zemljište ⁴⁾	(1)	5	5	3	1	-1	-3	-3	-2	-1	-1	-2	ne _(-0,7)	da _(0,3)	
Potrošnja mineralnih đubriva ⁵⁾	(-1)	1	5	1	3	2	-3	-5	-4	1	-1	0	ne _(-0,5)	da _(1,0)	
Potrošnja pesticida ⁶⁾	(-1)	3	3	1	2	-1	-1	-4	-5	-1	2	2	ne _(-0,3)	da _(2,5)	
Povećanje konkurentnosti poljoprivrede														DA/NE	DA/NE
Produktivnost rada (autput/AWU) ⁷⁾	(1)	-4	-3	0	0	0	0	1	1	2	0	5	da _(0,6)	da _(1,1)	
Produktivnost zemlje (autput/ha) ⁸⁾	(1)	-5	-5	-1	0	0	2	2	2	1	0	4	da _(0,7)	da _(0,4)	
Produktivnost inputa (autput/input) ⁹⁾	(1)	-5	-4	-2	-1	0	2	2	2	2	0	4	da _(0,7)	da _(0,4)	
Produktivnost rada (SLO/D) ¹⁰⁾	(1)	1	1	5	3	1	-1	-2	-4	-4	:	:	ne ₍₋₁₎	:	
Obezbeđivanje solidnog (adekvatnog) dohodka														DA	DA
Faktorski dohodak ¹¹⁾	(1)	-4	-5	-1	1	0	2	2	1	1	0	4	da _(0,7)	da _(0,9)	
Paritetni dohodak ¹²⁾	(1)	-3	-5	1	2	0	2	1	0	0	-2	3	da _(0,3)	da _(0,8)	

*) f = faktor predznaka ocene (1): Max=5; (-1): Min=5;

**) Realizacija cilja (da, ne, =); subskript = koeficijent trenda (proračunat iz bodova);
DA/NE = kvalitativna ocena

Izvorni indikatori :

- 1) Indeks fizičkog obima poljoprivredne proizvodnje
- 2) Pokrivenost uvoza izvozom u spoljnoj trgovini agroindustrijskim proizvodima (izvoz/uvoz) (%)
- 3) Udeo troškova hrane i bezalkoholnih pića u ukupnim troškovima domaćinstva (%)
- 4) Površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta (ha)
- 5) Potrošnja mineralnih đubriva po ha poljoprivrednog zemljišta (kg/ha)
- 6) Indeks fizičkog obima potrošnje pesticida / Indeks fizičkog obima biljne proizvodnje
- 7) Indeks fizičkog obima poljoprivredne proizvodnje / Indeks broja AWU
- 8) Indeks fizičkog obima poljoprivredne proizvodnje / Indeks površine poljoprivrednog zemljišta
- 9) Indeks fizičkog obima poljoprivredne proizvodnje / Indeks fizičkog obima inputa
- 10) Indeks produktivnosti rada u Sloveniji (indikator 7) / Indeks produktivnosti rada u Nemačkoj;
- 11) Faktorski dohodak poljoprivrede (mil. EUR);
- 12) Indeks faktorskog dohodka po AWU / Indeks prosečnih godišnjih bruto plata u privredi

7.1.2 Proizvodni ciljevi i ciljevi vazani za multifunkcionalnost poljoprivrede

Održavanje adekvatnog nivoa proizvodnje i snabdevanje potrošača kvalitetnom hranom po prihvatljivim cenama

Cilj, koji se odnosi na održavanje adekvatnog nivoa proizvodnje i obezbeđivanje potrošača kvalitetnom hranom po prihvatljivim cenama u periodu tranzicije doživeo je najviše promena u interpretaciji. Karakteristike u pogledu interpretacije proizvodnih ciljeva istovremeno najjače ukazuju i na suštinske promene u usmerenjima agrarne politike.

U prvom razdoblju (1994-1996) agrarna politika je taj cilj tumačila kao delovanje u pravcu povećanja poljoprivredne proizvodnje i povećanja stope samodovoljnosti odnosno prehrambene sigurnosti (MKGP, 1994a). Takvo tumačenje bilo je odgovor na promenjenu situaciju na tržištu, do koje je došlo zbog dve uzastopne loše godine za biljnu proizvodnju (nepovoljni vremenski uslovi u 1992. i 1993. godini) i smanjivanja stočarske proizvodnje (gubitak tradicionalnih prodajnih tržišta nakon osamostaljenja) i koja je rezultirala u znatnom povećanju deficita u spoljnoj trgovini poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima. Istovremeno takvu interpretaciju proizvodnih ciljeva možemo smatrati i kao nastavak politike iz predtranzicijskog razdoblja koja je na prvo mesto stavljala prehrambenu sigurnost stanovništva. Agrarna politika je podsticala proizvodnju putem obezbeđivanja viših cena (povećanje spoljnotrgovinske zaštite), a kod osnovnih proizvoda i putem budžetske podrške u obliku cenovnih naknada, regresiranja inputa i podrške investicijama (za povećanje proizvodnih kapaciteta u poljoprivredi). U 1994. godini proizvodnja je značajno porasla i u narednim godinama ostala na slično visokom nivou sa blagom tendencijom povećanja.

U drugom razdoblju (1997-2002) agrarna politika je ciljeve u vezi proizvodnje i stope samodovoljnosti počela postepeno tumačiti više u kontekstu obezbeđivanja stabilnih uslova na tržištu (MKGP, 1998). Ka tome je značajno doprinela promenjena situacija na tržištu (prvi veći problemi sa viškovima pojedinih proizvoda). Na osnovu takvog tumačenja počela je povlačiti mere direktne podrške proizvodima, koje su direktno uticale na povećanje intenzivnosti proizvodnje (cenovne naknade, regresiranje inputa) i počela uvoditi manje proizvodno vezan oblik budžetskih plaćanja (plaćanja po ha i grlu).

Pojedinačne ocene odabranih kvantitativnih indikatora (indikator 1, 2 i 3 u Tabeli 62) za evalvaciju ciljeva na području proizvodnje i snabdevanja hranom ukazuju, da je agrarna politika uglavnom delovala u pravcu postavljenih ciljeva i možemo je proceniti kao uspešnu. Obim proizvodnje u celom posmatranom periodu (1992-2002) ispoljava blagu tendenciju povećanja a posle 1995. godine povećava se i pokrivenost uvoza izvozom. Udeo troškova domaćinstva za hranu i bezalkoholna pića imao je jasnu tendenciju smanjivanja što možemo tumačiti kao promene u pravcu prihvatljivih cena hrane za potrošače.

Održavanje proizvodnog potencijala, zaštita okoline i podsticanje ruralnog razvoja

Druga grupa ciljeva od kojih su neki komplementarni sa proizvodnim ciljevima, su ciljevi vezani za multifunkcionalnost poljoprivrede. Ti ciljevi odnose se na održavanje proizvodnog potencijala, zaštitu okoline i podsticanje ruralnog razvoja sa velikim težištem

na održavanje poljoprivrede u područjima sa lošijim uslovima za proizvodnju. Praćenje tih ciljeva za nosioce odlučivanja predstavljalo je i najjači argument za opravdavanje neophodnosti obezbeđivanja podrške poljoprivredi. Poljoprivredi je bila, tim putem, *de facto* i *de jure* dodeljena (i priznata) pored proizvodne i funkcija održavanja ruralnog prostora koja ne može biti namirena samo putem cena poljoprivrednih proizvoda. Usvajanjem tih ciljeva bio je bar na početku tranzicije postignut i širi društveni konsenzus u pogledu značaja te 'neproizvodne' funkcije poljoprivrede i u to ime u narednim godinama bila je znatno povećana i podrška poljoprivredi (vidi poglavlje 5.1).

Realizaciju ciljeva, povezanih sa funkcijom poljoprivrede za održavanje ruralnog prostora, teško je objektivno kvantificirati. Ako realizaciju tih ciljeva procenjujemo prema pravcima promena u površini korišćenog poljoprivrednog zemljišta i potrošnji mineralnih đubriva i pesticida možemo zaključiti, da agrarna politika nije bila u celini uspešna (indikator 4, 5 i 6 u Tabeli 62). Nepoželjeni trendovi kod svih odabranih indikatora bili su karakteristični za period 1994-1999 (smanjivanje proizvodnog potencijala, veće opterećivanje okoline). U tom periodu agrarna politika je podršku poljoprivredi obezbeđivala uglavnom putem cenovne podrške tržištu i u takvim uslovima intenzifikacija proizvodnje, na jednoj strani, i napuštanje proizvodnje na marginalnim površinama, na drugoj strani, su najefikasnija mikroekonomska mera za povećanje dohotka. U tom periodu vidljiva je tendencija smanjivanja površina poljoprivrednog zemljišta i povećavanja potrošnje đubriva i pesticida.

Ti nepoželjeni trendovi su se zaustavili i okrenuli tek u zadnjim godinama (2000-2002) posmatranog perioda. Nakon 1999. godine agrarna politika je prešla na drugačije oblike podrške proizvođačima, naročito direktna budžetska plaćanja po hektaru i grlu, uz zaoštavanje kriterijuma u pogledu obrađenosti i opterećivanja površina stokom a počela je obezbeđivati i posebne naknade za ekološki prihvatljiviju proizvodnju. Pored promena u agrarnoj politici, ka pozitivnim trendovima u pravcu realizacije ciljeva zaštite okoline u periodu 1999-2002 doprinela je i opšta društvena klima, koja je sve više pažnje posvećivala ekološkim temama i zdravstveno bezbednoj hrani (fenomen 'bio' ili 'organske' hrane). Povećanje broja gazdinstava koja su uključena u različite ekološke programe, na jednoj strani, i tendencija povećanja intenzivnosti proizvodnje, na drugoj strani, ukazuju da u poljoprivredi postepeno dolazi do diferencijacije proizvođača.

Pozitivne promene u pravcu smanjivanja negativnih uticaja poljoprivrede na okolinu u zadnjim godinama treba posmatrati i sa stanovišta apsolutnog nivoa potrošnje inputa. U periodu 1992-2002. u Sloveniji potrošnja mineralnih đubriva iznosila je u proseku 347 kg po hektaru poljoprivrednog zemljišta, a to je prema raspoloživim podacima znatno iznad proseka potrošnje u većini zemalja EU.¹⁰⁴ I pored oskudnih i u pogledu uporedivosti problematičnih podataka, komparacija sa EU navodi na zaključak da opterećenja okoline mineralnim đubrivima u Sloveniji nisu mala i može se očekivati, da će se pritisak javnosti na smanjivanje te potrošnje još pojačati.

¹⁰⁴ Prema podacima Svetske banke (World Bank, 2003) u periodu 1997-1999. prosečna potrošnja mineralnih đubriva po ha obradivog zemljišta je u Austriji iznosila 177 kg, u Belgiji 377 kg, u Francuskoj 265 kg, u Irskoj 639 kg, u Italiji 215 kg i u Nemačkoj 249 kg.

Za procenu realizacije ciljeva povezanih sa ruralnim razvojem odnosno održavanjem ruralnog stanovništva i kulturnog izgleda okoline nismo našli adekvatne kriterijume i indikatore. Udeo stanovništva, koji živi u gradovima i prigradskim naseljima u posmatranom periodu nije se povećao,¹⁰⁵ ali bi samo na toj bazi teško izvukli zaključak, da je agrarna politika bila uspešna u praćenju cilja održavanja ruralnog stanovništva, pošto na taj indikator utiču, pre svega, činioci opšteg privrednog razvoja (prometna infrastruktura, lokacija radnih mesta i sl.). Značajno smanjenje broja seljačkih gazdinstava u periodu između dva statistička popisa (1991. i 2000) ukazuje da je u ruralnom prostoru došlo do promena koje su uticale i na izgled seoskih naselja.

Možda već sama činjenica, da agrarna politika nije uspostavila jasnije kriterijume za praćenje realizacije ciljeva na području multifunkcionalnosti poljoprivrede, koja je od najšireg društvenog interesa i ujedno argument za povećavanje budžeta za poljoprivredu govori o tome, da je tim ciljevima polagala premalo pažnje pa je i zbog toga ne možemo oceniti kao uspešnu. Verovatno je baš premala aktivnost agrarne politike na tom području dovela i do ponovnog otvaranja diskusije o konceptu agrarne politike. Erjavec i sar. (2003c) konstatuju, da se u zadnjim godinama i na vratima pristupa EU odnos javnosti prema poljoprivredi pogoršao a time su se povećali i pritisci na smanjenje budžeta za poljoprivredu. Agrarna politika očito nije uspjela ubediti javnost, da putem visoke budžetske podrške ostvaruje i opšte društvene interese.

7.1.3 Ciljevi vezani za konkurentnost i dohodak poljoprivrede

Povećanje konkurentne sposobnosti poljoprivrede

Cilj povećanja konkurentne sposobnosti poljoprivrede je kompleksan i može se definisati na različite načine (Erjavec i Kuhar, 2000). Agrarna politika u Sloveniji taj cilj je tumačila kao delovanje u pravcu povećanja koncentracije i specijalizacije proizvodnje na seljačkim gazdinstvima a time i povećanja produktivnosti u poljoprivredi a pratila ga je, pre svega, putem podrške investicijama.¹⁰⁶ Značajnije učešće u ukupnoj budžetskoj podršci poljoprivredi imali su ti podsticaji u 1992. i 1993. godini i u periodu 1997-1999. U zadnjim godinama obim budžetskih sredstava za podršku investicijama se ponovo znatno smanjio.

I pored nestabilne podrške na tom području, promene u strukturi seljačkih gazdinstva (prosečna veličina poseda, prosečan broj stoke po gazdinstvu) u odnosu na početak tranzicijskog perioda (1991) bile su relativno velike (vidi poglavlje 6.5). Na promene u pravcu realizacije cilja povećanja konkurentnosti poljoprivrede ukazuju i svi odabrani indikatori produktivnosti (indikator 7, 8 i 9 u Tabeli 62), koji se odnose samo na Sloveniju. U celom posmatranom periodu izražena je jasna tendencija povećanja produktivnosti rada (naročito u periodu 1999-2002) i produktivnosti zemlje (sporija u periodu 1999-2002), a povećala se i produktivnost upotrebljenih inputa. Sudeći prema obimu direktne podrške

¹⁰⁵ Prema podacima popisa stanovništva taj udeo je iznosio 50,4% u 1991. godini i 50,2% u 2002. godini.

¹⁰⁶ U mere za povećanje konkurentnosti poljoprivrede možemo svrstati i naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje i za ekološku poljoprivredu. Ta plaćanja povećavaju prihod proizvođača sa ciljem nadoknađivanja većih troškova ili manje proizvodnje i time povećavaju konkurentnost proizvođača u odnosu na proizvođače koji nemaju tih ograničenja.

prestrukturiranju poljoprivrednih gazdinstava, proces strukturnih promena u periodu tranzicije bio je dosta autonoman. Delovanje agrarne politike u pravcu povećanja produktivnosti zbog toga mogli bismo interpretirati više kao indirektan rezultat drugih mera podrške proizvođačima.

Posve drugčiju sliku o povećanju konkurentnosti dobijamo, ako odabrane indikatore uporedimo sa stanjem u zemljama Evropske unije, sa kojima će se poljoprivreda suočiti po uključenju u zajedničko tržište. Nažalost, nema dovoljno podataka koji bi omogućili celovitu komparativnu analizu konkurentnosti u odnosu na EU. I pored toga, osnovni indikatori (indikator 10 u Tabeli 62, Tabela 63, Tabela 64) navode na zaključak, da se zaostajanje Slovenije u produktivnosti poljoprivrede u odnosu na EU u posmatranom periodu nije smanjilo. Naprotiv, kod pojedinih indikatora zaostajanje za EU se još povećalo. Zaostajanje Slovenije najočitije je na području produktivnosti radne snage. Povećanje produktivnosti rada u poljoprivredi Slovenije u periodu 1992-2000 bilo je sporije od povećanja u bilo kojoj zemlji Evropske unije (izuzimajući Holandiju) (Tabela 64).¹⁰⁷

Tabela 63: Neki indikatori produktivnosti poljoprivrede u Sloveniji i EU; 1994. i 1999.

	Slovenija		EU		Indeks EU=100	
	1994	1999	1994	1999	1994	1999
Korišćeno poljoprivredno zemljište po punozaposlenom radniku (ha KPZ/AWU)	4,81	4,59	19,17	21,10	25,1	21,8
Bruto dodata vrednost po ha KPZ	0,71	0,88	0,98	1,08	72,1	81,3
Bruto dodata vrednost po AWU	3,41	4,04	18,86	22,84	18,1	17,7

Izvor: EC, 1995m, EC, 2002; Prilog 25

Tabela 64: Relativna promena produktivnosti rada u poljoprivredi u Sloveniji i zemljama EU; 1992-2000 (1995=100)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Stopa rasta (%) 1995-2000
Slovenija	78	83	99	100	100	100	104	105	111	2,0
Belgija	:	:	:	100	99	100	111	114	115	2,9
Danska	85	93	94	100	103	108	116	120	124	4,4
Nemačka	83	88	96	100	106	111	117	120	119	3,6
Grčka	:	:	:	100	101	105	113	119	121	3,9
Španija	109	102	101	100	115	121	:	:	:	:
Francuska	91	92	95	100	106	110	115	120	121	3,9
Irska	:	:	:	100	:	:	116	123	128	5,0
Italija	86	92	95	100	106	109	115	127	127	4,9
Luksemburg	89	89	91	100	110	109	128	135	136	6,3
Holandija	:	:	:	100	97	95	100	109	109	1,7
Austrija	:	:	:	100	107	113	117	122	120	3,7
Portugal	:	:	:	100	114	112	109	136	134	6,0
Finska	82	89	94	100	103	109	107	112	128	5,1
Švedska	86	96	95	100	108	113	118	121	127	4,9
Velika Britanija	95	93	97	100	102	103	105	110	115	2,8

Izvor: Eurostat, 2001; Prilog 25

¹⁰⁷ Osnovni razlog za zaostajanje Slovenije za EU u pogledu produktivnosti rada je sporije smanjivanje broja zaposlenih. U periodu 1992-2002. broj zaposlenih u poljoprivredi u Sloveniji se smanjivao po prosečnoj godišnjoj stopi od -2,2%, dok je u EU u periodu 1992-2000. ta stopa iznosila -3,1%.

Mogli bismo reći, da se preko cilja povećanja produktivnosti i konkurentnosti poljoprivrede najjasnije pokazala konfliktnost postavljenih ciljeva odnosno kompleksnost agrarne politike. Povećanje produktivnosti zahteva brže smanjivanje radne snage u poljoprivredi, koje može imati za posledicu depopulaciju ruralnih područja, a to je u konfliktu sa ciljem održavanja ruralnog stanovništva i time povezane brige za kulturni izgled okoline. I pored priznavanja neophodnosti bilansiranja između ciljeva, zbog stalno većeg naglašavanja cilja povećanja konkurentnosti poljoprivrede u odnosu na ciljeve povezane sa opštim ruralnim razvojem, agrarnu politiku u tom pogledu ne možemo oceniti kao sasvim uspešnu. Cilj povećanja konkurentnosti poljoprivrede bio je realizovan samo unutar domaćeg tržišta, dok se međunarodna konkurentnost u periodu tranzicije nije povećala.

Obezbeđivanja solidnog (adekvatnog) dohodka

U poređenju sa efikasnošću na području povećanja konkurentnosti, agrarna politika je bila znatno uspešnija u realizaciji cilja obezbeđivanja solidnog dohodka poljoprivrednim proizvođačima. U strategiji razvoja poljoprivrede (MKGP, 1992) taj cilj je definisan kao obezbeđivanje paritetnog dohotka natprosečno produktivnim proizvođačima. Tu definiciju ne prate konkretnija opredeljenja ni u pogledu nadprosečnosti ni u pogledu nivoa pariteta. Tumačenje je prepušteno tekućoj agrarnoj politici. Jasnije kriterijume nije doneo ni Zakon o poljoprivredi (2000: 277) koji dohodovni cilj definiše kao obezbeđivanje primerenog dohotka poljoprivrednim gazdinstvima.

Dohodovni cilj je agrarna politika u prvom razdoblju (1994-1996) tumačila kao delovanje u pravcu povećanja dohotka poljoprivrede (MKGP, 1994a), pre svega, putem veće cenovne podrške tržištu (povećanje cena). U kasnijem periodu povećanje dohotka nije bilo više eksplicitno naglašeno ali su mere agrarne politike i nivo podrške proizvođačima ukazivali, da je taj cilj ostajao i dalje jedan od centralnih ciljeva agrarne politike.

Spoljnotrgovinska zaštita kao najznačajniji mehanizam agrarne politike koja je omogućavala održavanje cena za proizvođače znatno iznad nivoa cena na svetskom tržištu a kasnije i kombinacija sa merama direktne budžetske podrške (dohodovna plaćanja) (vidi poglavlje 5.1) pokazala se kao efikasna za realizaciju ciljeva na tom području. To potvrđuju odabrani indikatori dohotka poljoprivrede (indikatori 11 i 12 u Tabeli 62), koji i pored određenih oscilacija zbog promenljivog obima proizvodnje u periodu 1992-2002 ispoljavaju tendenciju povećanja. Faktorski dohodak poljoprivrede se povećavao naročito u prvim godinama nakon usvajanja strategije (do 1997) i u narednim godinama ostajao relativno stabilan. Slični zaključci mogu se povući i na bazi indikatora paritetnog dohotka poljoprivrede odnosno promena faktorskog dohotka po punozaposlenom radniku u odnosu na bruto plate radnika u privredi kao celini.

Agrarnu politiku Slovenije u periodu tranzicije možemo okarakterisati kao politiku, koja je, pre svega, pratila dohodovni cilj i preko tog cilja omogućila promene više-manje u pravcu realizacije ciljeva i na drugim područjima. Generalno gledano, politika je išla u pravcu realizacije strateških ciljeva, ali su promene na području povećanja konkurentnosti poljoprivrede i sprovođenja širih okolinskih funkcija poljoprivrede bile manje istaknute.

7.2 Usklađenost agrarne politike Slovenije sa CAP

7.2.1 Karakteristike i razvoj agrarne politike Slovenije u odnosu na CAP u periodu tranzicije

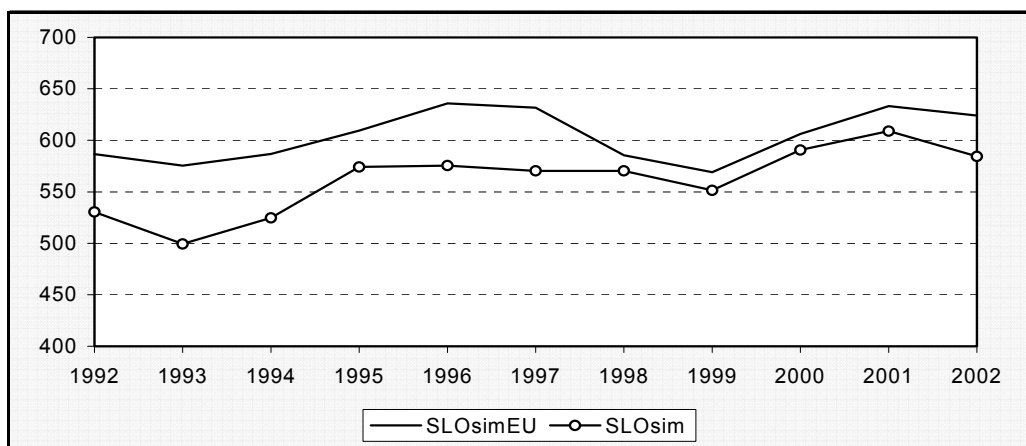
Razvoj agrarne politike u Sloveniji sve vreme tranzicije se više-manje ugledao na Zajedničku agrarnu politiku Evropske unije. Na to ukazuje i sličnost deklariranih ciljeva agrarne politike (vidi poglavlje 2.3.1 i 4.1.1). Usklađivanje sa politikom EU kao usmerenje navodi se već u Strategiji razvoja poljoprivrede (MKGP, 1992) prema kojem Slovenija uz uvažavanje stanja u poljoprivredi i njegovih specifičnosti treba da prati Evropsku uniju kako u pogledu mera agrarne politike tako i u pogledu nivoa cena i dohotka. Usklađivanje mera agrarne politike sa CAP bilo je intenzivno naročito u periodu pregovaračkog procesa za pristup Slovenije EU (od 1999) iako je do postepenih promena u tom pravcu dolazilo praktično u celom periodu tranzicije.

Usklađivanje sa EU u pogledu nivoa cena i dohotka u agrarnoj politici dobija na težini tek u programskim dokumentima vezanim za reformu agrarne politike (MKGP, 1998, MKGP, 1999b). Prema tim dokumentima agrarna politika u Sloveniji treba da prati cilj približavanja cena i dohotka očekivanom nivou po pristupu EU. Za potrebe priprema za uključjenje u EU taj cilj bio je analitički obrađen u različitim radovima (Kavčič, 2000; Erjavec i sar., 2002a; Rednak i sar., 2003a) i koristio se, pre svega, za argumentaciju stavova Slovenije u pregovaračkom procesu.

Stepen usklađenosti agrarne politike sa CAP u periodu tranzicije proverili smo pomoću simulacije izrađene na bazi podataka iz PSE kalkulacija po proizvodima za Sloveniju (Prilog 5-24) i Evropsku uniju (Prilog 33). Simulacija omogućava kvantitativnu komparaciju rezultata agrarne politike u obliku agregatnih PSE indikatora u Sloveniji (SLOsim) sa rezultatima, koje bi proizvođači postigli u uslovima, koje je u istom periodu obezbeđivala Zajednička agrarna politika EU (SLOsimEU) (vidi poglavlje 3.4.2). Simulacija je izrađena na bazi stalnog pondera fizičkog obima proizvodnje (prosek 1992-2002), čime je eliminisan uticaj promena u obimu odnosno strukturi proizvodnje na agregatne PSE indikatore. Zbog toga agregatni PSE indikatori za Sloveniju u okviru simulacije ne odgovaraju u celini originalnim indikatorima, naročito u godinama (1992, 1993, 2001, 2002), kada su obim i struktura proizvodnje značajno odstupali od prosečnih vrednosti.

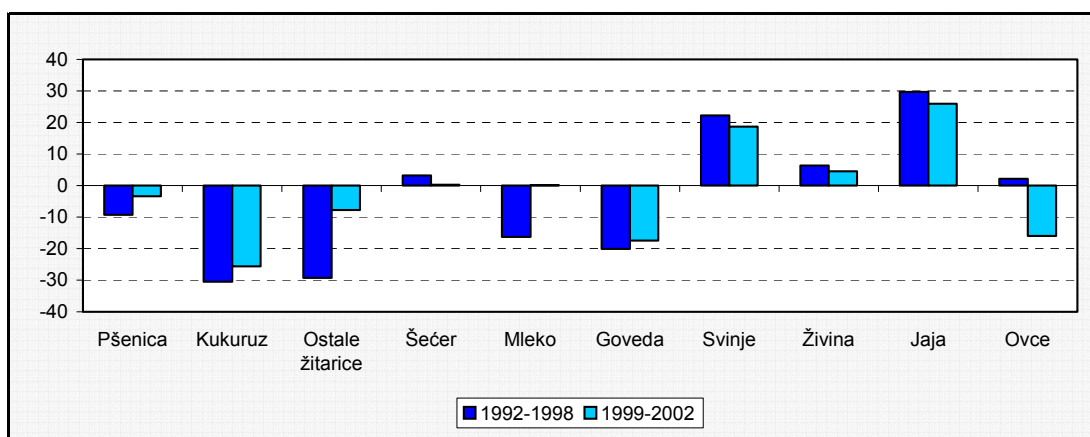
Eliminisanjem uticaja obima i strukture proizvodnje omogućeno je direktno upoređivanje apsolutnih vrednosti agregatnih PSE indikatora u uslovima politike Slovenije i u uslovima Zajedničke agrarne politike EU, a razlike u indikatorima možemo interpretirati kao direktnu posledicu razlika u merama agrarne politike.

Rezultati simulacija ukazuju, da je agrarna politika u Sloveniji vodila u postepeno približavanje bruto prihoda proizvođača nivou kojeg bi proizvođači postigli u uslovima politike EU (Grafikon 37). Razlika u bruto prihodu se smanjila naročito u zadnjim godinama posmatranog perioda (1998-2002), tj. posle donošenja reforme agrarne politike (1998) i intenziviranja pregovaračkog procesa za pristup Evropskoj uniji.

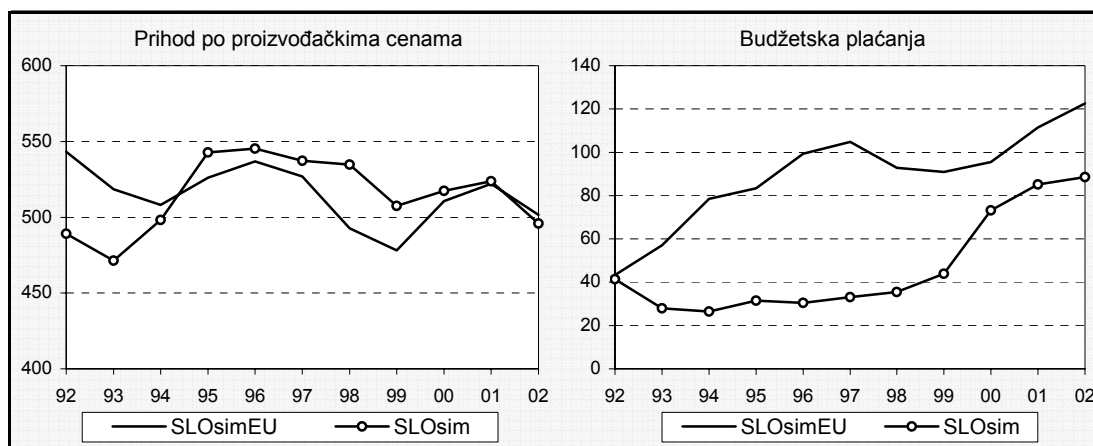
Grafikon 37: Bruto prihod (mil. EUR) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU)

Do manje razlike u bruto prihodu proizvođača između Slovenije i EU na agregatnom nivou došlo je zbog smanjenih razlika praktično kod svih MPS/PSE proizvoda (izuzetak ovčije meso). Kod nekih proizvoda i pored toga, bruto prihod proizvođača u Sloveniji još uvek značajno odstupa od nivoa u EU (jaja, svinjsko meso - veći prihod, kukuruz, goveđe meso - manji prihod).

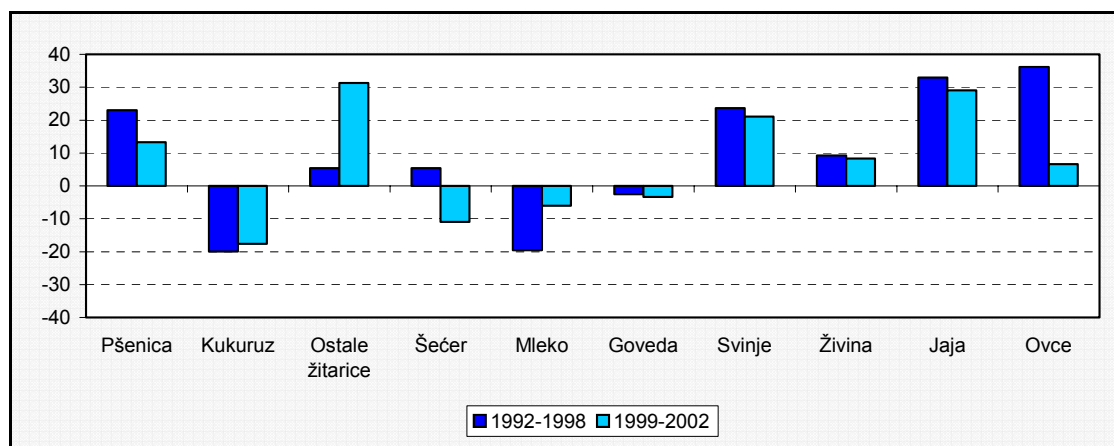
Grafikon 38: Relativno odstupanje bruto prihoda proizvođača u Sloveniji u odnosu na EU za MPS/PSE proizvode (%; EU=100) (Izvor: Prilog 15-24, 33 i proračuni autora)

Razlika u bruto prihodu je bila najveća u prvim godinama posmatranog perioda (1992-1994) i to zbog istovremenog uticaja nižih cena za proizvođače i manjih budžetskih plaćanja u odnosu na stanje u EU. Od 1995. godine cene za proizvođače u Sloveniji bile su više uz tendenciju povećavanja razlike u korist proizvođača u Sloveniji. Istovremeno budžetska plaćanja proizvođačima ostala su daleko ispod nivoa EU. U periodu 1999-2002. godine agrarna politika u Sloveniji je značajno povećavala budžetska plaćanja uz istovremeno snižavanje cena za proizvođače. Proizvođačke cene u Sloveniji su se na agregatnom nivou u zadnjim godinama (2001, 2002) praktično izjednačile sa EU.

Grafikon 39: Prihod u proizvođačkim cenama i budžetska plaćanja proizvođačima (mil. EUR) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU)

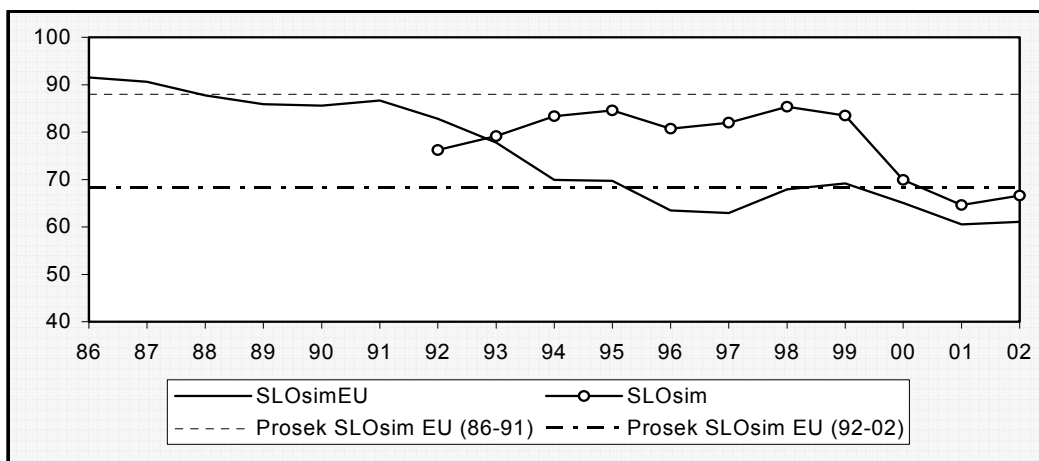
Približavanje agregatnog nivoa cena u Sloveniji nivou, kojeg je obezbeđivala agrarna politika u EU je rezultat postepenog usklađivanja proizvođačkih cena kod pojedinih MPS/PSE proizvoda, iako su kod nekih proizvoda razlike ostale relativno velike (kukuruz i ostale krmne žitarice, svinjsko meso, jaja). Niže proizvođačke cene u odnosu na EU u proseku 1999-2002. godine proizvođači u Sloveniji su postigli samo kod kukuruza, šećera, mleka i goveđeg mesa, dok su kod ostalih proizvoda cene ostale veće (Grafikon 40). Istovremeno kod šećera i mleka budžetska plaćanja proizvođačima po jedinici proizvoda bila su iznad nivoa u EU, tako da se bruto prihod proizvođača kod tih proizvoda i pored nižih cena za proizvođače praktično izjednačio sa prihodima u EU (vidi Grafikon 38).

Grafikon 40: Relativno odstupanje proizvođačkih cena u Sloveniji u odnosu na EU za MPS/PSE proizvode (%; EU=100) (Izvor: Prilog 5-14, 33 i proračuni autora)

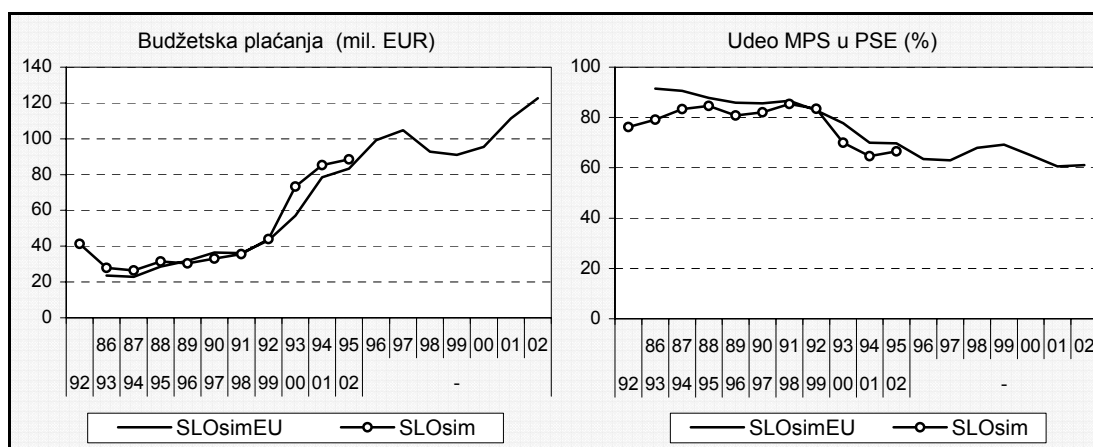
Komparacija nivoa bruto prihoda i njegove strukture navodi na zaključak, da je agrarna politika u Sloveniji u posmatranom periodu delovala u pravcu realizacije cilja približavanja bruto prihoda politici EU, ali su razlike u načinu obezbeđivanja podrške ostale relativno velike. U celom periodu tranzicije u Sloveniji znatno veća težina bila je data merama cenovne podrške tržištu, koje su obezbeđivale podršku proizvođača putem viših cena. Te

zaključke potvrđuje i komparacija udela MPS u PSE. U Sloveniji učešće cenovne podrške tržištu praktično u celom periodu (izuzev 1992) znatno je veće u odnosu na uslove politike EU. U prvim godinama (do 1998) ta razlika se povećavala a u zadnjim godinama (1999-2002) ona se postepeno smanjuje.

Grafikon 41: Udeo MPS u PSE (%) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU)

Smanjivanje razlike u udelu MPS u PSE 1999. godine i nadalje poklapa se sa reformom agrarne politike u Sloveniji (vidi poglavlje 4.1.2) koja je značila svesno približavanje politike Evropskoj uniji i ima zbog toga i slične sadržajne karakteristike kao reforma Zajedničke agrarne politike iz 1992 godine (vidi poglavlje 2.3.2). Obe reforme išle su u pravcu smanjivanja cena za proizvođače odnosno smanjivanja cenovne podrške tržištu i paralelnog povećavanja budžetskih plaćanja proizvođačima.

Grafikon 42: Budžetska plaćanja proizvođačima i udeo MPS u PSE (%) u uslovima politike Slovenije (SLOsim) i u uslovima politike EU (SLOsimEU); vremenski pomak

Komparacija udela MPS u PSE u Sloveniji i EU (Grafikon 41) ukazuje, da je sličan procenat MPS u PSE kao Slovenija u periodu 1992-1998. godine Evropska unija imala pre

reforme 1992. godine (1986-1991), a to je u periodu kada se njena politika bazirala prvenstveno na cenovnoj podršci tržištu. U tom periodu nivo cena za proizvođače bio je viši a nivo budžetskih plaćanja znatno niži u odnosu na stanje posle reforme. Politika u Sloveniji u periodu 1999-2002, ispoljava slične karakteristike kao politika EU u prvim godinama izvođenja McSharryeve reforme (1992-1994), kada su se cene za proizvođače počele smanjivati a budžetska plaćanja rasti. Procenjeno vremensko zakašnjenje sa kojim je agrarna politika u Sloveniji pratila Zajedničku agrarnu politiku EU ilustrovano je i u Grafikonu 42 pomakom krive rezultata simulacija u odgovarajući period. Eliminisanjem vremenskog zakašnjenja u prilagođavanju agrarne politike Slovenije, PSE indikatori su mnogo bliže onima u EU.

Sudeći prema rezultatima simulacije, vremensko zakašnjenje sa kojim Slovenija prati Zajedničku agrarnu politiku EU iznosi oko 7 godina. Na toj bazi mogli bismo postaviti tezu da bi se uz nastavljajanje prilagođavanja dosadašnjim tempom agrarna politika u Sloveniji izjednačila sa politikom EU oko 2006. godine. Do tada će Slovenija već biti punopravna članica EU.

7.2.2 Agrarna politika Slovenije po završetku pregovora i dileme pristupa

Ulaskom u Evropsku uniju Slovenija se odriče samostalnog vođenja agrarne politike (Erjavec, 1997). Sa 1.5.2004. godine Slovenija preuzima Zajedničku agrarnu politiku, osim na područjima na kojima su bili dogovoreni prelazni periodi i odstupanja od pravnog uređenja EU (Accession Treaty, 2003). Pored toga, u tom krugu proširenja za sve nove članice EU određen je poseban prelazni period u vezi prava na direktna plaćanja proizvođačima, kao i mogućnost dopunjavanja direktnih plaćanja iz nacionalnog budžeta (vidi poglavlje 4.1.3).

Za Sloveniju kao baza za dopunjavanje direktnih plaćanja postavljena su stvarna plaćanja u 2003. godini, uz mogućnost povećavanja do 2007. godine (+10% u 2004, +15% u 2005, +20% u 2006. i +25% u 2007. godini, sve u odnosu na nivo u 2003. godini) (Accession Treaty, 2003). To znači da u slučaju da bi bila ta plaćanja u 2003. godini u Sloveniji na nivou 75% u odnosu na nivo sadašnjih članica, postignuti rezultati pregovora omogućili bi izjednačenje nivoa direktnih plaćanja sa sadašnjim članicama u 2007. godini.

U vezi načina isplate direktnih plaćanja proizvođačima pristupni ugovor dopušta svim pristupnicama mogućnost biranja između tzv. standardne šeme (različita plaćanja u okviru Zajedničkih tržišnih uređenja) i tzv. pojednostavljene šeme. Pojednostavljena šema omogućava isplatu svih direktnih plaćanja, sadržanih u standardnoj šemi, u obliku jedinstvenog plaćanja po hektaru korišćenog poljoprivrednog zemljišta.

Slovenija je već u vreme pregovora počela u okviru tekuće agrarne politike uvoditi direktna plaćanja prema pravilima standardne šeme. To znači, da je postepeno u svoju politiku preuzimala sve vrste i oblike direktnih plaćanja (brojne naročito za ratarske kulture i za goveđe meso), koje sadrže pojedina Zajednička tržišna uređenja u skladu sa politikom EU, donetom 1999. godine za period 2000-2006 (EC, 2000a). U prilog preuzimanja standardne šeme išao je sa ekonomskog gledišta racionalniji vid obezbeđivanja jednakih konkurentnih

mogućnosti putem izjednačavanja politike po proizvodima, kao i nesporna mogućnost dopunjivanja direktnih plaćanja iz nacionalnog budžeta. Treći razlog za preferiranje standardne šeme možemo naći u činjenici, da je mogućnost isplata direktnih plaćanja po pojednostavljenoj šemi bila ponuđena državama pristupnicama samo kao prelazno rešenje u vremenski ograničenom tranzicionom razdoblju (do uključivo 2006. godine sa mogućnošću produžetka još za dve godine), sa ciljem olakšavanja postavljanja informaciono-administrativnog kontrolnog sistema (IACS), koji je u EU uslov za isplatu direktnih plaćanja po standardnoj šemi.

U skladu sa mogućnostima, koje daje pristupni ugovor, Slovenija je u konkursu za podršku za 2003. godinu uvela praktično sve vrste direktnih plaćanja, predviđenih u pojedinim Zajedničkim uređenjima tržišta, a njihovu visinu postavila na nivo 75% u odnosu na ista plaćanja u EU. Ujedno je uskladila i osnovne kriterijume i postupke za odobravanje tih plaćanja, izuzimajući ograničenja u pogledu referentnih količina (površine, broj premija), koja stupaju na snagu tek u godini pristupa (2004).

Tabela 65: Vrste i visina osnovnih direktnih plaćanja za 2003. godinu u Sloveniji i EU

Proizvod/vrsta plaćanja	Mera	SLO	EU	Napomena
Osnovni ratarski proizvodi (žitarice, uljarice, zrnaste leguminoze)	EUR/ha	247	200-350	EU: visina plaćanja određena po toni (63 EUR) i preračunata na ha uz uvažavanje fiksnog (referentnog) prinosa; ograničena ukupna (referentna) površina
Semena (krmno bilje, povrće, šećerna repa)	EUR/ha	345-536	:	EU: plaćanja određena po kg semena
Hmelj	EUR/ha	358	480	
Maslinovo ulje	EUR/t	-	323	EU: ograničena ukupna količina
Goveda				
Premija za krave dojilje	EUR/grlu	148	200	EU: ograničen broj premija po gazdinstvu i ukupno
Premija za muška goveda	EUR/grlu	154	210	EU: ograničen ukupni broj premija
Premija za ekstenzivni uzgoj	EUR/grlu	74	100	EU, SLO: dodatak na premiju za krave dojilje i muška goveda
Klanična premija za odrasla goveda	EUR/grlu	59	80	EU: ograničen ukupni broj premija
Klanična premija za telad	EUR/grlu	37	50	EU: ograničen ukupni broj premija
Dodatne premije	EUR/grlu	22	:	EU: ograničen ukupan iznos plaćanja; mogućnost isplaćivanja u različitim oblicima (i po ha) SLO: kao dodatak klanični premiji za odrasla goveda
Ovce i koze				
Osnovna premija	EUR/grlu	15,4	21	EU, SLO: za koze visina premije iznosi 80% osnovne EU: ograničen broj premija po gazdinstvu i ukupno
Dodatna premija za područja sa težim uslovima	EUR/grlu	5,1	7	EU, SLO: kao dodatak osnovnoj premiji
Dodatna premija	EUR/grlu	0,7	:	EU: ograničen ukupan iznos plaćanja SLO: samo za ovce i koze u područjima sa težim uslovima

Izvor: Literatura - Zakonodavstvo: 241-246; EC, 2000a

U okviru politike ruralnog razvoja Slovenija se na uključivanje u programe EU pripremala, pre svega, putem usklađivanja vrste i oblika mera, kao i sadržaja pojedinih programa. U konkursu za podršku za 2003. godinu povećao se i obim sredstava za programe ruralnog

razvoja, pre svega na račun aktiviranja podrške iz programa SAPARD, kojeg sufinansira EU (Literatura - Zakonodavstvo: 219, 220). Znatno povećan obim te podrške planiran je za 2004. i sledeće godine (MKGP, 2003b), kada će Slovenija kao punopravna članica moći koristiti i sredstva iz EU fondova.

Tabela 66: Vrste i sadržaj mera u okviru politike ruralnog razvoja za 2003. godinu u Sloveniji i EU

Područje delovanja	Sadržaj u EU	Sadržaj u SLO
Područja sa lošijim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju	Održavanje proizvodnje na ruralnim područjima gde su zbog prirodnih uslova troškovi poljoprivredne proizvodnje veći ili proizvodna sposobnost manja. Dozvoljeni raspon naknada: 25-200 EUR po ha poljoprivrednog zemljišta godišnje	Isti sadržaj; usklađeni kriterijumi i način isplate Raspon naknada: 54-82 EUR po ha
Ekološki prihvatljiv razvoj poljoprivrede	Podsticanje upotrebe metoda proizvodnje koje pridonose zaštiti prirodnih resursa i životne sredine, zemljišta i genetske raznolikosti. Maksimalne dozvoljene naknade: 450-900 EUR po ha, uključenom u program godišnje	Isti sadržaj; usklađeni kriterijumi i način isplate Raspon naknada: 86-518 EUR po ha
Mladi poljoprivrednici	Podsticanje prenosa upravljanja gazdinstva na mlađu generaciju.	-
Prevremeno penzionisanje poljoprivrednika	Dodatno podsticanje generacijskog prenosa upravljanja, povećanje mobilnosti proizvodnih faktora u poljoprivredi, naročito zemlje, obezbeđivanje dohotka starijim poljoprivrednicima koji se prestaju baviti poljoprivredom.	-
Održavanje i razvoj privrednih, ekoloških i socijalnih funkcija šuma	Podsticanje zaštite šuma i održivog razvoja šumarstva. Podsticanje pošumljavanja poljoprivrednih zemljišta	Sadržano u okviru podrške šumarstvu -
Investicije na poljoprivrednim gazdinstvima	Podsticanje tehnološkog unapređenja gazdinstava i porasta životnih i radnih uslova radne snage u poljoprivredi. Investicije po pravilu ne smeju uticati na veći obim proizvodnje.	Isti sadržaji; bez ograničenja u pogledu povećanja obima proizvodnje
Radna snaga u poljoprivredi	Podsticanje veće stručne sprema za rad u poljoprivredi i osposobljavanje za potencijalne druge delatnosti	-
Prerađivačka industrija i prodaja (marketing) poljoprivrednih proizvoda	Podsticanje povećanja konkurentne sposobnosti poljoprivrede putem osposobljavanja agroindustrije za uspešniji nastup na tržištu, istraživanja novih tržišnih mogućnosti i prilagođavanja proizvodnje novim tržišnim uslovima	Isti sadržaji
Strukturno prilagođavanje i razvoj ruralnih ekonomija	Poboljšanje proizvodne sposobnosti zemljišta, unapređenje prodaje kvalitetnijih poljoprivrednih proizvoda, omogućavanje diverzifikacije poljoprivrednih i sa poljoprivredom povezanih delatnosti u svrhu dopunskih izvora prihoda, zaštita životne sredine, kulturne baštine, razvoj i poboljšanje infrastrukture u ruralnim područjima	Isti sadržaji

Izvor: Literatura - Zakonodavstvo: 255, 257, 265; Juvančič, 2001

Za programe ruralnog razvoja Slovenija je u pregovorima uspela obezbediti pravo na znatna sredstva iz zajedničkog budžeta EU, koja za period 2004-2006 iznose oko 250 miliona EUR (Accession Treaty, 2003). Zajedno sa domaćim sredstvima, vrednost programa ruralnog razvoja za taj period prema planu iznosiće više od 310 miliona EUR (MKGP, 2003b).

Dogovorena sredstva odnose se samo na tzv. 'prateće mere CAP' (EC, 2000a), finansirane iz garancijskog dela agrarnog fonda EU, namenjenog pretežno isplata naknada poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa težim uslovima za poljoprivredu i različitim oblicima podrške ekološki prihvatljivijoj proizvodnji. Lista mera za nove članicu EU pored 'pratećih mera' sadrži i tzv. 'tranzicijske mere', u koje se svrstava podrška poljoprivrednim gazdinstvima za prilagođavanje proizvodnje EU standardima (degresivna plaćanja po hektaru), podrška polusamosnabdevačkim seljačkim gazdinstvima (vremenski ograničena plaćanja po gazdinstvu) i podrška osnivanju tržišnih organizacija proizvođača. Prema draft planu ruralnog razvoja za period 2004-2006 (MKGP, 2003b), Slovenija će u tom okviru obezbeđivati podršku za područja sa težim uslovima privređivanja, za ekološki prihvatljiviju proizvodnju, za prevremeno penzionisanje poljoprivrednika i za prilagođavanje gazdinstava EU standardima.

Izbor mera iz okvira programa ruralnog razvoja za poljoprivredu ukazuje da su sredstva namenjena prvenstveno podsticanju multifunkcionalnosti poljoprivrede i mogu doprineti većoj bezbednosti hrane. Zbog njihovog velikog ukupnog obima, ta sredstva će imati značajne opšte dohodovne efekte na poljoprivredu, dok će njihov doprinos rešavanju strukturnih problema poljoprivrede biti samo indirektan putem jačanja gazdinstava, koja će koristiti ta sredstva.

Klasične agrarne strukturne mere razvojnog karaktera, kao npr. podsticaji za investicije i različiti oblici agrarnih operacija biće finansijski ograničene. Te mere su naime deo strukturnih i regionalnih programa, za koje je Slovenija u pregovorima dogovorila dosta skromna sredstva iz EU budžeta i od kojih poljoprivreda prema izrađenom programu (RS, 2003) ne može očekivati veća sredstva u odnosu na sredstva, koja su bila za te namene obezbeđena u 2003. godini (oko 25 mil. EUR). Na promenjene konkurentne uslove po pristupu EU Slovenija verovatno neće moći odgovoriti većim programom modernizacije agroindustrijskog lanca, već će morati program prilagoditi raspoloživim sredstvima i iskoristiti ih na najefikasniji mogući način. To se postavlja kao problem naročito u svetlu činjenice, da su za te programe u zadnjim godinama bila obezbeđivana relativno skromna sredstva (vidi poglavlje 4.4.2).

I pored toga, generalno gledano, visoko učešće sredstava za ruralni razvoj donosi sa sobom savremeniju agrarnu politiku koja je proizvodno dosta neutralna, manje ograničava delovanje tržišta i ujedno podržava ekološki prihvatljivu poljoprivredu i prati šire društvene interese vezane za ruralna područja. Na drugoj strani pristupom EU Slovenija preuzima i administrativno veoma komplikovan i skup sistem sprovođenja agrarne politike, koji je postavljen po meri potreba velikih zemalja. Uz to treba imati u vidu da rezultati pregovora mogu biti ugroženi ako sredstva za programe ruralnog razvoja neće biti iskorišćena.

Relativno povoljan završetak pregovora na području poljoprivrede donosi mnoge potencijalne koristi i nove mogućnosti ali ujedno pristup Slovenije EU može otkriti i mnoge slabosti i potencijalne opasnosti. Ciljevi i mere agrarne politike u Sloveniji već sada su veoma slični Zajedničkoj agrarnoj politici tako da sam pristup neće doneti većih promena u tom pogledu. Ako će biti obezbeđeno dopunjavanje direktnih plaćanja na nivou kojeg dozvoljavaju rezultati pregovora i ako neće biti teškoća u korišćenju sredstava za ruralni razvoj, ni ekonomski rezultati poljoprivrede na agregatnom nivou ne bi se trebali pogoršati

(Rednak i sar., 2003a; Kavčič i Erjavec, 2003). U svakom slučaju ekonomski položaj poljoprivrede biće bolji nego što bi bio u slučaju kada Slovenija ne bi pristupila EU, jer sigurno sama ne bi bila u stanju obezbediti tolika sredstva za poljoprivredu samo iz svog budžeta.

I pored relativno optimističkih prognoza za poljoprivredu kao celinu, na nivou pojedinih proizvoda očekuju se značajne promene u ekonomskim rezultatima. Kao posledica daljeg usklađivanja visine podrške proizvođačima po pojedinim poljoprivrednim proizvodima i novog ekonomskog i političkog okruženja, neki proizvodi postaće ekonomski više a neki manje zanimljivi (Kavčič i Erjavec, 2003).

U pogledu podrške pojedinim grupama proizvoda odnosno poljoprivrednim delatnostima značajne promene za Sloveniju donosi i reforma Zajedničke agrarne politike iz 2003. godine, koja za sve članice EU stupa na snagu najkasnije 2007. godine. Reforma CAP umesto dosadašnjih brojnih specifičnih direktnih plaćanja po proizvodima (standardna šema) uvodi princip jedinstvenog plaćanja i omogućava mnogo veće razlike u sprovođenju politike između članica u odnosu na dosadašnju CAP (Agra Focus, 2003).

Prema reformi CAP proizvodno neutralna direktna plaćanja mogu se sprovoditi u obliku jedinstvenog plaćanja po poljoprivrednom gazdinstvu ili u obliku regionalnog jedinstvenog plaćanja po hektaru korišćenog poljoprivrednog zemljišta (za sve površine uz mogućnost različitih visina za oranice i travnjake).¹⁰⁸ U slučaju primenjivanja jedinstvenog plaćanja po poljoprivrednom gazdinstvu ukupna podrška za pojedinačno gazdinstvo ostaje na sadašnjem nivou (nivou iz referentnog razdoblja), dok ta podrška po hektaru može znatno varirati između gazdinstava na istom području. U slučaju primenjivanja regionalnog principa podrška po hektaru je jedinstvena unutar pojedine regije za sve proizvođače ali ukupna podrška za pojedinačno gazdinstvo može znatno odstupati od dosadašnjeg nivoa (nivoa u referentnom razdoblju).

To istovremeno znači, da sa stanovišta pojedinih gazdinstava, prelazak od dosadašnje standardne šeme na regionalnu šemu jedinstvenog plaćanja može doneti znatne promene u nivou podrške po individualnom proizvođaču.

Principi izvođenja reforme za sadašnje članice EU razrađeni su u posebnoj Regulativi (Council Regulation, 2003), koja pored mogućnosti biranja između oba oblika jedinstvenog plaćanja detaljnije specificira i različite mogućnosti izvođenja ograničenog obima direktnih plaćanja prema dosadašnjoj standardnoj šemi.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Reforma se odnosi pre svega na oblik i vrste direktnih plaćanja, obuhvaćenih u zajedničkim uređenjima tržišta za ratarske proizvode, goveda i ovce. Reforma u prvom koraku obuhvata žitarice, uljarice, zrnaste leguminoze, semena, goveda i ovce. U šemu jedinstvenih plaćanja biće uključena i revidirana plaćanja za pirinač i tvrdu pšenicu, kao i za mleko, krompir za skrob i osušenu voluminoznu stočnu hranu.

¹⁰⁹ Države članice mogu po dosadašnjim šemama (po hektaru odnosno grlu) isplaćivati 25% ukupne sume direktnih plaćanja za ratarske proizvode, 50% sume premija za ovce i koze, dok je kod goveda ostavljeno više mogućnosti: 100 % sume klanične premije za telad i/ili i) 100% sume premija za krave dojilje i 40% sume klanične premije za odraslo govedo ili ii) 100% sume klanične premije za odraslo govedo ili iii) 75% sume posebne premije za bikove i volove.

Za nove članice Evropska unija (Council Decision, 2003) predviđa obavezno izvođenje reforme po principu regionalnog jedinstvenog plaćanja odnosno jedinstvenog plaćanja po hektaru. To rešenje ne ograničava mogućnosti postepenog izjednačavanja nivoa direktnih plaćanja proizvođačima sa sadašnjim članicama EU, koje je Slovenija obezbedila u okviru pristupnog ugovora, ali može značiti značajan zaokret u konceptu podrške proizvođačima.

Za Sloveniju, koja je uložila znatne napore u uvođenje direktnih plaćanja prema dosadašnjoj standardnoj šemi po pravilima različitih zajedničkih tržišnih uređenja, logičan nastavak te politike bio bi prelazak na jedinstveno plaćanje po poljoprivrednom gazdinstvu, koje na nivou pojedinih gazdinstva ne bi donelo bitnije razlike u direktnoj podršci u odnosu na standardnu šemu. U kontekstu argumenta Evropske komisije protiv takvog rešenja za sve nove članice, regionalni princip izvođenja reforme predstavlja činjenicu, na koju mora računati i Slovenija.¹¹⁰ Usklađivanje agrarne politike u Sloveniji u pogledu vrsta i visine direktnih plaćanja, koje je imalo za cilj obezbediti mogućnost uključenja u standardnu šemu tih plaćanja već od samog početka punopravnog članstva u EU, u svetlu reforme CAP, dakle, otvara brojne nove dileme i pitanja.

Iako sa šireg agrarno-političkog i ekonomskog gledišta, jedinstveno plaćanje po hektaru znači savremeniji i prihvatljiviji model podrške proizvođačima (OECD, 1994b, Slovenija će se suočiti sa problemom preraspoređivanja podrške između proizvođača u odnosu na dosadašnju politiku. Rešenja se traže u okviru mogućnosti tranzicijskih mera, koje bi omogućile postepen prelazak od dosadašnje standardne šeme na jedinstveno plaćanje po hektaru (But, 2003; Erjavec i sar., 2003d) i time olakšalo uvođenje reforme.

¹¹⁰ Komisija svoju odluku opravdava sa činjenicom, da referentno razdoblje 2000-2002 za nove članice nije prihvatljivo, pošto u tom periodu nisu još bile članice EU i zbog toga nisu mogle izvoditi direktna plaćanja po standardnoj šemi. Ako bi za referentno razdoblje uzeli godine 2004.-2006., to bi vodilo u špekulativnu preorijentaciju proizvođača u delatnosti, koje bi donosile veći ukupan iznos direktnih plaćanja. Nove članice bi radije uvodile zahtevniju standardnu šemu umesto pojednostavljene, a to bi moglo prouzrokovati probleme zbog niskog stepena pripremljenosti većine novih članica u pogledu izvođenja i kontrole tih plaćanja.

8 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Za proces tranzicije iz socijalističkog u tržišni društveno-ekonomski sistem nije postojala teorija, na kojoj bi tranzicijske zemlje mogle graditi svoju politiku (Chioccioli, 1998). I pored brojnih zajedničkih osobina, tranzicijski put pojedine zemalje bio je, pre svega, rezultat interakcija između specifičnih nacionalnih karakteristika i odabranog tempa i oblika reformi agrarne politike i zbog toga više-manje samosvoj. To važi i za Sloveniju.

U odnosu na većinu drugih tranzicijskih zemalja Srednje i Istočne Evrope, u Sloveniji je tranzicija tekla relativno glatko i proizrokovala manje potrese kako u ukupnoj privredi tako i u poljoprivredi. Značajan razlog za takav razvoj bilo je relativno povoljno polazno stanje na početku tranzicije. Jugoslovenski tip društvenog poretka, iako je nosio mnoge karakteristike centralno-planske ekonomije, bar delimično je dopuštao delovanje tržišnih mehanizama, zbog čega sam prelazak na tržišnu privredu nije bio tako bolan kao u mnogim drugim zemljama (OECD, 2001c). Recesija u prvim godinama tranzicije bila je relativno kratkotrajna (1989-1992) i brzo je prešla u fazu stabilizacije i ponovnog povećanja privredne aktivnosti (1993). Nešto sporiji bio je napredak na području obuzdavanja inflacije i rešavanja problema, povezanih sa povećanom nezaposlenošću.

U prvim godinama je transformacija poljoprivrede uopšteno zaostajala za stepenom promena u privredi kao celini (EBRD, 2002). Odgađanje reforme u agrarnom sektoru je jedan od razloga, da na početku tranzicije nije došlo do veće liberalizacije cena u poljoprivredi koja je u drugim tranzicijskim zemljama snažno pogodila poljoprivredu i odrazila se u drastičnom smanjenju proizvodnje sa dugoročnim negativnim posledicama na razvoj (Tangermann i Swinnen, 2000; EC, 1998a; Pouliquen, 2001). Nastavak politike podržavanja poljoprivrede iz predtranzicijskog perioda u Sloveniji je bio moguć i zbog činjenice, da je poljoprivreda već u predtranzicijskom periodu imala relativno mali udeo u privredi kao celini (oko 5% u BDP). Veće učešće poljoprivrede uz slabije makroekonomsko stanje značajno ograničava mogućnosti podržavanja poljoprivrede na trošak ostale privrede (Pouliquen, 2001).

Odgađanje većih reformi u agrarnom sektoru omogućila je i vlasnička struktura poseda. U Sloveniji učešće društvenog sektora poljoprivrede u predtranzicijskom periodu bilo je malo (ispod 10% u strukturi korišćenog poljoprivrednog zemljišta). Zbog toga se proces denacionalizacije i privatizacije mogao odvijati postepeno, bez značajnijeg uticaja na proizvodnu strukturu u poljoprivredi. Dominantni udeo privatnog sektora odnosno seljačkih gazdinstava već u predtranzicijskom periodu bila je prednost u odnosu na mnoge druge tranzicijske zemlje, gde su zemljišne reforme i drugi oblici strukturnih promena znatno otežali tranziciju u poljoprivredi (Swinnen, 1996; EBRD, 2002). Istovremeno to možemo tumačiti i kao slabost, jer su zbog dugotrajnih denacionalizacijskih postupka mnoga vlasnička pitanja ostala nerešena. To je uticalo na razvoj i funkcionisanje tržišta zemljištem i ograničavalo strukturne promene u poljoprivredi. U prvim godinama tranzicije strukturne promene je usporavala i visoka i rastuća nezaposlenost, koja je ograničavala odlazak radne snage iz poljoprivrede i sa time povezano povećanje produktivnosti i konkurentnosti u poljoprivredi.

Karakteristike makroekonomskog stanja i specifičnosti poljoprivrede, pa i neiskustvo novih vlasti u pogledu vođenja agrarne politike imali su za posledicu, da je agrarna politika u prvim godinama tranzicije ostala praktično nepromenjena u odnosu na predtranzicijski period. U prvim godinama nakon osamostaljivanja Slovenije (1991-1993) nastavljala se politika podržavanja poljoprivrede putem državne kontrole cena osnovnih proizvoda, cenovnih naknada, regresiranja troškova, podrške investicijama i finansiranja savetodavne službe i stručnog rada. Zbog slabog makroekonomskog stanja, mogućnosti obezbeđivanja veće podrške poljoprivredi bilo putem cena, bilo putem budžeta, bile su ograničene. U 1992. i 1993. godini došlo je do pogoršanja stanja u poljoprivredi. Zbog gubitka tržišta nakon dezintegracije jugoslovenskog ekonomskog prostora i loših vremenskih uslova za poljoprivredu obim poljoprivredne proizvodnje se znatno smanjio, a spoljnotrgovinski deficit povećao. Smanjenje proizvodnje uz nešto nepovoljniji paritet autput/input cena odrazilo se na smanjenom prihodu i dohotku poljoprivrede a to je prouzrokovalo veliko nezadovoljstvo i pritisak na redefinisane agrarne politike u Sloveniji.

Za proces transformacije poljoprivrede, kao i za razvoj agrarne politike u narednim godinama ključno je bilo usvajanje strateškog dokumenta o razvoju poljoprivrede Slovenije (MKGP, 1992), koji je postavio dugoročne ciljeve i definisao pravce delovanja agrarne politike. Usvajanjem strategije razvoja poljoprivrede postignut je bio širi društveni konsenzus o ulozi poljoprivrede u društveno-ekonomskom sistemu, kao i o modelu tranzicije poljoprivrede.

Strategija je odbacila liberalni model tranzicije – otvaranje granica, potpuno slobodno tržište robom i proizvodnim faktorima, budžetska sredstva ograničena samo na razvojnu politiku i infrastrukturu, podrška tržištu samo u funkciji stabilizacijskih mera – koji bi rezultirao u brzom i velikom padu cena. Razlog za odbacivanje takvog scenarija je bio pre svega u činjenici, da se u uslovima otvorenog tržišta značajan deo poljoprivrede ne bi mogao održati i da bi to prouzrokovalo socijalne i političke tenzije. Problematična su naročito područja sa manje povoljnim uslovima za proizvodnju (brdska, planinska, kraška područja), koja su u Sloveniji dominantna. U strategiji je bila odbačena i mogućnost nastavljanja dotadašnje politike, koja bi prema rezultatima takvog scenarija vodila u veliki porast proizvodnje i izrazito neuravnotežen prehrambeni bilans (MKGP, 1992).

Usvajanjem strategije bio je prihvaćen model tranzicije, koji je imao za cilj omogućavanje razvoja poljoprivrede kao privredne delatnosti, kojoj je poverena i značajna funkcija za održavanje i razvoj ruralnih područja, kao i očuvanja okoline i prirodnih resursa. Ciljevi su bili postavljeni po uzoru susednih alpskih zemalja (Švajcarska, Austrija) i Evropske unije na koju su se ugledali i postavljeni osnovni pravci delovanja agrarne politike. Usvajanjem koncepta agrarne politike, koji pored razvojne sadrži i protekcionističku notu utemeljenu na multifunkcionalnosti poljoprivrede, bio je postignut i konsenzus o obezbeđivanju podrške poljoprivredi. Zajednička agrarna politika EU predstavljala je orijentir, pre svega, u pogledu mehanizama i vrsta mera agrarne politike, dok bi u pogledu nivoa i strukture podrške trebali uvažavati specifične karakteristike domaće poljoprivrede (MKGP, 1992). Iako su kasnije političke odluke znatno smanjile čistoću koncepta, usmerenja iz strategije značajno su obeležila agrarnu politiku u celom periodu tranzicije.

Donošenje strategije razvoja poljoprivrede, a kasnije i drugih programskih dokumenata (MKGP, 1994a; MKGP, 1998; MKGP, 1999b) može se označiti kao uticajan faktor za ravnomeran i stabilan razvoj poljoprivrede Slovenije u celom periodu tranzicije. Bez dugoročnog koncepta i strategije pa i tekuće objektivne i realne evalvacije ekonomskih posledica različitih mogućih rešenja, konzistentnost politike je manja a kratkoročni ekonomski troškovi povezani sa procesom tranzicije veći (Csaki i Zuschlag, 2003; Swinnen, 1996).

Pored programskih dokumenata, za razvoj politike u Sloveniji bilo je značajno i postavljanje stalnog i sistematičnog monitoringa stanja u poljoprivredi, koji je omogućio praćenje razvoja i proveravanje konzistentnosti agrarne politike u tranziciji. Prvi takav pregled bio je izrađen već za prvu godinu nakon usvajanja strategije (MKGP, 1994b). Vremenom, kriterijumi za analizu su se podizali i postepeno harmonizovali sa sistemima u Evropskoj uniji. To je doprinelo opštem podizanju kvaliteta agrarno-političkih analiza i olakšalo međunarodnu komparaciju agrarne politike (Erjavec i sar., 1997; FAO, 1998; EC, 1998a; OECD, 2001c) a kasnije i međunarodnu saradnju kako na institucionalnom nivou (npr. Svetska banka, Eurostat) tako i u okviru istraživačkog rada (Erjavec i Rednak, 2003; Erjavec i Kavčič, 2003; Rednak, 2003). Dobro poznavanje stanja u domaćoj poljoprivredi pokazalo se kao vrlo značajno i u vreme pregovora za uključanje u EU (Erjavec i sar., 2002a, 2002b).

Usvojeni programski dokumenti dali su agrarnoj politici nove sadržaje praktično na svim područjima delovanja. Razvoj agrarne politike u narednim godinama pokušavao je pratiti te sadržaje. Najmanje suštinskih promena u celom periodu tranzicije doživela je politika na području javnih službi za poljoprivredu. Finansiranje savetodavne službe, stručnog i istraživačkog rada i druge opšte infrastrukture za poljoprivredu sve vreme je zauzimalo značajan udeo u ukupnim budžetskim troškovima za poljoprivredu (prosečno 26% u periodu 1992-2002) i bilo deklarirano (MKGP, 1992; MKGP, 1994a; MKGP, 1999b) kao nužno za obezbeđivanje razvoja poljoprivrede. Na drugoj strani te službe su se pokazale kao dosta rigidne (Rednak, 1999) i politika nije uspela jače uticati na promene u načinu njihovog delovanja. Rad tih službi uglavnom je ostao ograničen na tehnološke teme i manje je pratio nove sadržaje politike na drugim područjima.

Na drugim područjima agrarne politike (tržišno-cenovna politika, politika ruralnog razvoja) stvarne promene su bile veće ali su se događale postepeno. Jedan od razloga je da su strategija razvoja i drugi programski dokumenti od strane izvršne i zakonodavne vlasti bili usvojeni bez pripadajućih posledica za budžet, a to je otežalo sprovođenje agrarne politike prema postavljenim usmerenjima. Možemo konstatovati, da je u prvom razdoblju realizacije strategije ograničenje predstavljala i administrativna i institucionalna osposobljenost državnih organa. Taj problem, koji se pojavljivao praktično u svim tranzicijskim zemljama (Csaki i Zuschlag, 2003; Gorton i sar., 2000), u Sloveniji je bio povezan i sa osamostaljivanjem države i preuzimanjem novih funkcija, koje je pre dezintegracije SFRJ imala Savezna vlada. Teškoće su se pojavljivale naročito na području tržišno-cenovne politike, gde su nadležnosti vrlo dugo (do 2000. godine) bile podeljene između dva ministarstva (Ministarstvo privrede i Ministarstvo poljoprivrede).

Sve to (ograničenja u pogledu budžetskih sredstava za poljoprivredu, neiskustvo državne administracije, nekonzistentna podjela nadležnosti) imalo je za posledicu, da su se neki elementi predtranzicijske agrarne politike održali praktično sve do kraja 1990-ih godina. Zbog održavanja administrativne kontrole cena kod osnovnih poljoprivrednih proizvoda i direktno na proizvode vezanih budžetskih plaćanja, uticaj tržišnih zakonitosti je sporo prodirao u poljoprivredu. To je uticalo na strukturno prilagođavanje i usporilo povećanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje. Na drugoj strani, relativno spore promene agrarne politike olakšale su bivšim društvenim imanjima prilagođavanje na nove uslove privređivanja. Nastavljanje predtranzicijske tržišno-cenovne politike sa merama, vezanim direktno na proizvode, bivšem društvenom sektoru zbog veće intenzivnosti proizvodnje obezbeđivalo je relativno visoku podršku (OECD, 2001c).

Najjači instrument tržišno-cenovne politike u tranzicijskom periodu bila je cenovna podrška tržištu (udeo MPS u PSE 1992-2002 prosečno 80%) odnosno spoljnotrgovinske mere. Aktivnu podršku poljoprivredi putem spoljnotrgovinske zaštite omogućio je status neto uvoznika kod većine poljoprivrednih proizvoda, kao i visok polazni nivo zaštite, dogovoren u okviru Svetske trgovinske organizacije (1994). Preuzete obaveze u okviru WTO sporazuma postavile su granice u pogledu podrške poljoprivredi i prouzrokovale postepeno snižavanje uvoznih dažbina, ali bar u prvim godinama nakon stupanja na snagu zbog visokog polaznog nivoa nisu uticale na efikasnost spoljnotrgovinske zaštite.

U periodu nakon usvajanja strategije (1994. i dalje) uz jednake strateške ciljeve način delovanja i mere agrarne politike postepeno su se menjali, a time se menjala i struktura podrške poljoprivredi (poglavlje 4 i 5). U prvim godinama tranzicije (do 1997) veće promene u agrarnoj politici sprečavala su interesna zastupstva poljoprivrednika koja su bila zainteresovana za što veću direktnu podršku putem viših cena i proizvodno vezanih budžetskih plaćanja. Svemu tome su doprineli i neiskusnost državne administracije kao i budžetska ograničenja. Veće promene agrarne politike u zadnjem periodu desile su se pre svega pod uticajem spoljnih faktora, naročito popuštanja spoljnotrgovinske zaštite i pregovora sa Evropskom unijom.

U 1994. i 1995. godini agrarna politika je na bazi novog zakona o prelevmanima povećala spoljnotrgovinsku zaštitu. Povećanje cenovne podrške unutrašnjem tržištu uz relativno stabilne svetske cene rezultiralo je u znatnom povećanju cena za proizvođače (indeks 1995/1992 = 111%). Nastavljala se i upotreba svih drugih mera podrške iz predtranzicijskog razdoblja (državna kontrola cena, dodatci ka cenama, regresi, izravnavajuće naknade) a postepeno su se uvodile i nove mere. U 1995. godini budžetska plaćanja povećala su se pre svega kao posledica širenja prava na naknade za područja sa težim uslovima proizvodnje u okviru politike ruralnog razvoja i uvođenja prvih plaćanja po grlu u okviru tržišno-cenovne politike. Zbog ponovo povoljnijih prirodnih uslova, obim proizvodnje se znatno povećao (indeks 1995/1992 = 116). Veća proizvodnja uticala je, zajedno sa rastućom podrškom proizvođačima, na znatno povećanje prihoda i dohotka poljoprivrede (indeks BDV 1995/1992 = 162). U tim godinama došlo je do prvog investicionog ciklusa u poljoprivredi, kojeg je podstaklo poboljšanje dohodovnog položaja poljoprivrede. Ujedno se povećavala potražnja i potrošnja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Povećavanje uvoza, uz više-manje nepromenjen nivo izvoza, prouzrokovalo je veliko povećanje spoljnotrgovinskog deficita. Pokrivenost uvoza izvozom u 1995. godini dostigla je najnižu tačku (42%).

Posle prve faze povećanja cenovne podrške tržištu počeo je relativno stabilan i pogodan period za poljoprivredu. Spoljnotrgovinske mere bile su i dalje ključni mehanizam podrške proizvođačima. Usklađivanjem cenovne podrške tržištu sa kretanjem svetskih cena agrarna politika je obezbeđivala relativno stabilan nivo cena za proizvođače. Ujedno, budžetska plaćanja proizvođačima postepeno su se povećavala (indeks 1998/1995 = 134; poglavlje 5.1) a u njima je značajni udeo imala podrška investicijama (1996-1998 prosečno 25%; poglavlje 5.1). Uporedo, došlo je do prvih značajnijih promena i u strukturi budžetskih plaćanja zbog postepenog ukidanja mera iz predtranzicijskog perioda i uvođenja novih mera. U tom periodu regressi su se postepeno smanjivali i ukidali. Direktna plaćanja po grlu su se povećavala, a uvedena su bila i prva direktna plaćanja po površini. Naknade za područja sa težim uslovima privređivanja počele su se obezbeđivati u obliku plaćanja po grlu (umesto plaćanja po jedinici proizvoda). Iako je budžetska podrška proizvođačima u odnosu na cenovnu podršku tržištu i dalje ostajala manje značajna (1996-1998 prosečno 17% u PSE), promene u vrstama i obliku mera budžetske podrške ukazuju, da se agrarna politika počela postepeno odricati mera, koje direktno utiču na nivo proizvodnje i uvoditi manje proizvodno vezana plaćanja. Time počele su se menjati i osnovne karakteristike podrške poljoprivredi.

To razdoblje, koje je trajalo do 1999 godine, karakteriše blagi porast obima proizvodnje i relativno stabilan nivo prihoda i dohotka u poljoprivredi. Relativno povoljna ekonomska situacija za poljoprivredu, kao i znatno povećanje budžetske podrške investicijama odrazilo se i u novom investicionom ciklusu u poljoprivredi (povećanje bruto investicija; poglavlje 6.6.2). U spoljnoj trgovini agroindustrijskim proizvodima izvoz se počeo postepeno povećavati a istovremeno povećavala se i pokrivenost uvoza izvozom.

Već u sredini tog razdoblja (1997) promene situacije na svetskom tržištu (tendencija pada svetskih cena, BSE kriza), zajedno sa postepenim otvaranjem tržišta poljoprivrednih proizvoda kao posledica sve brojnijih sporazuma o slobodnoj trgovini (WTO obaveze, CEFTA, EU i drugi, poglavlje 4.3.1) počele su ograničavati efikasnost spoljnotrgovinske zaštite. Zbog popuštanja spoljnotrgovinske zaštite agrarna politika imala je teškoće u obezbeđivanju stabilnih uslova na tržištu. To se odrazilo u padu cena za proizvođače u 1997. i 1998. godini i povećanju budžetskih troškova za mere za stabilizaciju tržišta, naročito izvoznih naknada (od 9 mil. EUR 1996. na 15 mil. EUR u 1998. godini). Sve to je dovelo do potrebe za redefinisanjem agrarne politike, koje se desilo krajem 1998. godine. Značajan spoljni faktor bio je i početak intenzivnih priprema Slovenije za pristup Evropskoj uniji.

Program reforme agrarne politike za period 1999-2002 (MKGP, 1998), po prvom predlogu, u osnovi imao je za cilj omogućiti veći uticaj tržišta i time podstaći strukturno prilagođavanje poljoprivrede. U okviru tržišno-cenovne politike predviđeno je bilo konačno ukidanje državne kontrole cena, postepeno svesno snižavanje spoljnotrgovinske zaštite i izvoznih naknada, uvođenje drugih mehanizma za stabilizovanje tržišta, i uvođenje i postepeno povećavanje direktnih plaćanja. Direktna plaćanja trebala bi biti u funkciji dodatnog podsticaja za prestrukturiranje. Zbog toga je program predviđao uvođenje proizvodno manje vezanih plaćanja u obliku plaćanja po površini i za stočarsku proizvodnju (direktna plaćanja po ha za sve krmo bilje). Strukturne promene trebali bi podstaći i novi programi i više budžetskih sredstava u okviru politike ruralnog razvoja za prestrukturiranje

poljoprivrede, prehrambene industrije i ruralnih područja i za ekološki prihvatljiviju proizvodnju. Sve mere i programi trebali bi se ugledati na Zajedničku agrarnu politiku EU pre svega u pogledu upotrebljenih tržišnih mehanizama, programa i izvođajne infrastrukture. U skladu sa budžetskim mogućnostima prednost bi trebala imati razvojna politika sa jasnim ciljem smanjenja razvojnih zaostataka u poljoprivredi do uključenja u EU.

Reforma nije bila sprovedena u celini po prvobitnom programu (poglavlje 4.1.2). Zbog sve intenzivnijih aktivnosti u vezi uključivanja u EU, doneta je bila odluka (MKGP, 1999b; RS, 1999), da će se agrarna politika u celini uskladiti sa CAP već do pristupa Slovenije EU. Argument za takvu odluku bio je, da će se na taj način agrarna politika osposobiti za preuzimanje administrativno vrlo zahtevnog CAP u celini već od prve godine punopravnog članstva i da će to olakšati pregovore i poboljšati pregovaračku poziciju. U relativno kratkom periodu došlo je do velikih promena na svim područjima agrarne politike i do znatnog povećanja budžeta za poljoprivredu (od 97 mil. EUR 1998. na 170 mil. EUR u 2000. godini). Pristup Evropskoj uniji u znatnoj meri bio je upotrebljen i kao opravdanje za podizanje nivoa svih vrsta direktnih dohodovnih plaćanja i postepeno usklađivanje tih plaćanja sa EU i po vrstama i po obliku. Povećanje efikasnosti agrarnog sektora putem prestrukturiranja ostalo je u senci tržišno-cenovne odnosno dohodovne politike (smanjenje budžetske podrške investicijama nakon 1999. godine). I pored toga, reforma agrarne politike je išla u pravcu veće proizvodne neutralnosti mera (jedinствена plaćanja po hektaru za većinu ratarskih proizvoda, prelazak na naknade po ha poljoprivrednog zemljišta umesto naknada po grlu za područja sa težim uslovima) i time manje deformisala tržište i ograničavala prestrukturiranje.

Reforma se počela izvoditi postepeno od 1999. godine. U skladu sa novim programskim dokumentima u 1999. i narednim godinama agrarna politika je povukla državnu kontrolu cena (pšenica, šećerna repa, mleko) i postepeno se počela usklađivati sa CAP u pogledu nivoa institucionalnih cena i mehanizama uređivanja tržišta, kriterijuma, vrsta i oblika direktnih plaćanja i naknada za područja sa težim uslovima proizvodnje, uvela program ekoloških naknada i postavila novi sistem planiranja, odobravanja i kontrole razvojnih subvencija. Budžetska podrška proizvođačima znatno se povećala kako u okviru tržišno-cenovne politike tako i u okviru politike ruralnog razvoja.

Učešće cenovne podrške tržištu (MPS) u ukupnoj podršci proizvođačima (PSE) postepeno se smanjivalo (od 85% u 1999. na 74% u 2002. godini). Cenovna podrška tržištu počela je više propuštati uticaj svetskog tržišta na cene za proizvođače, a to se odrazilo u nižem nivou i većoj varijabilnosti cena na domaćem tržištu. I pored toga, zbog znatnog povećanja budžetskih plaćanja proizvođačima, nivo prihoda i dohotka poljoprivrede ostao je relativno stabilan (poglavlje 6.6.1). U 2001. i 2002. godini došlo je do velikih oscilacija u obimu proizvodnje usled promenljivih vremenskih uslova (izuzetno loša i iznimno dobra godina), a to se odrazilo i na dohotku. Promenjeni uslovi na tržištu nisu značajnije uticali na spoljnu trgovinu agroindustrijskim proizvodima. Spoljnotrgovinski deficit je ostao relativno stabilan ali se istovremeno nastavila tendencija povećavanja pokrivenosti uvoza izvozom, koja je u 2002. godini dostigla najviši nivo (54%) nakon 1992. godine.

U periodu tranzicije Slovenija je izvršila značajnu preorijentaciju svoje agrarne politike od politike koja je poljoprivredu stavljala samo u funkciju snabdevača stanovništva hranom, do

politike, koja je sve više pratila i druge ciljeve (poglavljje 7.1). Temeljni ciljevi agrarne politike bili su postavljeni već u strategiji razvoja poljoprivrede (MKGP, 1992) i možemo ih grupisati na: i) obezbeđivanje adekvatnog nivoa proizvodnje i snabdevanja kvalitetnom hranom po prihvatljivim cenama za potrošače; ii) održavanje proizvodnog potencijala, zaštita okoline, podsticanje ruralnog razvoja; iii) povećanje konkurentnosti poljoprivrede; iv) obezbeđivanje solidnog (adekvatnog) dohodka proizvođačima. U kasnijim programskim dokumentima strateški ciljevi se nisu menjali ali se vremenom menjala interpretacija ciljeva. U prvom razdoblju formalno su bili više istaknuti proizvodni i dohodovni ciljevi, dok bi po usvajanju reforme agrarne politike veći značaj trebali imati ciljevi vezani za konkurentnost poljoprivrede i njenu ulogu u ruralnom razvoju i održavanju i zaštiti okoline.

Rezultati analize (poglavljje 7.1, Tabela 62) ukazuju da je politika uglavnom delovala u pravcu postavljenih ciljeva. Najuspešnija je bila na području postizanja dohodovnih ciljeva. Dohodak poljoprivrede se u prvom razdoblju tranzicije znatno povećao i u narednim godinama ostajao relativno stabilan. To je bilo postignuto pre svega putem visoke cenovne podrške tržištu, koja je omogućavala održavanje cena za proizvođače znatno iznad nivoa cena na svetskom tržištu. Spoljnotrgovinska zaštita kao centralni mehanizam agrarne politike u kombinaciji sa drugim merama pokazala se kao efikasna za realizaciju ciljeva na tom području.

Uz realizaciju dohodovnih ciljeva agrarna politika je bila dosta uspešna i na području realizacije ciljeva vezanih za proizvodnju i snabdevanje hranom. Poljoprivredna proizvodnja ispoljava blagu tendenciju porasta i bila je relativno stabilna izuzimajući godine sa izuzetno nepovoljnim prirodnim uslovima (1992, 1993. i 2001). Stopa samodovoljnosti kod većine najvažnijih poljoprivrednih proizvoda nije se smanjila iako je potrošnja po stanovniku uglavnom porasla. Ujedno, udeo troškova ishrane u ukupnim troškovima domaćinstva postepeno se smanjivao.

Na drugoj strani uspešnost u praćenju dohodovnih i proizvodnih ciljeva išla je na račun zanemarivanja drugih ciljeva, naročito na području razvojne politike. Iako je jedan od značajnih operativnih ciljeva bio povećanje konkurentne sposobnosti poljoprivrede putem podrške prestrukturiranju, za te namene bila su obezbeđivana relativno skromna budžetska sredstva u odnosu na troškove budžeta povezane sa dohodovnom politikom. I pored toga, proces koncentracije i specijalizacije proizvodnje u periodu tranzicije bio je dosta intenzivan. Promene u posedovnoj strukturi seljačkih gazdinstava bile su relativno velike (prosečna veličina gazdinstava povećala se od 4,5 ha u 1991. na 5,6 ha u 2000. godini), a istovremeno znatno se povećala i produktivnost. U tom svetlu agrarnu politiku bi mogli okarakterisati kao uspešnu. Na drugačiji zaključak ukazuje stanje u Sloveniji u odnosu na zemlje Evropske unije. U periodu tranzicije zaostajanje za EU u produktivnosti poljoprivrede nije se smanjilo. To istovremeno znači, da strateški cilj povećanja konkurentnosti poljoprivrede nije bio postignut u celini.

Ciljevi koji se odnose na održavanje proizvodnog potencijala, zaštitu okoline i podržavanje ruralnog razvoja povezuju se na multifunkcionalnost poljoprivrede, odnosno usluge za prostor, koje poljoprivreda obezbeđuje u širem društvenom interesu. Realizaciju tih ciljeva teško je suditi samo u okviru analize agrarne politike. Tendencija smanjivanja poljoprivrednog zemljišta i povećanja potrošnje đubriva i pesticida, naročito u periodu

1992-1999 ukazuje, da agrarna politika nije uspjela sprečiti negativne trendove povezane sa intenziviranjem poljoprivredne proizvodnje. Prvi pozitivni pomaci u tom pogledu (zaustavljanje tih trendova) vidljivi su tek u zadnjim godinama (1999-2002), kada se podrška proizvođačima počela intenzivnije vezivati za površinu i ekološki prihvatljiv način proizvodnje. Kao pozitivnu možemo smatrati i činjenicu, da se udeo ruralnog stanovništva u ukupnom stanovništvu nije smanjio.

Uspešnost agrarne politike u praćenju dohodovnog cilja bila je pre svega rezultat cenovne podrške tržištu i različitih oblika direktnih dohodovnih subvencija, što su mere, koje utiču na dohodak kratkoročno. Dugoročno praćenje dohodovnih ciljeva putem povećanja produktivnosti i konkurentnosti poljoprivrede bilo je više sporedan rezultat takve politike.

Dobra strana kratkoročnih mera podrške dohotku sa stanovišta agrarne politike ispoljava se u relativno brzom postizanju željenih rezultata, i zbog toga su po pravilu dobro prihvaćene i sa strane interesnih zastupnika poljoprivrede. Problem takve politike je da se rešavanje strukturnih problema i nekonkurentnosti poljoprivrede odlaže na budućnost. Visoka cenovna podrška tržištu naime već sama po sebi zbog smanjivanja uticaja (nižih) cena na svetskom tržištu na domaće proizvođače smanjuje pritisak na prestrukturiranje poljoprivrede i povećanje konkurentnosti. Istovremeno zbog ograničenog budžeta za poljoprivredu, povećanje direktnih dohodovnih subvencija proizvođačima ograničava mogućnost povećanja budžetske podrške razvojnim programima a time i povećanje direktnog uticaja politike na veće prestrukturiranje poljoprivrede.

Značajan razlog za preferiranje kratkoročnih mera za podršku dohotka poljoprivrede možemo naći i u nastojanju agrarne politike, da se što više moguće približi Zajedničkoj agrarnoj politici EU u koju se ugledala praktično u celom periodu tranzicije. I za CAP je karakteristično da dohodovne ciljeve postavlja u prvi plan (Tracy, 1998). U vreme intenzivnih priprema Slovenije na uključanje u EU (1999. i dalje), usklađivanje dohodovne politike sa CAP bilo je postavljeno i kao operativni cilj, koji bi trebao obezbediti znatno bolje polazne osnove u pregovorima (MKGP, 1999b). U pregovaračkom procesu jedan od najznačajnijih ciljeva Slovenije bio je da putem uporedive visine dohodovnih plaćanja obezbedi svojim poljoprivrednim proizvođačima što više moguće jednakopravan konkurentni položaj po pristupu.

Analiza agrarne politike u Sloveniji u odnosu na CAP je pokazala, da je u praćenju tog cilja politika bila dosta uspešna. Politika u Sloveniji se postepeno približavala CAP u pogledu obezbeđivanja uporedivog nivoa bruto prihoda, kao i u strukturi podrške proizvođačima (poglavlje 7.2.1). I pored toga, razlike u obliku obezbeđivanja podrške proizvođačima još uvek postoje. U Sloveniji politika obezbeđuje veću podršku u obliku viših cena putem cenovne podrške tržištu i manju u obliku budžetskih plaćanja. Približavanje CAP u smislu promena u strukturi podrške počelo je tek sa početkom izvođenja reforme agrarne politike 1999. godine, koja je imala slične karakteristike kao Mc-Sharryeva reforma CAP iz 1992. godine (sniženje cenovne podrške tržištu i povećanje budžetskih plaćanja). Rezultati simulacije ukazuju, da se agrarna politika Slovenije približava CAP ali sa određenim vremenskim zakašnjenjem (od oko 7 godina).

Podizanje nivoa direktnih budžetskih plaćanja proizvođačima u zadnjim godinama obezbedilo je Sloveniji znatno veće mogućnosti podržavanja dohotka poljoprivrede u odnosu na druge kandidate i po pristupu. Rezultati pregovora omogućavaju Sloveniji, da nastavi usklađivanje politike sa CAP u pogledu visine i strukture podrške i po uključenju u EU. Visina direktnih plaćanja, kompatibilnih sa različitim šemama u okviru pojedinih Zajedničkih tržišnih uređenja, moći će se povećavati sve do 2007. godine, kada bi se trebala izjednačiti sa sadašnjim nivoom tih plaćanja u EU. To usklađivanje Slovenija će obezbediti iz svog budžeta u obliku dopunjavanja (*top-up*) ka plaćanjima, koja se obezbeđuju iz zajedničkog budžeta EU u skladu sa opštim ugovorom za sve kandidate u ovom krugu proširenja (postepeno povećavanje do 2013. godine) (Accession Treaty, 2003).

Pored mogućnosti dopunjavanja direktnih plaćanja, nastavak usklađivanja visine budžetske podrške proizvođačima po pristupu EU omogućavaju i relativno velika sredstva iz zajedničkog budžeta EU za programe ruralnog razvoja (250 mil. EUR), koja je Slovenija obezbedila u pregovorima (Accession Treaty, 2003). Ta sredstva Slovenija će moći koristiti, pre svega, za programe podržavanja poljoprivrede u područjima sa težim uslovima za proizvodnju i za podržavanje ekološki prihvatljivije poljoprivrede, odnosno za programe od kojih se očekuju pored pozitivnih uticaja na ruralni razvoj i okolinu i znatni dohodovni efekti (Rednak i sar., 2003a; Kavčič i Erjavec, 2003).

Povećanjem direktnih dohodovnih plaćanja Slovenija će u prvim godinama po pristupu moći smanjiti pritisak na dohodak poljoprivrede zbog očekivanog sniženja cena po pristupu i time povećati konkurentnost proizvođača. Očekuje se da zbog visokog stepena usklađenosti agrarne politike sa CAP već pre uključenja i povoljnih rezultata pregovora (poglavlje 7.2) sam pristup neće imati negativnih posledica za poljoprivredu kao celinu.

Usklađivanje agrarne politike Slovenije sa CAP i u pogledu vrsta i oblika direktnih plaćanja, koje je doprinelo povoljnom završetku pregovora i visokom nivou pripremljenosti na preuzimanje administrativno vrlo komplikovanih Zajedničkih tržišnih uređenja, u tom svetlu možemo okarakterisati kao pozitivno. Na drugoj strani, zbog takvog razvoja agrarne politike, Slovenija se susreće sa novim problemima zbog reforme CAP (Council Regulation, 2003), koja stupa na snagu 2005. godine.

Reformom CAP brojna direktna plaćanja po pojedinim proizvodima unutar Zajedničkih tržišnih uređenja (standardna šema) zameniće jedinstvena plaćanja proizvođačima, koja neće više zavisiti od vrste i obima proizvodnje. Koncept proizvodno nevezanih plaćanja bliže je izvornom konceptu, predviđenom u prvobitnom predlogu reforme agrarne politike iz 1998. godine u Sloveniji (MKGP 1998, MKGP, 1999b) nego CAP konceptu standardne šeme direktnih plaćanja, za preuzimanje koje se osposobljavala Slovenija. To potvrđuje zaključak, da je Slovenija sve vreme tranzicije pratila Zajedničku agrarnu politiku sa vremenskim zaostatom. Iako prelazak na jedinstvena plaćanja po hektaru za agrarnu politiku otvara nove dileme, sama reforma CAP ne donosi značajnije promene u pogledu mogućnosti razvoja poljoprivrede unutar EU, koje su bile obezbedene već u pristupnom ugovoru.

Reforma CAP, zajedno sa sredstvima za podršku ruralnom razvoju, Sloveniji donosi savremeniju agrarnu politiku, koja daje prednost razvoju ruralnih područja, ekološkim funkcijama i uslugama poljoprivrede za očuvanje okoline. Sa agrarno-političkog i ekonomskog stanovišta proizvodno nevezana plaćanja imaju određene prednosti u odnosu na druge vrste plaćanja (OECD, 1994b). Ona manje deformišu tržište i time povećavaju mogućnost razvoja onih delatnosti agrara, koje imaju dugoročnu konkurentnu perspektivu. Pored toga prihvatljivija su i sa ekološkog stanovišta jer ne stvaraju dodatne podsticaje za potrošnju inputa a time i za veće zagađenje okoline. Tim putem podrška poljoprivredi donosi veće pozitivne efekte za sve građane, čime se najčešće i opravdava njeno postojanje.

9 PRILOZI

Prilog 1: Budžetski troškovi za podršku poljoprivredi; 1992-2002 (000 EUR)

Šifra		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1	TRŽIŠNO-CENOVNA POLITIKA	36.056	23.789	17.634	21.384	20.939	28.757	33.343	63.143	72.892	99.056	95.010
11	MERE PODRŠKE TRŽIŠTU	10.910	7.750	8.369	9.812	9.287	14.502	18.667	39.780	27.948	36.183	29.513
113	Izvozni podsticaji	9.029	7.000	7.315	9.016	9.190	12.795	15.137	32.258	26.841	34.454	25.403
114	Prateće mere za stabilizaciju unutrašnjeg tržišta	1.881	750	1.054	796	96	1.706	3.530	7.522	1.106	1.728	4.110
1141	Intervencijski odkup (troškovi skladištenja)	0	0	0	0	0	0	0	4.480	0	12	3
1142	Druge intervencije na domaćem tržištu	1.560	750	1.054	609	96	181	1.827	1.402	597	559	1.438
1143	Podrška potrošačima (prerađivačima)	322	0	0	187	0	1.526	1.703	1.640	509	1.157	2.669
12	MERE BUDŽETSKE PODRŠKE PROIZVODIMA	15.997	10.738	9.256	11.514	11.584	13.609	14.493	20.919	30.293	39.365	47.850
121	Cenovne naknade	3.211	3.276	2.348	799	1.439	726	2.337	1.968	0	0	0
122	Direktna plaćanja	0	0	0	3.457	3.835	7.025	9.187	18.611	29.191	37.553	45.966
1221	Direktna plaćanja po ha/grlu	0	0	0	3.457	3.835	7.025	9.187	18.611	29.191	37.553	45.525
1222	Direktna plaćanja po drugim jedinicama	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	441
123	Regresiranje troškova proizvodnje	12.786	7.462	6.907	7.258	6.310	5.858	2.968	340	1.102	1.813	1.884
1231	Regresi za seme i priplodnu stoku	3.793	2.706	2.619	2.800	2.742	2.604	1.637	128	0	0	0
1232	Drugi regresi	8.993	4.756	4.289	4.458	3.568	3.254	1.331	212	1.102	1.813	1.884
13	DRUGA DIREKTNNA PLAĆANJA	9.148	5.301	9	58	68	647	183	2.444	14.651	23.508	17.647
131	Nadoknađivanje šteta (za tekuću proizvodnju)	9.148	5.301	9	58	68	647	183	2.444	14.651	23.437	17.542
132	Nadoknađivanje šteta (za osnovna sredstva)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	71	104
2	POLITIKA RURALNOG RAZVOJA	17.509	16.401	17.403	20.900	23.837	30.844	35.253	31.933	39.274	41.494	41.561
21	IZRAVNAVAJUĆE NAKNADE PROIZVOĐAČIMA	4.682	6.735	8.410	12.021	11.669	12.103	11.169	10.880	19.971	22.995	29.252
211	Naknade za teže uslove proizvodnje	4.518	5.724	7.483	11.403	11.167	11.636	10.759	10.039	18.213	16.562	21.053
2111	Cenovne naknade	4.518	5.724	7.483	11.403	4.356	3.468	3.433	4.037	3.928	0	0
2112	Naknade po grlu	0	0	0	0	6.810	8.168	7.326	6.002	0	0	0
2113	Naknade po površini	0	0	0	0	0	0	0	0	14.285	16.562	21.053
212	Ekološke naknade	164	1.011	927	618	503	467	411	841	1.758	6.433	8.198
2121	Naknade za manju potrošnju inputa	0	0	0	0	0	0	0	827	1.740	3.565	4.952
2122	Naknade za druge ekološke programe	164	1.011	927	618	503	467	411	13	18	2.868	3.247

Prilog 1: Budžetski troškovi za podršku poljoprivredi; 1992-2002 (000 EUR) - nastavak

Šifra		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
22	PODRŠKA PROGRAMIMA RURALNOG RAZVOJA	12.827	9.666	8.993	8.879	12.168	18.741	24.084	21.053	19.303	18.498	12.309
221	Podrška prestrukturiranju poljoprivrednih gazdinstava	9.259	7.609	6.594	6.355	8.987	9.687	13.783	12.856	7.420	7.425	4.455
2211	Podrška investicijama na gazdinstvima	7.481	5.897	5.003	4.677	4.605	4.333	9.425	8.570	3.786	3.808	1.419
2212	Podrška za obnovu višegodišnjih zasada	1.779	1.712	1.591	1.679	4.323	5.354	3.775	3.062	3.300	3.242	2.677
2213	Drugi kapitalni transferi (sanacijski programi)	0	0	0	0	59	0	583	1.224	335	376	358
222	Druga podrška ruralnom razvoju	3.567	2.057	2.399	2.524	3.181	9.054	10.301	8.197	11.883	11.073	7.855
2221	Podrška prerađivačkoj industriji i zadrugama	1.633	0	0	0	411	2.511	2.391	1.321	5.615	3.924	2.251
22211	Investicioni podsticaji prestrukturiranju	1.633	0	0	0	0	1.123	1.055	539	4.527	2.816	1.801
22212	Izgradnja skladišta za voće	0	0	0	0	411	1.388	1.336	782	1.088	1.107	450
2222	Razvoj ruralnih područja	1.705	1.631	1.498	1.691	1.939	3.238	4.209	5.819	2.600	6.100	4.643
22221	Celovit ruralni razvoj, obnova sela, infrastruktura	653	572	783	898	793	1.427	2.301	3.052	1.577	4.463	3.942
22222	Agrarne operacije	1.052	1.059	716	793	1.146	1.811	1.908	2.766	1.023	1.637	701
2223	Druge specifične mere	229	426	901	833	832	3.305	3.701	1.057	3.667	1.049	960
22231	Podsticaji udruživanja proizvođača i promocija	229	426	737	676	690	952	992	979	1.233	1.042	936
22232	Podsticaji na nivou opština (podrška proizvođačima)	0	0	0	0	0	665	757	0	730	0	0
22233	Druge mere - drugo	0	0	164	156	142	1.687	1.952	78	1.704	7	24
3	POLITIKA NA PODRUČJU JAVNIH USLUGA	13.127	16.395	17.242	19.816	20.745	25.782	26.043	29.253	32.638	30.637	33.707
31	POLJOPRIVREDNA SAVETODAVNA SLUŽBA	4.412	5.138	5.302	6.437	6.755	9.170	9.249	9.788	10.512	9.528	9.401
311	Direktne usluge za proizvođače	2.206	2.569	2.651	3.141	3.278	4.254	4.213	4.453	3.602	3.150	4.320
312	Opšte usluge poljoprivredi	2.206	2.569	2.651	3.297	3.477	4.915	5.035	5.335	6.910	6.378	5.080
32	STRUČNI RAD I VETERINARSKE USLUGE	6.377	8.471	9.114	10.421	11.574	13.732	13.560	15.212	15.594	15.325	19.006
321	Direktne usluge za proizvođače	1.696	2.691	2.775	3.223	3.373	3.554	3.455	3.655	3.557	3.584	3.540
322	Opšte usluge poljoprivredi	3.302	4.519	4.853	5.486	5.693	6.225	6.233	7.312	7.004	6.641	6.888
323	Preventivne veterinarske mere	1.379	1.260	1.486	1.712	2.508	3.953	3.873	4.244	5.032	5.100	8.578
33	ISTRAŽIVANJE, OBRAZOVANJE, INFRASTRUKTURA	2.338	2.786	2.826	2.958	2.417	2.880	3.234	4.253	6.532	5.784	5.301
331	Istraživački rad i infrastruktura	1.451	1.485	1.517	1.554	1.407	1.545	1.298	1.601	1.484	1.459	2.235
332	Obrazovanje (infrastruktura)	666	589	601	534	476	688	848	828	877	825	533
333	Politika kvaliteta	0	0	0	0	0	0	0	0	831	455	407
334	Drugi nacionalni projekti	221	711	708	870	534	647	1.088	1.824	3.339	3.045	2.126
TROŠKOVI BUDŽETA ZA PODRŠKU POLJOPRIVREDI UKUPNO		66.692	56.585	52.280	62.100	65.521	85.383	94.639	124.329	144.804	171.186	170.278

Izvor: MKGP/OEK-PROR, 1992-2002; obrada, klasifikacija i proračuni autora

Prilog 2: Budžetska plaćanja po proizvodima za najznačajnije mere tržišno-cenovne politike; 1992-2002 (000 EUR)

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
113	Izvozni podsticaji	9.029	7.000	7.315	9.016	9.190	12.795	15.137	32.258	26.841	34.454	25.403
	Hmelj	662	775	1.201	973	822	1.059	1.085	3	0	0	0
	Jabuke	349	805	1.044	787	987	2.055	995	1.698	1.280	1.726	604
	Vino	542	520	582	765	129	257	1.127	4.874	2.208	3.112	3.372
	Stoka, meso i proizvodi	4.557	2.589	2.174	3.232	3.397	6.023	4.242	5.000	5.170	14.777	7.621
	Goveda	1.981	1.467	1.087	1.654	1.351	4.179	3.964	3.349	3.492	12.040	:
	Svinje	0	0	0	382	925	548	34	780	810	282	:
	Pileće meso	2.496	1.013	1.011	1.104	1.005	1.128	91	722	759	2.398	:
	Druga stoka	80	109	76	92	116	168	153	149	109	57	:
	Mleko i mlečni proizvodi	2.859	2.009	2.073	3.098	3.594	2.754	7.382	20.331	17.894	14.287	13.594
	Drugo	60	302	243	162	260	647	308	352	290	553	213
121	Cenovne naknade	3.211	3.276	2.348	799	1.439	726	2.337	1.968	0	0	0
	Pšenica	1.372	0	0	0	1.416	0	1.914	1.021	0	0	0
	Raž	0	0	0	0	0	0	36	10	0	0	0
	Kukuruz	0	0	0	0	0	710	387	938	0	0	0
	Krompir	100	78	73	83	22	16	0	0	0	0	0
	Voće	0	70	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Mleko	1.739	3.128	2.275	716	0	0	0	0	0	0	0
1221	Direktna plaćanja po ha, grlu	0	0	0	3.457	3.835	7.025	9.187	18.611	29.191	37.553	45.525
	Pšenica	0	0	0	0	116	0	0	5.774	8.203	9.798	9.054
	Kukuruz	0	0	0	0	25	32	62	27	5.002	6.036	7.412
	Ječam	0	0	0	0	18	102	0	62	1.161	1.585	2.143
	Druge žitarice	0	0	0	0	0	26	4	77	530	596	867
	Uljarice	0	0	0	0	0	0	0	0	214	446	1.301
	Šećerna repa	0	0	0	0	0	0	916	2.255	1.483	1.014	998
	Hmelj	0	0	0	0	0	0	1.542	1.422	1.080	890	284
	Kukuruz za silažu	0	0	0	0	0	0	0	0	2.762	2.938	3.988
	Drugi biljni proizvodi	0	0	0	0	105	122	244	206	208	238	327
	Goveda	0	0	0	3.311	3.244	6.151	5.493	7.282	6.905	13.162	16.894
	Ovce i koze	0	0	0	146	270	470	506	641	930	779	1.143
	Priplodne svinje	0	0	0	0	0	0	0	394	287	30	148
	Konji	0	0	0	0	57	121	418	471	428	41	967
1231	Regresi za seme i priplodnu stoku	3.793	2.706	2.619	2.800	2.742	2.604	1.637	128	0	0	0
	Pšenica	1.161	643	787	780	584	529	0	0	0	0	0
	Šećerna repa	691	665	533	674	642	575	0	0	0	0	0
	Drugi biljni proizvodi	28	7	1	0	0	0	0	0	0	0	0
	Priplodne junice	780	661	581	694	749	740	917	117	0	0	0
	Priplodne svinje	1.033	643	645	566	608	603	543	0	0	0	0
	Druga priplodna stoka	100	87	71	86	160	156	177	11	0	0	0

Izvor: MKGP/OEK-PROR, 1992-2002; obrada, klasifikacija i proračuni autora

Prilog 3: Budžetska plaćanja po grupama politike, po grupama podrške u PSE/CSE kalkulacijama i po grupama subvencija u EAA; 1992-2002 (000 EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
GRUPE AGRARNE POLITIKE											
1 Tržišno-cenovna politika	36.056	23.789	17.634	21.384	20.939	28.757	33.343	63.143	72.892	99.056	95.010
2 Politika ruralnog razvoja	17.509	16.401	17.403	20.900	23.837	30.844	35.253	31.933	39.274	41.494	41.561
3 Politika na području javnih usluga za poljoprivredu	13.127	16.395	17.242	19.816	20.745	25.782	26.043	29.253	32.638	30.637	33.707
Budžetski troškovi za podršku poljoprivredi ukupno	66.692	56.585	52.280	62.100	65.521	85.383	94.639	124.329	144.804	171.186	170.278
GRUPE PODRŠKE U PSE/CSE KALKULACIJAMA											
B Plaćanja na bazi autputa	7.729	9.000	9.831	12.202	5.795	4.194	5.770	6.006	3.928	0	0
C Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke	0	0	0	3.457	10.646	15.192	16.513	24.613	43.476	54.115	67.020
E Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje	25.947	20.332	18.927	19.977	21.888	23.354	23.836	20.080	15.347	15.597	13.840
F Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa	164	1.011	927	618	503	467	411	841	1.758	6.433	8.198
G Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka	9.148	5.301	9	58	127	647	766	3.668	14.986	23.884	18.005
H Ostala plaćanja	0	0	0	0	0	665	757	0	730	0	0
PSE Budžetska plaćanja proizvođačima ukupno	42.989	35.644	29.695	36.312	38.958	44.520	48.053	55.207	80.225	100.028	107.063
I Istraživanje i razvoj	4.753	6.004	6.370	7.040	7.100	7.769	7.531	8.913	8.489	8.100	9.123
J Obrazovanje	2.872	3.159	3.252	3.831	3.953	5.604	5.883	6.164	7.787	7.203	5.613
K Inspeksijske službe	1.379	1.260	1.486	1.712	2.508	3.953	3.873	4.244	5.864	5.556	8.985
L Infrastruktura	3.559	2.342	2.370	2.717	2.615	6.695	8.304	8.260	12.170	11.968	8.594
M Marketing i promocija	229	426	737	676	1.101	2.340	2.328	1.761	2.321	2.150	1.387
N Javno skladištenje	0	0	0	0	0	0	0	4.480	0	12	3
GSSE Budžetski troškovi za opšte usluge poljoprivredi ukupno	12.792	13.191	14.215	15.976	17.276	26.361	27.919	33.822	36.631	34.988	33.705
R Transferi poreskih obveznika potrošačima (podrška potrošačima)	322	0	0	187	0	1.526	1.703	1.640	509	1.157	2.669
Budžetska plaćanja u okviru PSE/CSE i GSSE ukupno	56.103	48.835	43.911	52.475	56.235	72.407	77.675	90.669	117.365	136.173	143.437
GRUPE SUBVENCIJA U EAA											
18.1 Subvencije na proizvode	7.004	5.981	4.967	7.055	8.016	10.354	13.162	20.707	29.191	37.553	45.525
25 Subvencije na proizvodnju	22.824	16.792	12.708	16.537	15.305	16.004	12.683	13.535	35.724	48.245	49.119
Dohodovne subvencije ukupno	29.828	22.774	17.675	23.593	23.321	26.359	25.845	34.242	64.915	85.797	94.644
37.1 Investicijski transferi	9.259	7.609	6.594	6.355	8.928	9.687	13.200	11.632	7.086	7.049	4.097
37.2 Drugi kapitalni transferi	0	0	0	0	59	0	583	1.224	335	447	462
Transferi kapitala ukupno	9.259	7.609	6.594	6.355	8.987	9.687	13.783	12.856	7.420	7.496	4.559
EAA subvencije ukupno	39.087	30.383	24.269	29.948	32.308	36.046	39.628	47.099	72.335	93.293	99.203

Izvor: MKGP/OEK-PROR, 1992-2002; obrada, klasifikacija i proračuni autora

Prilog 4: Ukupna podrška poljoprivredi; 1992-2002 (mil. EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Vrednost proizvodnje	548,0	551,2	595,5	690,1	731,4	708,8	718,7	677,9	714,2	727,3	750,6
<i>u tome MPS/PSE proizvodi (%)</i>	<i>80,0</i>	<i>81,0</i>	<i>80,0</i>	<i>77,0</i>	<i>76,0</i>	<i>79,0</i>	<i>76,0</i>	<i>77,0</i>	<i>71,2</i>	<i>76,1</i>	<i>70,7</i>
Vrednost potrošnje	625,1	645,4	702,5	791,7	828,9	783,8	792,2	736,2	822,5	814,9	806,4
Podrška proizvođačima (PSE)	189,0	143,5	183,7	251,7	208,1	240,0	321,8	355,5	314,5	316,5	366,3
Cenovna podrška tržištu (MPS)	146,9	114,3	155,2	217,3	170,5	196,5	275,8	301,6	234,2	216,5	259,2
<i>u tome MPS/PSE proizvodi</i>	<i>117,5</i>	<i>92,6</i>	<i>124,2</i>	<i>167,3</i>	<i>129,6</i>	<i>155,2</i>	<i>209,6</i>	<i>232,2</i>	<i>166,8</i>	<i>164,7</i>	<i>183,2</i>
Plaćanja na bazi autputa	7,6	8,9	9,8	12,1	5,8	4,2	5,8	6,0	3,9	0,0	0,0
Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke	0,2	1,0	0,9	4,1	10,9	15,4	16,6	23,6	43,5	54,1	67,0
Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje	25,7	19,3	17,9	18,2	20,9	22,8	22,0	18,5	15,3	15,6	13,8
Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	1,8	6,4	8,2
Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka	8,6	0,0	0,0	0,0	0,1	0,6	0,9	5,0	15,0	23,9	18,0
Ostala plaćanja	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,8	0,0	0,7	0,0	0,0
Procentualni PSE (% PSE)	32,0	24,7	29,4	34,7	27,1	31,9	42,1	48,6	39,6	38,3	42,7
NPC za proizvođače	1,5	1,5	1,5	1,6	1,4	1,5	1,8	2,0	1,5	1,5	1,6
NAC za proizvođače	1,5	1,3	1,4	1,5	1,4	1,5	1,7	1,9	1,7	1,6	1,7
Podrška opštim uslugama (GSSE)	14,0	14,4	16,4	17,8	18,7	27,9	31,0	36,2	36,6	35,0	33,7
Istraživanje i razvoj	4,8	6,0	6,4	7,2	7,3	8,5	8,9	10,5	8,5	8,1	9,1
Obrazovanje	2,9	3,2	4,2	3,7	3,8	4,9	5,1	5,3	7,8	7,2	5,6
Inspeksijske službe	1,4	1,3	1,6	1,8	2,6	4,0	4,0	4,4	5,9	5,6	9,0
Infrastruktura	3,2	3,4	3,2	3,6	3,0	5,4	7,4	8,4	12,2	12,0	8,6
Marketing i promocija	1,9	0,4	1,0	1,1	1,5	4,4	4,8	2,2	2,3	2,1	1,4
Javno skladištenje	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,5	0,0	0,0	0,0
Razno	0,0	0,1	0,1	0,4	0,5	0,6	0,9	0,9	0,0	0,0	0,0
Procentualni GSSE (udeo u TSE) (%)	6,9	9,1	8,2	6,6	8,2	10,4	8,8	9,2	10,4	9,9	8,4
Podrška potrošačima (CSE)	-169,5	-147,5	-185,5	-232,7	-177,0	-197,1	-296,6	-315,0	-256,5	-217,0	-251,5
Transferi potrošača proizvođačima	-149,6	-131,3	-161,8	-208,0	-167,5	-187,2	-265,2	-284,8	-224,9	-192,2	-222,6
Ostali transferi potrošača	-38,4	-39,4	-40,9	-32,1	-16,5	-13,8	-41,2	-37,4	-38,6	-28,3	-27,0
Transferi poreskih obveznika potrošačima	0,3	0,0	0,0	0,4	0,0	1,0	1,1	1,2	0,5	1,2	2,7
Transferi potrošača stočne hrane	18,3	23,2	17,3	7,0	7,0	2,9	8,7	6,1	6,6	2,3	-4,5
Procentualni CSE (% CSE)	-27,1	-22,9	-26,4	-29,4	-21,4	-25,2	-37,5	-42,9	-31,2	-26,7	-31,3
NPC za potrošače	1,5	1,4	1,5	1,5	1,3	1,4	1,8	1,9	1,5	0,0	0,0
NAC za potrošače	1,4	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3	1,6	1,7	1,5	1,4	1,5
Ukupna podrška poljoprivredi (TSE)	203,3	157,9	200,2	269,8	226,8	268,9	354,0	392,8	351,6	352,6	402,7
Transferi potrošača	188,0	170,7	202,7	240,1	184,0	201,0	306,4	322,3	263,6	220,5	249,6
Transferi poreskih obveznika	53,7	26,5	38,4	61,8	59,3	81,8	88,7	108,0	126,7	160,4	180,1
Budžetski prihodi	-38,4	-39,4	-40,9	-32,1	-16,5	-13,8	-41,2	-37,4	-38,6	-28,3	-27,0
Procentualni TSE (udeo u BDP) (%)	2,1	1,5	1,6	1,9	1,5	1,7	2,0	2,2	1,7	1,6	1,7

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 5: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) – Pšenica; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	159,9	148,8	162,1	163,0	144,1	143,8	174,7	121,2	164,3	183,3	176,9
I.1	u tome: stočna hrana	000 t	124,2	262,3	100,8	45,3	30,9	85,4	76,7	48,6	54,0	89,6	58,1
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	165,7	175,3	163,8	173,8	191,9	183,0	173,0	123,9	151,8	131,3	136,3
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	26,5	26,1	26,6	28,3	27,7	26,3	30,2	15,0	24,9	24,1	24,1
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	392,3	482,1	347,2	289,3	276,7	329,4	320,9	293,1	282,8	334,2	285,7
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	126,4	128,3	143,7	159,6	172,0	163,7	172,6	123,9	151,8	131,3	136,3
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	49,6	61,9	49,9	46,2	47,6	53,9	55,4	36,3	42,9	43,9	39,0
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	96,8	94,8	92,2	119,8	150,4	130,0	93,7	85,0	106,9	115,4	108,0
VII.1	Cena na granici	EUR/t	101,7	99,8	97,2	125,0	155,9	136,0	100,2	91,8	113,9	122,4	115,0
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	4,9	5,0	5,0	5,2	5,5	6,0	6,5	6,8	7,0	7,0	7,0
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	68,8	80,5	71,6	54,0	41,5	52,9	79,3	38,9	44,9	15,8	28,3
VIII.2	Plaćanja na bazi autputa	mil. EUR	1,4	0,0	0,0	0,0	1,4	0,0	2,0	1,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi autputa po jedinici	EUR/t	8,6	0,0	0,0	0,0	9,8	0,0	11,2	8,5	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	3,1	4,2	10,7	9,1	4,7	6,6	19,2	9,5	10,3	3,9	6,5
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	11,0	12,0	11,6	8,8	6,0	7,6	13,9	4,7	7,4	2,9	5,0
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	0,6	4,2	6,3	2,7	0,0	3,5	11,5	6,7	5,3	2,4	3,1
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	8,6	12,0	7,2	2,4	1,3	4,5	6,1	1,9	2,4	1,4	1,6
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	1,2	0,2
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	1,2	0,2
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	11,0	12,0	11,6	8,8	6,0	7,6	13,9	4,7	7,4	2,9	5,0
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-3,1	-4,2	-10,7	-9,1	-4,7	-6,6	-19,2	-9,5	-9,8	-2,7	-6,3
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-7,8	-8,6	-30,7	-31,4	-17,0	-20,0	-59,9	-32,5	-34,7	-8,1	-21,9
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-6,2	-6,7	-21,4	-19,6	-9,9	-12,2	-34,7	-26,2	-23,1	-6,4	-16,2
XIII.3	NAC za potrošače		1,1	1,1	1,3	1,2	1,1	1,1	1,5	1,4	1,3	1,1	1,2

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 6: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Kukuruz; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	172,5	238,4	313,0	296,3	296,9	355,3	333,5	308,0	282,4	257,5	371,4
I.1	u tome: stočna hrana	000 t	415,2	288,2	409,2	466,9	450,7	438,4	388,3	436,4	511,8	507,1	449,4
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	126,1	129,2	121,8	116,5	154,9	105,4	98,4	105,5	122,8	112,3	101,0
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	21,8	30,8	38,1	34,5	46,0	37,4	32,8	32,5	34,7	28,9	37,5
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	482,8	358,3	488,6	548,7	542,4	530,2	480,6	532,6	601,2	588,8	534,3
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	126,1	129,2	121,8	116,5	154,9	105,4	98,4	105,5	122,8	112,3	101,0
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	60,9	46,3	59,5	63,9	84,0	55,9	47,3	56,2	73,8	66,1	54,0
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	85,3	93,8	99,6	105,5	139,4	113,3	97,9	97,1	112,1	120,2	126,4
VII.1	Cena na granici	EUR/t	90,2	98,8	104,6	110,7	144,9	119,3	104,4	103,9	119,1	127,2	133,4
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	4,9	5,0	5,0	5,2	5,5	6,0	6,5	6,8	7,0	7,0	7,0
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	40,8	35,4	22,2	11,0	15,6	-7,9	0,5	8,4	10,7	-7,9	-25,4
VIII.2	Plaćanja na bazi autputa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,4	0,9	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi autputa po jedinici	EUR/t	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	1,2	3,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	12,7	4,2	3,9	2,8	3,8	-1,4	0,1	1,9	3,4	-2,6	-4,1
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	7,0	8,4	6,9	3,2	4,6	-2,8	0,2	2,6	3,0	-2,0	-9,4
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	12,7	4,2	3,9	2,8	3,8	-1,4	0,1	1,9	3,4	-2,6	-4,1
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	7,0	8,4	6,9	3,2	4,6	-2,8	0,2	2,6	3,0	-2,0	-9,4
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	7,0	8,4	6,9	3,2	4,6	-2,8	0,2	2,6	3,0	-2,0	-9,4
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-12,7	-4,2	-3,9	-2,8	-3,8	1,4	-0,1	-1,9	-3,4	2,6	4,1
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-26,2	-11,8	-8,0	-5,0	-7,1	2,6	-0,2	-3,5	-5,7	4,4	7,7
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-20,8	-9,2	-6,5	-4,3	-4,6	2,5	-0,2	-3,4	-4,6	4,0	7,7
XIII.3	NAC za potrošače		1,3	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 7: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Ostale žitarice; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	32,9	32,0	52,7	49,8	46,2	44,0	48,7	38,7	47,1	55,1	62,5
I.1	u tome: stočna hrana	000 t	87,2	127,0	149,5	135,4	116,0	82,6	128,9	104,4	103,9	142,7	134,3
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	156,0	154,4	125,2	119,1	149,7	137,5	116,8	120,3	132,9	166,2	152,6
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	5,1	4,9	6,6	5,9	6,9	6,1	5,7	4,7	6,3	9,2	9,5
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	136,4	180,6	198,5	187,4	160,8	126,8	167,6	142,6	152,3	195,6	187,0
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	156,0	154,4	125,2	119,1	149,7	137,5	116,8	120,3	132,9	166,2	152,6
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	21,3	27,9	24,9	22,3	24,1	17,4	19,6	17,2	20,2	32,5	28,5
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	75,0	67,1	65,8	92,8	125,8	110,8	66,3	77,7	109,1	112,8	100,8
VII.1	Cena na granici	EUR/t	79,9	72,1	70,8	98,0	131,3	116,8	72,8	84,5	116,1	119,8	107,8
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	4,9	5,0	5,0	5,2	5,5	6,0	6,5	6,8	7,0	7,0	7,0
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	81,0	87,2	59,4	26,3	23,9	26,7	50,5	42,6	23,8	53,4	51,8
VIII.2	Plaćanja na bazi autputa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi autputa po jedinici	EUR/t	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	8,4	13,0	8,7	3,6	2,7	2,2	6,0	4,4	2,5	7,5	6,5
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	2,7	2,8	3,1	1,3	1,1	1,2	2,5	1,7	1,1	2,9	3,2
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	8,4	13,0	8,7	3,6	2,7	2,2	6,0	4,4	2,5	7,5	6,5
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	2,7	2,8	3,1	1,3	1,1	1,2	2,5	1,7	1,1	2,9	3,2
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	2,7	2,8	3,1	1,3	1,1	1,2	2,5	1,7	1,1	2,9	3,2
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-8,4	-13,0	-8,7	-3,6	-2,7	-2,2	-6,0	-4,4	-2,5	-7,5	-6,5
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-61,5	-71,8	-43,6	-19,3	-17,0	-17,4	-35,8	-31,1	-16,5	-38,3	-34,5
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-39,4	-46,5	-34,9	-16,2	-11,4	-12,7	-30,7	-25,8	-12,4	-23,1	-22,6
XIII.3	NAC za potrošače		1,7	1,9	1,5	1,2	1,1	1,1	1,4	1,3	1,1	1,3	1,3

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 8: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Beli šećer; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	28,0	29,5	22,1	38,7	47,8	42,7	47,3	64,2	43,7	23,5	33,1
I.1	u tome: stočna hrana	000 t	96,6	132,6	221,9	265,1	308,0	288,8	380,2	467,1	349,1	185,7	232,2
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	253,1	372,5	370,0	344,0	331,8	325,7	332,0	307,9	241,3	246,3	249,5
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	7,1	11,0	8,2	13,3	15,9	13,9	15,7	19,8	10,6	5,8	8,3
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	68,0	70,8	66,5	71,2	76,5	69,6	76,4	74,1	76,8	72,7	65,9
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	223,2	230,6	244,3	279,5	264,7	261,2	272,9	307,9	241,3	246,3	249,5
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	15,2	16,3	16,3	19,9	20,3	18,2	20,8	22,8	18,5	17,9	16,4
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	111,6	126,0	149,5	161,6	146,2	139,9	108,5	90,3	121,0	139,8	121,8
VII.1	Cena na granici	EUR/t	212,1	244,2	302,6	303,5	288,7	279,3	231,5	187,3	240,6	277,9	242,2
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	100,6	118,2	153,2	141,8	142,6	139,4	123,0	97,0	119,6	138,1	120,4
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	141,5	246,5	220,5	182,4	185,6	185,8	223,5	217,6	120,3	106,6	127,7
VIII.2	Plaćanja na bazi autputa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi autputa po jedinici	EUR/t	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	7,6	7,4	6,3	8,4	9,1	8,4	12,6	16,1	9,2	7,7	8,4
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	4,0	7,3	4,9	7,1	8,9	7,9	10,6	14,0	5,3	2,5	4,2
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	3,6	0,1	1,4	1,3	0,2	0,5	2,0	2,2	4,0	5,2	4,2
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,7	1,0	0,0	0,0	0,0
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,7	1,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	4,0	7,3	4,9	7,1	8,9	7,9	10,6	14,0	5,3	2,5	4,2
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-7,3	-7,4	-6,3	-8,4	-9,1	-7,6	-11,8	-15,2	-9,2	-7,7	-8,4
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-106,9	-104,5	-94,8	-117,9	-118,5	-109,4	-155,0	-204,4	-120,3	-106,6	-127,7
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-48,9	-45,3	-38,8	-42,2	-44,8	-43,9	-58,8	-69,4	-49,8	-43,3	-51,2
XIII.3	NAC za potrošače		2,0	1,8	1,6	1,7	1,8	1,8	2,4	3,3	2,0	1,8	2,0

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 9: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Mleko; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	471,9	444,5	470,0	498,7	488,9	480,8	510,1	536,5	549,1	553,5	601,6
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	199,5	209,3	237,8	256,9	247,9	266,5	292,3	290,1	290,2	298,6	290,0
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	94,1	93,0	111,8	128,1	121,2	128,1	149,1	155,6	159,3	165,2	174,5
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	378,0	377,7	390,9	414,1	411,6	411,0	411,4	422,5	443,1	446,7	497,2
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	199,5	209,3	237,8	256,9	247,9	266,5	292,3	290,1	290,2	298,6	290,0
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	75,4	79,1	92,9	106,4	102,0	109,5	120,3	122,6	128,6	133,4	144,2
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	112,4	120,4	126,6	142,6	156,1	154,4	130,1	143,7	184,2	199,5	172,3
VII.1	Cena na granici	EUR/t	143,8	137,8	147,4	184,0	190,8	167,1	137,7	143,9	161,5	170,3	153,8
VII.2	Transportni troškovi, ekvivalent mleka	USD/t	17,3	17,7	17,6	17,0	20,0	19,9	17,3	18,6	18,4	18,4	17,1
VII.3	Masnoća u mleku (domaća)	%	3,8	3,8	3,9	3,9	4,0	4,1	4,1	4,1	4,2	4,2	4,2
VII.4	Masnoća u mleku (New Zealand)	%	4,7	4,8	4,8	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7
VII.5	Kurs	EUR/USD	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	87,1	88,9	111,2	114,3	91,7	112,1	162,2	146,4	106,0	99,1	117,7
VIII.2	Plaćanja na bazi outputa	mil. EUR	5,6	7,9	7,5	6,9	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi outputa po jedinici	EUR/t	11,9	17,8	16,0	13,8	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	32,9	33,6	43,5	47,3	37,8	46,1	66,7	61,9	47,0	44,3	58,5
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	32,9	33,6	43,5	47,3	37,8	46,1	66,7	61,9	47,0	44,3	58,5
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	2,3	3,0	2,2	0,9	0,9	0,4	1,1	0,8	0,9	0,3	-0,7
XI	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	8,2	5,9	8,8	9,7	7,1	7,8	16,0	16,7	11,2	10,6	12,3
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	8,2	5,9	8,8	9,7	7,1	7,8	16,0	16,7	11,2	10,6	12,3
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	38,8	36,6	50,0	56,1	43,9	53,5	81,6	77,8	57,2	54,5	71,5
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-32,9	-33,6	-43,5	-47,3	-37,8	-46,1	-66,7	-61,9	-47,0	-44,3	-58,5
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-87,1	-88,9	-111,2	-114,3	-91,7	-112,1	-162,2	-146,4	-106,0	-99,1	-117,7
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-43,7	-42,5	-46,8	-44,5	-37,0	-42,0	-55,5	-50,5	-36,5	-33,2	-40,6
XIII.3	NAC za potrošače		1,8	1,7	1,9	1,8	1,6	1,7	2,2	2,0	1,6	1,5	1,7

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 10: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Goveđe meso; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	45,8	54,0	46,6	46,1	51,7	54,1	44,5	42,8	39,2	48,0	44,7
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	2.129,4	2.114,9	2.408,0	2.901,5	2.621,5	2.497,9	2.632,8	2.588,7	2.428,4	2.242,7	2.169,3
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	97,4	114,2	112,3	133,6	135,5	135,1	117,2	110,7	95,3	107,6	97,0
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	45,1	56,1	56,2	52,0	55,0	53,3	45,6	44,3	40,9	40,3	38,2
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	2.129,4	2.114,9	2.408,0	2.901,5	2.621,5	2.497,9	2.632,8	2.588,7	2.428,4	2.242,7	2.169,3
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	96,1	118,7	135,3	150,9	144,1	133,0	120,1	114,8	99,4	90,4	83,0
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.624,1	2.122,0	2.150,9	2.124,5	2.050,8	1.585,0	1.556,1	1.343,3	1.467,7	1.113,3	976,8
VII.1	Cena na granici	EUR/t	1.885,8	2.297,0	2.394,4	2.350,7	2.233,3	1.820,4	1.823,3	1.766,6	1.662,7	1.389,3	1.175,5
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	532,4	528,7	602,0	580,3	524,3	499,6	526,6	647,2	439,6	461,6	361,5
VII.3	Korekcija za kvalitetu		1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	505,3	-7,1	257,0	777,0	570,6	912,9	1.076,7	1.245,5	960,7	1.129,4	1.192,5
VIII.2	Plaćanja na bazi outputa	mil. EUR	0,6	0,9	2,2	5,1	3,6	3,5	3,4	4,0	3,9	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi outputa po jedinici	EUR/t	13,6	17,2	46,8	111,4	69,8	64,1	77,1	94,4	100,1	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	22,8	-0,4	14,4	40,4	31,4	48,6	49,1	55,2	39,3	45,5	45,6
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	22,8	-0,4	12,0	35,8	29,5	48,6	47,9	53,3	37,7	45,5	45,6
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	0,0	0,0	2,5	4,6	1,9	0,0	1,2	1,9	1,6	0,0	0,0
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	2,0	2,5	1,9	0,8	0,8	0,3	0,8	0,5	0,6	0,2	-0,4
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	8,7	10,0
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	8,7	7,7
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,3
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	21,1	-2,9	10,1	35,0	28,7	49,1	47,1	52,7	37,1	53,9	53,8
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-22,8	0,4	-14,4	-40,4	-31,4	-48,6	-49,1	-55,2	-39,3	-45,5	-43,3
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-505,3	7,1	-257,0	-777,0	-570,6	-912,9	-1.076,7	-1.245,5	-960,7	-1.129,4	-1.131,8
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-23,7	0,3	-10,7	-26,8	-21,8	-36,5	-40,9	-48,1	-39,6	-50,4	-53,7
XIII.3	NAC za potrošače		1,3	1,0	1,1	1,4	1,3	1,6	1,7	1,9	1,7	2,0	2,2

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 11: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Svinjsko meso; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	50,3	60,1	61,3	58,4	59,4	59,2	60,6	67,5	58,1	66,4	61,9
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.837,7	1.519,8	1.549,5	1.673,3	1.649,6	1.789,9	1.592,9	1.414,5	1.569,2	1.817,8	1.506,8
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	92,5	91,3	94,9	97,7	98,1	106,0	96,5	95,5	91,2	120,7	93,2
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	64,3	79,4	79,2	75,2	71,0	76,7	78,7	82,6	76,6	83,2	80,8
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.837,7	1.519,8	1.549,5	1.673,3	1.649,6	1.789,9	1.592,9	1.414,5	1.569,2	1.817,8	1.506,8
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	118,1	120,7	122,7	125,9	117,2	137,3	125,4	116,8	120,1	151,3	121,7
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.454,1	987,3	1.004,6	1.129,5	1.318,3	1.441,9	1.011,9	647,3	1.006,0	1.282,5	1.030,8
VII.1	Cena na granici	EUR/t	2.134,9	1.523,8	1.548,4	1.692,8	1.925,3	2.033,2	1.471,5	1.098,3	1.355,4	1.640,7	1.409,9
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	680,9	536,5	543,8	563,3	606,9	591,3	459,6	451,0	349,4	358,1	379,1
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	383,6	532,5	545,0	543,9	331,3	347,9	581,0	767,2	563,2	535,3	476,0
VIII.2	Plaćanja na bazi outputa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi outputa po jedinici	EUR/t	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	24,7	42,3	43,1	40,9	23,5	26,7	45,7	63,3	43,1	44,5	38,4
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	19,3	32,0	33,4	31,8	19,7	20,6	35,2	51,8	32,7	35,5	29,4
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	5,4	10,3	9,8	9,1	3,8	6,1	10,6	11,5	10,4	9,0	9,0
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	7,8	9,9	7,3	3,0	3,0	1,2	3,8	2,8	2,9	1,1	-2,0
XI	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	11,5	22,1	26,0	28,8	16,7	19,4	31,4	49,0	29,9	34,5	31,5
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-24,7	-42,3	-43,1	-40,9	-23,5	-26,7	-45,7	-63,3	-43,1	-44,5	-38,4
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-383,6	-532,5	-545,0	-543,9	-331,3	-347,9	-581,0	-767,2	-563,2	-535,3	-476,0
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-20,9	-35,0	-35,2	-32,5	-20,1	-19,4	-36,5	-54,2	-35,9	-29,4	-31,6
XIII.3	NAC za potrošače		1,3	1,5	1,5	1,5	1,3	1,2	1,6	2,2	1,6	1,4	1,5

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 12: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Pileće meso; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	56,0	48,5	49,1	56,0	58,2	60,0	58,7	54,5	54,1	58,8	53,1
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.226,0	1.111,1	1.118,4	1.157,2	1.234,0	1.201,9	1.124,7	1.062,1	1.035,6	1.100,5	1.068,7
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	68,6	53,9	54,9	64,8	71,8	72,1	66,0	57,9	56,0	64,7	56,7
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	34,1	30,0	35,0	43,5	48,4	50,8	53,4	46,7	48,9	51,8	48,4
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.226,0	1.111,1	1.118,4	1.157,2	1.234,0	1.201,9	1.124,7	1.062,1	1.035,6	1.100,5	1.068,7
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	41,8	33,3	39,2	50,4	59,7	61,0	60,1	49,6	50,6	57,0	51,7
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	966,2	978,6	953,2	884,7	1.099,5	1.112,2	984,9	764,1	658,0	881,6	784,9
VII.1	Cena na granici	EUR/t	969,9	981,4	987,6	943,3	1.107,3	1.182,9	1.069,1	876,8	951,3	1.066,7	916,7
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	196,9	198,6	225,1	235,5	227,7	293,1	281,2	265,5	424,9	361,4	288,9
VII.3	Korekcija za kvalitetu		1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	259,8	132,5	165,2	272,4	134,5	89,7	139,8	298,0	377,5	218,9	283,8
VIII.2	Plaćanja na bazi autputa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi autputa po jedinici	EUR/t	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	8,9	4,0	5,8	11,9	6,5	4,6	7,5	13,9	18,5	11,3	13,7
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	8,9	4,0	5,8	11,9	6,5	4,6	7,5	13,9	18,5	11,3	13,7
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	4,2	5,3	3,9	1,6	1,6	0,7	2,0	1,3	1,4	0,5	-0,9
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	5,7	2,5	2,3	3,4	1,3	0,8	0,7	2,3	2,0	1,5	1,3
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	5,7	2,5	2,3	3,4	1,3	0,8	0,7	2,3	2,0	1,5	1,3
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	10,4	1,1	4,2	13,7	6,2	4,7	6,2	15,0	19,0	12,4	16,0
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-8,9	-4,0	-5,8	-11,9	-6,5	-4,6	-7,5	-13,9	-18,5	-11,3	-13,7
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-259,8	-132,5	-165,2	-272,4	-134,5	-89,7	-139,8	-298,0	-377,5	-218,9	-283,8
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-21,2	-11,9	-14,8	-23,5	-10,9	-7,5	-12,4	-28,1	-36,5	-19,9	-26,6
XIII.3	NAC za potrošače		1,3	1,1	1,2	1,3	1,1	1,1	1,1	1,4	1,6	1,2	1,4

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 13: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Jaja; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	19,1	18,0	17,9	17,6	21,1	23,3	22,7	22,6	20,5	19,6	18,5
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.280,9	1.122,2	1.204,7	1.310,1	1.439,2	1.368,5	1.299,9	1.148,5	1.266,5	1.104,6	1.272,1
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	24,4	20,2	21,6	23,1	30,4	31,9	29,6	26,0	25,9	21,7	23,5
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	16,2	15,6	16,1	16,0	19,7	21,8	22,8	22,9	21,4	20,0	19,9
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.280,9	1.122,2	1.204,7	1.310,1	1.439,2	1.368,5	1.299,9	1.148,5	1.266,5	1.104,6	1.272,1
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	20,8	17,5	19,4	21,0	28,4	29,9	29,6	26,4	27,1	22,1	25,3
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	625,7	714,5	729,7	582,6	827,9	778,7	618,2	543,2	954,4	968,7	916,6
VII.1	Cena na granici	EUR/t	715,4	793,1	814,0	674,3	928,6	874,5	709,2	623,6	954,4	968,7	916,6
VII.2	Manipulativni troškovi i troškovi prerade	EUR/t	89,7	78,6	84,3	91,7	100,7	95,8	91,0	80,4	0,0	0,0	0,0
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	655,2	407,7	475,1	727,5	611,3	589,8	681,6	605,2	312,1	135,8	355,5
VIII.2	Plaćanja na bazi autputa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi autputa po jedinici	EUR/t	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	10,6	6,3	7,7	11,7	12,0	12,9	15,5	13,9	6,7	2,7	7,1
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	10,6	6,3	7,7	11,7	12,0	12,9	15,5	13,7	6,4	2,7	6,6
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,1	0,5
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	2,0	2,5	1,8	0,7	0,8	0,3	1,0	0,7	0,7	0,2	-0,4
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	1,9	1,0	0,9	1,1	0,9	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	1,9	1,0	0,9	1,1	0,9	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	10,5	4,9	6,7	12,1	12,2	13,4	14,5	13,0	5,7	2,4	7,0
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-10,6	-6,3	-7,7	-11,7	-12,0	-12,9	-15,5	-13,9	-6,7	-2,7	-7,1
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-655,2	-407,7	-475,1	-727,5	-611,3	-589,8	-681,6	-605,2	-312,1	-135,8	-355,5
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-51,2	-36,3	-39,4	-55,5	-42,5	-43,1	-52,4	-52,7	-24,6	-12,3	-27,9
XIII.3	NAC za potrošače		2,0	1,6	1,7	2,2	1,7	1,8	2,1	2,1	1,3	1,1	1,4

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 14: Cenovna podrška tržištu (MPS) i podrška potrošačima (CSE) - Ovčije meso; 1992-2002

			1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I.	Obim proizvodnje	000 t	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	1,0	1,2	1,4	1,5
II.	Proizvođačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	4.066,5	3.716,6	3.948,3	5.407,2	5.051,3	5.009,5	4.701,3	4.231,1	3.864,3	3.902,4	3.966,3
III.	Vrednost proizvodnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	0,8	1,0	1,4	1,9	2,4	3,0	3,4	4,3	4,5	5,5	6,0
IV.	Obim potrošnje (<i>at farm gate</i>)	000 t	0,2	0,3	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	1,0	1,2	1,4	1,5
V.	Potrošačka cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	4.066,5	3.716,6	3.948,3	5.407,2	5.051,3	5.009,5	4.701,3	4.231,1	3.864,3	3.902,4	3.966,3
VI.	Vrednost potrošnje (<i>at farm gate</i>)	mil. EUR	1,0	1,2	2,0	2,7	2,6	3,0	3,4	4,3	4,5	5,5	5,9
VII.	Referentna cena (<i>at farm gate</i>)	EUR/t	1.507,6	2.259,4	2.158,4	1.774,2	2.497,4	2.951,0	2.359,7	2.411,8	2.846,8	3.492,0	3.739,7
VIII.1	Cenovni gap	EUR/t	2.558,9	1.457,2	1.789,9	3.633,0	2.553,9	2.058,5	2.341,7	1.819,3	1.017,5	410,4	226,6
VIII.2	Plaćanja na bazi autputa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII.3	Plaćanja na bazi autputa po jedinici	EUR/t	4,7	25,1	38,5	17,1	61,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.	Tržišni transferi	mil. EUR	0,6	0,5	0,9	1,8	1,3	1,3	1,7	1,9	1,2	0,6	0,3
X.1	Transferi potrošača proizvođačima	mil. EUR	0,5	0,4	0,6	1,3	1,2	1,2	1,7	1,9	1,2	0,6	0,3
X.2	Ostali transferi potrošača	mil. EUR	0,1	0,1	0,3	0,5	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X.3	Transferi potrošača stočne hrane	mil. EUR	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.	Transferi poreskih obveznika	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.1	Transferi poreskih obveznika proizvođačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XI.2	Transferi poreskih obveznika potrošačima	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XII.	Cenovna podrška tržištu (MPS)	mil. EUR	0,4	0,3	0,6	1,3	1,2	1,2	1,7	1,8	1,2	0,6	0,4
XIII.	Podrška potrošačima (CSE)	mil. EUR	-0,6	-0,5	-0,9	-1,8	-1,3	-1,3	-1,7	-1,9	-1,2	-0,6	-0,3
XIII.1	CSE po jedinici proizvoda	EUR/t	-2.558,9	-1.457,2	-1.789,9	-3.633,0	-2.553,9	-2.058,5	-2.341,7	-1.819,3	-1.017,5	-410,4	-226,6
XIII.2	Procentualni CSE (% CSE)	%	-62,9	-39,2	-45,3	-67,2	-50,6	-41,1	-49,8	-43,0	-26,3	-10,5	-5,7
XIII.3	NAC za potrošače		2,7	1,6	1,8	3,0	2,0	1,7	2,0	1,8	1,4	1,1	1,1

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 15: Podrška proizvođačima (PSE) - Pšenica; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	159,9	148,8	162,1	163,0	144,1	143,8	174,7	121,2	164,3	183,3	176,9
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	26,5	26,1	26,6	28,3	27,7	26,3	30,2	15,0	24,9	24,1	24,1
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	15,5	13,1	13,2	10,4	9,0	9,0	16,6	12,2	18,0	16,0	17,0
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>11,0</i>	<i>12,0</i>	<i>11,6</i>	<i>8,8</i>	<i>6,0</i>	<i>7,6</i>	<i>13,9</i>	<i>4,7</i>	<i>7,4</i>	<i>2,9</i>	<i>5,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	11,0	12,0	11,6	8,8	6,0	7,6	13,9	4,7	7,4	2,9	5,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>1,4</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>1,4</i>	<i>0,0</i>	<i>2,0</i>	<i>1,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	1,4	0,0	0,0	0,0	1,4	0,0	2,0	1,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>5,5</i>	<i>9,0</i>	<i>10,8</i>	<i>10,1</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,5	9,0	10,8	10,1
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>3,2</i>	<i>1,2</i>	<i>1,6</i>	<i>1,6</i>	<i>1,6</i>	<i>1,4</i>	<i>0,8</i>	<i>0,8</i>	<i>0,3</i>	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	2,8	0,8	1,2	1,2	1,1	0,9	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1
2. Za usluge	mil. EUR	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>1,2</i>	<i>1,9</i>	<i>1,3</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,2	1,9	1,3
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	97,2	88,4	81,4	63,9	62,2	62,8	95,2	100,3	109,5	87,4	95,9
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	50,1	48,2	46,9	34,8	29,3	32,6	50,4	54,1	50,6	43,1	47,0
VI. NAC za proizvođače		2,0	1,9	1,9	1,5	1,4	1,5	2,0	2,2	2,0	1,8	1,9

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

*Prilog 16: Podrška proizvođačima (PSE) - **Kukuruz**; 1992-2002*

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	172,5	238,4	313,0	296,3	296,9	355,3	333,5	308,0	282,4	257,5	371,4
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	21,8	30,8	38,1	34,5	46,0	37,4	32,8	32,5	34,7	28,9	37,5
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	7,5	9,3	7,8	4,1	5,6	-1,0	1,6	4,2	11,0	7,9	1,6
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>7,0</i>	<i>8,4</i>	<i>6,9</i>	<i>3,2</i>	<i>4,6</i>	<i>-2,8</i>	<i>0,2</i>	<i>2,6</i>	<i>3,0</i>	<i>-2,0</i>	<i>-9,4</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	7,0	8,4	6,9	3,2	4,6	-2,8	0,2	2,6	3,0	-2,0	-9,4
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,7</i>	<i>0,4</i>	<i>0,9</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,4	0,9	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>6,0</i>	<i>7,2</i>	<i>8,8</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,0	7,2	8,8
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>0,5</i>	<i>0,9</i>	<i>0,9</i>	<i>0,9</i>	<i>1,0</i>	<i>1,1</i>	<i>1,0</i>	<i>0,6</i>	<i>0,5</i>	<i>0,5</i>	<i>0,4</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	0,0	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,2	0,0	0,1	0,2	0,1
2. Za usluge	mil. EUR	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,5	0,3	0,2	0,2	0,1
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>1,5</i>	<i>2,3</i>	<i>1,7</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,5	2,3	1,7
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	43,6	39,1	25,0	14,0	19,0	-2,7	4,9	13,8	39,0	30,8	4,2
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	33,8	29,4	20,1	11,7	12,0	-2,5	4,8	12,4	25,8	20,4	3,2
VI. NAC za proizvođače		1,5	1,4	1,3	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1	1,3	1,3	1,0

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 17: Podrška proizvođačima (PSE) - Ostale žitarice; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	32,9	32,0	52,7	49,8	46,2	44,0	48,7	38,7	47,1	55,1	62,5
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	5,1	4,9	6,6	5,9	6,9	6,1	5,7	4,7	6,3	9,2	9,5
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	2,8	2,9	3,2	1,4	1,2	1,4	2,6	1,9	3,6	6,4	7,5
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	2,7	2,8	3,1	1,3	1,1	1,2	2,5	1,7	1,1	2,9	3,2
1. Za ograničen obim	mil. EUR	2,7	2,8	3,1	1,3	1,1	1,2	2,5	1,7	1,1	2,9	3,2
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8	2,4	3,4
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8	2,4	3,4
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1
2. Za usluge	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,8	0,6
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,8	0,6
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	84,1	89,8	61,5	28,6	26,7	32,8	54,2	48,4	76,1	115,6	119,9
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	52,8	57,2	48,3	23,6	17,5	22,9	45,0	38,4	41,1	50,6	54,3
VI. NAC za proizvođače		2,1	2,3	1,9	1,3	1,2	1,3	1,8	1,6	1,7	2,0	2,2

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 18: Podrška proizvođačima (PSE) - Beli šećer; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	28,0	29,5	22,1	38,7	47,8	42,7	47,3	64,2	43,7	23,5	33,1
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	7,1	11,0	8,2	13,3	15,9	13,9	15,7	19,8	10,6	5,8	8,3
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	4,9	8,2	5,7	8,1	9,8	8,9	11,9	16,5	7,2	3,8	5,5
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>4,0</i>	<i>7,3</i>	<i>4,9</i>	<i>7,1</i>	<i>8,9</i>	<i>7,9</i>	<i>10,6</i>	<i>14,0</i>	<i>5,3</i>	<i>2,5</i>	<i>4,2</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	4,0	7,3	4,9	7,1	8,9	7,9	10,6	14,0	5,3	2,5	4,2
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,9</i>	<i>2,3</i>	<i>1,5</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	2,3	1,5	1,0	1,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>0,9</i>	<i>0,9</i>	<i>0,9</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>0,9</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za usluge	mil. EUR	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	175,3	276,9	259,6	208,6	205,8	207,2	250,4	256,7	163,6	163,7	166,1
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	61,1	68,7	63,5	56,3	58,5	59,7	69,8	74,0	57,5	53,9	57,7
VI. NAC za proizvođače		2,6	3,2	2,7	2,3	2,4	2,5	3,3	3,8	2,4	2,2	2,4

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 19: Podrška proizvođačima (PSE) - Mleko; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	471,9	444,5	470,0	498,7	488,9	480,8	510,1	536,5	549,1	553,5	601,6
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	94,1	93,0	111,8	128,1	121,2	128,1	149,1	155,6	159,3	165,2	174,5
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	51,1	48,0	61,4	67,2	55,9	66,6	95,5	90,7	74,2	76,8	95,9
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>38,8</i>	<i>36,6</i>	<i>50,0</i>	<i>56,1</i>	<i>43,9</i>	<i>53,5</i>	<i>81,6</i>	<i>77,8</i>	<i>57,2</i>	<i>54,5</i>	<i>71,5</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	38,8	36,6	50,0	56,1	43,9	53,5	81,6	77,8	57,2	54,5	71,5
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>5,6</i>	<i>7,9</i>	<i>7,5</i>	<i>6,9</i>	<i>0,6</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	5,6	7,9	7,5	6,9	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,1</i>	<i>0,3</i>	<i>0,3</i>	<i>0,3</i>	<i>7,1</i>	<i>8,3</i>	<i>7,4</i>	<i>5,8</i>	<i>6,3</i>	<i>7,1</i>	<i>10,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,1	0,3	0,3	0,3	7,1	8,3	7,4	5,8	6,3	7,1	10,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>4,0</i>	<i>3,2</i>	<i>3,5</i>	<i>3,9</i>	<i>4,2</i>	<i>4,7</i>	<i>6,2</i>	<i>6,5</i>	<i>5,4</i>	<i>5,6</i>	<i>5,6</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	1,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,3	0,5	0,6
2. Za usluge	mil. EUR	2,0	2,9	3,2	3,7	3,8	4,2	4,1	4,2	4,0	3,9	4,3
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,7	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	1,8	2,3	1,2	1,2	0,7
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>1,8</i>	<i>2,5</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,6	1,0
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	1,5
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>2,6</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>0,5</i>	<i>4,8</i>	<i>7,7</i>	<i>6,3</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,5	4,8	7,7	6,3
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	108,2	107,9	130,5	134,7	114,3	138,6	187,3	169,1	135,1	138,8	159,5
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	48,0	45,9	49,9	48,3	42,0	47,2	58,6	53,8	42,1	41,0	48,2
VI. NAC za proizvođače		1,9	1,8	2,0	1,9	1,7	1,9	2,4	2,2	1,7	1,7	1,9

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 20: Podrška proizvođačima (PSE) - Goveđe meso; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	45,8	54,0	46,6	46,1	51,7	54,1	44,5	42,8	39,2	48,0	44,7
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	97,4	114,2	112,3	133,6	135,5	135,1	117,2	110,7	95,3	107,6	97,0
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	31,3	3,6	16,6	47,7	39,7	63,0	60,0	67,2	64,3	89,7	91,9
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>21,1</i>	<i>-2,9</i>	<i>10,1</i>	<i>35,0</i>	<i>28,7</i>	<i>49,1</i>	<i>47,1</i>	<i>52,7</i>	<i>37,1</i>	<i>53,9</i>	<i>53,8</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	21,1	-2,9	10,1	35,0	28,7	49,1	47,1	52,7	37,1	53,9	53,8
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>0,6</i>	<i>0,9</i>	<i>2,2</i>	<i>5,1</i>	<i>3,6</i>	<i>3,5</i>	<i>3,4</i>	<i>4,0</i>	<i>3,9</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,6	0,9	2,2	5,1	3,6	3,5	3,4	4,0	3,9	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,4</i>	<i>0,4</i>	<i>3,4</i>	<i>3,3</i>	<i>6,2</i>	<i>5,6</i>	<i>7,3</i>	<i>14,3</i>	<i>21,6</i>	<i>27,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,4	0,4	3,4	3,3	6,2	5,6	7,3	14,3	21,6	27,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>7,2</i>	<i>5,2</i>	<i>3,9</i>	<i>4,1</i>	<i>4,0</i>	<i>4,1</i>	<i>3,5</i>	<i>2,6</i>	<i>3,1</i>	<i>3,2</i>	<i>2,4</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	5,9	3,6	2,7	2,8	2,5	2,3	1,3	0,0	0,3	0,6	0,5
2. Za usluge	mil. EUR	0,8	1,0	1,0	1,2	1,3	1,5	1,5	1,6	1,5	1,4	1,6
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,6	0,6	0,1	0,1	0,2	0,2	0,8	1,0	1,2	1,2	0,2
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>2,1</i>	<i>2,5</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,7	1,0
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,4	1,5
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>2,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,5</i>	<i>5,5</i>	<i>8,8</i>	<i>6,2</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	5,5	8,8	6,2
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,2	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	683,2	67,0	356,9	1034,8	768,1	1.163,8	1.347,4	1.570,9	1.639,0	1.870,4	2.055,4
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	29,1	3,0	14,0	32,6	27,1	42,2	46,1	53,7	52,5	62,6	68,0
VI. NAC za proizvođače		1,4	1,0	1,2	1,5	1,4	1,7	1,9	2,2	2,1	2,7	3,1

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 21: Podrška proizvođačima (PSE) - Svinjsko meso; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	50,3	60,1	61,3	58,4	59,4	59,2	60,6	67,5	58,1	66,4	61,9
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	92,5	91,3	94,9	97,7	98,1	106,0	96,5	95,5	91,2	120,7	93,2
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	18,6	25,9	29,0	31,1	18,6	21,0	33,1	50,6	30,9	35,3	32,3
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>11,5</i>	<i>22,1</i>	<i>26,0</i>	<i>28,8</i>	<i>16,7</i>	<i>19,4</i>	<i>31,4</i>	<i>49,0</i>	<i>29,9</i>	<i>34,5</i>	<i>31,5</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	11,5	22,1	26,0	28,8	16,7	19,4	31,4	49,0	29,9	34,5	31,5
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,4</i>	<i>0,1</i>	<i>0,3</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,1	0,3
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>5,3</i>	<i>3,8</i>	<i>2,9</i>	<i>2,3</i>	<i>1,9</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>	<i>1,3</i>	<i>0,4</i>	<i>0,5</i>	<i>0,5</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	2,6	1,4	1,7	1,7	1,1	1,0	0,7	0,4	0,0	0,0	0,0
2. Za usluge	mil. EUR	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,2	0,3	0,3
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	2,5	2,1	1,0	0,3	0,5	0,2	0,4	0,5	0,2	0,3	0,2
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>1,8</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,4</i>	<i>0,1</i>	<i>0,2</i>	<i>0,1</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	0,1	0,2	0,1
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	368,7	431,7	473,0	532,6	312,9	355,3	546,8	749,4	531,0	531,7	522,8
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	18,6	27,3	29,6	31,1	18,6	19,5	33,7	52,1	33,5	29,1	34,4
VI. NAC za proizvođače		1,2	1,4	1,4	1,5	1,2	1,2	1,5	2,1	1,5	1,4	1,5

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 22: Podrška proizvođačima (PSE) - Pileće meso; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	56,0	48,5	49,1	56,0	58,2	60,0	58,7	54,5	54,1	58,8	53,1
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	68,6	53,9	54,9	64,8	71,8	72,1	66,0	57,9	56,0	64,7	56,7
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	11,8	1,2	4,2	13,7	6,2	4,8	6,5	15,3	19,1	12,5	16,0
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>10,4</i>	<i>1,1</i>	<i>4,2</i>	<i>13,7</i>	<i>6,2</i>	<i>4,7</i>	<i>6,2</i>	<i>15,0</i>	<i>19,0</i>	<i>12,4</i>	<i>16,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	10,4	1,1	4,2	13,7	6,2	4,7	6,2	15,0	19,0	12,4	16,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za usluge	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>1,4</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,3</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	211,2	24,2	86,0	244,0	107,4	80,2	110,4	281,4	353,2	212,1	302,0
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	16,9	2,2	7,7	21,1	8,7	6,7	9,8	26,3	34,0	19,2	28,2
VI. NAC za proizvođače		1,2	1,0	1,1	1,3	1,1	1,1	1,1	1,4	1,5	1,2	1,4

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 23: Podrška proizvođačima (PSE) - Jaja; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	19,1	18,0	17,9	17,6	21,1	23,3	22,7	22,6	20,5	19,6	18,5
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	24,4	20,2	21,6	23,1	30,4	31,9	29,6	26,0	25,9	21,7	23,5
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	11,2	4,9	6,7	12,1	12,2	13,5	14,7	13,2	5,8	2,6	7,1
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>10,5</i>	<i>4,9</i>	<i>6,7</i>	<i>12,1</i>	<i>12,2</i>	<i>13,4</i>	<i>14,5</i>	<i>13,0</i>	<i>5,7</i>	<i>2,4</i>	<i>7,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	10,5	4,9	6,7	12,1	12,2	13,4	14,5	13,0	5,7	2,4	7,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za usluge	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>0,6</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	586,7	272,6	375,2	687,2	578,1	580,3	644,5	584,3	284,4	131,2	383,3
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	44,6	24,2	31,1	52,4	40,1	42,3	49,3	50,5	22,3	11,8	30,0
VI. NAC za proizvođače		1,8	1,3	1,5	2,1	1,7	1,7	2,0	2,0	1,3	1,1	1,4

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 24: Podrška proizvođačima (PSE) - Ovčije meso; 1992-2002

		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. Obim proizvodnje	000 t	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	1,0	1,2	1,4	1,5
II. Vrednost proizvodnje	mil. EUR	0,8	1,0	1,4	1,9	2,4	3,0	3,4	4,3	4,5	5,5	6,0
III. Podrška proizvođačima (PSE)	mil. EUR	0,6	0,9	0,9	1,9	1,7	2,1	2,6	2,8	2,7	2,2	2,4
<i>A. Cenovna podrška tržištu</i>	mil. EUR	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>	<i>0,6</i>	<i>1,3</i>	<i>1,2</i>	<i>1,2</i>	<i>1,7</i>	<i>1,8</i>	<i>1,2</i>	<i>0,6</i>	<i>0,4</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,4	0,3	0,6	1,3	1,2	1,2	1,7	1,8	1,2	0,6	0,4
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>B. Plaćanja na bazi autputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>C. Plaćanja na bazi zasejane površine/broja stoke</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,3</i>	<i>0,1</i>	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>	<i>0,6</i>	<i>0,6</i>	<i>0,8</i>	<i>1,1</i>	<i>0,9</i>	<i>1,4</i>
1. Za ograničen obim	mil. EUR	0,0	0,3	0,1	0,4	0,3	0,6	0,6	0,8	1,1	0,9	1,4
2. Za neograničen obim	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>D. Plaćanja na bazi prava iz ranijeg perioda</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Na bazi istorijske proizvodnje	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Na bazi istorijskih programa	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>E. Plaćanja na bazi korišćenih faktora proizvodnje</i>	mil. EUR	<i>0,1</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,3</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>
1. Za varijabilne inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za usluge	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
3. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,3	0,1	0,1	0,0	0,2	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
<i>F. Plaćanja na bazi ograničenja u korišćenju inputa</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>
1. Za inpute	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Za osnovna sredstva	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
3. Za generalna ograničenja	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
<i>G. Plaćanja na bazi ostvarenog dohotka</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,2</i>	<i>0,4</i>	<i>0,2</i>
1. Na bazi dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	0,2
2. Na bazi minimalnog dohotka	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>H. Ostala plaćanja</i>	mil. EUR	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
1. Nacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Subnacionalna	mil. EUR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IV. PSE po jedinici proizvoda	EUR/t	2.823,1	3.352,2	2.473,8	5.311,2	3.624,4	3.574,5	3.622,9	2.735,4	2.355,2	1.552,0	1.581,1
V. Procentualni PSE (% PSE)	%	60,6	56,7	51,4	74,2	58,7	54,6	60,2	52,9	45,1	30,7	29,8
VI. NAC za proizvođače		2,5	2,3	2,1	3,9	2,4	2,2	2,5	2,1	1,8	1,4	1,4

Izvor: OECD, 2003; 2000-2002: proračuni autora

Prilog 25: Ekonomski račun poljoprivrede u baznim cenama; 1992-2002 (mil. EUR)

Item	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
01 Žitarice	53,5	60,0	70,9	67,5	81,3	71,3	70,8	59,8	78,7	77,7	88,0
01.1 Pšenica	27,1	25,1	26,1	27,5	28,3	26,2	32,2	21,5	32,8	33,3	32,6
01.2 Raž	1,1	0,9	1,0	0,8	0,8	0,6	0,5	0,3	0,4	0,4	0,4
01.3 Ječam	3,5	3,8	6,1	5,1	6,8	6,2	4,8	4,8	5,8	8,5	9,0
01.4 Zob	0,7	0,6	0,8	0,5	0,7	0,8	0,4	0,7	0,9	0,9	1,2
01.5 Kukuruz	21,0	29,5	36,3	32,9	43,9	36,7	31,9	32,0	38,1	33,6	43,2
01.7 Druge žitarice	0,1	0,1	0,5	0,7	0,8	0,9	1,0	0,5	0,6	0,9	1,5
02 Industrijsko bilje	19,3	23,1	30,0	31,9	36,0	33,3	33,9	36,0	23,5	19,1	26,5
02.1 Uljarice	3,7	4,2	7,9	4,4	7,4	4,0	5,3	4,2	3,0	3,5	8,8
02.2 Proteinsko bilje	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
02.4 Šećerna repa	4,1	7,1	9,0	12,8	15,5	14,5	16,6	22,0	12,0	6,8	9,3
02.5 Drugo industrijsko bilje	11,4	11,7	12,9	14,6	13,0	14,7	11,9	9,8	8,4	8,7	8,3
03 Voluminozna stočna hrana	90,9	99,0	170,5	160,2	185,7	181,3	151,1	140,1	132,6	142,3	164,8
04 Povrće, sadnice, ukrasno bilje	47,3	49,4	51,2	57,7	57,5	61,6	58,6	63,2	53,3	52,7	59,2
04.1 Povrće	23,9	26,5	24,7	29,4	31,4	31,7	31,7	37,7	30,6	31,0	30,7
04.2 Cveće i sadnice	23,4	22,9	26,5	28,3	26,1	29,9	26,9	25,6	22,8	21,7	28,4
05 Krompir	16,0	20,3	17,5	21,8	17,6	14,7	26,2	22,8	20,3	17,3	21,4
06 Voće, grožđe i masline	62,0	54,5	66,9	74,0	95,6	78,9	69,4	70,1	86,8	64,9	80,7
06.1 Voće	31,6	29,3	43,8	47,3	48,0	30,9	42,4	45,7	57,5	40,3	59,2
06.4 Grožđe	29,5	24,2	21,6	24,5	45,9	47,6	25,0	21,5	26,9	23,2	17,3
06.5 Masline	0,9	1,0	1,5	2,2	1,7	0,4	1,9	2,9	2,3	1,5	4,2
07 Vино	43,5	51,0	49,0	47,5	46,1	72,8	65,8	52,8	70,0	52,9	92,9
09 Drugi biljni proizvodi	0,2	0,3	0,3	0,5	0,3	0,3	0,5	0,2	0,3	0,5	0,3
10 BILJNA PROIZVODNJA	332,7	357,5	456,3	461,0	520,1	514,2	476,2	445,1	465,4	427,3	533,9
11 STOKA	299,6	272,9	283,4	343,6	324,6	333,7	322,3	309,0	310,5	339,4	312,9
11.1 Goveda	104,2	110,3	120,9	161,8	134,1	138,3	138,7	145,5	142,5	137,0	135,2
11.2 Svinje	104,3	98,9	100,2	111,0	113,2	111,9	104,5	93,0	95,4	120,8	101,6
11.3 Konji	1,7	1,7	1,6	1,6	2,1	2,3	3,1	3,6	3,7	3,8	3,7
11.4 Ovce i koze	1,6	1,8	2,4	3,6	3,8	4,3	6,0	5,4	7,5	6,0	8,0
11.5 Živina	86,5	59,5	57,4	64,7	70,7	74,7	67,8	59,4	60,1	70,1	62,6
11.6 Druga stoka	1,2	0,7	1,0	0,9	0,7	2,3	2,2	2,2	1,3	1,6	1,8
12 STOČARSKI PROIZVODI	125,1	121,1	142,1	157,9	158,8	164,7	185,2	187,8	196,0	199,1	211,7
12.1 Mleko	96,1	95,8	114,4	129,4	121,7	128,8	150,0	156,7	160,3	166,2	176,0
12.2 Jaja	24,6	20,4	21,7	23,2	30,6	29,1	26,6	23,7	26,1	21,9	23,6
12.3 Drugi stočarski proizvodi	4,3	4,9	6,0	5,3	6,5	6,8	8,6	7,4	9,5	11,1	12,1
13 ANIMALNA PROIZVODNJA	424,7	394,0	425,5	501,5	483,4	498,4	507,5	496,8	506,5	538,5	524,6
14 POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA	757,4	751,5	881,8	962,5	1.003,5	1.012,7	983,6	941,9	971,9	965,8	1.058,5
15 POLJOPRIVREDNE USLUGE	15,0	16,0	16,7	18,1	18,1	18,8	17,9	16,7	15,9	15,2	16,1
18 AUTPUT POLJOPRIVREDE	772,4	767,5	898,6	980,7	1.021,6	1.031,5	1.001,5	958,6	987,7	981,0	1.074,6

Prilog 25: Ekonomski račun poljoprivrede u baznim cenama; 1992-2002 (mil. EUR) - nastavak

Item		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
19	POTROŠNJA INPUTA	499,5	497,0	517,3	538,0	606,6	569,3	539,2	519,7	554,4	584,7	569,8
19.01	Seme i sadnice	21,3	24,1	24,6	28,0	27,5	24,3	26,9	26,0	25,1	24,5	25,8
19.02	Energija; goriva	48,6	46,0	45,1	47,6	45,9	49,7	56,5	58,1	63,5	62,6	62,9
19.03	Mineralna đubriva	32,4	29,6	31,0	31,6	31,5	31,1	31,0	29,7	31,8	39,4	37,6
19.04	Sredstva za zaštitu bilja	21,0	19,5	19,5	20,7	20,4	19,2	20,2	20,7	19,8	18,6	19,1
19.05	Veterinarski troškovi	19,5	21,3	20,9	20,4	20,1	20,8	21,8	23,4	22,5	23,1	22,1
19.06	Stočna hrana	283,0	281,2	296,8	302,7	371,0	337,7	298,8	284,8	312,5	336,8	317,2
19.06/2	Nabavljena van poljoprivrede	131,3	152,6	116,1	104,7	130,3	126,0	115,1	101,9	119,9	150,1	129,8
19.06/3	Proizvedena i potrošena unutar gazdinstava	151,6	128,6	180,7	198,0	240,7	211,7	183,7	182,9	192,6	186,7	187,4
19.07	Održavanje mašina i opreme	18,0	19,0	19,3	21,2	21,7	21,1	21,4	21,1	22,1	22,6	23,4
19.08	Održavanje zgrada	8,4	8,8	8,9	9,3	9,2	8,9	8,9	8,8	9,2	9,0	9,1
19.09	Poljoprivredne usluge	15,0	16,0	16,7	18,1	18,1	18,8	17,9	16,7	15,9	15,2	16,1
19.10	Drugi materijal i usluge	32,2	31,3	34,4	38,3	41,3	37,6	35,9	30,5	32,0	32,8	36,4
20	BRUTO DODATA VREDNOST (BDV)	272,9	270,5	381,3	442,7	415,0	462,2	462,3	438,9	433,4	396,3	504,7
21	POTROŠNJA FIKSNOG KAPITALA	159,5	168,3	170,3	180,5	181,6	177,4	178,4	174,7	182,2	183,9	188,2
22	NETO DODATA VREDNOST (NDV)	113,4	102,2	211,0	262,2	233,4	284,8	283,8	264,2	251,2	212,3	316,6
23	Sredstva za zaposlene	49,3	50,3	49,6	51,7	56,5	54,4	53,8	62,5	63,1	65,1	67,8
24	Takse na proizvodnju	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
25	Subvencije na proizvodnju	22,8	16,8	12,7	16,5	15,3	16,0	12,7	13,5	35,7	48,2	49,1
26	DOHODAK FAKTORA	136,2	119,0	223,7	278,7	248,8	300,8	296,5	277,8	286,9	260,6	365,7
27	Poslovni višak/raznovrsni dohodak	86,9	68,7	174,1	227,0	192,3	246,4	242,7	215,3	223,8	195,5	297,8
28	Plaćene rente	7,0	7,6	8,1	9,3	9,6	7,5	7,9	7,9	6,6	7,1	6,8
29	Plaćene kamate	23,7	25,8	27,4	19,2	25,7	24,2	16,7	20,0	17,3	18,6	17,9
30	Primljene kamate	7,2	7,9	8,4	6,1	9,1	8,7	4,6	8,4	9,7	12,9	12,4
31	Preduzetnički dohodak	63,5	43,1	146,9	204,7	166,1	223,3	222,7	195,8	209,5	182,7	285,5
34	BRUTO INVESTICIJE	165,7	155,8	165,2	207,5	184,0	189,8	209,8	211,0	193,6	187,8	199,4
35	NETO INVESTICIJE	6,2	-12,4	-5,1	26,9	2,4	12,4	31,3	36,3	11,4	3,9	11,2
37	TRANSFERI KAPITALA	9,3	7,6	6,6	6,4	9,0	9,7	13,8	12,9	7,4	7,5	4,6
37.1	Investicijski transferi	9,3	7,6	6,6	6,4	8,9	9,7	13,2	11,6	7,1	7,0	4,1
37.2	Drugi kapitalni transferi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,6	1,2	0,3	0,4	0,5
	Dodatne informacije											
18.1	Subvencije na proizvode	7,0	6,0	5,0	7,1	8,0	10,4	13,2	20,7	29,2	37,6	45,5
40	Ukupna radna snaga u poljoprivredi (000 AWU)	122,3	117,7	111,9	110,6	111,1	114,3	111,3	108,6	103,8	107,1	97,4
45	Poljoprivredno zemljište (000 ha)	555,9	552,8	537,6	525,0	513,5	494,3	490,9	498,6	509,0	509,6	505,7
	Faktorski dohodak po AWU (EUR)	1.114	1.011	2.000	2.519	2.238	2.632	2.664	2.557	2.765	2.433	3.754

Izvor: SURS/OEK-EAA, 2003

Prilog 26: Indeksi fizičkog obima outputa i inputa u poljoprivredi; 1993-2002 (predhodna godina = 100)

Item	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
01 Žitarice	111,8	124,5	97,2	94,5	111,1	106,4	82,5	105,3	101,4	121,1
02 Industrijsko bilje	108,5	141,5	96,4	109,6	97,0	109,6	101,1	74,8	82,3	128,4
03 Voluminozna stočna hrana	103,7	175,5	93,7	96,6	107,8	98,8	95,8	84,2	98,0	125,7
04 Povrće, sadnice, ukrasno bilje	102,8	103,4	108,1	99,3	106,0	87,1	107,0	91,1	90,0	118,0
05 Krompir	104,0	115,4	102,8	93,8	107,1	99,4	97,7	103,9	82,2	112,2
06 Voće, grožđe i masline	111,0	123,2	88,2	122,8	79,4	112,8	97,6	125,9	73,3	126,6
07 Vino	103,5	85,1	79,7	91,6	150,8	95,1	87,4	134,8	74,5	182,6
09 Drugi biljni proizvodi	136,0	99,9	140,6	57,6	118,7	153,6	42,7	132,4	128,5	56,8
10 BILJNA PROIZVODNJA	106,5	130,5	94,1	101,1	105,9	100,8	94,8	101,0	87,6	131,1
11 STOKA	99,8	96,9	106,0	98,3	101,1	100,5	101,4	99,4	101,4	96,9
11.1 Goveda	105,0	95,3	108,0	92,6	104,6	96,1	106,3	100,7	93,9	95,5
11.2 Svinje	115,0	98,9	102,7	103,4	91,1	105,0	100,2	92,6	109,3	101,5
11.3 Konji	103,1	83,5	94,8	124,0	102,7	123,9	125,6	107,3	94,6	68,2
11.4 Ovce i koze	120,0	135,9	106,4	125,7	104,9	152,3	99,1	148,4	81,7	128,2
11.5 Živina	75,4	95,5	107,9	101,6	108,6	98,3	92,8	102,7	108,2	90,5
11.6 Druga stoka	61,2	118,3	87,9	87,3	267,6	100,0	100,0	95,1	100,0	100,0
12 STOČARSKI PROIZVODI	94,6	105,6	103,9	102,0	98,4	104,9	103,9	103,6	100,5	107,3
12.1 Mleko	93,6	106,5	106,2	98,1	98,4	106,2	105,3	102,3	100,7	109,0
12.2 Jaja	94,4	99,1	98,0	120,1	99,9	95,6	100,9	100,6	95,9	94,3
12.3 Drugi stočarski proizvodi	119,0	115,2	81,5	117,9	92,5	120,6	89,3	140,5	109,0	108,3
13 ANIMALNA PROIZVODNJA	98,3	99,5	105,3	99,5	100,2	102,0	102,3	101,0	101,0	100,9
14 POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA	101,9	114,3	99,5	100,2	103,2	101,4	98,6	101,0	94,7	114,0
15 POLJOPRIVREDNE USLUGE	101,5	102,8	102,3	101,3	105,4	92,5	91,8	91,3	96,5	100,1
18 AUTPUT POLJOPRIVREDE	101,9	114,1	99,5	100,3	103,2	101,2	98,5	100,8	94,7	113,8
19 POTROŠNJA INPUTA	99,7	105,1	102,5	99,9	99,5	101,0	98,4	99,2	99,6	101,3
19.01 Seme i sadnice	107,3	108,6	107,7	95,8	94,0	100,1	96,3	102,2	96,2	101,9
19.02 Energija; goriva	99,3	98,0	99,3	98,0	97,4	99,5	100,9	99,7	100,1	104,1
19.03 Mineralna đubriva	98,1	104,3	96,0	98,4	104,2	103,7	103,4	94,2	95,4	96,8
19.04 Sredstva za zaštitu bilja	98,0	103,3	94,7	104,8	96,4	106,0	103,4	94,5	91,7	99,7
19.05 Veterinarski troškovi	109,3	97,8	97,8	98,4	103,4	105,0	107,3	96,3	102,6	95,6
19.06 Stočna hrana	98,9	106,4	104,3	98,7	100,5	102,0	98,5	100,0	100,5	101,2
19.07 Održavanje mašina i opreme	101,2	101,7	102,9	103,7	101,8	103,1	104,2	103,8	101,1	100,9
19.08 Održavanje zgrada	113,0	109,1	96,2	101,4	97,3	98,5	95,3	102,9	98,4	96,9
19.09 Poljoprivredne usluge	101,5	102,8	102,3	101,3	105,4	92,5	91,8	91,3	96,5	100,1
19.10 Drugi materijal i usluge	93,3	110,2	102,0	111,0	89,7	91,1	82,6	97,8	100,9	109,8

Izvor: SURS/OEK-EAA, 2003

Prilog 27: Indeksi proizvođačkih cena autputa i cena inputa u poljoprivredi; 1993-2002 (predhodna godina = 100)

Item	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
01 Žitarice	104,1	94,9	97,9	125,5	79,6	91,9	92,0	116,8	92,2	94,9
02 Industrijsko bilje	111,0	92,8	110,0	103,4	95,4	87,8	101,8	85,5	98,2	111,6
03 Voluminozna stočna hrana	105,1	98,1	100,2	120,0	90,5	84,4	96,8	110,0	109,5	91,8
04 Povrće, sadnice, ukrasno bilje	101,6	100,4	104,2	100,3	101,2	109,1	100,9	92,6	109,8	95,1
05 Krompir	122,3	74,4	121,7	85,6	77,9	179,2	89,3	85,8	103,6	110,1
06 Voće, grožđe i masline	79,0	99,8	125,4	105,3	103,9	78,0	103,5	98,3	102,2	98,2
07 Vino	113,2	113,1	121,4	106,1	104,6	95,1	91,8	98,3	101,3	96,3
09 Drugi biljni proizvodi	104,3	100,7	114,8	101,1	96,2	106,9	100,4	86,5	102,7	90,3
10 BILJNA PROIZVODNJA	101,5	97,9	107,3	111,4	93,5	91,3	97,1	101,6	103,6	95,9
11 STOKA	91,4	107,2	113,3	95,9	100,8	96,0	94,2	101,2	106,3	93,2
11.1 Goveda	101,0	115,1	121,4	89,0	96,6	104,7	98,2	97,5	97,2	100,1
11.2 Svinje	82,7	102,4	108,0	98,6	108,4	88,9	88,8	111,0	116,1	82,7
11.3 Konji	97,0	110,3	110,6	98,6	103,1	101,2	94,4	97,5	123,0	104,9
11.4 Ovce i koze	90,1	100,9	133,8	82,0	101,8	95,4	88,3	93,5	97,8	102,6
11.5 Živina	91,2	101,0	104,5	107,5	97,3	92,3	94,5	98,5	107,8	98,6
11.6 Druga stoka	97,1	109,9	110,5	85,4	122,6	97,0	100,7	61,9	125,4	109,3
12 STOČARSKI PROIZVODI	101,0	112,3	108,2	99,1	105,3	107,2	97,6	100,7	101,1	99,1
12.1 Mleko	104,9	113,6	108,0	96,5	107,5	109,7	99,2	100,0	102,9	97,1
12.2 Jaja	87,7	107,3	109,1	109,9	95,3	95,5	88,4	109,5	87,2	114,6
12.3 Drugi stočarski proizvodi	95,3	107,3	108,6	103,6	113,0	104,8	96,5	91,4	106,6	101,4
13 ANIMALNA PROIZVODNJA	94,1	108,9	111,7	96,9	102,3	99,9	95,5	101,0	104,2	95,6
14 POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA	97,5	102,9	109,5	103,9	97,6	95,5	96,2	101,3	104,0	95,7
15 POLJOPRIVREDNE USLUGE	105,0	102,1	106,0	98,4	98,8	102,6	101,8	103,9	99,4	106,0
18 AUTPUT POLJOPRIVREDE	97,7	102,9	109,5	103,8	97,6	95,6	96,3	101,4	103,9	95,9
19 POTROŠNJA INPUTA	99,8	99,0	101,5	112,9	94,3	93,8	98,0	107,6	105,9	96,2
19.01 Seme i sadnice	105,4	93,9	105,4	102,7	93,9	110,5	100,5	94,5	101,6	103,4
19.02 Energija; goriva	95,4	100,0	106,2	98,4	111,3	114,1	102,0	109,8	98,4	96,5
19.03 Mineralna đubriva	93,2	100,3	106,2	101,1	94,9	95,9	92,7	113,8	130,0	98,6
19.04 Sredstva za zaštitu bilja	94,8	96,5	112,2	93,9	97,9	99,3	98,9	101,0	102,7	103,1
19.05 Veterinarski troškovi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
19.06 Stočna hrana	100,4	99,2	97,9	124,2	90,6	86,8	96,8	109,7	107,3	93,1
19.07 Održavanje mašina i opreme	104,3	99,9	106,6	98,8	95,4	98,4	94,6	101,0	101,3	102,7
19.08 Održavanje zgrada	92,9	93,0	108,4	97,4	99,9	101,9	102,6	101,6	100,0	103,8
19.09 Poljoprivredne usluge	105,0	102,1	106,0	98,4	98,8	102,6	101,8	103,9	99,4	106,0
19.10 Drugi materijal i usluge	104,2	99,7	109,0	97,2	101,7	104,8	102,8	107,3	101,7	101,2

Izvor: SURS/OEK-EAA, 2003

Prilog 28: Izvoz agroindustrijskih proizvoda iz Slovenije; 1992-2002 (000 EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1 Žive živali	12.550	3.940	1.955	1.413	1.779	1.684	1.349	1.618	1.446	2.621	7.747
2 Meso i klanični proizvodi	62.856	44.762	38.125	28.594	27.244	31.488	31.275	28.889	27.882	36.483	27.245
3 Ribe, rakovi	1.484	1.490	1.270	673	1.098	936	1.001	771	1.165	987	519
4 Mlečni proizvodi, jaja, med	36.734	22.085	25.361	28.754	29.331	30.162	34.562	37.022	41.903	50.883	47.908
5 Proizvodi živalinjskog porekla	541	640	673	440	471	567	561	188	249	184	158
6 Žive biljke, cveće	1.137	572	647	493	405	664	549	666	550	977	1.626
7 Povrće	12.140	10.022	11.788	5.910	3.018	3.906	4.206	3.202	3.695	3.104	963
8 Voće	7.585	5.246	6.488	7.132	8.066	5.132	5.043	7.419	6.391	5.101	4.495
9 Kava, čaj, začini	2.149	1.416	2.729	2.732	3.078	2.739	2.553	1.999	2.242	1.886	1.995
10 Žitarice	1.136	956	755	704	1.496	1.291	2.671	1.961	2.197	2.023	1.686
11 Proizvodi mlinske industrije	2.882	1.567	2.717	1.214	4.173	3.643	2.545	2.430	1.624	1.513	1.405
12 Semena i plodovi uljarica	20.466	15.183	19.780	17.794	15.797	14.580	12.586	11.812	11.845	13.129	11.420
13 Gume, ekstrakti idr.	1.052	567	845	681	471	416	899	1.175	1.662	2.112	1.855
14 Biljni materijal za pletenje	1	14	0	1	46	35	162	183	143	72	153
15 Masti i ulja	6.693	5.653	5.032	5.750	7.505	14.267	13.331	8.757	6.371	7.696	10.963
16 Mesne prerađevine	32.504	28.002	40.204	36.263	42.751	39.066	40.349	39.598	42.544	45.868	49.401
17 Šećer i proizvodi od šećera	13.563	12.637	14.559	14.355	12.592	12.564	10.719	9.981	12.392	13.092	13.372
18 Kakao i proizvodi od kakaoa	4.731	5.730	5.614	3.153	3.236	3.947	3.604	3.021	3.682	3.942	4.863
19 Prerađevine od žitarica, brašna i mleka	10.844	10.787	11.077	9.442	16.826	20.562	16.444	13.324	17.459	20.064	20.944
20 Prerađevine od povrća i voća	21.331	19.888	19.439	18.611	13.437	14.728	13.563	13.317	14.491	13.749	13.563
21 Razni proizvodi za prehranu	15.910	15.079	21.909	21.160	17.952	17.776	16.689	17.443	18.280	22.193	26.713
22 Pića, alkohol i sirće	46.333	32.330	32.990	32.892	49.207	48.081	55.445	57.191	81.737	100.604	127.322
23 Stočna hrana i otpadci	10.176	8.896	11.376	9.456	12.347	11.465	15.389	15.320	17.549	15.613	15.880
24 Duvan	20.045	7.275	9.697	7.379	9.356	15.678	30.652	38.957	38.507	21.628	17.714
UKUPNO	344.842	254.737	285.030	254.997	281.680	295.374	316.149	316.246	356.007	385.525	409.910

Izvor: SURS-ZT, 2003

Prilog 29: Uvoz agroindustrijskih proizvoda u Sloveniju; 1992-2002 (000 EUR)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1 Žive životinje	18.745	10.591	17.410	19.482	9.414	9.213	11.327	17.001	15.472	6.539	5.688
2 Meso i klanični proizvodi	47.798	49.345	63.274	51.497	48.167	58.749	51.904	37.428	52.885	64.733	58.367
3 Ribe, rakovi	8.289	10.537	12.828	12.389	14.714	16.726	17.053	17.921	18.794	20.267	20.629
4 Mlečni proizvodi, jaja, med	13.318	9.443	6.717	8.427	9.650	10.960	11.700	11.358	12.662	13.235	15.176
5 Proizvodi životinjskog porekla	2.764	3.345	3.785	4.085	4.111	3.846	4.078	4.516	3.814	3.686	3.845
6 Žive biljke, cveče	7.953	13.246	15.936	19.965	20.588	22.140	23.220	23.197	23.586	23.986	25.041
7 Povrće	25.938	33.741	36.989	43.646	43.986	40.038	40.609	43.752	43.445	47.620	45.161
8 Voće	25.691	34.132	40.514	46.877	50.802	57.542	60.718	58.761	58.581	66.857	70.995
9 Kava, čaj, začini	10.539	15.346	26.154	27.494	26.488	29.001	29.452	26.023	25.972	21.539	18.843
10 Žitarice	43.239	56.292	51.735	40.623	64.639	58.523	42.471	37.840	53.131	57.884	44.956
11 Proizvodi mlinske industrije	14.696	15.700	13.580	16.336	19.793	17.810	17.401	16.689	18.900	24.094	23.612
12 Semena i plodovi uljarica	11.518	11.911	8.928	10.381	12.121	10.637	9.759	9.038	10.083	12.077	11.244
13 Gume, ekstrakti idr.	1.983	2.401	2.511	2.674	4.089	3.521	4.621	3.731	5.060	5.270	5.422
14 Biljni materijal za pletenje	185	175	167	171	200	270	281	294	344	290	308
15 Masti i ulja	25.194	25.836	31.574	37.798	35.762	42.225	52.133	40.499	36.216	39.165	45.313
16 Mesne prerađevine	10.530	10.603	10.590	14.363	12.688	11.974	14.309	13.418	13.813	13.755	16.777
17 Šećer i proizvodi od šećera	20.615	22.495	29.846	31.837	26.585	23.948	17.621	23.093	24.885	22.770	27.713
18 Kakao i proizvodi od kakaoa	16.801	26.071	28.149	29.923	28.711	30.146	33.197	34.986	34.299	36.198	39.673
19 Prerađevine od žitarica, brašna i mleka	20.940	23.291	26.918	32.033	32.626	31.712	35.883	38.563	40.039	44.608	49.272
20 Prerađevine od povrća i voća	17.963	19.809	24.706	31.308	29.320	27.614	31.673	34.346	37.123	38.695	43.490
21 Razni proizvodi za prehranu	21.491	27.662	34.282	43.166	42.759	47.234	48.428	49.142	52.882	57.485	58.808
22 Pića, alkohol i sirće	31.272	23.534	21.238	31.110	33.891	30.169	26.209	29.514	32.508	30.412	32.871
23 Stočna hrana i otpadci	33.873	36.805	38.377	39.580	43.873	50.087	46.017	42.864	52.257	65.271	64.762
24 Duvan	22.565	17.900	21.929	19.183	17.534	25.230	31.057	30.326	33.360	30.924	33.796
UKUPNO	453.901	500.212	568.136	614.349	632.508	659.315	661.120	644.302	700.110	747.362	761.760

Izvor: SURS-ZT, 2003

Prilog 30: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Slovenije sa zemljama EU; 1995-2002 (000 EUR)

	IZVOZ								UVOZ							
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1 Žive životinje	1.063	1.375	1.217	1.154	1.226	1.172	1.250	1.227	6.570	2.688	1.927	1.935	2.115	2.332	891	904
2 Meso i klanični proizvodi	11.124	8.680	13.197	15.152	15.024	15.175	10.787	13.083	24.062	14.853	20.054	33.003	17.062	30.230	35.859	38.632
3 Ribe, rakovi	254	458	459	438	329	238	324	104	5.991	8.311	10.632	10.634	11.539	11.755	12.708	12.392
4 Mlečni proizvodi, jaja, med	5.369	5.179	5.132	7.983	6.968	4.754	5.791	6.300	4.608	6.398	6.209	6.887	6.980	7.859	8.277	10.926
5 Proizvodi životinjskog porekla	331	368	521	503	88	145	0	29	2.043	2.117	1.484	1.321	1.629	1.308	1.118	1.460
6 Žive biljke, cveće	295	166	232	256	200	116	154	244	19.390	19.927	21.112	22.092	21.877	22.240	21.879	22.663
7 Povrće	4.084	2.274	3.111	3.645	2.746	2.480	1.469	514	30.740	32.225	30.246	29.876	32.180	31.600	33.410	30.469
8 Voće	2.789	3.242	1.731	1.919	2.369	1.395	643	1.094	24.987	26.085	32.316	32.617	31.447	33.037	34.435	34.996
9 Kava, čaj, začini	173	660	1.114	1.074	689	649	504	452	4.481	4.153	4.814	3.668	3.543	3.678	3.540	3.887
10 Žitarice	204	187	88	1.219	567	672	423	352	3.616	16.784	18.570	12.712	7.004	14.227	18.767	6.793
11 Proizvodi mlinske industrije	35	58	37	37	36	66	62	71	10.679	12.418	12.678	12.056	10.667	13.428	18.928	18.062
12 Semena i plodovi uljarica	11.211	9.031	8.013	7.299	5.800	5.459	5.898	4.930	5.829	6.401	7.428	6.805	6.251	6.981	8.347	7.477
13 Gume, ekstrakti idr.	435	173	73	623	876	1.277	1.738	1.451	2.355	3.588	2.994	4.141	3.194	4.349	4.567	4.579
14 Biljni materijal za pletenje	0	42	32	158	165	137	68	149	56	85	87	79	78	71	63	78
15 Masti i ulja	1.737	1.470	2.013	2.534	2.053	1.724	584	1.081	19.057	14.739	14.887	18.894	25.696	23.174	23.070	24.820
16 Mesne prerađevine	5.252	6.557	5.923	7.361	7.493	7.007	7.761	10.678	7.969	6.510	6.058	7.030	7.050	7.091	7.702	9.788
17 Šećer i proizvodi od šećera	4.144	4.215	5.638	5.791	5.971	5.844	5.730	5.455	21.672	15.445	13.012	11.860	11.375	13.104	14.748	16.371
18 Kakao i proizvodi od kakaoa	841	889	1.004	697	250	264	352	1.733	24.114	23.385	24.437	27.031	27.973	25.817	26.505	27.924
19 Prerađevine od žitarica, brašna i mleka	466	585	806	578	696	1.986	3.134	3.114	18.919	20.325	20.973	24.540	26.742	26.710	27.797	29.159
20 Prerađevine od povrća i voća	4.787	3.405	3.440	3.639	4.196	3.223	1.829	1.366	19.778	17.764	18.454	20.106	19.484	22.550	23.247	22.998
21 Razni proizvodi za prehranu	291	228	415	772	572	390	1.262	2.416	29.396	30.243	33.084	32.734	32.227	35.800	34.801	35.375
22 Pića, alkohol i sirće	6.911	8.494	6.896	8.431	9.114	10.125	12.126	25.106	17.495	15.789	15.003	16.602	19.827	18.356	19.123	20.901
23 Stočna hrana i otpadci	3.702	4.138	5.415	7.109	7.786	5.866	3.492	3.337	15.427	13.191	14.123	14.949	15.938	15.581	18.498	22.618
24 Duvan	3.550	3.633	4.473	10.584	14.995	6.371	460	31	2.909	3.035	4.866	10.371	8.100	9.663	9.067	11.381
UKUPNO	69.049	65.507	70.978	88.958	90.208	76.537	65.841	84.318	322.142	316.460	335.449	361.945	349.978	380.942	407.346	414.653

Izvor: SURS-ZT, 2003

Prilog 31: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Slovenije sa zemljama CEFTA; 1995-2002 (000 EUR)

	IZVOZ								UVOZ							
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1 Žive životinje	8	8	0	1	5	2	10	3	12.769	6.650	7.255	9.347	14.662	12.984	5.510	4.714
2 Meso i klanični proizvodi	0	46	902	1.279	1.646	1.166	1.821	1.189	24.250	31.231	36.784	17.101	18.749	20.888	27.572	18.051
3 Ribe, rakovi	0	55	31	51	0	81	0	12	38	142	181	332	232	213	247	69
4 Mlečni proizvodi, jaja, med	1.622	1.210	727	282	167	84	316	174	136	12	64	289	118	78	438	242
5 Proizvodi životinjskog porekla	19	10	0	6	5	32	74	76	66	38	574	763	763	652	486	541
6 Žive biljke, cveće	50	65	37	45	53	62	222	569	289	261	486	785	792	626	627	689
7 Povrće	713	175	7	18	60	28	41	9	5.116	4.725	4.046	4.587	5.388	5.040	4.908	4.930
8 Voće	492	218	236	392	206	80	120	21	1.386	1.204	1.079	3.908	3.917	3.123	3.501	4.866
9 Kava, čaj, začini	50	0	9	0	63	158	29	50	429	267	201	137	451	351	508	258
10 Žitarice	0	0	9	49	22	2	12	16	21.202	10.536	24.624	20.958	24.935	33.020	34.243	34.935
11 Proizvodi mlinske industrije	4	13	15	133	6	0	10	9	4.960	6.265	4.155	3.807	4.618	3.930	4.352	4.495
12 Semena i plodovi uljarica	1.654	700	142	549	546	787	805	602	2.030	3.332	1.047	1.063	1.348	958	956	895
13 Gume, ekstrakti idr.	9	14	20	44	113	113	78	114	28	8	8	26	138	30	31	37
14 Biljni materijal za pletenje	0	0	0	0	0	2	0	0	0	7	2	8	1	3	7	4
15 Masti i ulja	9	0	1.616	2.296	158	343	339	848	11.343	13.406	12.768	7.176	8.311	5.766	3.262	5.438
16 Mesne prerađevine	655	870	739	1.526	1.060	696	538	378	785	902	1.000	1.302	1.222	1.345	1.163	1.384
17 Šećer i proizvodi od šećera	518	1.211	592	561	563	406	378	658	971	1.855	2.734	3.247	3.751	4.195	5.051	4.271
18 Kakao i proizvodi od kakaoa	175	268	185	247	317	170	226	194	310	548	788	1.478	2.596	3.961	4.373	4.807
19 Prerađevine od žitarica, brašna i mleka	577	179	251	451	702	727	676	711	464	694	704	805	1.745	2.977	5.308	7.424
20 Prerađevine od povrća i voća	931	555	427	254	858	750	420	601	1.388	1.552	1.583	2.249	5.066	5.337	5.730	8.541
21 Razni proizvodi za prehranu	1.652	1.244	998	1.156	724	669	532	524	127	682	2.266	2.727	2.879	3.823	7.501	8.320
22 Pića, alkohol i sirće	1.468	1.338	1.561	2.562	2.827	2.969	3.127	3.360	665	448	556	1.877	3.152	5.081	3.217	3.977
23 Stočna hrana i otpadci	9	38	63	273	730	810	1.039	1.073	2.417	4.494	4.052	4.910	4.764	7.592	10.417	10.933
24 Duvan	26	23	100	57	171	31	2	149	0	0	0	0	261	237	659	900
UKUPNO	10.638	8.238	8.667	12.231	11.003	10.165	10.815	11.339	91.167	89.259	106.956	88.882	109.859	122.209	130.067	130.721

Izvor: SURS-ZT, 2003

Prilog 32: Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Slovenije sa zemljama bivše SFRJ; 1995-2002 (000 EUR)

	IZVOZ								UVOZ							
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1 Žive životinje	336	387	454	180	326	158	447	5.965	71	32	13	22	38	16	24	6
2 Meso i klanični proizvodi	16.868	18.216	16.630	14.513	11.924	11.439	22.779	12.277	1.622	933	1.027	927	714	774	610	763
3 Ribe, rakovi	373	584	404	504	431	845	664	388	2.120	1.922	1.786	1.494	1.686	1.440	1.380	1.988
4 Mlečni proizvodi, jaja, med	20.906	22.084	22.881	24.695	27.770	35.325	42.578	39.643	2.592	3.047	3.296	3.726	3.472	3.822	4.117	3.631
5 Proizvodi životinjskog porekla	91	84	31	53	58	49	40	52	94	149	103	61	13	6	7	15
6 Žive biljke, cveće	145	173	386	249	412	372	601	810	91	49	105	73	28	48	54	62
7 Povrće	919	536	420	527	342	1.001	1.284	322	3.161	3.046	1.986	2.967	3.159	3.057	3.925	4.152
8 Voće	3.630	4.414	3.097	2.691	4.802	4.895	4.305	3.379	3.132	3.011	2.148	4.860	3.579	3.814	5.911	4.860
9 Kava, čaj, začini	2.263	2.320	1.501	1.407	1.087	1.257	1.169	1.402	808	646	738	1.869	1.184	1.282	1.021	934
10 Žitarice	498	1.223	1.193	1.393	1.333	1.520	1.588	1.312	7.222	12.099	1.937	3.091	2.004	3.662	761	1.279
11 Proizvodi mlinske industrije	1.165	4.084	3.540	2.358	2.288	1.526	1.424	1.308	353	873	687	1.242	1.049	1.282	449	558
12 Semena i plodovi uljarica	2.903	3.887	3.599	2.765	3.403	3.736	5.631	4.212	1.196	942	571	726	679	799	1.164	999
13 Gume, ekstrakti idr.	83	127	157	186	131	182	184	203	120	291	247	147	144	189	133	173
14 Biljni materijal za pletenje	0	4	4	3	13	4	4	4	10	57	22	78	90	61	38	53
15 Masti i ulja	3.714	5.216	10.250	8.128	6.283	4.177	6.639	9.008	2.946	3.955	6.023	6.058	3.529	4.192	6.770	8.890
16 Mesne prerađevine	29.006	34.362	31.652	30.932	30.090	33.224	36.585	36.942	4.484	4.102	3.916	4.670	3.680	3.987	3.511	4.224
17 Šećer i proizvodi od šećera	5.417	4.815	4.309	3.267	2.667	5.286	5.721	5.987	1.693	1.457	1.446	1.479	1.625	1.798	1.883	1.658
18 Kakao i proizvodi od kakaoa	1.679	1.750	2.410	1.867	2.356	3.053	3.200	2.692	4.059	3.557	3.270	3.311	3.143	3.685	3.984	4.872
19 Prerađevine od žitarica, brašna i mleka	5.432	11.925	12.101	10.192	9.276	9.752	9.660	10.242	12.138	11.180	9.539	10.163	9.639	9.910	10.952	12.104
20 Prerađevine od povrća i voća	9.545	6.430	8.541	8.409	7.633	9.461	10.542	10.888	4.345	3.698	2.096	3.019	3.117	2.316	2.297	2.886
21 Razni proizvodi za prehranu	17.937	15.160	14.581	12.987	14.973	15.327	18.665	22.778	11.549	8.681	8.130	8.750	8.801	8.249	9.800	9.976
22 Pića, alkohol i sirće	17.915	30.157	32.295	38.138	40.874	63.509	80.078	93.113	10.330	14.749	11.632	5.366	4.873	7.616	5.640	5.344
23 Stočna hrana i otpadci	2.185	2.076	2.219	2.585	2.597	3.127	3.503	5.036	1.137	1.376	6.330	6.723	3.019	3.215	5.988	8.778
24 Duvan	2.928	4.955	6.877	6.110	7.738	7.780	4.974	2.866	3.302	2.143	5.021	4.684	7.069	3.839	3.655	2.843
UKUPNO	145.937	174.968	179.532	174.138	178.808	217.007	262.264	270.828	78.576	81.995	72.070	75.503	66.336	69.058	74.074	81.049

Izvor: SURS-ZT, 2003

Prilog 33: Osnovni podaci iz PSE/CSE kalkulacija za Evropsku uniju po proizvodima; 1986-2002

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
%PSE																	
Pšenica	53,5	55,3	44,6	25,9	37,2	55,4	47,0	52,3	53,2	44,3	30,8	37,4	49,1	54,7	46,1	45,5	46,0
Kukuruz	53,0	62,1	44,0	38,5	50,9	53,5	54,3	46,4	41,8	45,9	29,9	33,3	40,8	43,7	41,4	36,6	27,9
Druge žitarice	61,4	69,2	45,8	31,5	48,1	54,6	55,6	64,9	68,9	58,4	40,6	45,5	65,5	61,2	46,1	48,6	51,1
Šećer	62,9	62,4	55,1	36,3	45,3	55,1	63,3	54,9	60,2	42,0	46,2	47,7	53,7	59,4	49,7	44,1	49,1
Mleko	62,8	58,3	50,8	49,1	62,4	59,1	59,3	58,7	57,0	54,3	51,6	50,1	57,4	51,5	42,1	41,3	48,1
Goveđe meso	65,4	52,5	47,1	47,9	53,4	63,6	53,4	47,1	48,3	53,7	59,5	68,7	67,6	67,7	65,9	73,4	79,5
Svinjsko meso	21,7	4,0	22,4	10,1	2,4	8,4	-2,8	11,7	12,5	12,9	16,5	16,6	16,0	32,2	24,8	20,0	26,0
Pileće meso	22,1	22,7	27,3	28,8	33,7	29,7	41,0	42,5	45,3	48,9	42,9	34,2	28,8	41,3	36,6	35,1	37,8
Jaja	15,9	10,4	13,8	19,6	6,4	7,0	9,8	7,5	-0,5	9,5	6,9	3,0	9,4	12,9	4,4	2,2	6,0
Ovčije meso	62,2	72,2	75,5	72,8	71,6	71,3	70,2	58,1	61,5	69,2	58,9	50,8	56,8	58,1	52,7	48,5	37,9
Ukupno	43,1	40,2	36,7	31,5	36,1	40,6	37,0	39,1	37,5	37,5	34,3	34,2	38,3	39,5	34,3	33,6	36,5
Bruto prihod po jedinici proizvoda (EUR/t)																	
Pšenica	215,8	211,5	198,3	201,9	192,5	208,2	187,2	211,4	214,4	224,7	221,1	214,5	196,6	200,8	205,0	221,2	210,8
Kukuruz	216,3	209,3	192,9	192,9	210,4	220,0	185,1	175,1	171,1	195,1	198,8	169,8	165,6	172,2	191,2	189,6	175,4
Druge žitarice	177,7	169,2	165,6	167,9	163,7	168,0	168,3	193,8	211,7	223,0	211,9	203,8	192,2	200,1	202,4	213,2	205,9
Šećer	337,5	354,2	356,9	366,7	324,1	348,3	368,5	338,1	460,8	328,7	323,6	327,6	327,4	309,2	309,4	307,8	293,5
Mleko	279,2	281,2	298,7	323,1	312,9	308,7	316,4	324,6	317,9	326,0	324,3	322,0	321,6	314,7	321,0	339,4	327,8
Goveđe meso	2.715,3	2.663,2	2.889,2	3.112,5	2.891,5	2.712,4	2.856,1	2.963,7	3.172,4	3.530,0	3.653,2	3.731,3	3.640,1	3.568,1	3.610,6	3.500,0	3.973,2
Svinjsko meso	1.474,9	1.308,5	1.297,2	1.569,9	1.483,7	1.483,9	1.584,1	1.257,8	1.295,9	1.363,5	1.582,4	1.667,0	1.153,4	1.062,8	1.357,1	1.608,7	1.398,5
Pileće meso	1.344,0	1.238,5	1.251,0	1.242,4	1.199,3	1.201,6	1.176,3	1.147,7	1.116,9	1.022,2	1.121,0	1.106,3	1.038,8	944,3	1.022,7	1.115,6	1.020,4
Jaja	967,5	1.059,0	955,6	1.043,6	1.054,5	1.072,7	1.036,1	1.040,5	996,6	934,1	1.086,1	1.012,6	914,5	849,2	1.013,7	998,8	977,6
Ovčije meso	4.946,9	5.149,1	5.504,5	5.604,4	5.065,3	5.134,7	5.367,8	5.562,2	5.785,0	5.923,3	6.069,6	6.026,4	5.587,4	5.902,6	6.062,9	6.801,9	6.031,7
Proizvođačka cena (EUR/t)																	
Pšenica	204,1	199,8	186,8	188,4	176,5	190,4	166,6	155,5	140,2	143,4	142,6	134,4	123,2	120,6	120,4	123,2	115,8
Kukuruz	206,9	200,1	185,0	183,9	197,4	207,8	172,6	158,5	144,4	161,9	159,8	136,5	130,3	135,7	136,5	133,7	129,3
Druge žitarice	172,1	163,5	160,7	162,4	157,3	157,3	152,1	139,5	131,6	130,8	128,3	119,5	109,1	111,4	111,5	109,5	104,4
Šećer	330,6	346,8	349,5	358,6	315,8	339,2	326,8	318,8	320,8	312,3	308,5	311,9	311,4	293,8	299,7	297,1	283,7
Mleko	272,0	273,7	285,4	308,7	298,0	292,9	299,5	302,1	299,3	305,6	307,0	304,2	306,6	299,6	307,2	325,1	312,7
Goveđe meso	2.508,6	2.478,6	2.652,3	2.825,9	2.564,6	2.413,1	2.487,2	2.507,8	2.468,6	2.723,2	2.482,3	2.515,3	2.544,0	2.532,5	2.601,8	2.231,1	2.395,7
Svinjsko meso	1.438,7	1.272,4	1.258,5	1.530,8	1.438,8	1.439,9	1.524,2	1.212,6	1.245,2	1.310,9	1.532,8	1.544,3	1.101,8	1.026,5	1.315,7	1.567,0	1.355,1
Pileće meso	1.312,0	1.207,7	1.214,7	1.215,2	1.163,1	1.166,8	1.136,2	1.110,6	1.083,1	991,8	1.090,1	1.072,5	1.006,5	911,3	984,0	1.075,6	977,3
Jaja	946,3	1.034,5	928,8	1.020,9	1.026,2	1.045,2	1.002,4	1.008,0	966,9	903,4	1.054,8	982,6	888,2	824,1	986,7	968,7	945,4
Ovčije meso	3.963,8	3.921,5	3.877,8	3.886,4	3.416,1	3.076,1	3.194,6	3.119,1	3.343,7	3.137,8	3.628,8	3.757,3	3.260,2	3.300,2	3.573,4	4.115,0	4.155,0

Prilog 33: Osnovni podaci iz PSE/CSE kalkulacija za Evropsku uniju po proizvodima; 1986-2002 - nastavak

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
PSE po jedinici proizvoda (EUR/t)																	
Pšenica	115,5	117,0	88,3	52,3	71,6	115,3	88,0	110,6	114,0	99,5	68,1	80,2	96,6	109,8	94,6	100,7	96,9
Kukuruz	114,7	129,9	84,8	74,4	107,1	117,6	100,5	81,3	71,5	89,6	59,4	56,5	67,6	75,2	79,1	69,5	49,0
Druge žitarice	109,2	117,1	75,9	52,9	78,8	91,6	93,5	125,8	145,9	130,2	86,1	92,8	125,9	122,4	93,3	103,7	105,1
Šećer	212,4	220,9	196,7	133,1	146,7	191,9	233,3	185,6	277,4	138,0	149,6	156,1	175,9	183,5	153,8	135,7	144,1
Mleko	175,2	163,9	151,9	158,5	195,3	182,5	187,6	190,5	181,3	177,1	167,2	161,2	184,7	162,0	135,0	140,2	157,5
Goveđe meso	1.776,2	1.397,2	1.361,2	1.490,8	1.544,1	1.724,4	1.524,9	1.395,8	1.532,6	1.895,0	2.172,7	2.564,8	2.462,0	2.415,1	2.377,8	2.568,1	3.157,1
Svinjsko meso	320,5	52,8	291,0	158,5	35,5	124,8	-43,7	147,5	162,0	176,2	261,1	276,8	184,5	341,9	336,8	322,1	363,2
Pileće meso	296,6	281,6	341,1	358,0	404,5	356,9	482,1	487,3	506,0	499,4	481,4	378,5	298,9	389,8	374,3	391,6	385,9
Jaja	154,0	109,7	132,0	204,7	67,0	75,4	101,0	78,2	-5,2	89,0	75,5	29,9	86,1	109,3	44,6	22,4	58,3
Ovčije meso	3.076,5	3.716,2	4.156,4	4.080,0	3.627,4	3.659,9	3.770,1	3.231,9	3.558,2	4.100,5	3.574,5	3.062,9	3.173,7	3.428,0	3.193,8	3.300,0	2.286,5
MPS po jedinici proizvoda (EUR/t)																	
Pšenica	103,7	105,3	76,9	38,8	55,6	97,5	67,5	54,7	39,9	18,1	-10,4	0,1	23,2	29,5	9,9	2,7	1,9
Kukuruz	105,3	120,8	76,9	65,3	94,1	105,4	87,9	64,6	44,8	56,4	20,5	23,2	32,2	38,7	24,5	13,6	2,9
Druge žitarice	103,5	111,5	71,0	47,3	72,4	81,0	77,3	71,5	65,8	38,0	2,6	8,4	42,8	33,8	2,4	0,0	3,6
Šećer	205,5	213,5	189,3	124,9	138,5	182,8	191,6	166,4	137,4	121,7	134,5	140,5	159,9	168,1	144,1	124,9	134,2
Mleko	168,0	156,5	138,6	144,1	180,4	166,6	170,7	168,0	162,8	156,7	149,9	143,5	169,7	146,8	121,2	125,9	142,4
Goveđe meso	1.569,5	1.212,5	1.124,4	1.204,1	1.217,2	1.425,0	1.156,0	939,9	828,8	1.088,2	1.001,8	1.348,7	1.366,0	1.379,6	1.369,0	1.299,2	1.579,6
Svinjsko meso	284,3	16,7	252,3	119,4	-9,4	80,7	-103,6	102,3	111,3	123,6	211,6	154,1	132,9	305,6	295,4	280,4	319,8
Pileće meso	264,6	250,9	304,8	330,8	368,3	322,1	442,0	450,1	472,2	469,0	450,6	344,7	266,6	356,8	335,7	351,5	342,8
Jaja	132,8	85,1	105,2	182,0	38,7	47,9	67,4	45,7	-34,9	58,3	44,1	-0,1	59,8	84,2	17,6	-7,6	26,2
Ovčije meso	2.093,4	2.488,6	2.529,6	2.362,1	1.978,2	1.601,4	1.596,9	788,8	1.117,0	1.315,0	1.133,7	793,8	846,5	825,6	704,3	613,0	409,7
Budžetska plaćanja proizvođačima po jedinici proizvoda (EUR/t)																	
Pšenica	11,8	11,7	11,4	13,5	16,0	17,8	20,6	55,9	74,1	81,4	78,5	80,1	73,4	80,3	84,7	97,9	95,0
Kukuruz	9,3	9,1	8,0	9,0	13,0	12,2	12,6	16,6	26,7	33,2	38,9	33,3	35,4	36,5	54,6	55,9	46,2
Druge žitarice	5,6	5,7	4,9	5,5	6,4	10,6	16,2	54,2	80,2	92,2	83,5	84,4	83,0	88,7	90,9	103,7	101,5
Šećer	6,9	7,4	7,4	8,1	8,3	9,1	41,7	19,2	140,0	16,3	15,1	15,6	16,0	15,4	9,6	10,8	9,9
Mleko	7,3	7,5	13,2	14,4	14,9	15,9	16,9	22,5	18,6	20,4	17,3	17,8	15,0	15,1	13,8	14,3	15,1
Goveđe meso	206,7	184,7	236,9	286,7	326,9	299,3	368,9	455,9	703,8	806,8	1.170,9	1.216,1	1.096,0	1.035,5	1.008,8	1.268,9	1.577,5
Svinjsko meso	36,2	36,1	38,7	39,1	44,9	44,1	59,9	45,2	50,7	52,6	49,6	122,7	51,6	36,3	41,4	41,7	43,4
Pileće meso	32,0	30,8	36,3	27,2	36,2	34,8	40,1	37,1	33,8	30,4	30,8	33,8	32,3	33,0	38,6	40,0	43,1
Jaja	21,2	24,6	26,8	22,8	28,3	27,5	33,7	32,5	29,7	30,7	31,3	30,0	26,3	25,1	26,9	30,0	32,2
Ovčije meso	983,1	1.227,6	1.626,7	1.717,9	1.649,2	2.058,6	2.173,2	2.443,1	2.441,3	2.785,5	2.440,8	2.269,1	2.327,2	2.602,4	2.489,5	2.686,9	1.876,7

Izvor: OECD, 2003; obrada i proračuni autora

LITERATURA

1. Accession Treaty, 2003. Treaty concerning the accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic to the European Union.
http://europa.eu.int/comm/enlargement/negotiations/treaty_of_accession_2003/index.htm
2. Agra Focus, 2003. Historic agreement on CAP reform. 89 (July): 3-27
3. AKII, 2002. Czech, Estonian, Hungarian, Latvian, Lithuanian, Polish, Romanian, Slovakian and Slovenian Agriculture in Comparison with EU Countries 2000. Budapest, Research and Information Institute for Agricultural Economics
4. Atkin, M., 1993. Snouts in the Trough – European farmers, the Common Agricultural Policy and the public purse. Woodhead Publishing Ltd, Cambridge, England: 180 str.
5. Avsec, F., 2001. Skupne tržne ureditve. V: Erjavec, E., Volk, T., (ur). Pregled skupne kmetijske politike. Domžale, Biotehniška fakulteta. Oddelek za zootehniko: 21-200
6. Avsec, F., Erjavec, E., 2003. Poslovni vodnik po evropskem pravu. Kmetijstvo. Ljubljana, Gospodarska zbornica Slovenije: 224
7. Banse, M., 2000. Macroeconomic Implications of EU Accession. In: Tangerman, S., Banse, M., (eds). Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 133-156
8. Bojnec, Š., 1994. Agricultural Reform in Slovenia. In: Swinnen, J., (ed). Policy and Institutional Reform in Central European Agriculture. Avebury: Aldershot
9. Bojnec, Š., Swinnen, J., 1997. Agricultural Privatisation and Farm Restructuring in Slovenia. In: Swinnen, J. (ed). Agricultural Privatisation, Land Reform and Farm Restructuring in Central and Eastern Europe. Ashgate: Aldershot
10. Bojnec, Š., 2003. Evropska unija, relevantne primerjave trgovinske prednosti in vključenost slovenskih kmetijsko-živilskih proizvodov v mednarodne tokove: možnosti za izboljšanje. V: Kavčič, S., Erjavec, E., Kuhar, A., (ur). 2. konferenca DAES: Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 117-129
11. Buckwell, A., Blom, J., Commins, P., Hervieu, B., Hofreither, M., von Mayer, H., Rabinowicz, E., Sotte, F., Vina Sumpsi, J.M., 1997. Towards a common agricultural and rural policy for Europe. European Economy. Reports and Studies No. 5. Brussels, European Commission
12. But, 2003. Izhodišča RS pri pogajanjih za uvedbo reforme SKP. XVIII. tradicionalni posvet Kmetijske svetovalne službe Slovenije: Tudi v EU prihodnost sloni na lastnih ramenih. Bled, 24.-25. november 2003
13. C3E, 2001. Centre Europeen de l Expertise en Evaluation. Evaluation of the SAPARD Programme; Lyon
14. Cahill, C., Legg, W., 1989-1990. Estimation of Agricultural Assistance Using Producer and Consumer subsidy Equivalents: Theory and Practice. OECD Economic Studies, 13: 13-43
15. Chioccioli, E., 1998. Foreword. In: Mergos, G., (ed.). Agricultural price reform under transition in Bulgaria, Romania, and Slovenia (Options Méditerranéennes 22). Chania, Centre International de Hautes Etudes Agronomiques Méditerranéennes
16. Colman, D., 1985. Imperfect transmission of Policy Prices. European Review of Agricultural Economics, 12: 171-186

17. Colman, D., Young, T., 1993. Principles of agricultural economics. Cambridge. Wye studies in agricultural and rural development
18. Colman, D., 1995. Problems of Measuring Price Distortion and Price Transmission: A Framework for Analysis. *Oxford Agrarian Studies* 23, 1: 3-13
19. Council Decision, 2003. Proposal for a Council Decision adapting the act of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded, following the reform of the common agricultural policy. Commission of the European Communities, 13.11.2003
20. Council Regulation, 2003. Council Regulation (EC) No 1782/2003 establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy and establishing certain support schemes for farmers.... Official Journal of European Union, 21.10.2003.
21. Csaki, C., Nash, J., 1998. The Agrarian Economies of Central-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: Situation and Perspectives 1997. World Bank
22. Csaki, C., Fock, A., 1999. The Agrarian Economies of Central-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: An Update on Status and Progress - 1998. World Bank
23. Csaki, C., Fock, A., 2000. The Agrarian Economies of Central-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: An Update on Status and Progress - 1999. World Bank
24. Csaki, C., Kray, H., 2001. The Agrarian Economies of Central-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: An Update on Status and Progress - 2000. World Bank
25. Csaki, C., Nucifora, A., 2002. The Agrarian Economies of Central-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: An Update on Status and Progress - 2001. World Bank
26. Csaki, C., Zuschlag, A., 2003. The Agrarian Economies of Central-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: An Update on Status and Progress in 2002. ECSSD Environmentally and Socially Sustainable Development. Working Paper No. 37, World Bank
27. Cunder, T., 2001. Območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo in reforma kmetijske politike v Sloveniji. V: Erjavec, E., Juvančič, L., (ur). 1. konferenca DAES: Učinki reforme slovenske kmetijske politike. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 83-100
28. Cunder, T., Erjavec, E., Kuhar, A., Juvančič, L., Kržič, I., Rednak, M., Volk, T., 2002. Posledice prevzema kriterijev za podpore investicijam na kmetijo in kriterijev za območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo. Poročila o strokovnih nalogah, Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije
29. Davidova, S., Buckwell, A., 2000. Transformation of CEEC Agriculture and Integration with the EU: Progress and Issues. In: Tangerman, S., Banse, M., (eds). Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 1-28
30. DURS, 2003a. Poročilo o odmeri prispevka za pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov v Republiki Sloveniji za leto 2002. Ljubljana, Ministrstvo za finance, Davčna uprava RS
31. DURS, 2003b. Poročilo o odmeri prispevkov in drugih obveznosti od dohodka iz kmetijstva za leto 2002. Ljubljana, Ministrstvo za finance, Davčna uprava RS
32. DURS, 2003c. Število kmečkih zavarovancev, zavarovanih po 7. točki 15. člena Zakona o zdravstvenem zavarovanju, ki sta jim bila v letu 2002 odmerjena dodatna prispevka za zdravstveno zavarovanje, ki se obračunava od pokojninske osnove ter skupni znesek odmerjenih prispevkov. Ljubljana, Ministrstvo za finance, Davčna uprava RS
33. EBRD, 2002. Economic transition in Central and Eastern Europe and the CIS. Agriculture and rural transition. Transition report 2002. European Bank for Reconstruction and Development: 75-87

-
34. EC, 1992. The agricultural situation in the European Union. 1991 Report. Statistical information. Brussels, European Commission
 35. EC, 1994. The agricultural situation in the European Union. 1993 Report. Statistical information. Brussels, European Commission
 36. EC, 1995a. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Summary Report. Working Document VI/1120/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 35 str.
 37. EC, 1995b. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Hungary. Working Document VI/1110/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 81 str.
 38. EC, 1995c. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Czech Republic. Working Document VI/1111/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 48 str.
 39. EC, 1995d. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Romania. Working Document VI/1112/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 63 str.
 40. EC, 1995e. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Slovenia. Working Document VI/1113/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 47 str.
 41. EC, 1995f. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Poland. Working Document VI/1114/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 88 str.
 42. EC, 1995g. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Estonia. Working Document VI/1115/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 59 str.
 43. EC, 1995h. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Slovak Republic. Working Document VI/1116/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 49 str.
 44. EC, 1995i. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Latvia. Working Document VI/1117/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 60 str.
 45. EC, 1995j. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Lithuania. Working Document VI/1118/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 61 str.
 46. EC, 1995k. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Bulgaria. Working Document VI/1119/95, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 80 str.
 47. EC, 1995m. The agricultural situation in the European Union. 1994 Report. Statistical information. Brussels, European Commission
 48. EC, 1996. The agricultural situation in the European Union. 1995 Report. Statistical information. Brussels, European Commission
 49. EC, 1997. Commission Opinion on Slovenia's Application for Membership of the European Union, Bulletin of the European Union, Supplement 15/97, Luxembourg
 50. EC, 1998a. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Summary Report. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 35 str.

-
51. EC, 1998b. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Hungary. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 104 str.
 52. EC, 1998c. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Czech Republic. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 52 str.
 53. EC, 1998d. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Romania. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 90 str.
 54. EC, 1998e. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Slovenia. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 89 str.
 55. EC, 1998f. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Poland. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 122 str.
 56. EC, 1998g. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Estonia. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 70 str.
 57. EC, 1998h. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Slovak Republic. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 76 str.
 58. EC, 1998i. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Latvia. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 78 str.
 59. EC, 1998j. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Lithuania. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 53 str.
 60. EC, 1998k. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Bulgaria. Working Document, Brussels, EC, Directorate-General for Agriculture: 114 str.
 61. EC, 1999. The agricultural situation in the European Union. 1998 Report. Statistical information. Brussels, European Commission
 62. EC, 2000a. Agenda 2000. CAP reform decisions. Impact analyses. European Commission, Directorate-General for Agriculture: 104 str
 63. EC, 2000b. Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 1999. Brussels, European Commission
 64. EC, 2001. Guidelines for the evaluation of rural development programmes supported by SAPARD. Brussels, European Commission, DG Agriculture
 65. EC, 2002. Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 2001. Brussels, European Commission
 66. Ender, G., 2003. Agrobusiness Policy Inventory and Analysis. Word Bank (elektronski izvor)
 67. Erjavec, E., Rednak, M., 1996a. Slovensko kmetijstvo in skupna kmetijska politika Evropske unije. V: Strategija ekonomskih odnosov s tujino, Slovenija in Evropska unija. Ljubljana, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj: 107-138

68. Erjavec, E., Rednak, M., 1996b. Zaščita slovenskega kmetijstva: Zaščitna politika kot determinanta zunanjeekonomske strategije Slovenije. V: Strategija ekonomskih odnosov s tujino. Temeljna področja Zunanjeekonomske strategije Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj: 159-176
69. Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T. (ur), 1997. Slovensko kmetijstvo in Evropska Unija. Ljubljana, ČZP Kmečki glas: 439 str.
70. Erjavec, E., 1997. EU in skupna kmetijska politika. V: Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T. (ur). Slovensko kmetijstvo in Evropska Unija. Ljubljana, ČZP Kmečki glas: 23-138
71. Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T., 1998a. The European Union enlargement – the case of agriculture in Slovenia. Food policy 23, 5: 395-409
72. Erjavec, E., Rednak, M., Majcen, B., Volk, T., 1998b. Slovensko kmetijstvo in trgovinski sporazum Cefta. Ljubljana, MKGP: 96 str.
73. Erjavec, E., Rednak, M., Turk, J., Volk, T., 1999. Examining feasible income effects of Slovenian agriculture in the light of future accession to EU. Bulgarian journal of agricultural science 5, 2: 278-290
74. Erjavec, E., Kavčič, S., Mergos, G., Stoforos, C., 2000. Analysing pre-accession agricultural policy options for Slovenia. In: Mergos, G., (ed). EU enlargement and the CAP: A quantitative analysis for Slovenia and Bulgaria. Kiel, -Wissenschaftsverlag Vauk Kiel KG: 75-97.
75. Erjavec, E., Kuhar, A., 2000. Slovenska živilskopredelovalna industrija in Evropska unija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 168 str.
76. Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T., Juvančič, L., 2001. Presoja uresničevanja in prvih učinkov reforme kmetijske politike v Sloveniji. V: Erjavec, E., Juvančič, L., (ur). 1. konferenca DAES: Učinki reforme slovenske kmetijske politike. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 29-67
77. Erjavec, E., Kavčič, S., Rednak, M., Volk, T., 2002a. EU accession direct payment issue and farm incomes in Slovenia = Pomen neposrednih plačil ob pristopu k EU za dohodkovni položaj slovenskega kmetijstva. Zb. Bioteh. fak. Univ. Ljubl., Kmet. Zooteh. 80, 2: 115-128
78. Erjavec, E., Volk, T., Kavčič, S., Rednak, M., Juvančič, L., 2002b. Ocena pogajalskih izhodišč Evropske unije na področju skupne kmetijske politike : razprava na podlagi osnutka skupnih stališč EU (DCP), april 2002, (Raziskave in študije, 76). Domžale, Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 65 str.
79. Erjavec, E., Volk, T., Rednak, M., 2002c. Izidi in obeti pristopnih pogajanj za kmetijstvo: Prva analiza poteka in dosežkov pristopnega procesa. Kmečki glas 59, 52: 4-5
80. Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T., Turk, J., 2003a. The transition from 'socialist' Agriculture to the Common Agricultural Policy : the case of Slovenia. Post-communist economies 15, 4: 557-569
81. Erjavec, E., Volk, T., Kavčič, S., Rednak, M., 2003b. Accession to the European Union and impact on domestic reforms of agricultural policy. U: Poljoprivreda i ruralni razvoj u evropskim integracijama. Simpozijum agroekonomista. Beograd, Poljoprivredni fakultet: 185-192
82. Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T., Kavčič, S., Juvančič, L., Kuhar, A., 2003c. Nekatera odprta vprašanja nacionalne kmetijske politike ob pristopu Slovenije k Evropski uniji. V: Kavčič, S., Erjavec, E., Kuhar, A., (ur). 2. konferenca DAES: Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 87-113
83. Erjavec, E., Kavčič, S., Kožar, M., Rednak, M., Volk, T., 2003d. Dileme in učinki SKP za slovensko kmetijstvo. XVIII. tradicionalni posvet Kmetijske svetovalne službe Slovenije: Tudi v EU prihodnost sloni na lastnih ramenih. Bled, 24.-25. november 2003.

84. Eurostat, 2000. Manual on the economic accounts for Agriculture and Forestry EAA/EAF 97 (Rev.1.1). Luxembourg, Eurostat, 179 str.
85. Eurostat, 2001. Income from agricultural activity in 2000. Research in official statistics. Luxembourg, Eurostat, European Commission
86. FAO, 1997. Agricultural Reforms in the Transition Economies of Central and Eastern Europe. Warsaw conference, March 1997, Rome
87. FAO, 1998. Policy Options for Slovenian Agriculture in an EU Accession Environment. Current Slovenian Food and Agriculture Policies and an EU Pre-accession Strategy (Final Draft). Rome, FAO: 153 str.
88. FAO, 2003. Faostat Agriculture Data. <http://apps.fao.org/collections?subsed=agriculture>
89. Frohberg, K., 1994. Assessment of the effects of a reform of the Common agricultural policy on labour income and outflow. In: The economics of the CAP. European economy reports and studies 5: 179-206
90. Gliha, S., Rednak, M., 1993. Naloge kmetijske politike pri uveljavljanju ekosocialnega razvoja kmetijstva. V: Filipič, M., Schlamberger, V., (ur). Uresničevanje ekosocialnega razvoja slovenskega kmetijstva. Ljubljana, Republiška uprava za pospeševanje kmetijstva: 29-38
91. Gliha, S., Rednak, M., Erjavec, E., Kavčič, S., 2002. Development of Slovene agriculture in the frame of EU accession. In: Dyková, E., Matalová, V. (eds). Pre-accession strategy of Czech agriculture towards EU. Proceedings of International Seminar. Praha - Pruhonice, Research Institute of Agricultural Economics (VUZE): 144-161
92. Gorton, M., Buckwell, A., Davidova, S., 2000. Transfers and Distortions Along CEEC Food Supply Chains. In: Tangerman, S., Banse, M., (ed). Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 133-156
93. Harley, M., 1996. Use of Producer Subsidy Equivalents as a Measure of Support to Agriculture in Transition Economies. American Journal of Agricultural Economics, 78 (August 1996): 799-804
94. Hartell, J., Swinnen, J.F.M., 1998. Trends in agricultural price and trade policy instruments since 1990 in Central European Countries. The World Economy 21: 261-297
95. Hartell, J., Swinnen, J.F.M., 2000. European Integration and the Political Economy of Central and Eastern European Agricultural Price and Trade Policy. In: Tangerman, S., Banse, M., (ed). Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 133-156
96. Henrichsmeyer, W., Kockler, J., Mollmann, T., Quiring, A., 2000. Development of a Policy Information System for Agricultural Sectors in Transition Countries. In: Tangerman, S., Banse, M., (ed). Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 133-156
97. Hitiris, T., 1991. European community economics. 2nd edition, London, Harvester Wheatsheaf
98. Hofreither, M.F., Kniepert, M., Streicher, G., 1995. Direct and indirect effects of EU accession for the Austrian farm sector. In: Proceedings of the 4th conference on agricultural prospects: Agricultural relationships of European integration. Prague, Agricultural University, Faculty of Farm Economics and Management: 42-52
99. Hughes, G., 2000. Total Productivity of Emergent Farm Structures in Central and Eastern Europe. In: Tangerman, S., Banse, M., (ed). Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 133-156
100. Ivanović, S., (ed), 1999. Poljoprivreda u tranziciji. Beograd, Centar za proučavanje alternativa: 114 str.

-
101. Josling, T.E., Tangermann, S., 1989. Measuring Levels of Protection in Agriculture: A Survey of Methods and Approaches. In: Allen, M., Valdes, A. (eds). *Agriculture in an Independent World*, Proceedings of the 20th International Conference of Agricultural Economists, Buenos Aires: 343-352
 102. Juvančič, L., 2001. Politika razvoja podeželja. V: Erjavec, E., Volk, T., (ur). *Pregled skupne kmetijske politike*. Domžale, Biotehniška fakulteta. Oddelek za zootehniko: 203-224
 103. Kavčič, S., 2000. Ocena ekonomskih učinkov možnih agrarnopolitičnih razmer v slovenskem kmetijstvu. Doktorska disertacija. Domžale, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 172 str.
 104. Kavčič, S., Erjavec, E., 2001. Učinki pristopa Slovenije k Evropski uniji za slovensko kmetijstvo. V: Erjavec, E., Juvančič, L., (ur). 1. konferenca DAES: Učinki reforme slovenske kmetijske politike. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 69-82
 105. Kavčič, S., Rednak, M., Erjavec, E., Volk, T., 2002. Učinek različnih možnosti dopolnjevanja neposrednih plačil iz nacionalnega proračuna na dohodkovni položaj slovenskega kmetijstva. V: Ravnik, B., (ur). *Ali smo pripravljeni na vstop v Evropsko unijo*. Ljubljana, Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, Kmetijska svetovalna služba: 7-21
 106. Kavčič, S., Erjavec, E., 2003. Ocena dohodkovnega položaja slovenskega kmetijstva po pristopu k Evropski uniji. V: Kavčič, S., Erjavec, E., Kuhar, A., (ur). 2. konferenca DAES: Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 37-54
 107. Kettunen, L., Niemi, J., 1994. The EU Settlement of Finnish Agriculture and National Support. Finland, Vamala, Agricultural Economics Research Institute: 91 str.
 108. KIS/OEK-BIL, 2003. Bilance kmetijskih proizvodov. Baza podatkov za Slovenijo 1992-2002 (elektronski vir). Kmetijski inštitut Slovenije, Oddelek za ekonomiko kmetijstva
 109. Kovačič, M., 1996. Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981-1991. (Študije 2 - Agrarna ekonomika in politika). Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 105 str.
 110. Liefert, W., Sedik, D.J., Koopman, R.B., Serova, E., Melyukhina, O., 1996. Producer Subsidy Equivalents for Russian Agriculture: Estimation and Interpretation. *American Journal of Agricultural Economics*, 78 (August 1996): 792-798
 111. Majcen, B., Potočnik, J., 1997. Ocena makroekonomskih učinkov evropskih povezovalnih procesov z uporabo modela splošnega ravnotežja. V: Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T., (ur). *Slovensko kmetijstvo in Evropska unija*. Ljubljana, ČZP Kmečki glas: 331-346
 112. Masters, W.A., 1993. Measuring Protection in Agriculture: The Producer Subsidy Equivalent Revisited. *Oxford Agrarian Studies*, 21 (November 1993): 133-142
 113. Mead, R., Curnow, R.N., Hasted, A.M., 1993. *Statistical Methods in Agriculture and Experimental Biology*. London, Chapman & Hall, 2nd edition: 415 str.
 114. Melyuchina, O., 2003. The Measurement of the Level of Support in Selected Non-OECD Countries. Conference paper, OECD: 22 str.
 115. Mergos, G., 1998. Agricultural price reform under transition in Bulgaria, Romania, and Slovenia: Introduction and Overview. In: Mergos, G., (ed). *Agricultural price reform under transition in Bulgaria, Romania, and Slovenia (Options Méditerranéennes 22)*. Chania, Centre International de Hautes Etudes Agronomiques Méditerranéennes: 1-15
 116. Meyers, W.H., 1996. Use of Producer Subsidy Equivalents as a Measure of Support to Agriculture in Transition Economies: Discussion. *American Journal of Agricultural Economics*, 78 (August 1996): 805-807

117. Mishev, P., Tzoneva, M., Ivanova, N., 1998. Agricultural Reform, Markets and Prices in Bulgaria. In: Mergos, G. (ed). *Agricultural price reform under transition in Bulgaria, Romania and Slovenia (Options Méditerranéennes 22)*. Chania, Centre International de Hautes Etudes Agronomiques Méditerranéennes: 109-122
118. MKGP, 1992. *Strategija razvoja slovenskega kmetijstva*. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 88 str.
119. MKGP, 1994a. *Program nalog in aktivnosti za izvajanje strategije razvoja slovenskega kmetijstva v obdobju 1994-96*. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 51 str.
120. MKGP, 1994b. *Poročilo o stanju kmetijstva v letu 1993*. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
121. MKGP, 1998. *Program reforme kmetijske politike 1999-2002*. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 24 str.
122. MKGP, 1999a. *Davek na dodano vrednost*. Ljubljana., MKGP - Uprava Republike Slovenije za pospeševanje kmetijstva: 62 str.
123. MKGP, 1999b. *Program razvoja kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva 2000-2002. Sektorski razvojni načrt*. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 102 str.
124. MKGP, 2003a. *Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva in gozdarstva v letu 2001*, Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
125. MKGP, 2003b. *Rural development plan for the Republic of Slovenia 2004-2006. Draft*. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 146 str.
126. MKGP/OEK-PROR, 2003. *Poraba proračunskih sredstev za kmetijstvo. Interna baza podatkov za Slovenijo 1992–2002 (elektonski vir)*. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Kmetijski inštitut Slovenije, Oddelek za ekonomiko kmetijstva
127. Milanovic, R.M., (ed.), 1999. *The Long Term Agrarian Development Policy of the Federal Republic of Yugoslavija*. Belgrade, Federal Republic of Yugoslavija, Federal Government: 123 str.
128. Monke, E.A., Pearson, S.R., 1989. *The Policy Analysis Matrix for Agricultural Development*. Ithaca, Cornell University
129. Munch, W., 2000. *Effects of CEEC-EU Accession on Agricultural Markets in the CEEC and Government Expenditure*. In: Tangerman, S., Banse, M., (ed). *Central and East European Agriculture in an expanding European Union*. CAB International, Wallingford (UK): 133-156.
130. Ockenden, J., Franklin, M., 1995. *European agriculture. Making the CAP fit the future*. Chatham House Papers, The Royal institute of international affairs, London, Pinter Publishes
131. OECD, 1994a. *Review of Agricultural Policies: Hungary*. Paris, OECD
132. OECD, 1994b. *Agricultural Policy Reform: New Approaches, The role of direct income payments*. Paris, OECD
133. OECD, 1995a. *Review of Agricultural Policies: Poland*. Paris, OECD
134. OECD, 1995b. *Review of Agricultural Policies: The Czech Republic*. Paris, OECD
135. OECD, 1996a. *Review of Agricultural Policies: Estonia*. Paris, OECD
136. OECD, 1996b. *Review of Agricultural Policies: Latvia*. Paris, OECD
137. OECD, 1996c. *Review of Agricultural Policies: Lithuania*. Paris, OECD
138. OECD, 1996d. *Agricultural Policies, Markets and Trade in Transition Economies: Monitoring and Evaluation 1996*. Paris, OECD
139. OECD, 1997. *Review of Agricultural Policies: The Slovak Republic*. Paris, OECD
140. OECD, 1998a. *Agricultural Policy. The need for further reform*. Paris, OECD

141. OECD, 1998b. Impediments to Efficiency in the Agro-Food Chain in Bulgaria, Romania and Slovenia. Agricultural Policy Papers No. 1998-02, Paris, OECD
142. OECD, 1998c. Review of Agricultural Policies: The Russian Federation. Paris, OECD
143. OECD, 1999a. Agricultural Policies in OECD countries: Monitoring and evaluation 1999. Paris, OECD
144. OECD, 1999b. Agricultural Finance and Credit Infrastructure in Transition Economies. Proceedings of OECD Expert Meeting, OECD
145. OECD, 2000a. Agricultural Policies in Emerging and Transition Countries: Monitoring and Evaluation 2000. Paris, OECD
146. OECD, 2000b. Review of Agricultural Policies: Bulgaria. Paris, OECD
147. OECD, 2000c. Review of Agricultural Policies: Romania. Paris, OECD
148. OECD, 2001a. Agricultural Policies in Emerging and Transition Economies. Paris, OECD
149. OECD, 2001b. Agricultural Policies in OECD Countries. Monitoring and Evaluation. Paris, OECD
150. OECD, 2001c. Review of agricultural policies – Slovenia, Paris. OECD: 184 str.
151. OECD, 2002. Agricultural Policies in Transition Economies - Trends in policies and support. Paris, OECD
152. OECD, 2003. Producer and consumer support estimate. OECD Database 1998-2002. <http://www.oecd.org/document/>
153. Owen, J.M., Rogers, P.J., 1999. Program evaluation: forms and approaches. St Leonards, Sage Publications
154. Popović, V. Ž., 2002. Evropska agrarna podrška i održivi ruralni razvoj. Doktorska disertacija. Beograd, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet
155. Pouliquen, A., 2001. Competitiveness and Farm Incomes in the CEEC Agri-food Sector. Volume II- Full Study. Directorate-General for Agriculture: 114 str.
156. Rednak, M., Gliha, S., Volk, T., 1994. Agrarnopolitični in ekonomski vidiki zemljiške politike v Sloveniji. V: Schlamberger, V., (ur). Kako izboljšati posestno strukturo v Sloveniji. Ljubljana, Republiška uprava za pospeševanje kmetijstva: 5-16
157. Rednak, M., Turk, J., Erjavec, E., Volk, T., 1995. Scale efficiency of Slovene family farms. In: Proceedings of the 41st EAAE Seminar: Challenge and strategies for re-establishing East-Central European agricultures. Gödöllő, EAAE: 197-205
158. Rednak, M., 1997. Ocene posledic vstopa Slovenije v EU – rezultati simulacij. V: Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T., (ur). Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana, ČZP Kmečki glas: 181-203
159. Rednak, M., Erjavec, E., Turk, J., 1998a. The level of protection in Slovene agriculture and policy implications. V: Mergos, G. (ed). Agricultural price reform under transition in Bulgaria, Romania, and Slovenia (Options Méditerranéennes 22). Chania, Centre International de Hautes Etudes Agronomiques Méditerranéennes: 249-260
160. Rednak, M., Volk, T., 1998b. Slovene agriculture and the European Union. In: Somai, M., (ed). Agricultural accession of the Central and Eastern European Countries to the European Union : a collection of papers presented on the ACE conference: Adjustemnt of Agricultural Policies of Central and Eastern Europe
161. Rednak, M., 1999. Analiza stanja v kmetijstvu in reforma slovenske kmetijske politike. V: Salobir-Vilar, G. (ur). Reforma kmetijske politike v Sloveniji in kmetijska svetovalna služba. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Uprava Republike Slovenije za pospeševanje kmetijstva: 11-25

162. Rednak, M., Erjavec, E., Volk, T., 2000a. Accession to the European union in the field of agriculture – Slovenia's experience. U: Izazovi hrvatskoj poljoprivredi na početku XXI. stoljeća. Zbornik plenarnih radova i sažetaka. Zagreb, Hrvatsko agroekonomsko društvo: 24-41
163. Rednak, M., Volk, T., Erjavec, E., 2000b. The agricultural statistics in Slovenia and negotiating position on agriculture. V: Tkačik, B., (ur). Statistična omrežna sodelovanja za večjo evropsko usklajenost in kakovostno sodelovanje. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije, Statistično društvo Slovenije: 270-281
164. Rednak, M., Volk, T., Zagorc, B., Golež, M., 2001. Stanje v slovenskem kmetijstvu v letu 2000. V: Erjavec, E., Juvančič, L., (ur). 1. konferenca DAES: Učinki reforme slovenske kmetijske politike. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 7-26
165. Rednak, M., 2003. Razvoj agrarnopolitičnih informacijskih sistemov v Sloveniji. Doktorska disertacija. Maribor, Univerza v Mariboru, Fakulteta za kmetijstvo: 191 str.
166. Rednak, M., Volk, T., Zagorc, B., Golež, M., 2003a. Slovensko kmetijstvo 1992-2006. V: 2. konferenca DAES: Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 13-35
167. Rednak, M., Kavčič, S., Volk, T., Erjavec, E., 2003b. Complementary CAP direct payments from the national budget and farm income issue in Slovenia. East. Europ. econ. 41, 6: 26-42
168. Robič T., 1990. Območja z omejenimi naravnimi dejavniki za kmetijstvo v R Sloveniji. Ljubljana, Zadrúžna zveza Slovenije, Republiški center za pospeševanje kmetijstva
169. Rosenblatt, J., Mayer, T., Bartholdy, K., Demekas, D., Gupta, S., Lipschitz, L., 1988. The common agricultural policy of the European community. Principles and consequences. Occasional paper No 62. Washington, International Monetary Fund: 70 s.
170. RS, 1999. Pogajalsko izhodišča Republike Slovenije za področje 7 - Kmetijstvo. Ljubljana, Služba Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve: 110 str.
171. RS, 2003. Enotni programski dokument 2004-2006. Ljubljana, Republika Slovenija
172. SURS/OEK-EAA, 2003. Ekonomski račun kmetijstva. Baze podatkov za Slovenijo 1992-2002 (elektronski vir). Kmetijski inštitut Slovenije, Oddelek za ekonomiko kmetijstva
173. SURS-RR, 2002. Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000. Rezultati raziskovanj. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije
174. SURS-SI, 2001. Ozemlje in podnebje. Statistični GIS pokrovnosti tal Slovenije - stanje 1997. Statistične informacije št. 288/2001. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije, 10. oktober 2001
175. SURS-SI, 2003a. Kmetijstvo in ribištvo. Živinoreja, Slovenija, 1991-2002. Statistične informacije št. 256/2003. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije, 10. oktober 2003
176. SURS-SI, 2003b. Kmetijstvo in ribištvo. Rastlinska pridelava, Slovenija, 1991-2002. Statistične informacije št. 263/2003. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije, 16. oktober 2003
177. SURS-SI, 2003c. Nacionalni računi. Bruto domači proizvod in temeljni agregati nacionalnih računov, 1995-2002. Statistične informacije št. 308/2003. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije, 25. november 2003
178. SURS-SL, 1993. Statistični letopis Republike Slovenije 1993. Ljubljana, Urad Republike Slovenije za statistiko
179. SURS-SL, 1997. Statistični letopis 1997. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije
180. SURS-SL, 2003. Statistični letopis 2003. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije
181. SURS-ZT, 2003. Statistika zunanje trgovine. Baza podatkov za Slovenijo 1992-2002 (elektronski vir). Statistični urad Republike Slovenije

182. Swinnen, J.F.M., 1996. Endogenous price and trade policy developments in Central European agriculture. *European Review of Agricultural Economics* 23, 2: 133-160
183. Ševarlić, M., 2003. Makroekonomski pokazatelji tranzicije agroprivrede SR Jugoslavije (1990-2000). U: *Poljoprivreda i ruralni razvoj u evropskim integracijama*. Simpozijum agroekonomista. Beograd, Poljoprivredni fakultet: 106-115
184. Tangerman, S., Banse, M., 2000. Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 210 str
185. Tangermann, S., Josling, T., 1994. Pre-accession Agricultural Policies for Central Europe and European Union. Final report for DGI of European Commission
186. Tangermann, S., 1994. West Looks East. *European Review of Agricultural Economics* 21, 3/4: 375-392.
187. Tangermann, S., Swinnen, J.F.M., 2000. Conclusion and Implications for Food and Agricultural Policy in the Process of Accession to the EU. In: Tangerman, S., Banse, M., (eds). Central and East European Agriculture in an expanding European Union. CAB International, Wallingford (UK): 133-156
188. Tanić, S., (ed.). Republic of Croatia: A Strategy for Sustainable Agricultural Development. Main report. Zagreb, Ministry of Agriculture and Forestry: 104 str.
189. Tomek, W.G., Robinson, K.L., 1981. *Agricultural Product Prices*. Ithaca, New York
190. Tracy, M., 1993. *Food and agriculture in a market economy*. Kent, CBS
191. Tracy, M., 1996. *Agricultural Policy in the European Union and other Market Economies*. APS – Agricultural Policy Studies, Belgium in association AGRA FOCUS, Bruxelles: 100 str.
192. Turk, J., 1994. Efficiency and enterprise choice in the economic transition of Slovene agriculture. Doktorska disertacija. Domžale, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 164 str.
193. Turk, J., 1998. Productive performance of Slovenian milk farmers under the former regime and during the first stages of economic system transformation. *East. Europ. Econ.* 36, 2: 7-30
194. Turk, J., Erjavec, E., Gambelli, D., 1999. Supply trends in Slovenian agriculture under transition to the market. *East. Europ. Econ.* 37, 3: 6-33
195. UMAR, 1996. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji leta 1996 s ciljno projekcijo razvoja do leta 2000. Pomladansko poročilo. Ljubljana, Urad za makroekonomske analize in razvoj: 104 str.
196. UMAR, 2003. Pomladansko poročilo 2003. Ljubljana, Urad za makroekonomske analize in razvoj: 184 str.
197. UNECE, 2003. United Nations economic commission for Europe Common Database. www.ence.org/stats/trends/
198. Valdes, A., (ed), 1996. *Agricultural Support in Transition Economies*, World Bank Technical Paper No. 470, Washington, DC
199. Vedunk, E., 2000. *Public policy and Program Evaluation*. New Brunswick, Transaction Publishers
200. Volk, T., Rednak, M., Žibrik, N., Golež, M., Cunder, T., Gliha, S., 1996. Priprava strokovnih podlag za vodenje tržnecenovne in strukturne politike v kmetijstvu. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 31 str.
201. Volk, T., 1997. Kmetijski trgi - Živinoreja. V: Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T. (ur). Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana, ČZP Kmečki glas: 209-254
202. Volk, T., Rednak, M., Erjavec, E., 1997. Slovene livestock production and European integration. *Agriculturae Conspectus Scientificus* 62, 1-2: 41-49

203. Volk, T., 2001a. Modelne kalkulacije za kmetije 2000 - Domača krma. Prikazi in informacije 221. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 35 str.
204. Volk, T., 2001b. Modelne kalkulacije za kmetije 2000 - Živinoreja. Prikazi in informacije 218. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 81 str.
205. Volk, T., Rednak, M., Golež, M., Zagorc, B., 2002. Ocena stanja v slovenskem kmetijstvu v letu 2001. Prikazi in informacije 229. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 37 str.
206. Volk, T., Ševarlić, M., 2003. Poljoprivreda u tranziciji – iskustvo Slovenije i Srbije. U: Poljoprivreda i ruralni razvoj u europskim integracijama. Simpozijum agroekonomista. Beograd, Poljoprivredni fakultet: 264-275
207. Vojtech, V., 2002. Effect of harmonisation of domestic sectoral policies in CECs with the EU common agricultural policy. In: Dykova, E., Matalova, V., (eds). Pre-accession strategy of Czech agriculture towards EU. Proceedings of International Seminar. Praha - Prihonice, Research Institute of Agricultural Economics (VUZE): 258-268
208. VUEPP, 1997. Czech, Slovak, Hungarian, Polish and Slovenian Agriculture in Comparison with EU Countries. Bratislava, Research Institute of Agriculture and Food Economics
209. VUEPP, 1997. Slovak, Czech, Hungarian, Latvian, Polish, Romanian and Slovenian Agriculture in Comparison with EU Countries. Bratislava, Research Institute of Agriculture and Food Economics
210. Vujatović-Zakić, Z., 1999. Razvojne performanse individualnog sektora poljoprivrede u SRJ. U: Poljoprivreda u tranziciji. Beograd, Centar za proučavanje alternativa: 13-28
211. Zakić, Z., Rikalović, G., Stojanović, Ž., (eds), 2002. Institucionalne reforme i tranzicija agropivrede u Republici Srbiji. Beograd, Ekonomski fakultet Beograd: 225 str.
212. Zakić, Z., Stojanović, Ž., 2003. Poljoprivreda u modelu ruralnog razvoja Evropske unije. U: Poljoprivreda i ruralni razvoj u europskim integracijama. Simpozijum agroekonomista. Beograd, Poljoprivredni fakultet: 264-275
213. Žimbek, T., 1993. Analiza agrarne politike Republike Hrvatske. Zagreb, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva: 111 str.
214. World Bank, 2002. World Development Indicators 2002. CD-rom

Zakonodavstvo

215. Odlok o oprostitvi plačila posebne dajatve pri uvozu kmetijskih pridelkov in živil. UL RS, št. 17/1991
216. Odlok o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1991. UL RS, št. 21/1991
217. Odlok o določitvi kmetijskih pridelkov in živil, za katera se pri uvozu plačuje posebna dajatev za določene proizvode in količine teh proizvodov. UL RS, št. 23/1992
218. Odlok o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1992. UL RS, št. 24/1992, 42/1992
219. Odlok o višini sredstev za ukrepe kmetijske strukturne politike programa razvoja podeželja 2000-2006 za proračunsko leto 2002. UL RS, št. 2/2002
220. Odlok o višini sredstev za ukrepe kmetijske strukturne politike programa razvoja podeželja 2000-2006 (SAPARD). UL RS, 77/2002
221. Odredba o pogojih za vračilo in o načinu vračila trošarine za mineralna olja, ki se porabijo za pogon kmetijske in gozdarske mehanizacije. UL RS, št. 48/1999

-
222. Program pospeševanja tržne proizvodnje hrane za leto 1990. UL SRS, št. 2/1990, 13/1990, 32/1990
 223. Uredba o določitvi kmetijskih pridelkov in živil, za katere se pri uvozu plačuje posebna dajatev. UL RS, 15/1993
 224. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1993. UL RS, št. 27/1993
 225. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodne hrane za obdobje začasnega financiranja iz proračuna Republike Slovenije v drugem trimesečju leta 1994. UL RS, št. 17/1994
 226. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za drugo polletje leta 1994. UL RS, št. 38/1994
 227. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane v drugem polletju leta 1995. UL RS, št. 41/1995
 228. Uredba o finančnih intervencijah za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1996. UL RS, št. 7/1996, 13/1996
 229. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za prvo polletje leta 1997. UL RS, št. 2/1997, 14/1997, 21/1997, 33/1997, 35/1997
 230. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane v prvih devetih mesecih leta 1997. UL RS, št. 42/1997, 49/1997, 52/1997
 231. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane v letu 1997. UL RS, št. 65/1997, 79/1997, 81/1997
 232. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane v prvem polletju leta 1998. UL RS, št. 8/1998, 15/1998
 233. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1998. UL RS, št. 46/1998, 50/1998, 54/1989, 70/1998, 72/1998, 84/1998
 234. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1999. UL RS, št. 9/1999, 12/1999, 16/1999, 34/1999, 36/1999, 59/1999, 61/1999, 80/1999, 82/1999
 235. Uredba o določitvi tržnega reda za pšenico in rž letine 1999. UL RS, št. 24/1999
 236. Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 2000. UL RS, št. 27/2000, 31/2000, 88/2000, 108/2000
 237. Uredba o ureditvi trga z mlekom in mlečnimi izdelki. UL RS, št. 111/2000, 37/2002
 238. Uredba o ukrepih kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za obdobje začasnega financiranja Republike Slovenije. UL RS, št. 12/2001, 27/2001
 239. Uredba o določitvi minimalne odkupne cene kravjega mleka za namen izvajanja ukrepov v okviru ureditve trga z mlekom in mlečnimi izdelki. UL RS, št. 15/2001, 23/2001
 240. Uredba o izvedbi ukrepov kmetijske politike za leto 2001. UL RS, št. 34/2001, 55/2001
 241. Uredba o ureditvi trga za goveje meso. UL RS, št. 34/2001, 49/2001, 55/2001, 34/2002, 52/2002, 103/2002, 27/2003.
 242. Uredba o ureditvi trga za ovčije in kozje meso. UL RS, št. 34/2001, 46/2001, 55/2001, 34/2002, 27/2003
 243. Uredba o ureditvi trga z žiti. UL RS, št. 34/2001, 55/2001, 70/2001, 78/2001, 93/2001, 34/2002, 44/2002, 64/2002, 27/2003
 244. Uredba o ureditvi trga za sladkor. UL RS, št. 34/2001, 55/2001, 34/2002, 27/2003
 245. Uredba o ureditvi trga s hmeljem. UL RS, št. 34/2001, 55/2001, 34/2002

-
246. Uredba o ureditvi trga s semenom kmetijskih rastlin. UL RS, št. 34/2001, 55/2001, 34/2002, 27/2003
 247. Uredba o ureditvi trga z vinskim grozdem, moštom in vinom. UL RS, št. 34/2001, 60/2001, 34/2002, 27/2003
 248. Uredba o ureditvi trga s svežim sadjem, zelenjavo in oljčnim oljem. UL RS, št. 34/2001, 60/2001, 109/2001, 34/2002, 27/2003
 249. Uredba o uvedbi izravnalnih plačil za območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (EKO 1). UL RS, št. 34/2001
 250. Uredba o Slovenskem kmetijsko okoljskem programu in uvedbi neposrednih plačil za ukrepe v letu 2001 (EKO 2, EKO 3). UL RS, št. 34/2001, 34/2002
 251. Uredba o programih kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za leto 2001. UL RS, št. 60/2001, 76/2001, 91/2001
 252. Uredba o neposrednih plačilih za rejo živali in plemenskih živali ter podporah za pospeševanje prodaje kmetijskih pridelkov oziroma živil za leto 2001. UL RS, št. 70/2001, 76/2001, 96/2001
 253. Uredba o ukrepih kmetijske strukturne politike programa razvoja podeželja 2000-2006 (SAPARD). UL RS, št. 107/2001, 74/2002
 254. Uredba o izvedbi ukrepov kmetijske politike za leto 2002. UL RS, št. 34/2002
 255. Uredba o programih kmetijske strukturne politike in kmetijske politike razvoja podeželja za leti 2002 in 2003. UL RS, št. 34/2002, 48/2002, 61/2002, 88/2002
 256. Uredba o uvedbi izravnalnih plačil za območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (EKO 1) v letu 2002. UL RS, št. 34/2002
 257. Uredba o neposrednih plačilih za ukrepe Slovenskega kmetijsko okoljskega programa v letih 2002-2003 (EKO 2, EKO 3). UL RS, št. 34/2002, 27/2003
 258. Uredba o neposrednih plačilih za kobile za vzrejo žrebet in o neposrednih plačilih za gospodarske čebelje družine za leto 2002. UL RS, št. 34/2002
 259. Uredba o neposrednih plačilih za rejo plemenskih živali za leto 2002. UL RS, št. 34/2002
 260. Uredba o prenehanju veljavnosti uredbe o določitvi minimalne odkupne cene kravjega mleka za namen izvajanja ukrepov v okviru ureditve trga z mlekom in mlečnimi izdelki. UL RS, št. 39/2002
 261. Uredba o ukrepih za pospeševanje prodaje in porabe kmetijskih pridelkov oziroma živil za leto 2002. UL RS, št. 77/2002
 262. Uredba o ureditvi trga za prašičje meso. UL RS, št. 93/2002
 263. Uredba o kriterijih za določitev območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost. UL RS, št. 18/2003
 264. Uredba o izvedbi ukrepov kmetijske politike za leto 2003. UL RS, št. 27/2003
 265. Uredba o uvedbi izravnalnih plačil za območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (EKO1) v letu 2003. UL RS, št. 27/2003
 266. Uredba o neposrednih plačilih za kobile za vzrejo žrebet in o neposrednih plačilih za gospodarske čebelje družine za leto 2003. UL RS, št. 27/2003
 267. Uredba o neposrednih plačilih za rejo plemenskih živali za leto 2003. UL RS, št. 27/2003
 268. Zakon o posebnih dajatvah pri uvozu kmetijskih proizvodov in živil. UL SFRJ, št. 70/1989
 269. Zakon o finančnih intervencijah v kmetijstvo, proizvodnjo in ponudbo hrane. UL RS, št. 5/1991
 270. Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. UL RS, št. 9/1992, 13/1993, 9/1996, 29/1998, 77/1998, 6/1999, 56/1999, 99/2001, 60/2002, 126/2003

- 271. Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. UL RS, št. 12/1992, 106/1999, 72/2000, 124/2000, 109/2001, 108/2002, 26/2003, 135/2003
- 272. Zakon o ustanovitvi sklada kmetijskih zemljišč in gozdov. UL RS, št. 10/1993
- 273. Zakon o posebnih dajatvah pri uvozu kmetijskih proizvodov in živil. UL RS, št. 29/1993
- 274. Zakon o dohodnini. UL RS, št. 71/1993, 7/1995, 44/1996
- 275. Zakon o trošarinah. UL RS, št. 84/1998, 57/1999, 33/2001, 99/2001, 126/2003
- 276. Zakon o davku na dodano vrednost. UL RS, št. 89/1998, 17/2000, 30/2001, 103/2001, 67/2002, 30/2003, 101/2003, 134/2003
- 277. Zakon o kmetijstvu. UL RS št. 54/2000, 52/2002, 58/2002

Gotovi seminarski, maturski, maturalni i diplomski radovi iz raznih oblasti, lektire , puškice, tutorijali, referati - specijalizovan tim za usluge visokokvalitetnog pisanja, istraživanja i obradu teksta za kompletan region Balkana.

Posetite nas na sajtovima ispod:

WWW.MATURSKIRADOVI.NET

WWW.SEMINARSKIRAD.ORG

WWW.MATURSKI.NET

WWW.MATURSKI.ORG

WWW.SEMINARSKIRAD.INFO

Dostupni smo Vam 24h 365 dana u godini.

Za gotove verzije rada obratiti se na mail:

maturskiradovi.net@gmail.com

061/ 11-00-105

Seminarski, diplomski, maturski radovi, prevodi na engleski i eseji...